

Зарубіжна проза.
XX століття

ЕРВІН

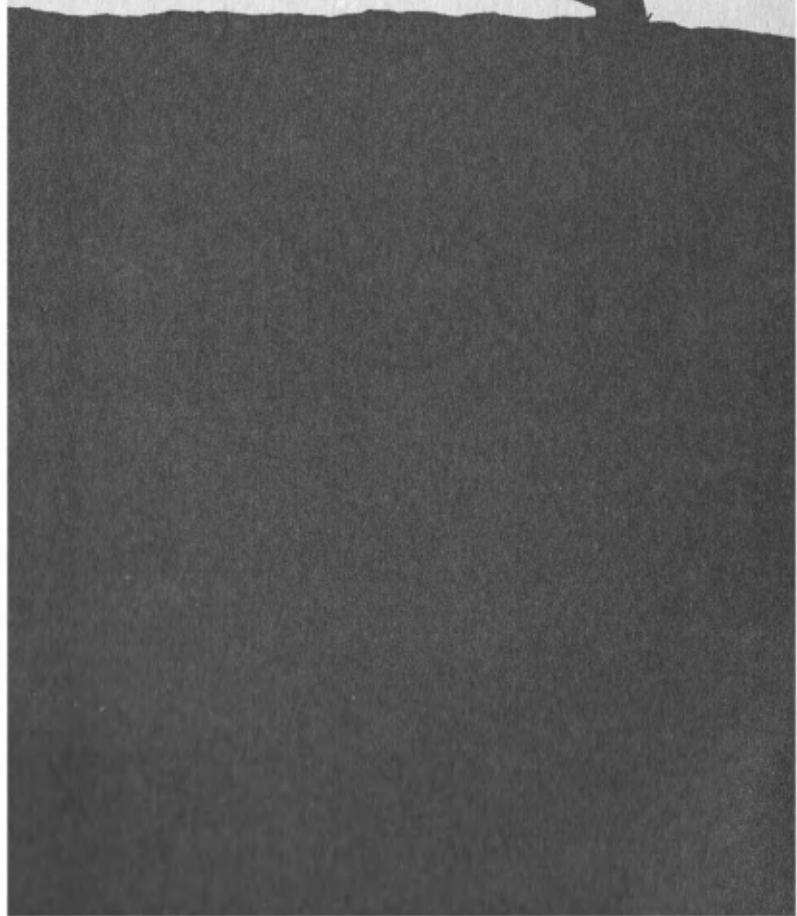
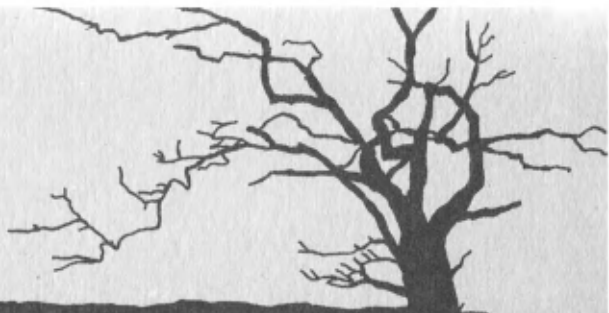
ШТРИТМАТТЕР

«ДНІПРО»

Оле Бінкоп

**Зарубіжна проза
XX століття**

Серію засновано в 1988 році

**ERWIN
STRITTMATTER**

Ole Bienkopp

ЕРВІН ШТРИТМАТТЕР

Оле Бінкоп

Роман

**З німецької переклала
Надія Гордієнко-Андріанова**

**Художник
Костянтин Рязанов**

**Київ
Видавництво художньої літератури
«Дніпро»
1989**

ББК84.4Ге
Ш93

Небагато є творів про сучасну дійсність нової, демократичної Німеччини, де зустрінеш таке багатство й різноманітність людських характерів, як у романі одного з найталановитіших письменників НДР Ервіна Штрітматтера. Образ мрійника і фантазера Оле Бінкопа найпривабливіший у творі, де є і грубуватий фарс, і глибокий підтекст, бо тепло, якого все життя шукає головний герой,— символ людського кохання, пов'язаного з мотивом сонця, розквіту життя, що проходить через усю книгу.

Немного произведений о современной действительности новой, демократической Германии, где встретишь такое богатство и разнообразие человеческих характеров, как в романе одного из самых талантливых писателей ГДР Эрвина Штритматтера. Образ мечтателя и фантазера Оле Бинкопа самый привлекательный в произведении, где есть и грубоватый фарс, и глубокий подтекст, так как тепло, которое всю жизнь ищет главный герой,— символ человеческой любви, связанной с мотивом солнца, расцвета жизни, проходящим через всю книгу.

Редакційна колегія

*Г. Д. Вервес (голова), С. К. Жолоб, Д. В. Затонський,
Ю. Я. Лісняк, О. І. Микитенко, Д. С. Наливайко,
Д. В. Павличко, Д. Х. Паламарчук*

Післямова *К. О. Шахової*

Художник *К. О. Рязанов*

Редактор *В. П. Царенко*

Ш 4703010100—185 185.89
М(205)04—89

ISBN 5-308-00460-9

- © Ole Bienkopp
Aufbau-Verlag
Berlin und Weimar, 1963
© Український переклад,
художнє оформлення, передмова.
Видавництво «Дніпро», 1989 р.

Народний письменник (Ервін Штрітматтер та його роман «Оле Бінкоп»)

«Просторе ліжко моє без узголів'я стоїть під схилом даху. Засинаючи, я упираюся ногами в самий дах. На ньому висить шпаківня. Вранці, коли шпаки прокидаються, шпачиха, що висиджує малечу, настовбурчує пір'я і вуркотить. Шуму і метушні, як від сажотруса. Вуркотіння із шпаківні передається стіні. Мої ноги прокидаються. Прокидаюся і я сам. Мій день починається з вильоту шпаків. Вони шукають хробачків, а я — слова».

Ця лірична мініатюра належить перу Ервіна Штрітматтера. Нема потреби пояснювати, що він — найвідоміший письменник Німецької Демократичної Республіки. Нема потреби саме тому, що найвідоміший. Його ім'я користується популярністю і далеко за межами батьківщини, в світовому масштабі. Наведена мініатюра — одна із сотень, що він їх написав, — характерна тому, що в ній відбилися важливі, притаманні його стилю риси.

Штрітматтер — поет навіть тоді, коли він пише прозові твори. У нього є маленькі поезії в прозі, є традиційні вірші, а є оповідання, повісті, романи, пройняті поетичною наснагою, стихією пронизливо ліричного світосприйняття. Він знає життя природи, можливо, як ніхто інший із сучасних німецькомовних письменників. Знає як людина, що змалечку живе на селі, спілкується з усім живим не як дачник, а як трудівник. Своїми руками перебирає грудки землі перед посівом. Вдивляється у тварин, птахів, комах з раннього ранку до пізнього вечора. Знає назви тисяч трав, квітів, дерев, усі прикмети сільського календаря, безліч легенд, казок, випадків із життя, історій, які передаються з діда-прадіда. Життя природи владно увійшло в душу письменника і стало важливою складовою частиною його власного світу. Він відчуває себе часткою рідної землі, очевидцем і літописцем усього, що на ній відбувається, її оспівувачем і перетворювачем.

Так склалася історія німецьких земель, що більшість їхніх письменників останніх півтора століття писали передусім про місто, про всі класи і соціальні прошарки міського населення, проблеми містечок та столиць. І значно менше було серед них тих, хто художньо досліджував сільське життя. Може, і через це також творчість Штрітматтера так яскраво вирізняється з-посеред творчості його колег. Його мова напрочуд своєрідна і багата. Адже живить її народне мовне коріння. Здається, що словник письменника в багато разів більший, ніж у інших літераторів, що слова в нього якісь особливі, зримі, барвисті, насичені пахоцями стиглого літа, ніжно-бузкової весни або золотаво-пурпурової осені. Його вустами розмовляють не лише люди, а й сотні інших живих істот, річки й озера, гаї й переліски. Він знає безліч приказок та прислів'їв. Його мова афористична, сповнена образно-філософських узагальнень, свіжих метафор. Навіть у коротких замальовках чи поетичних уривках він тяжіє до художньої притчі, мудрого повчання.

Стиль Штрітматтера органічно поєднує в собі елементи різних й навіть відмінні. Тут і ніжне, чутливе ставлення до навколишнього світу, до краси життя, і вміння побачити навіть у дрібному явищі, як у краплині води, цілий океан, і глибокі узагальнення, і тонка емоційність, у яку вривається гостра іронічність, і яскравий, іноді навіть грубуватий гумор, любов до жарту та дотепного слівця.

Штрітматтер — письменник-реаліст, і те, що він іде від життєвих спостережень та фактів, від власного розмаїтого досвіду, від пережитого та прожитого, допомагає йому об'єднати різноманітні стильові елементи в нерозривне живе ціле, створити неповторний індивідуальний стиль, у якому реалізм, окрилений фантазією, несе в собі романтичні елементи, поезію та іронію.

Якщо шукати головну провідну рису творчості Штрітматтера, то її можна було б визначити одним словом: людяність. Саме людяність, глибока повага до людини, любов до неї надихають письменника на творчість, на активну громадську діяльність, дарують йому теми, дають йому насагу. Задля того, щоб людина жила у щасті, спокійно працювала, вирощувала хліб і писала вірші, виховувала дітей і плекала квіти, Штрітматтер — письмен-

ник-комуніст — бореться проти темного, злого, жорстокого в людських стосунках, в людському житті, виступає як художник-громадянин, безкомпромісно, чесно і сміливо, іноді всупереч звичному, загальноприйнятому. Він уміє бути борцем за краще соціалістичне майбуття, проти байдужості, бюрократизму, формалізму, пристосовництва, зривати маску з пристосуванців, підіймати літературну цілину, відкривати нові теми й образи, відважно досліджуючи конфлікти й зіткнення в соціалістичному суспільстві.

Ще в перше десятиліття творчого шляху Ервіна Штрітматтера Бертольт Брехт зумів не тільки побачити його великий таланти, а й влучно охарактеризувати сутність письменника: «Ервін Штрітматтер належить до тих нових письменників, які не вийшли з пролетаріату, а піднялися разом з пролетаріатом. Він син сільськогосподарського робітника з Нідерлаузіца, перепробував багато професій, працював на землі, був пекарем, розводив хутрових звірів, а після 1945 року став бургомістром на селі, народним кореспондентом, письменником. Без Німецької Демократичної Республіки він не тільки не був би тим письменником, яким він є, а й, мабуть, взагалі не став би письменником». У цих коротких словах дуже вдало окреслений весь шлях Штрітматтера до творчої, художньої праці. На цьому шляху були зупинки, багато випробувань, страждань, але й зустрічей з цікавими людьми, відкриттів, багато повчального. Штрітматтер пройшов такі життєві університети, які у сполученні з великою художньою обдарованістю тільки й народжують по-справжньому демократичних письменників-реалістів. Крім професій, які назвав Брехт, Штрітматтер ще знає інші, бо працював конюхом, шофером, робітником на целюлозній фабриці тощо.

Він не мав змоги одержати систематичної освіти, але постійно вчився сам. Твори класиків літератури, дослідження з філософії, підручники іноземних мов були настільними книгами юнака. А потім прийшов страшний час, коли в гітлерівському рейху багато улюблених книг Ервіна запалали на площах. Тоді Штрітматтер знав ще надто мало, щоб стати свідомим борцем проти фашизму, і все ж таки норовистий хлопець потрапив до нацистської в'язниці. Напередодні другої світової війни його було мобілізовано до

вермахту. Штрітматтер ненавидів коричневих правителів Німеччини, однак змушений був маршовим кроком рушити на розв'язану ними війну. За кілька місяців до закінчення війни він дезертирував. Ризикуючи життям, переховувався, де міг, щоб не брати участі в ганебних злочинах фашистських воєнків.

У повоєнний час Штрітматтер працює як журналіст, виступаючи на сторінках партійної преси, і одночасно пише свій перший роман «Погонич волів». Йому минув тридцять один, коли його ім'я завдяки цьому роману стає відомим у республіці. Перші літературні спроби Штрітматтера датуються його юнацькими роками, але це були твори для себе, а не для друку. Саме «Погоничем волів» він заявив про себе як справжній художник. Можливо, тому, що інтерес до літератури, прагнення творити, навіть в найбільш несприятливі роки, були важливими складниками духовного життя Штрітматтера, він ніколи не був письменником-початківцем, а зразу зарекомендував себе як зрілий самобутній прозаїк і поет.

У «Погоничі волів» (1950) та в першій частині багатотомного роману «Чудодій» (1957) автор розповів про потворну антилюдську практику фашистської Німеччини, показав, як нацистська ідеологія розбещувала душі, знищувала людське в людині, вбивала мрії, гідність, гордість, чистоту. В цих творах, багато в чому автобіографічних, звичайно, у художньо трансформованому вигляді відбилися особисті враження письменника. Саме ось це власне, пережите й передумане робить такими переконливими до найдрібніших деталей образи й події, психологію персонажів, їхні думки. Досить типові для німецької дійсності, зокрема, тридцятих років характери й долі персонажів цих романів, навіть такого непересічного, оригінального, як Станіслаус Бюднер, на прізвисько Чудодій. Роман про одіссею типового і водночас неповторно самобутнього героя розповідає про плутану долю молодого німця з робітничої родини. Станіслаус — натура поетична, з своєрідним баченням світу. З юнацьких років він шукає в житті красу, прагне ідеалу, а замість того брудна й жорстока дійсність раз у раз принижує його, топче, б'є в серце. У цього хлопця з народу є риси, які зближують його з благородними героями ні-

мецької романтичної літератури. Він — яскрава творча особистість, котру не розуміє суспільство ситих власників, хижих визискувачів, тупих міщан. Задріяний, зосереджений на власних переживаннях, Станіслаус лише тернистим шляхом розчарувань, гіркого досвіду приходить до справжнього пізнання дійсності, до розуміння необхідності якихось активних дій, щоб зробити цей світ кращим. В герої є щось і від персонажа народної казки, такого собі Ганса-дурника, найбіднішого, гнаного, голодного, експлуатованого, який врешті-решт перемагає зло добром, силу — чесністю і порядністю. Шлях нескінченних сумних і небезпечних пригод, яким він іде по дорозі життя, робить його схожим і на персонажа пікарески, родичем Гріммельсгаузенового Сімпліціссимуса. В постаті Бюднера поєднується характерне для героїв Штрітматтера, як уже було сказано вище, ліричне й гумористичне, поетично високе і побутово земне, а в його поневір'яннях майже натуралістичне йде поряд з барвисто вигадливим, фантазійним.

У кожній сцені «Чудодія», в кожному більшому чи меншому епізоді з життя Станіслауса, в кожній постаті закладено художником багато змісту — звичайний життєвий, поетичний, філософський, морально-етичний, соціально-класовий. Це надає прозі Штрітматтера тієї чудової місткості, яка властива поезії. Перо Штрітматтера гостре, різке, викривальне, як, наприклад, в одній із незабутніх сцен роману, коли Станіслаус одержує листа від близьких йому людей. Але для того, щоб прочитати цей лист, він має плазувати по брудній підлозі казарми, двісті разів, лежачи на цій запльованій підлозі, вижиматися на руках, підскакувати на рівні ноги, а потім знову падати й повзти. І це відбувається не в тюрмі. Станіслаус не в'язень концтабору, він — солдат фашистської армії. А знущується з нього молодший офіцер, для якого топтати людську гідність — метод виховання дисциплінованого, покійного солдата. Ця сцена з її промовистою силою допомагає краще зрозуміти й відчутти сутність німецького фашизму, німецького мілітаризму, жахливі методи руйнування людської особистості.

Гітлерівці руйнували людську гідність, а потім, коли людина втрачала віру в себе, повагу до самої себе, її легко було перетво-

рити на покiрливий автомат для вбивства, безжалну машину війни. В багатьох творах Бертольта Брехта, близького друга Штрiтматтера, ця тема провiдна. Обох письменникiв хвилювали подiбнi проблеми, хоч художньо вирішували вони їх по-рiзному, кожний цiлком оригiнально. Певний час Штрiтматтер спiвробiтничав з Брехтом. На сценi театру «Берлiнер Ансамбль», яким керував видатний драматург, була поставлена п'еса його молодшого колеги «Кацграбен».

Одним з перших творiв Штрiтматтера про повоєнну дiйснiсть був роман «Тiнко» (1954), написаний для дiтей та юнацтва. Постає сiльського хлопчика Тiнко i його батька, що повернувся з вiйськового полону,— велике досягнення художника. Тiнко щиро, з тою безкомпромiсною яснiстю бачення, яка властива дiтям, розповiдає про позитивнi процеси перебудови людської свiдомостi, що відбуваються в умовах першої на нiмецькiй землi держави робiтників i селян. Штрiтматтер чудово умiє вести оповiдь вiд першої особи, блискуче перевiтлюючися в iншу людину з її самобутнiм свiтобаченням, мовною своєрiднiстю. Його оповiдна манера часто тяжiє до епiчностi. Тiнко, цей нiмецький Гекльберрi Фiнн, безпосереднiй i дотепний, спостережливий i наiвний, розповiдає про свого дiда Краске (теж дуже колоритну постать), жертву й мученика дрiбновласницьких переконань, якi вiн так i не змiг до самої смертi подолати. Маленький оповiдач мальовниче передає i те, як його батько, колишнiй солдат вермахту, повертається пiсля випробувань вiйни та полону iншою, новою людиною, намагається перенести побачену в радянськiй колгоспнiй дiйсностi правду соцiалiстичного колективiзму на нiмецький ґрунт. «Тiнко» — твiр сонячний, сповнений гумору, психологiчно тонкий i виразний. Однак, дивлячись на свiт очима дитини, письменник трохи спрощує складнi проблеми, робить усе надто безжурним i безхмарним, дещо випускає або пом'якшує.

Тематично близький до «Тiнко» роман «Оле Бiнкоп» (1963) має багато спiльного з iсторiєю, яку розповiв хлопчик з родини Краске. Але написаний вiн по-iншому, глибше, драматичнiше. В ньому не бракує поезiї, теплих i свiтлих барв. Його герой так само щирий, безпосереднiй i в чомусь наiвний, як i юний Тiнко, але це доросла

людина, яка проходить непростий, часом болісний шлях змузнення, виростає в справжнього організатора і керівника кооперативного господарства, в яке згуртував своїх односельців, віддається праці творення, боротьбі в ім'я соціалістичних ідеалів, переживає зльоти й падіння і врешті гине, незламний і сповнений віри. Образ Оле Бінкопа можна поставити поряд з образами героїв «Піднятої цілини» М. Шолохова. Безумовно, тематично і в стильовому відношенні саме Шолохов найбільш близький авторові «Оле Бінкопа». З великою любов'ю і повагою згадував Штрітматтер як своїх учителів і таких радянських майстрів, як Пришвін, Паустовський, а передусім О. М. Горький.

Коли роман «Оле Бінкоп» з'явився друком, сталося щось досі нечуване в літературі НДР. Резонанс, який викликала ця книга, порівнювали з тим, що було наприкінці XVIII ст. при появі «Страждань молодого Вертера» Гете, підкреслюючи, що відтоді в німецькомовній літературі не було твору, який так сколихнув би громадську думку, викликав такі пристрасті. Гарячі дискусії були викликані насамперед животрепетністю тематики, гостротою поставлених у творі проблем, сміливістю у вирішенні питань побудови соціалізму на селі. Штрітматтер показує не тільки запеклу боротьбу, яка розгорілася в роки будівництва соціалізму на селі, а й перший створює постаті псевдокерівників, людей, які своїми канцелярськими, бездушними методами завдавали багато шкоди новому життю. Волонтаристські дії і консерватизм мислення, кар'єризм, відірваність від мас — всі ці якості певних «функціонерів», міщан з партійним квитком у кишені Штрітматтер побачив гострим оком справжнього комуніста і справжнього митця, якому не байдуже, що відбувається в його країні, якими темпами і в який спосіб рухається соціалістичне суспільство, хто його флагмани, а хто стоїть на заваді успішної праці на благо держави й людини.

Найяскравіша постать роману — людина, ім'я якої дало назву книзі. Хто він такий, Оле Бінкоп? Чому його історія викликала безліч читацьких конференцій, відгуків, літературознавчих досліджень, рецензій тощо? Він селянин з невеликого села, яких тисячі на карті його вітчизни. Шлях в житті Оле також схожий на життєві шляхи тисяч його співвітчизників. Важка трудова юність, примусо-

ва служба в гітлерівській армії, жорстоке прозріння, розуміння своєї ролі як фашистського солдата, дезертирство з армії вбивць і грабіжників. Повернення додому, земельна реформа, старанна праця на власній землі, добробут, завойований важкими мозолястими руками. Але Оле Бінкопу замало просто достатку. Мрія про сите щастя, примноження землі, худоби, реманенту його не захоплює. Змалечку він був мрійником. Мрійником і лишився, безкорисливим і добрим. Йому хотілося, щоб усі односельці, всі німці, всі люди на землі жили щасливо і святково, були красиві й вільні. Щоб його рідне село на земній кулі скидалося не на вічко підгнилої картоплини, а на червону цяточку на освітленому сонцем боці стиглого яблука.

Кращий товариш Оле, комуніст із багаторічним стажем Антон Дюрр допомагає Бінкопу побачити шляхи здійснення його мрії. В прогресивній німецькій літературі ХХ століття є прекрасна традиція зображення комуністів, що пройшли через фашистські катівні, не зламалися, а стали міцнішими, досвідченішими, і передають свій досвід молодшим. Згадаймо постать комуніста Ернста Валлау, соратника Тельмана з роману Анни Зегерс «Сьомий хрест», приклад якого, знання і досвід допомогли його молодшому товаришеві по партії Георгу Гейслеру в найважчі години випробувань, дали йому сили не тільки втекти з концтабору, а й продовжувати боротьбу. Між Антоном Дюрром і Оле Бінкопом у інших історичних умовах склалися подібні стосунки — старшого, який править за взірець молодшому, допомагає навіть після своєї загибелі йти уперед, перемагати всілякі труднощі, знову і знову відкривати в собі резерви духовних сил, віри для подальшої боротьби за соціалізм.

Оле Бінкоп — поет і мрійник, прізвисько якого на діалекті місцевості, де відбувається дія, значить «бджолина голова», бо він хороший бджільник, справжній фахівець у цій справі, любитель поспілкуватися з природою, — стає застрільником великої і складної справи — соціалістичної перебудови рідного села. Він задумує об'єднати найбідніших односельців у сільськогосподарський кооператив. А для цього треба подолати і консерватизм, і недовіру, і скупість, і переконати селянина, прив'язаного до свого, хай маленького, але власного клаптика землі. Треба побороти і ворогів, великих

власників, нацистських недобитків, як Рамш або Серно. Класова боротьба є класова боротьба. Від руки ворога гине сміливий і мудрий Антон Дюрр, і Оле доводиться вирішувати багато проблем самому. Справа рухається дуже повільно, із зривами. Недовірливі селяни зрікаються кооперативу, але у Оле вистачає впертості і переконаності, щоб від перших зборів, де кілька найбідніших вирішили вступити в кооператив, пройти шлях до того дня, коли майже всі селяни об'єднуються в господарство «Квітуче поле» і воно починає виправдовувати свою гучну назву.

З найточнішим знанням справи, великою силою переконання, правдиво і художньо розповідає Ервін Штрітматтер про долю одного повоєнного німецького села і — ширше — про зрушення, які відбуваються у свідомості громадян НДР, про глибокі, докорінні зміни в усіх сферах життя. Ервін Штрітматтер, як уже згадувалось, належить до митців, котрі безпосередньо, своїми справами, щоденною працею пов'язані з селом. Він не просто роками жив і живе у селі Долгов, а й певний час очолював один з молодих сільськогосподарських кооперативів. Тому все, що випало на долю Оле Бінкопа — організатора і керівника, відоме Штрітматтеру, так би мовити, зсередини. Кооперування в німецькому селі відбувалося дещо інакше, ніж у ЧССР чи в УНР; цю своєрідність з усім її драматизмом і показав Штрітматтер. Його новаторство полягало передусім у правдивості, безкомпромісності. І трагічний, аж ніяк не випадковий, кінець роману в наші дні звучить сильно і переконливо.

Очима своїх земляків письменник бачить і негативні явища, які виникають у ході діалектичного розвитку нового суспільства. Чесність, відповідні переконання не дозволяють йому пригладжувати суперечності, штучно знімати напруження боротьби, що точиться між старим і новим, між комуністичним і міщансько-буржуазним. Звичайно, легше побачити традиційний для переламної доби конфлікт між відвертими ворогами соціалізму та його прихильниками. Такий конфлікт уже багато разів художньо проаналізований, спочатку в творах радянських письменників, а пізніше письменників соціалістичних країн. Є він і в романі автора з НДР. Це двобій між власником тартака, найбагатшою людиною в окрузі Рамшем і Антоном Дюрром. Рамш ненавидить народну владу, що позбавила

його багатства й могутності. Ця влада втілюється для нього в постаті комуніста Дюрра, і Рамш, обмежений, затаєний ворог, йде на вбивство Дюрра. Хитрий і спритний, він робить це не власними руками, а знаходить поплічників. Все зображено глибоко й переконливо у цьому двобої, але новатором Штрітматтер виступає у зображенні іншого конфлікту — між головою кооперативу Оле Бінкопом та партійною «активісткою» Фрідою Сімсон. Прозаїк з гнівом показує, як може холодна душа службиста, пустого догматика дискредитувати найслушнішу ідею, спотворити саму сутність партійного керівництва народним господарством, ідеологією тощо. Велика заслуга Штрітматтера в тому, що він створив правдивий, сатирично гострий образ, не побоявся зруйнувати літературний стереотип, за яким партійний працівник стоїть поза критикою, проголошує мудрі слова і, як «бог з машини», розв'язує всі складні конфліктні вузли. Штрітматтер вдало змальовує ще один образ партійного керівника районного масштабу Вуншгетроя. Цю постать дано в розвитку, в усій її повноті й суперечливості. Вуншгетрой — чесна і порядна людина — звик покладатися на «правильну» Фріду Сімсон з її завченими гаслами і рубаними фразами, не спромігся побачити її справжнього обличчя. А нестандартний, різкий, наполегливий Оле здавався йому несерйозним, зухвалим, надто квапливим, навіть підозрілим. Скільки страждань приносить, які додаткові перешкоди створює це непорозуміння між двома людьми, що роблять спільну справу, як негативно все це впливає на загальний поступ!

Небанальний, новий для літератури НДР початку 60-х років ще один конфлікт морального характеру. Вже літній Оле всупереч уявленням своїх односельців про «можна» і «не можна» закохується в молоду дівчину Мертке. Плітки, наклепи — все це падає на голову бідного Оле, затьмарює кохання Мертке.

Сторінки книги начебто освітлюються зсередини, коли на них з'являється Мертке — юна, ніжна, сповнена доброти й тепла до людей. Мертке — людина нового світу, якою її бачить письменник, з новим ставленням до праці, до людей, до всього, що її оточує. Вона трохи наївна, запальна, але в її безпосередності так багато привабливого, чистого й чесного, а її захопленість — це ж життєлюбність здорової і доброї людини, яка гарна сама по собі і вірить у

красу життя. В любові до Мертке Оле знаходить своє пізніє коротке, але таке велике людське щастя, якого не дали йому довгі роки життя з першою дружиною Аннгрет,

Історія Аннгрет, цієї сильної, привабливої, хазяйновитої жінки, така ж типова, як історія Дюрра або Рамша. Любляча дружина, працююча і старанна, вона, ставши власницею землі після реформи, все більше підпадає під тиск власницької психології. Чоловік-мрійник, безкорисливий і байдужий до гараздів, дратує її. Саме тоді, коли між Оле та Аннгрет виникає холодок, коли їхні почуття не витримують випробувань добробутом, з'являється спокусник Рамш, який переконує Аннгрет, що саме з ним на Заході вона знайде свою справжню долю, буде жити в розкошах і комфорті. Аннгрет пізно зрозуміла свою помилку. Повернутись до Оле їй не дає гордість. Страждання «гордої дочки рибалки», докори сумління, неможливість спокути призводять Аннгрет до самогубства.

Внутрішня поетичність хисту художника стає особливо виразною в рядках, присвячених коханням Оле і Мертке, в описах природи. І водночас у голосі автора-оповідача звучать іронічні нотки. Начебто йому передалось зніяковіння сором'язливого Оле і бажання покепкувати над самим собою, приховати юнацьку несміливість, таку несподівану в людини з сивою головою.

Дуже багато дискусій викликав трагічний фінал роману. Він теж здавався невиправданим. Загибель позитивного героя, до того ж, внаслідок так званих неантагоністичних суперечностей, була для частини читачів непереконливою. Через більш як двадцять років після появи роману ми краще розуміємо слухність задуму письменника. Не кажучи вже про те, що трагічна ситуація викликає гостріше емоційне сприйняття, глибше вривається у серце і пам'ять: смерть героя аж ніяк не здається сьогоднішньому читачеві випадковою. Письменник обгрунтовує її психологічно, особливостями характеру героя і особливостями його соціальної ситуації. Не можна не погодитися з думкою дослідників із НДР, що не лише обмежені люди, які стояли на шляху новатора і шукача Оле, звинили в його самотності і смерті, була в цьому провина і самого Бінкопа. Бунтівник за вдачею, він іноді ішов за стихійним поривом,

діяв нерозважливо, не вміючи стримувати своїх почуттів, угамувати свій запал, а головне — свою часто-густо нерозумну впертість. Однак ці не дуже похвальні якості, будучи складовими частинами характеру Оле, створюють його індивідуальність. Його впертість не завжди буває безглуздою. Вона обертається в кращому варіанті на послідовність, вірність меті, мужність у переборюванні труднощів і перешкод. Запальна вдача Оле захоплює, долає байдужість, веде за собою. Пориви, хоч і стихійні, завжди у Оле окрилені чесністю й добротою.

Смерть Оле Бінкопа — це ще одна перемога героя, хай і остання, перемога над непоступливою природою, що ховала від нього свої багатства, а він мріяв розкрити їх, знайти потрібний для кооперативу «Квітуче поле» мергель. І ми розуміємо, що Бінкоп міг би й не шукати мергель сам-один, міг би не виснажуватися в холодних і мокрих осінніх полях на роботі, яка не була до снаги одній людині. В його загибелі звучить тема людини, яка до кінця віддає себе іншим. Життям і смертю Оле Бінкоп заповідає своїм землякам і співвітчизникам бути справжніми людьми, справжніми будівничими своєї країни.

На відміну від багатотомного «Чудодія», який складається з безлічі окремих епізодів життя героя, начебто нанизаних на нитку днів і років, «Оле Бінкоп» — роман зовсім іншого типу. В ньому є хронологічно повний виклад життя героя, але головне — центральний, особливо докладно розкритий, всебічно — соціально і психологічно — обґрунтований конфлікт. В характері Станіслава Бюднера є примхливість, є дивна для дорослої людини інфантильність. Оле з усіма своїми позитивними й негативними якостями — натура цілісна і напрочуд приваблива. Як це властиво стилю Штрітматтера взагалі, драматичне і майже водевільне, романтично піднесене і побутове, ліричне й епічне сполучаються в романі дуже гармонійно. Цей твір справедливо вважають вершиною творчості письменника.

Але всього сказаного замало, щоб зрозуміти, чому роман «Оле Бінкоп» став віхою у розвитку літератури НДР, по суті, започаткував у ній якісно новий етап. Звичайно, найважливішою була правдивість книги, її безкомпромісна чесність, яка схвилювала багатьох,

змусила по-новому подивитися на звичне, звільнитися від заспокоєності. Та передусім успіх твору, його громадянську значущість обумовила постать самого Бінкопа. Це типовий для Штрітматтера герой, діяльна й творча особистість, яка не може підходити до роботи, що її обрала як справу життя, без натхнення. Але з-посеред подібних героїв Штрітматтера Оле змальований особливо масштабно, сильно і поетично. Його духовне горіння, неспокій серця, бойовитість, відкритість красі в усіх її проявах роблять цього селянина й художника Людиною. І при цьому нема нічого більш далекого від цього образу, ніж плакатність, фальшивий пафос, натужне стояння навшпиньки. Він абсолютно органічний, природний, невимушений. Його поетичність скромна і весела, як у великого Василя Тьоркіна. Він напрочуд земний і привабливий своєю простотою, приязністю, доброзичливістю.

Оле Бінкоп народився у той час, коли і в інших літературах соціалістичних країн з'явилися подібні до нього постаті людей нового світу. За два — два з половиною десятиліття існування нового ладу в цих країнах викристалізувався новий характер у житті й літературі, багатьма своїми рисами близький до соціалістичного ідеалу людини і громадянина. Цей характер вимагав свого істинно художнього й етичного осмислення. В Угорщині Ференц Шанта розповів про директора держгоспу Йошку (роман-репортаж «Двадцять годин»). В Чехословаччині Ян Козак зробив таку особистість протагоністом роману «Гніздо лелеки». В Польщі Єжи Брошкевич створив масштабну постать людини з народу, втілення долі поляка ХХ століття з символічним ім'ям Ян Лях в романі «Довго і щасливо». Цей перелік можна продовжити. Всі названі й неназвані герої попри свої індивідуальні відмінності, примхливі повороти долі, розмаїтість історично й національно обумовлених рис мають багато спільного — це люди ХХ століття. Невіддільні від переламних моментів у історії своєї вітчизни, вони не пасивні об'єкти історичного процесу, не тріски, які плывуть за течією життя. У міру своїх сил і можливостей вони учасники подій, люди ясної мети, що вийшли на простір соціалістичної доби як творці нових форм людської спільності, основ щасливого майбуття. Це позитивні характери нашого часу. Вони торують шляхи, їм доводиться

дуже важко, вони можуть схибити, помилитися, їхнє серце може не витримати напруження, але вони рушійна сила суспільства, його найважливіша, найкраща частина.

Для Штрітматтера показ героя в дії — принцип його романної прози. Однак так само важливо для письменника і розкриття внутрішнього світу героя. Він не відділяє зовнішнього в людині від внутрішнього. Прагнення цілісності пронизує всю його творчість. Можливо, саме тому, що сюжетний, динамічний за своїм розвитком роман не завжди дає можливості розкрити тонкі порухи людської думки, почуття, філософські роздуми, Штрітматтер шукає інших способів передати нагромаджені у власній душі ідеї, спостереження, емоції.

З кінця 60-х років Штрітматтер звертається до оригінальних форм малої прози. Одна за одною виходять книжки, що складаються з коротких оповідань, історій, замальовок, шкідців з життя природи і людини, ліричних і філософських уривків, автобіографічних спогадів тощо: «Шульценгофський календар» (1966), «Вівторок у вересні» (1969), «Без чверті сто маленьких історій» (1970), «Блакитний соловейко» (1972).

Не одразу деякі читачі прийняли нові жанрові форми улюбленого майстра роману. Однак треба відмітити, що багатство думок, спостережень, чудові образи цих книжок швидко завоювали своїх прихильників. Цікаво, що і тут Штрітматтер проявив себе як новатор, що відчуває читацьку потребу саме в такій філософській короткій прозі. Названі книжки опинилися в річищі есеїстичної, ліричної прози 70-х років, зразки якої ми знайдемо в багатьох країнах світу, зокрема і в нашій. Штрітматтер продовжував також працювати над своїм «Чудодієм», завершив ще два томи роману.

В 1987 році Ервіну Штрітматтеру виповнилось 75 років. Побажаємо ж письменнику творчої гармонії, наснаги і ще багато весен із щebetом птахів.

КІРА ШАХОВА

Частина перша

1

Земля кружляє в космічному просторі. Людина посилає в небо залізних голубів і нетерпляче дожидається їхнього повернення. Вона чекає оливкової гілки миру від братів з інших зірок.

То що ж важить село на цій Землі? Воно або крихітне вічко на лущинні підгнилої картоплини, або червона цяточка на освітленому сонцем боці стиглого яблука.

Селянина Оле Бінкопа, цю дорослу дитину, часом тіпає лихоманка. Йому хочеться зігрітися біля дружини.

— Що я маю зробити, аби ти пустила мене до себе в ліжку і зігріла?

Аннрет — жінка дозрілого віку, вона хоч і не нагадує розжарене залізо, проте добре знає, чого хоче.

— А ти міг би запустити собі бороду?

«Бороду? А до чого тут борода? Що в ній гарного? Що нею прикривати? Уподобнюватися до мавпи? Навіщо ці

чагарникові зарості на виду, що приховують і мілини, і глибини?»

— Бороду? — перепитує Оле.

— Англійську борідку, — уточнює Аннгрет.

— Таку, як у лісопильника Рамша? Ніколи!

— Я про нього й не думала, — каже Аннгрет.

Оле не може знехтувати жінчиною забаганкою. Йому хочеться, щоб його зігріли. І він запускає так звану шкіперську борідку. Вона дуже жорстка.

Аннгрет морщить носа, коли Оле тулиться до неї бородою.

— Та поголи ти оту щетину на підборідді!

Оле так і робить. Йому хочеться, щоб його зігріли.

Подружжя Бінкопів живе як пара голубів, коли не забувати, що й ці птахи миру часом сваряться, туркочуть як навіжені і б'ють одне одного крильми.

Аннгрет, як кажуть, не в тім'я бита, і вдача в неї крутувата. Можливо, у неї щось своє на думці, те, що має примножити їхній добробут?

Оле дужий, працелюбний і життєрадісний. Він живе в достатках, однак до нагромадження добра душа в нього не лежить. Що у нього є, нехай буде і в інших людей. Він розпоряджається машинами, тягловою силою, посівним зерном, — недарма ж бо його обрали головою «Товариства селянської допомоги», яке на селі називають скорочено «Селянська допомога».

«Селянська допомога» держить бугая, одного на все село. Бугай здоровий і робить своє діло справно. У нього широчезні груди, ноги — як стовпи, роги — наче вила, і кров аж кипить у жилах. Корови задоволені. Селяни теж. А от Аннгрет незадоволена. Чого ж їй знову заманулося?

Аннгрет іде до Яна Буллєрта, якому «Селянська допомога» довірила догляд за бугаєм.

— Скажи мені, де це написано, щоб ваш бугай сидів, як король на троні, а корови ходили до нього на ралець?

Ян Буллєрт регоче так, аж стіни у корівнику двигтять.

— А ти що, хочеш і для худоби людські звичаї запровадити? Може, накажеш, щоб бугай уночі лазив крізь вікно до твоєї корови?

Аннрет пирхає — точнісінько, як роздрочена кішка.

— Жартувати так можеш з тими, хто тобі до пари!

Вона наполягає на тому, щоб бугая із «Селянської допомоги», коли буде в тім потреба, приводили до неї на подвір'я. У неї на хазяйстві п'ять племінних корів, і вона має право вимагати.

Та Ян Буллерт і не думає плентатися зі своїм бугаєм від одного двору до другого, наче якийсь катеринщик. Суперечка між ними гучно відлунює в повітрі. Аннрет по тому ходить розлючена — до неї не підступись.

І знову Оле б'є лихоманка.

— Ну що я маю зробити, аби ти пустила мене до себе в ліжку й зігріла?

— От якби ти схотів полегшити мені роботу й у нашому корівнику стояв свій бугай...

Бугай для п'яти корів? Для Оле бугай — це все одно що здорова ненажерлива машина з рогами, невикористаний і загрозливо-небезпечний тиск пари в корівнику.

— Та в нас же на селі є справний бугай,— каже він.

Аннрет мовчить. Походжає по кімнаті, струнка, мов тополя, і до біса принадна,— тополя, ледь припала інеем.

— А втім...— нарешті мовить Оле,— якщо бугай полегшить тобі роботу...

— Отак би й зразу. Дякую! — Аннрет взяла гору.

Того дня Оле зігріли, чи, можливо, він сам себе зігрів? Хто може те знати?

2

Перший рік після війни для села та його жителів був наче рік під цифрою нуль. Усі немовби починали життя спочатку. Справедливий розподіл усякого добра — будь ласка, аби

тільки не війна. Для Антона Дюрра, Оле Бінкопа та інших поборників справедливості все це було цілком природно й зрозуміло.

Колишній заможний господар Серно повернувся по війні до села змарнілий, худий, як тріска, навіть шкіра на колісь гладкому тілі в нього пообвисала. Достеменно як напівспорожнілий лантух на два центнери, — такий вигляд він мав тепер. І вже не соромився сам ходити за плугом, запрягши в нього двох уцілілих коней. І хвора печінка не давалася взнаки.

Почав власноручно працювати на лісопильні і її хазяїн Рамш, заготовляючи драницю для ремонту покрівель на пошкоджених війною будинках і повітках. Драницю він віддавав за кілька сигарет. На той час, до речі, сигарети були в обігу як тверда валюта.

Мампе Сіромаха, колишній сільський кравець, повернувся додому геть спившись, вельми охочий до горілки й до пісень. Він нічого не втратив, бо йому не було чого втрачати. А те, що йому потрібне, він і вдома знайде: увесь світ і горілка були до його послуг.

А про півтора десятка селян-новоселів, які в нульовому році на однакових умовах вступали в нове життя, і говорити нічого: кожен з них одержав по шість гектарів землі, трохи лісу, трохи лугу з маєтку пана фон Ведельштедта, який утік за кордон. Сільська вулиця стала немовби лінією старту, звідки починався похід у боротьбі за нове щастя. Новосели допомагали один одному і жили у мирі й злагоді, як зразкові християни. Усе могло б іти гаразд на радість людям — на небі й на землі.

Та ба — що за чортівня! Минув рік, і лави шукачів щастя порідшали. Хто почав раптом шкутильгати, прикидаючись калікою, хто навчився всіх розштовхувати ліктями направо і наліво, хто з усієї сили поспішав уперед, на цілу голову випереджаючи інших.

Відтоді збігло понад п'ять років, і разом з новим щастям поширилась і нова нерівність.

Софі Буммель жене свою хирляву корівчину на дворище Бінкопів. У корівчини тічка, дарма що вона — сама снасть. Новоселка Буммель сподівалася застати вдома щедрого Оле, але він кудись пішов. І їй доводиться говорити з дружиною Оле, Аннгрет.

— Аннгрет, голубонько Аннгрет, дозволь своєму здоровенному бугаєві покрити мою корівчину!

Аннгрет розкошує, купаючись у благаннях бідної новоселки, як Клеопатра в кобилячому молоці. І — дивна річ! — вона думає при цьому про лісопилника Рамша, ученого й багатого чоловіка.

А чому Софі не пішла зі своєю корівчиною до «Селянської допомоги», до бугая, призначеного державою?.. Бо їм за парування треба платити готівкою. А в Софі зараз у кишені вітер гуляє. А хіба не хазяйнує вона на таких самих шести гектарах, котрі одержала після земельної реформи, як і Аннгрет?.. Та воно-то так, тільки дорогою до щастя Софі почала чогось спотикатися. Її чоловік, Франц Буммель, має свої маленькі пристрасті, а вони поглинають п'ятимаркові банкноти.

Аннгрет стоїть на ганку й дивиться згори вниз на Софі Буммель та її хирляву корівчину.

— А твоя корова часом не хвора? Чи нема в неї якогось *катара* під хвостом або туберкульозних дрібочок у тілі? Спітніла Софі фартухом протирає корові очі.

— Та вона жере як не в себе. А ти кажеш — хвора!

Але ж просто так Аннгрет не буде парувати свого бугая з її коровою. Бугай немалих грошей коштує, за нього заплачено готівкою, і тварина спрацьовується.

— А чи не могла б ти навесні прийти на два-три дні та прополоти мені моркву за це парування?

Софі Буммель згодна.

Аннгрет виводить бугая із стійла. Нехай уже покриває корівчину. І тут, можна сказати, аж іскри полетіли. Хирлява корівчина насилу втримується на ногах. Аннгрет хтиво сміється. Геть упріла Софі посміхається. Для відвертого щирого сміху їй бракує двох передніх зубів.

Ян Буллерт нашорошив вуха: ще б пак,— на селі завівся другий бугай. Буллерт зустрічає свого давнього напарника-підпаска Бінкопа. Вони ведуть розмову про се, про те — про погоду, про городину й про буряки, розмовляють про жінок, про худобу й приплід.

— Бугай із «Селянської допомоги» для вас уже недостатньо шляхетний? — питає Ян Буллерт.

Оле, голова «Селянської допомоги», два роки тому наполог, щоб їхнє товариство купило громадського бугая. А тепер раптом з'явився ще один бугай у його жінки! Бінкоп спершу ніяковіє, він безпорадно розводить руками, та врешті викручується:

— Адже в нас жінки рівноправні, так записано в програмі.

— Ну то й що?

— Іди й сам поговори з Аннгрет!

Буллерт, доглядач громадського бугая, не збирається спечечатися з Аннгрет. Приватний бугай зменшує його прибутки. Буллерт вирішує надати цій обставині політичного забарвлення. Бугай — приватний, отже, це, безперечно, справжні підступи ворога. Буллерт іде зі скаргою до секретаря партії.

Партія зветься *Єдина соціалістична*, але на селі ніхто не може вимовити такої довгої назви. Усі кажуть просто: партія. І кожен знає, про що йдеться.

Секретаря партії звать Антон Дюрр. Антон — робітник лісництва, присадкуватий і наkostenчений, як соснова шишка. Він уміє бути і суворо добродушним і добродушно суворим. Зріст у нього маленький, зате розум — великий. Справді світла голова, смолоскип для Блюменау, чоловік, який достеменно знає сільське життя. У нього багато чого лишилося позаду і багато чого ще попереду. Товариші з партійного комітету в Майберзі хочуть перетягти Антона до міста. Така розумна голова, такий безстрашний керів-

ник хіба не потрібніший у місті? Антон на те, не підводячи голови від паперів, відказує:

— У лісі голова теж пригодиться!

Районний секретар Крюгер заходить з іншого боку:

— А якщо партія так вирішить?

Антон посмутнів. Він син лісового робітника-сезонника, і сільські школи йому доводилося міняти частіше, ніж штани. Отож великою грамотністю він похвалитися не може. Це правда. Та від районного секретаря так просто не відкараскаєшся. Життя — не запліснявілий ставок. Життя — то річка. Чого бракує нині, те буде згодом. Батьки Карла Крюгера теж не були великими грамотіями. Замолоду Карл записував усі несправедливості, які бачив навколо. Це втішало його. Довгий то був список — за ним він і навчився грамоти. І хіба так багато важить, що спочатку слово «безробітний» він писав з двома помилками? Біднякам заступали тоді дорогу до роботи, байдуже, як напишеш слово «безробітний», — однаково то була несправедливість! Он у Китаї люди починають учитися грамоти і в шістдесят літ. А скільки років Антонові? Всього п'ятдесят п'ять.

— Піди до товариша вчителя! Він тебе навчить писати.

Антон Дюрр дивиться на свої просмолені руки. Увечері він крадькома приходив до вчителя. Учитель запрошує його до шкільного класу. Там висить дошка. Але в класі, як на Антона, занадто багато світла.

Учитель пише літери на помальованій олійною фарбою стіні своєї кухні. Списувати ті літери Антонові важче, аніж розпилювати дошки за кривими лініями, що їх с'як-так накреслив олівцем лісоруб.

Антон і вдома практикується в письмі. Але спершу він голосно наспівує «танець лісорубів».

— Ти що — з глузду з'їхав? — питає його дружина Емма. — Діти сплять!

Саме це Антон і хотів почути. Нехай не бачать, як їхній батько, озброївшись букварем, немов якийсь браконьєр, продирається крізь хащі ученості.

Антон сідає за стіл і, крекчучи, пише. Він геть упрів. Емма зазирає йому через плече.

— А це що: «и» чи «у»?

— Я думав,— «у».

Емма незадоволена.

— Якщо це «у», тоді й бик — корова, хіба що без ви-
мені!

4

Так буває в ті добрі вечори, коли Антон удома. Але це трапляється не часто. Засідання, наради... До того ж йому доводиться гоїти невидимі рани жителів села, робити операції та дезинфекції.

Ось, скажімо, лісопильник Рамш походжає по селу, похмурий і підступний. Він запевняє, що комуністичне самоврядування на селі тільки заважає розвитку його підприємства. Бракує сировини для штахетників, немає брусів та іншого лісоматеріалу. Ну що ж, він звільнить своїх людей, нехай собі сидять, безробітні, під дверима в Антона та його товаришів — будь ласка!

Антонові доводиться йти на «політику зближення»,— і він починає розмову з Рамшем. А чи правда це, що власника лісопильні непокоїть виключно доля робітників? Чи, може, він чогось не договорує? Паркани — діло безпрограшне. Чи штахетник, чи щось інше — для хазяїна все одно гроші. Антон і Рамш розмовляють і сперечаються привселюдно. Село прислухається. Люди з того роблять для себе корисні висновки. Тільки не Рамш,— на його боці машини і сила.

Та щойно Антон сяк-так уладнав справу з місцевою лісопильнею, як надійшла скарга від завідуючого народним лісопильним заводом у Майберзі. Чому це округа Блюменау віддає перевагу приватній лісопильні Рамша, в першу чергу постачаючи її сировиною для штахетника і кругляками? Куди поділися справедливість і профспілкова пильність?

Антон Дюрр не може стерпіти такої несправедливості. Він випитує у лісничого Флункера:

— За яким принципом ми розподіляємо сировину?

— За планом,— відповідає Флункер, а сам дивиться на верхівки дерев так, ніби там сидять не ворони, а якісь небачені заморські птахи. У шинку оточений лісничий втуплюється в кухоль з пивом, неначе на дні його плавають рідкісні рибки-колючки.

В Антонову душу закрадається підозра.

А лісничий час від часу таки навідується до лісопильні Рамша. Рамш і собі іноді наносить візити лісникові і лісничисі. Із дому в дім переказуються дружні привіти... Рамш випиває в домі лісничого пару чарок домашньої медової горілки. І при цьому, як і раніше, розмова у них снується про лісове господарство. Десь так із годину. Потім Рамш виходить.

— Good bye! ¹

— Щастя й вам!

А вранці лісничиха, підмітаючи кімнату, знаходить банкноту на сто марок. Вона сушить собі голову: хто б це міг її тут посіяти? Але ніяк не може здогадатися.

— Та це ж мої сто марок,— каже зрештою лісничий.— Так і є, сунув їх повз кишеню у штанях.

Лісничиха теж не в тім'я бита.

— Та ні, тепер я згадала, що ці гроші випали з моєї господарської сумки!..

Після чергового візиту пана Рамша — нова знахідка. Усе було б гаразд, якби Рамш не «загубив» анульовану банкноту на сто марок. То була кредитка часів інфляції. Лісничисі ніколи, вона не розглядає гроші, а швиденько ховає їх у кишеню.

У кооперативній крамниці вона видобуває банкноту з гаманця. Продавщиця, товаришка Данке, своїм пильним оком відразу помічає, що асигнація недійсна.

¹ До побачення! (Англ.)

— На жаль, не годиться.

Лісничиха червоніє аж до викоту блузки. Що ж це таке? Виходить, її ославили як дурисвітку?

— Негідник!

— Хто, прошу?

— Та отой лісопильник Рамш!

У кооперативній крамниці повнісінько жінок, місцевих жительок.

— Хай бог боронить!

5

Але бог не боронив. Чутка про цю пригоду доходить до вух Антона Дюрра. Що ж це таке? Де це чувано, що лісничий одержує платню від власника лісопильні? Неспокій в очах лісничого стає зрозумілим.

Та перш ніж Антон і його товариші встигають притягти лісничого Флункера до відповідальності, той пакує валізи, забирає свою таксу і зникає разом із дружиною в напрямі сонячного заходу.

Антонові доводиться тимчасово звалити собі на плечі ще й обов'язки лісничого. Так наказує чинити його уявлення про справедливість.

Антон втішає себе: життя без труднощів — це все одно що повітряна куля без баласту. Адже всім відомо: вітер неодмінно віднесе таку кулю з газом хтозна-куди, якщо не прив'яжеш до неї вантажу.

А от, приміром, старий Серно зі своїм майном для Антона важить більше, ніж центнер баласту. Знову вже на нього працюють дві дівчини-служниці й кучер. Знову він розжирів, має посвідчення про те, що в нього хвора печінка, боїться смерті й заграє з господом богом. Він навіть звелів за свій рахунок пофарбувати сільську церкву в рожево-червоний колір. А де видатки, там і прибутки! Серно мріє про ті часи, коли він знову визначатиме ціни на хліб, ковбасу та м'ясо.

Антон це носом чує. Недарма ж у нього ніс гачком. Він стривожений. Нехай собі користололюбство панує деінде, аби не тут, де життям керують він і його люди. Баласт на Антоновому балоні життя стає надто важким. Треба скинути кілька мішків турбот. Отож він вирушає до свого давнього приятеля по роботі в лісі Бінкопа. Бінкоп виліплений з того самого тіста, що й Дюрр. У нього теж, як кажуть, турбот повен рот, він теж піклується не про гладких,— він дбає більше про худих односельців.

Ось, скажімо, Франц Буммель, картяр, гульвіса, кіньми гендлює, весь час в дорозі, додому майже не навідується. Тяглова худоба в нього — жінка та корівчина. Земля у них добра, а господарство — нікудишне. Урожаю збирає всього третину з того, що міг би зібрати. Хіба можна так у цей скрутний час? Людям конче потрібне все, що родить земля.

Антон і Оле витрушують один перед одним свої мішки. Турботи висипаються з них, як худі, охлялі поросята. До біса, з цим треба покінчити! Але як? Щось повинно статися! Але що?..

Повернувшись додому, Антон гортає свої книжки,— точнісінько так робить невправний лікар перед тим, як поставити діагноз. Читає він довго,— аж поки вкривається потом.

Минає три дні, і Антон знову прямує до Оле. Він лукаво посміхається. Може, знайшов камінь мудрості? Поглянемо, що ж то за камінь!

6

Ян Буллерт сидить на лавці біля халупи Дюрра. Він прийшов із скаргою. Аннгрет, ота горда цяця, завела власного бугая для своїх корів.

Антон гнівається. А камінь мудрості — куди ж він подівся? Може, Оле б'є ним шибки у вікнах? Він посилає Антона

Другого, свого сина, з наказом: Оле має прийти до нього завтра вранці, в години прийому. Без запізнення!

Відвідувачів Антон приймає у лісі. Він витрачає свою обідню перерву, щоб уладнати ту чи іншу справу. Увечері на нього чекають інші діла, до того ж він мусить ще й писати свої кривульки, тут уже нічого не вдієш!

Оле під час обідньої перерви не прийшов. У нього й свого клопоту доволі. Не таке вже велике цабе той Антон.

А от власник лісопильні приходить вчасно, хоча ніхто його не викликав. За зелену стрічку на капелюсі Рамш увіткнув сойчине перо. Обличчя вкрите шабельними рубцями,— то пам'ять студентських літ. Ці сліди давніх поранень здаються блідими при яскравому світлі дня.

— Чого тобі треба?

Лісопильникові треба поговорити з Антоном.

— Secret, you understand? ¹

— В чому річ?

— Та я про втечу лісного Флункера і так далі.

Лісничий Флункер утік. Очевидно, Рамш краще, ніж Антон, знає — чому.

Хазяїн лісопильні, видно, збирається виголосити цілу промову.

— Тебе сюди не запрошували,— каже Антон: він уже помітив, що до них підходить Бінкоп.

Доти Рамш не мав приводу нарікати на недостатню повагу до себе в селі. Він аж тремтить з люті.

— Ти будеш зі мною говорити! Я почекаю!

Антон зовсім не зважає на розлюченого Рамша. Він іде назустріч Оле, і вони разом відходять за горбок. Стоять на вкритій памороззю траві. Оле посміхається. Антон, накостричена соснова шишка, напускає на себе поважність.

Слова, якими вони обмінюються, палахкотять на вітрі.

— Що це придумала твоя Аннгрет з отим бугаєм?

¹ Секретно, розумієте? (Англ.)

— Але жінка мусить про когось дбати.

— Візьміть собі дитину.

— Аннгрет не хоче.

Якийсь час розмова йде по колу.

Рамш тим часом заводить балачку з робітниками, що працюють у лісі.

— Добрячий матеріал!

— Добрячий.

— Будівельний ліс?

— Будівельний, авжеж.

— Стовбури — як свічки!

— А тож, стовбури як колони.

Розмова щось не клеїться. Тоді Рамш дістає звідкись пляшечку. Потім з його кишені з'являються на світ божий сигари.

Розмова одразу жвавшає.

— Я, мабуть, трохи посиджу тут,— каже Рамш.

— Та сидить собі, скільки завгодно! — Мампе Сіромаха, нероба, волоцюга, п'яничка, який ніколи ні від чого не відмовляється, відсуває набік Антонів сніданок.

Рамш відпиває ковток і передає пляшку іншим:

— Please ¹.

Він вдивляється в старі дерева. Він схибнувся на деревах. Дерева — його життя.

— Зараз, мабуть, надійшла черга отієї височенної сосни, чи не так?

— Так, зараз їй буде капут! Он бачиш — пилка вже вп'ялася в неї.

Рамш підводиться й милується сосною. Повертається, знову сідає, але спершу відносить ще далі Антонів термос і рюкзак. Певно, боїться наступити ненароком на його обід.

— Ну, будьмо! Пийте, пийте ж бо!

Розмова за горбочком стає спокійнішою. Замашчене смолою Антонове чоло геть узялося брижами.

— Ну, то як же буде з каменем мудрості?

У повітрі запахло грозою. Оле силкується нашкрябати якнайбільше відмовок. Ще невідомо, мовляв, чи дозволяється те, чого хоче Антон.

Антон за вдачею — природжений перетворювач усього навколо, він не має охоти чекати на вказівки згори.

— Дерева ростуть знизу.

Але ж Оле не сам-один господарює на шести гектарах землі, з п'ятьма коровами, двома кіньми, двадцятьма свиньми і метушливим, галасливим пташиним племенем. Половина господарства належить його жінці. Невже Антон цього не розуміє?

— А ти переконай свою жінку!

— Переконувати — означає сваритися.

¹ Прошу (англ.).

- Ну то й що?
- Аннгрет злопам'ятна.
- Ну то й що?
- Мене часом тіпає пропасниця.
- Одягни теплі спідні!
- Нічого ти не тямиш. Треба ж мені десь погрітися.
- Ну то й що?
- Я гріюся біля Аннгрет.
- Все життя вона крутить тобою, ось у чім твоє лихо.

Я думав, що ти перевиховав Аннгрет, а тепер бачу, що вона й досі верховодить тобою.

Оле ображається. Адже він йому всю душу відкрив. А це було не так-то й просто. Він починає гніватись, кричить, аж бризкає слиною.

- Ти зроду терпіти не міг Аннгрет!
- Ну то й що?
- Друзів у тебе завжди було не густо!
- А далі що скажеш?
- Від сьогодні їх стало ще на одного менше.
- Дякую, мій воріженьку!

Антон іде геть. Перестрибує через повалені дерева, — поспішає до своїх робітників біля електропилки. Пилка вже знову гарчить — дзижчить, вгризаючись у стовбур могутньої сосни. Рамш іде геть, і невдовзі постать його зникає з очей за краєм порубки.

Антон поспіхом шукає свій харч.

— Хто поцупив мій сніданок? — силкується він перекричати гучне дзижчання пилки.

— Та он же він лежить, — чути голос Мампе Сіромахи.

Антон кидається чимдуж до свого клунка.

— Назад! — кричить Мампе. — Назад!

Сосна падає на землю. Крона її ховає під собою низькорослого Антона. Морозяні кристалики злітають у повітря. Оле бачить, як, ніби боронячись, піднімається вгору рука його давнього друга. Зашкарубла рука, яка потрудилася на останку ще й над виведенням літер, стиснута в кулак.

Робітники витягають з-під дерева сірого чоловічка. Паморозь вкриває засмолені Антонові штани, вилянула куртку, обличчя. Хлопці поплескують, обмацують, вислуховують серце свого бездольного бригадира. Шукають хоча б сліду життя в Антоновому тілі, шукають іскорки вогню в глибокій трасовині. Нічогісінько! Антон мертвий.

Оле, наче спаралізований, сидить на поваленому стовбурі. Його тіпає лихоманка.

7

Антон Дюрр і по смерті залишається поважною персоною й викликає інтерес сільської громадськості. Двері в його лісовій халупі надто вузькі. Труну довелось би ставити на ребро.

На цвинтарі в Блюменау немає трупарні. Емма Дюрр хоче, щоб Антонове тіло лежало в церковній вежі під дзвонами. Вона йде до Серно просити дозволу. Гладкий Серно, церковний староста, саме радиться про щось із лісопилником Рамшем. Еммі доводиться чекати, доки її впустять.

Серно сидить у круглому кріслі. Його сідниці провисають крізь перекладини спинки. Рамш і досі тут. Він читає «Недільну церковну газету».

Емма Дюрр висловлює своє прохання. Серно вислуховує її благочестиво й доброзичливо. Руки його лежать на гладкому череві, схожому на тугу напханий лантух.

— А як ти збираєшся ховати свого Дюрра: за церковним обрядом чи ні?

Емма смикає кінці своєї чорної жалобної хустки.

— За обрядом!

— А чи пан пастор згоден напутити й провести його в останню путь?

— Хто-небудь із району виголосить промову над труною.

— Так-так, вільнодумець, виходить!

Добродій вагою в центнер запалює сигару. Вдова неспокоїно совається на очеретяному стільці, обтираючи жалобною спідницею сидіння. Їй ще треба піти до булочника й замовити поминальний пиріг.

Рамш має рідкісний дар — одним оком читати церковну газету, другим — підморгувати. Гладкий Серно затягується сигарою й, ніби ангел-благовісник, промовляє із хмари диму:

— Ти ж знаєш, я свідомий громадянин, чи не так?

— Можливо, — одказує Емма, вона б розреготалася, якби не йшлося про Антонів похорон.

— Гаразд, нехай полежить твій Дюрр у нашій дзвіниці.

Емма не дякує. Просто підводиться і йде до дверей.

— Стривай, ще одна умова...

Умова така: увечері Антонове тіло опустять у призначену для нього могилу. А вранці — ласкаво просимо під дзвони.

— Мертве тіло не може вночі перебувати в церкві! Такий давній закон!

Емма різко обертається.

— А в нас нові закони!

Хазяїн лісопильні Рамш підводить від газети своє пощерблене обличчя. Рубці на ньому здаються широкими й привітними.

— Нові закони, нові закони — тільки й чуєш скрізь. А церковний закон лишається церковним законом! Інакше твій чоловік блукатиме по світу неначе привид, *he will be a ghost*¹, а цього ти, певно, не хочеш.

Емма не хоче, щоб чоловік став приви́дом. Нехай він краще упокоїться в землі. Перетягувати труп з місця на місце, — про це їй і думати не хочеться...

¹ Він стане приви́дом (англ.).

Ох і холоднеча! Бінкоп весь час мерзне. І весь час ввижається йому Антонів кулачок, крижаний кулачок, піднятий проти хмар до неба. Як же тепер його друг і товариш, непримиренний і самотній, перебуватиме серед мертвих?

Гнучка Аннгрет порається в хаті. Антон Дюрр не був їй другом. Але про мертвих — або добре, або нічого! Пораючись по хаті, Аннгрет ненароком торкається зажуреного чоловіка. Оле тіпає лихоманка, зуб на зуб не попадає.

— Що я маю зробити, аби ти пустила мене до себе в ліжко й зігріла?

Аннгрет навіть у день смерті Антона має свої примхи. Вона хоче, щоб її чоловік узув на похорон високі чоботи. Оле ненавидить шкіряні халяви ще з війни. Від них тхне командами й смердить несправедливістю.

Аннгрет туркоче, як голубка, розпалює його. Йдеться ж не про офіцерські чоботи, а про селянські, грубі, але теплі, на хутрі.

— Ось вони, дивиси!

Оле дивиться на тепле овече хутро в чоботях. Йому дуже холодно. За вікном сіється сніжок. Оле обіцяє взути чоботи.

У двері стукають. Прийшла Емма Дюрр. Жалюгідна, общипана курочка серед зимової ночі.

— Антону ніде немає місця. Невже він заслужив це?

Оле вмить повертається до життя. Мерзлякуватість і дрижаки ніби рукою зняло. Щось він таки зможе зробити для загиблого друга. Хіба ж він не депутат районної ради, не голова «Селянської допомоги»? Його слово теж має вагу.

— Ну, я їм покажу, де лежатиме його тіло!

Він наказує перенести Антонову труну до дзвіниці.

— А кому це не до вподоби, хай забирається геть!

Другого ранку закрита домовина стоїть у майбутній своїй могилі. Емма вже виплакала всі сльози. Невже Антон таки стане приви́дом?

Тяжкі думки пригинають додолу Бінкопа. Хто перетягує мертве Антонове тіло? Хто поклав його сніданок біля підпиленого дерева?.. Він наказує перенести померлого знову до дзвіниці.

На ніч бургомістр Нітнагель ставить на цвинтарі за хрестами сільського сторожа.

Опівночі сторож робить перерву, йде вдруге повечеряти. Через півгодини він повертається на свій пост — покійник лежить уже в могилі.

На селі перешіптуються.

— Небіжчик блукає серед живих, — вони порушили церковний обряд.

Бінкоп скликає своїх товаришів, вони вирішують самі вартувати біля небіжчика.

Наступної ночі бургомістр Нітнагель, Ян Буллерт, Вільм Гольтен і Оле Бінкоп, немов чорні ангели, довго сидять на могильних горбках і навіть запалити цигарку собі не дозволяють.

Але скрізь усе спокійно. Тоді Ян Буллерт радить удатися до хитрощів: вони всі підуть до шинку, неначе їм набридло сторожувати. А біля дверей шинку завернуть назад і потихеньку повернуться на цвинтар.

Кричить сова. Кричить тричі, і крик її лине від церковної прибудови, із самої ризниці. Двері дзвіниці розчиняються. Показується труна небіжчика Дюрра. Вона не витає в повітрі, як то годиться для привидів і упирів. Вона пересувається на чотирьох ногах; крекче, кашкає, спотикається, лається й командує, як прусський вояка:

— Тримати ногу!

Нічні вартові причаїлися за хрестами. Аби тільки не

сполохати зухвалих труноносців! Товариші не хочуть, щоб Антонове тіло було кинуте на землю й споганене.

Труна все ближче й ближче. Уже виразно видно дві постаті чоловіків, котрі її несуть. Вільм Гольтен, наймолодший із добровільних вартових, не може стримати нетерпіння.

— Ага! — вигукує він.

Труна падає. Носильники чимдуж тікають геть. Тупіт такий, ніби скачуть рисак бельгійської породи і битюг.

Вартові оточують церкву. Бінкоп помічає, як хтось клусом мчить поміж рядами могил. Він кидається за ним, наздоганяє, б'є кулаком по капелюху і відчуває під ним тверду чоловічу голову. Ось тобі й привид!

Чоловік у капелюсі захитався, але одразу рвонувся щосили вперед і зник з очей. Вартові обшукують увесь цвинтар. Другий, — той, що тупотів, як бельгійський рисак, — також ніби крізь землю провалився.

Приятелі несуть Антонову труну до дзвіниці й дбають про те, щоб більше жодна рука не потривожила тісної домівки мертвого друга.

10

Погребна процесія дуже розтяглася. Окрім небіжчикових друзів прийшло ще багато цікавих до різних видовищ. Їм хочеться побачити громадянський похорон. Церковні старости Рамш і Серно, незворушні, вбрані у все чорне, теж ідуть за труною.

— Дивись, і лісопильник тут! — стиха перемовляються у натовпі.

— Антон таки добряче дошкулив йому з будівельним лісом і штахетником.

— Небіжчикам прощають.

Старим жінкам цікаво: що ж воно за проповідь без пас-тора?

Антон Другий і Емма Друга, діти Дюрра, бліді й невиспа-

ні, стоять поміж дядьком Бінкопом і невеличкою матір'ю. Вони плачуть. Бінкоп кусає губи, щоб затамувати біль.

На цвинтарних ялинах сидять дві промерзлі ворони. Вони скоса позирають на червоні паперові троянди у вінках. Гладкий Серно побожно схрестив руки на здоровенному череві, хоча тут ніхто не молиться. Тут співають улюблену небіжчикову пісню: «Сміливо в ногу рушайте!..»

Од вінків із соснових гілок іде приємний дух. Від районного комітету партії товариші привезли величезний вінок, завбільшки, як задне колесо карети. Вони співають голосно, з викликом. Рамш не співає. Він торкається рукою горла й хрипить:

— Застудився!..

Карл Крюгер говорить про життя Антона Дюрра:

— Це був невеликий на зріст чоловік, котрий ніколи не знав втоми! Відомий вам Ісус, якби такий насправді існував, на нього не натішився б...

Ворони крячуть на верхівках ялин. Гладкий Серно залюбки погладив би чорних птахів, ніби самим небом посланих. Як здорово вони перешкоджають тій блюзнірській проповіді!..

Карл Крюгер говорить далі про людську долю:

— Товариші, друзі, ніякої долі не існує! Долю підносять вам так само, як різні чудеса. Дитина вмирає від скарлатини. Що це, доля? Аж ніяк! Просто запізно викликали лікаря. Мотоцикліст врізався в дерево й загинув. Доля? Аж ніяк! Просто дорога була вибоїста. Доля має свої причини, лиха доля — наслідок наших недоглядів. Нашого дорогого товариша Дюрра прибило на смерть деревом. Що це — доля? Аж ніяк! Очевидно, не було додержано правил техніки безпеки. Це ще треба розслідувати, товариші!

Високі чоботи лісопильника Рамша неспокійно топчуть розкидане на снігу ялинове гілля:

— Холоднеча!

Карл Крюгер дивиться на коричневу труну друга. На його віях, наче краплини роси, повисають сльози.

— Ось він лежить перед нами, цей невтомний невеличкий чоловік. Усе своє життя він був переповнений благородним неспокоєм, цей благородний неспокій він сіяв навколо себе. Невже він сіяв його марно? Це все залежить тільки від нас. Так будьмо ж і ми такі неспокійні, як був він!..

Старі жінки склипають. Вони забули, що перед ними стоїть і промовляє колишній візник Карл Крюгер, а не пастор. Вони розчулено сякаються.

Гладкий Серно марно хитає головою.

Навіть дехто з чоловіків насилу стримує сльози. Прощаючись з небіжчиком, вони знімають капелюхи. На невеличкій лисині лісопильника Рамша наклеєний пластир. Бінкоп вдоволено киває сам собі: «Ото не тривож спокою небіжчика!..» Та одразу по тому йому впадають у вічі високі чоботи Рамша. Він порівнює їх зі своїми: ті самі халяви, та сама довжина, та сама шкіра. Бінкоп озирається навколо. Може, люди вже шкірять зуби, глузують з нього? Аннгрет зробила з нього посміховисько, якесь опудало. Він вибирається з юрби — нехай погреб триває без нього. Дійшовши до сільської вулиці, він уже майже біжить. У нього таке відчуття, ніби на ногах у нього чоботи із розжареного металу...

11

Удома, на кухні, Бінкоп зрізає чоботи з ніг. Ножицями розпорює халяви згори аж до підшов. Його дружина мовчки дивиться, як вивертається назовні смушок. Бінкоп скидає з ніг рештки чобіт і шпурляє їх у дров'яний ящик біля плити.

Аннгрет збирає клапті шкіри й увесь цей мотлох, несе на горище й розвішує на одній із балок. Потім сідає на мішок із зерном і плаче. Розрізані високі чоботи — то її поразка.

Унизу, в спальні, Оле переодягається й викидає через вікно своє галіфе. Він хоче так само шпурнути через вікно й чорний піджак, але потім передумує. Справді, яке відно-

шення має до чобіт піджак? На ноги Оле взуває стоптани черевики, які звичайно носить на роботу.

Покінчивши з усім цим, він прямує до кухні, розмовляє там з кішкою, розмовляє з собакою, набиває люльку, димить, як паровоз на вузькоколіїці, й чекає. Він чекає, коли спуститься з горища дружина, бо має конче сказати їй кілька слів. Вона зробила з нього посміховисько, а це вже не жарт.

Минає година. Надворі сутеніє. Оле натоптує восьму люльку. Він усе ще чекає на Аннрет. Нарешті піднімається на горище. Освітлена сіруватим місячним сяйвом жінка непорушно сидить на мішку з зерном.

— Аннрет!

У відповідь ані звуку. Гнів і упертість поймають Оле. Нині не його черга просити пробачення. Нехай собі Аннрет нидіє у місячнім сяйві, поки не отямиться.

Оле бреде в своїх стоптаних черевиках по закрижанілому снігу. Вівчарка невідступно йде за ним. Йому здається, що від цього відданого пса переходить на нього трошечки тепла.

12

Земля кружляє в космічному просторі. Людина посилає залізних голубів у небо й нетерпляче дожидається їхнього повернення. Чекає оливкової гілки миру від братів з інших зірок.

У шинку Блюменау п'ють чоловіки в чорних піджаках. Ті, що повернулися з похорону. Вряди-годи хтось, бува, підвищить голос, інший засміється. Друзі Антона Дюрра хочуть приглушити горілкою свій біль; його вороги підігривають горілкою свою радість. Усі разом справляють свято, яке називається «пропивати небіжчика».

Бінкоп не належить до завсідників шинку, та цього вечора його тягне в це п'яне галасливе збіговисько.

Риплять двері шинку. Мороз позалізав у дверні завіси. Клуби пари б'ють в обличчя Бінкопу.

Біля дверей сидить Рамш. Він уже напідпитку й далеко випростав перед собою ноги. Бінкопу доведеться переступити через підбиті смушком високі чоботи лісопилника. А йому так і кортить плюнути на них.

П'яний гомін, сміх, бурмотіння.

— Бінкоп!

Ян Буллерт відсовується, щоб звільнити місце для Оле. Обличчя Буллерта палає, як лопата в ковальському горні.

— Бінкоп, нам треба помиритись!

Оле чаркується з Буллертом. Борлаки в обох снують у такт кожному ковткові. Буллерт обнімає Оле.

— Хто носить штани, вельмиш-ш-ановний, хто у вас порядкує всім? Ти чи Аннгрет? Відмовся від бугая! Влаштуємо завтра його похорон! Згода?

Оле не відповідає. Він ще надто тверезий для такої розмови про бугая. Але вони п'ють іще й миряться.

Бургомістр Нігнагель дбає про те, щоб Оле зрівнявся з ним у кількості випитої горілки. «Ковток цорндорфської браги заслуговує на увагу!» — написано на рекламному щиті біля шинквасу. Оле зараз не в ладу і з собою, і з цілим світом, але він не опирається. Він п'є.

У счніх хмарах диму від люльок і сигарет причаївся ливовісний гномик. Він перестрибує з одного стола до другого. Одному селянинові шепне щось на вухо, іншого смикне за носа.

Оле вирішив напитися й підносить чарку до губів. Гномик, учепившись за скляну ніжку, допомагає йому вихилити горілку. Гномика того звуть «селянський розбрат». Він стає дедалі настирливіший. Оле ковтає чарку за чаркою, майже не спиняючись. Трьох кухлів пива і трьох чарок горілки наче й не було.

Лісопилник і в теплому шинку не скинув з голови капелюха. Americanlike¹. Ноги він поклав на стілець підручного

¹ На американський зразок (англ.).

Мампе Сіромахи. Мампе примостився з самого краєчку. Рамш піднімає праву ногу й махає нею,— підзиваючи в такий спосіб шинкаря.

— Go to the devil ¹, Готгельф! Неси сюди кожному по кухлю пива і так далі!

Бінкоп одвертається. Кляті чоботи! Отакої! Ні, він не хоче пива від Рамша. Він не питиме!

Бургомістр Нітнагель вмочує пальці у пивну піну й розгладжує борідку.

— Т-ти не п-п'єш, Оле? — затинаючись, питає він.— П-пий, п-пий, з-зроби п-перерву в к-класовій б-боротьбі!

Вільм Гольтен і собі відсовує дармове пиво: Рамш — його хазяїн, і це дармове пиво йому смердить.

— Від цього типа — ані ковтка!

Лісопильник поплескує себе по халяві:

— Ха-ха! Оце-то так: моє пиво для мого наймита не досить добре! Підніміть руку, хто не хоче мого пива!

Підноситься тринадцять рук. Оле схоплюється:

— Підніміть руку, хто хоче пива від мене?

Знову піднімаються тринадцять рук. У шинку двадцять п'ять чоловік. Мампе Сіромаха хоче пива від обох таборів.

Шинкар виставляє на шинквас двадцять шість чистих кухлів. Кран починає випльовувати пінний струмінь. Оле не витримує:

— Ще тринадцять чарок горілки за мій рахунок!

— I kill you! ² — хрипить Рамш.— Хелло, тринадцять подвійних для мене!

Пиво шипить, піниться, виграє. Горілка іскриться. Лиховісний гномик хихоче.

Бургомістр Нітнагель підводиться з місця:

— Ми востаннє п'ємо за упокій Антона. Хай буде пером йому земля!

¹ Тут: хай тобі біс! (Англ.)

² Уб'ю! (Англ.)

Від супротивної партії тост виголошує Серно. Крекчучи, він підводиться з лави:

— Ми п'ємо за життя, тільки за життя! Ви бачили, що сталося із Дюрром, еге ж? Смерть легко забирає до себе людину. Маленький чоловік валить дерево, а куди воно впаде,— це в божих руках.

Бінкоп аж тремтить з люті.

— Виходить, ваш бог устиг потримати в руках Антонів сніданок?

Усі дослухаються. Пивний кран шипить, лісопильник Рамш схоплюється з місця. Шрами в нього враз синішають.

— Блюзнірські слова! Люди, це ж блюзнірство!

Під столом він витягає з кишені канчук і йде просто на Бінкопа.

Бінкоп підводиться й глузливо каже:

— Підходь, підходь зі своєю лозиною! Та скинь капелюха, покажи свою гулю! Осквернитель небіжчиків!

Поміж Рамшем і Бінкопом стає учитель.

— Я не допущу релігійних суперечок, товариші!

Рамш навмисне зачіпає вчителя Гюртлера:

— Я тобі не товариш, затям собі! Ми не дозволимо ганити церкву, так і знай! Хапайте його, люди! To the guns! ¹ — Рамш нахиляє голову й переходить в атаку. Один із столів падає. Канчук свистить у тютюновому диму. Летить пивний кухоль. Бінкоп нахиляється. Портрет президента падає йому на спину. Знову свистить канчук і влучає Бінкопу по голові. Удар — і вже кров цебенить з його чола. Він хитається, не може втриматися на ногах, падає на лаву і разом з нею — на підлогу.

— Досить! Годі вже! — горлає шинкар.

Він тарабанить щосили пивною шумівкою по крану. Та ніхто не звертає на нього уваги.

До зброї! (Англ.)

Бійка не вщухає. Учитель, захищаючись, фехтує і боксує. Бінкоп простягся на підлозі. Голова його наче в тумані, але він бачить, що над ним точиться бійка. Бачить ненависні лісопильникові чоботи. Вони вже топчуть його, і ніхто з товаришів цього не помічає, бо Бінкоп лежить серед цілого лісу чоловічих ніг. Чоботи топчуть його тіло, голову. В очах йому темніє, і він хрипить:

— Хто загасив лампу?

Тоді вони помічають його й виносять із шинку на свіже повітря.

Ян Буллерт і Вільм Гольтен тягнуть Бінкопа крізь морозяну місячну ніч. Сіра вівчарка йде за ними, підібгавши хвоста.

За промерзлими сливовими деревами світиться новий побілений Бінкопів дім. Біля входу — альтанка. Приятелі кладуть його на лавку в альтанці. Вони бояться Аннгрет і йдуть геть так само тихо, як удень проходили повз мертве тіло Антона Дюрра.

Лавка в альтанці холодна. Бінкоп опритомнює. Він обмацує лоб, бачить на руці кров. Як він потрапив сюди? Як опинився перед своїм будинком, в альтанці Аннгрет? Два роки тому їй раптом забаглося спорудити щось біля дому, аби було де посидіти літнього дня. Вона захотіла мати альтанку, захотіла, бо лісопильник Рамш теж мав альтанку.

Ах, Аннгрет мріяла, просто хтозна-як мріяла посидіти з Оле в альтанці. Та з цього нічого не вийшло. Нескінченна робота і щоразу нові бажання... Бракувало часу. Нічого не вдієш, таке вже воно є, життя селянина. Життя селянина? А ти ще живий, Оле?..

Він хоче увійти в дім. Права його нога не згинається й болить. Він насилу шкандибає, тримаючись за стінку, заплутується рукою в заростях дикого винограду. Звідти в зимову ніч спурхують сполохані горобці..

Оле Бінкоп з'явився на світ через тисячу дев'ятсот п'ять років після зачатого богом теслярського сина Христа. Звалив на себе свій хрест і вирушив у дорогу.

Своїм незвичним іменням він завдячував матері. Вона мала звичку три або й п'ять разів на рік перечитувати весь календар, а надто історії про далекі заморські країни. Героєм однієї з тих календарних історій був прегарний невільник на ім'я Оле, він приєднався до повстанців, і його було страчено. Матінці Гансен хотілося хоча б з великим запізненням віддати належне цьому чорношкірому юнакові, і вона охрестила ім'ям Оле свого єдиного сина, подолавши заради цього чимало перепон.

Оле був мрійник, але не з тих мрійників, які сидять собі десь у куточку життя, дожидаючись дива. Він намагався активними діями втілити свої мрії в життя. Удавалося це йому по-різному.

Коли його вже почали носити власні ноги, русявий малюк змайстрував собі гойдалку з вірьовки, якою прив'язували козу, і зачепив ту гойдалку за сосновий сучок. Розгойдавшись щосили, він широко розпростер руки й спробував перелетіти через верховіття дерева. Із заюшеним кров'ю обличчям малюк приземлився на піску. Ревище було неймовірне: розлетілася на друзки його мрія!

Мати:

— Що з тобою?

— Я не зміг полетіти!

— Дурненький, людина не може літати!

Оле знову розпростер руки.

— Хіба ти не бачиш моїх крил?

Мати крил не бачила.

Школа здавалася юному Оле схожою на похмурий льох.

— Посидючості в нього замало,— казав учитель, і кінчики його вусів обвисали, як пир'я намоклого під дощем півня.

— Де ти був учора, Оле? — питав учитель.

— Я дожидався вас на узліссі.

— Що ж, по-твоєму, школа, тобі на втіху, має переїхати в зарості чорниці?

— Так, пане Кюстер.

Учитель вирішив видубити непосидючу сідницю Оле. І таки видубив, але не дубовою корою, як то ведеться, а горіховим ликом, на зворотному боці якого залишалися шматочки деревини. Даруйте йому необізнаність, — він був відставний прусський фельдфебель.

На той час рідне село Оле — Блюменау — було володінням двох панів. Весь небесний простір понад верхівками лісу належав господу богів. А сам ліс і ниви — баронові фон Ведельштедту.

Батько Оле — Пауль Гансен, богобоязливий соціал-демократ, працював лісорубом у баронових лісах. Небесний владика і пан барон за богобоязливість призначили його десятником.

Прикрашені персями баронові руки визволили з війни року чотирнадцятого двадцятого століття свого відданого слугу й десятника Гансена.

У голодні воєнні роки Оле допомагав матері доглядати худобу, збирав колоски й зривав волоття у вівса. А ще він зрізав материними ножицями вершечки недостиглого жита. Якось управитель спіймав його на гарячому. Оле вкрив ганьбою Гансенів дім.

Мати:

— Як ти міг таке зробити?

— Я зрізав колоски на тому місці, де навесні зрізав будяки. Стеблини впізнали мене, вони мені кивали й просилися до мене в торбу.

Довелося матері встромити голову в торбу, тоді й вона почувала, як шепочеться колосся.

Війна, що спалахнула десь у далекій Боснії, перетворилася на світову пожежу. Вона висмоктала геть усі солодощі дитячого життя. І тоді Оле примусив джмелів із полів та лугів

приносити йому цукор, якого всім так бракувало. Він розшукував джмелині гнізда, робив на них якусь позначку і вночі приходив по них. А вранці на підвіконні їхньої убогої халупи стояли перевернуті догори дном череп'яні горнята на квіти. Під ними ворушилися джмелині рої. Чорно-брунатні й сірувато-жовті джмелі влітали й вилітали через маленький отвір на дні горнят. Вони приносили мед, і Оле через соломинку висмоктував його із щільників.

Мати:

— Хто тебе цього навчив?

— Голод.

Босоногого приятеля Оле звали Ян Буллерт. Він був сином баронового скотаря і трохи накульгував. У себе вдома Ян Буллерт зробив так само — повиселяв із горщиків квіти й завів натомість джмелів.

Коли Оле й Янові минуло по дванадцять років, барон надіслав учителеві записку: «... хотілося б, щоб у такі тяжкі для нашої вітчизни часи сини моїх робітників Гансена і Буллерта на літо звільнялися від шкільного навчання...» Далі — підпис і печатка: бик з короною.

Оле і Ян зробилися підпасками. Лише один раз на тиждень вони мусили ходити до худючого пастора — готуватися до конфірмації. Решту часу вони були вільними пастухами під вільним небом.

Перші дві години Оле був вівчаркою, а Ян — чередником, потім дві години — навпаки. Оле-чередник розшукував джмелині гнізда, ласував медом, обманював свій голодний шлунок, милувався хмаринами на небі, проводжав очима гуркітливі військові біплани й перелітних птахів. Величні мрії заповнювали його душу. У них він був поважним добродієм і поміщиком, він насвистував пісеньку, приманюючи журавлів, і великі сірі птахи, покинувши надхмарні висоти, спускалися до нього на пасовище. Оле розмовляв із журавлями, своїми наймитами, давав їм різні доручення й посилав до Африки на Срібне озеро по апельсинове насіння. Він наказував засадити вигін, на якому паслися корови, замор-

ськими рослинами і ні в чому собі не відмовляв, аж поки знову наставала йому черга бути вівчаркою і з висолопленням язиком ганятися за коровами.

Якось геть охлялий кінь, запряжений у парний плуг, упав посеред поля. Управитель наказав покликати шкуродера. Та Оле і Ян якось примудрилися сховати бідолашну шкапину в гущавині і там виходили коня. Кілька тижнів вони пасли корів, роз'їжджаючи верхи на врятованому коневі.

Однак управитель якось побачив двоголового кентавра, котрий скакав лугами, впізнав приречену шкапину, наздогнав на своїй кобилі малих вершників і зупинив їх. Він дав Оле і Янові по одній марці за відважну їзду. А коняку все одно відвів на живодерню. На холодні монети у хлоп'ячих руках капали гарячі сльози.

14

Два чередницькі літа, дві шкільні зими. Війна з тріском луснула. Батько, Пауль Гансен, повернувся додому живий здоровий.

Бог милостивий! Оле був конфірмований і почав носити довгі штани. Тепер він теж робив лісорубом у лісі під наглядом батька, навчився працювати з пилкою, сокирою, забивати клинці, складати штабелями дрова. Долоні й м'язи його зробилися тверді, а кишені, хоч як тяжко він працював, так і лишалися порожні. Як майбутній спадкоємець, він мусив допомогти батькам підняти господарство — купити корову, поросля, зібрати грошей на нову черепицю.

Проте ані виснажлива робота в лісі, ані постійне дріб'язкове порання на батьківському обійсті не могли приглушити хлоп'ячих мрій. Оле роздобув десь рій диких бджіл, підготував їх, почекав, поки вони порозмножуються, потім розділив рій, зібрав мед і продав його в окружному місті.

Він зробив відкриття: виявляється, багато людей і до нього спостерігали бджіл і писали про них. Отож він накупив

книжок про бджолярство і взимку в своїй комірчині читав їх до запаморочення, фантазував про бджолине місто. Ніби наяву, він чув безупинне дзижчання й домріявся до того, що вже бачив себе володарем над летючим бджолиним царством.

У своє четверте медове літо молодий лісоруб спорудив візок із відходів сільської стельмашні. То був дорожній екіпаж для бджіл, бо Оле надумав мандрувати з ними квітучими луками — нехай не лінуються!

Отож він запряг у саморобний візок позичену в когось із сусідів коняку й виїхав за ворота. За ворітьми стояв татусь Пауль із сокирою в руках.

— Стій! Ти хочеш стати посміховиськом для села?

Уперше в житті Оле затремтів з гніву. Він накинувся на старого, вирвав у нього з рук сокиру й поїхав туди, де вже зацвітав рапс.

Пауль Гансен сушив собі голову: як би то накликати кару божу на непокірного сина? І бог почув його молитву.

Одного дня,— була саме та пора, коли бджоли роїлися,— Оле під час обідньої перерви подався до своїх бджіл. Один рій якраз вилетів з вулика. Оле побіг за роєм, стукаючи об порожнє старе відро, щоб заглушити дзижчання матки й збити з пантелику рій. Уже біля околиці Оле вихопив у когось шланг і спрямував струмінь води на розтривожений рій. Бджолина матка опустилася на білу літню шапчину свого переслідувача. І вмить усе обличчя й голову Оле обліпили бджоли. Юному бджоляреві перехопило віддих. Він боявся втратити рій. І, обережно ступаючи, проніс отаку бджолину шапку через усе село, аж до свого візка.

Фурмани й завсідники-п'янички, що обідали в шинку, з'юрмившись біля вікна, знущалися з Оле:

— Хе-хе, Оле, чого це ти весною хутряну шапку надів? Може, захворів на свинку чи на запалення мигдаликів, га? Заходь-но до нас та погрійся!

Оле, не нагинаючи голови, прямував далі.

— Погляньте на нього! — гукали п'янички.— Гей ти, Оле Бінкоп! ¹

Від бджіл Оле якось звільнився, а от глузливе прізвисько так і прилипло до нього назавжди.

Через день його звільнили з лісорозробок. «Баронові не потрібні лісоруби, у яких в голові й на голові бджоли»,— сказали йому.

Завдячував Оле цим звільненням своєму батькові Паулю Гансену, що мав вельми мстиву вдачу.

«Нехай хлопець побуде якийсь час безробітним. Може, хоч це піде йому на користь, і він більше піклуватиметься про маленьке господарство Гансенів»,— міркував собі старий.

Та Оле був із тої самої твердолобої породи, що й його дід, який виключно через свій упертий норів покинув дружину й емігрував до Америки. Його внук Оле спорудив на своєму бджолиному візку прибудову й оселився в ній. Коли квітли акації, його хатка на колесах спинялася коло них, згодом він переїздив під розквітлі липи, а далі — в зарості ялівцю. Харчувався Оле черствим хлібом і цибулею. Так він протримався до пори медозбору.

15

Більшість односельців уникали дивака Оле. Про це вже подбали баронові підлабузники — лісничий, управитель, інспектор та їхні посіпаки, і не в останню чергу — його батько Пауль.

На той час Оле мав одного-єдиного друга. То був бурлака-наймит Антон Дюрр. Антон удень працював лісорубом, а вечорами сидів біля бджолиної халабуди Оле,— нашептів Пауля Гансена на сина Антон і слухати не хотів.

Вієнкорр — діалектне звучання слів «Бджолина голова».

Друзі в своїх мріях линули аж до зірок, а траплялося, що зорі спускалися з небес до них на землю. Антон уже встиг зазирнути за зворотний бік життя й часом любив повчати Оле. Тоді його думки, здавалося, згортали крила, щоб турманом-вертуном ринути з-під самих зір на землю.

— Усе це добре й гарно, але тобі не вдасться переробити світ за допомогою своїх бджіл.

— Справді? Ну що ж, зате я зможу показати зуби й кепкувати з себе не дозволю.

— Капіталістів і поміщиків заздрию не приймеш.

— Це я заздрию?

— А хто завів собі пасіку? — пробурчав Антон.

Однак розважлива тверезість таких розмов не остуджувала нестримних фантазій Оле. Майбутній володар бджолиного царства радів, коли його приятель ішов від нього і він залишався на самоті зі своїми високими й вразливими мріями. Тепер його серце заповнило одне бажання — придбати власного коня, який перевозитиме з місця на місце його візок і халабуду.

Отож! Виходить, Оле мріяв про коней у тому віці, коли інші юнаки мріють про дівчат?

Та ні, Оле мріяв і про дівчат. Він був стрункий, чуприна його нагадувала своїм кольором стиглі каштани, вітри й негода відполірували його обличчя, і шкіра пропахла квітами й воском. Однак дівчата дивилися на Оле як на заборонений плід. Хіба не мешкав він у халабуді на колесах, ніби якийсь мандрівний комедіант або бездомний циган — лудильник дір'явих каструль? Хіба не міг він після ночі любовних утіх запрягти у візок свою колибку та й податися світ за очі, перш ніж місяць сховається за лісом?

Траплялося, що в літні ночі біля халабуди Оле лунало дівоче хихотіння чи воркування, та тільки-но наш юний пасічник простягав руку до одної з цікавих дівчат, як вона спурхувала з місця, ніби якийсь коник-стрибунець.

— Та облиш ти цих шмаркачок, — радив Антон, шарудячи в кишенях прокламаціями.

Оле разом з Антоном ходив у сусідні села. У темних комірчинках і прокурених шинках Антон заводив з наймитами, незаможними селянами й лісорубами розмови про недалеке нове життя. Оле роздавав листівки. Його питали:

— Ну, а ти що скажеш про балачки цього малюка?

— Пора вже нам показувати зуби! — багатозначно відповідав Оле.

— Слушна година скоро настане! Робочий люд завоює свободу! — перекикував його Антон Дюрр.

— Чоловік сам собі хазяїн! — горлав Оле.

Повертаючись додому, Антон і його «розповсюджувач листівок» сперечалися й галасували так, що ліс аж гудів і, здавалося, олені порозбігаються, хто куди.

Час минав, і спершу скидалося на те, що слухність має Оле, а не малий Антон. Мрія Оле й справді здійснилася — він мав своє крихітне бджолине царство. Ось тут воно розмістилося, його омріяне володіння, у затишному, захищеному від вітру куточку пустирища!

Настала квітуча весна. Кожен це бачить. Тільки не Антон. Увечері після роботи він гасає по всій окрузі, вищукує місця, де робочий люд збирається на сходки, агітує, остерігає. Успіхів і радощів свого приятеля Оле він, здається, зовсім не помічає. Та хіба не височіла посеред цього розтерзаного світу бджолина фортеця, населена сотнями жителів?

16

Оле минуло двадцять сім років. Улітку він жив у своїй халабуді на колесах, а взимку — в комірчині, прибудованій до теплої повітки одного небагатого селянина. В його розпорядженні були ліжко, шафа і стіл.

Місцеві дівчата вважали Оле запеклим старим парубком. Деякі з тих дівчаток, які колись воркували ночами біля його халабуду, були вже одружені й мали дітей.

Саме тоді й сталося те, що визначило все подальше життя Оле: на ньому якось спинився погляд рибальської дочки. Ні, цього не могло бути! Аннгрет, струнка, гнучка красуня, та, що зросла серед лугів і озер! Можливо, вона ніяковіла й мусила зробити над собою зусилля, перш ніж вийшла з лісу? По селу вона проходила гордовито. Погляд її просто знищував усіх, хто хтиво дивився на неї. От якби син якогось селянина багатія упадав за нею, це було б зрозуміло...

Оле шукав нагоди зустріти Аннгрет і переконатися... Він збентежено вклонявся їй і тішився поглядом гордої рибальської доньки. У тому погляді був не тільки виклик, але й обіцянка. Серце в Оле тріпотіло, як голуб, спійманий у сітку. В душі його спалахували вогники, наче свічки на різдвяній ялинці...

Літо гуло над країною. Важке то було літо для таких людей, як Антон Дюрр, котрих непокоїла доля всієї німецької держави! І радісне, багате для тих людей, котрі, як Оле, думали лише про бджіл та про кохання.

Ночами у своїй халабуді Оле уявляв, як він розмовлятиме з чорноокою Аннгрет Анкен. Та коли другого дня зустрічав дівчину, слова, що мали бути солодкими, як соковиті груші, зморщувались, немов печені овочі. Його обсіпало жаром, ставало так гаряче, що він розхристував сорочку й підставляв волохаті груди під прохолодний подув лісового вітерцю.

Одна із найсміливіших омріяних розмов Оле з Аннгрет звучала так:

— Добридень, Аннгрет.

— Добридень, Оле. Хіба так жарко, що ти навіть сорочку розстебнув?

Обоє ніяковіють і обмінюються палкими поглядами.

— Ти, наче сонечко, удень і вночі зігриваєш мою халабуду. Аннгрет мовчить.

— Пробач, я не хотів тебе образити!

— Ні, я не ображаюсь, але звідки в тебе беруться такі знадливі слова?

— У мене їх багато в запасі, але зараз я всі забув. От якби ти коли-небудь увечері схотіла прийти до мене на пасіку!

— Я хочу до тебе прийти...

17

Мрії. Але життя перевершило їх. Той літній день, який звів їх до купи, припав на неділю. Бінкоп сидів з вудочкою на озері. Було це перед часом медозбору — пора черствого хліба й цибулі для пасічника. Дзиччанням і співом повнилися прибережні зарості. Аннгрет, відштовхуючись веслом, неквапливо вела плоскодонку по озерній гладіні. Вона перевіряла батькові верші на шук. Оле, браконьєр, побачивши Аннгрет, штовхнув вудлице в воду, ніби хотів відігнати ропух від водяних лілей. Ця несподіванка прорвала загату його закоханого мовчання.

— Як це ти одна пурхаєш по озеру, наче лебідка без лебедя?

Аннгрет закинула голову й голосно розсміялася.

— Ти не схожий на лебедя, який міг би здолати мене!

Слово вилетіло... Оле кинувся в воду й поплив до човна. В очах у Аннгрет спалахнули бісики. Коли він учепився за борт човна, вона замахнулася на нього веслом:

— Ти що? Збожеволів?

— А лебідонька завжди б'ється, поки лебідь її не здолає. Оле перекинув човна.

— Ану, бийся тепер, злостива лебідонько!

Спіймані щуки сковзнули назад у воду. Ось Аннгрет з нерухомо застиглими від страху очима виринула поміж зеленим лататтям водяних лілей. Вона щосили вчепилася за Оле і, як русалка, потягла його за собою на дно, в бурій ліс коріння. Оле ударив Аннгрет по голові так, що вона знепритомніла. Отаке своєрідне освідчення в коханні.

— Ти врятував мені життя, тепер роби зі мною, що хочеш, я в твоїй волі,— промовила Аннгрет уже на березі.

І Бінкоп зробив з Аннгрет, що хотів. Він був незграбний і невмілий, і поцілунки його скидалися на укуси...

А через вісім днів Аннгрет призналася: в неї буде дитина.

Оле повівся мов божевільний: він схопив свій ніж і побіг нарізати лозове пруття для плетеної колисочки. Дитя в халабуді! Оце здорово!

— Але ти мене не схочеш, якщо я скажу тобі те, що знаю,— промовила Аннгрет.

Оле втупився в скроні дівчини,— вони були в тоненьких синіх жилках — як мармур.

— Скажи, що ти знаєш, і я жадатиму тебе ще палкіше!

Аннгрет була зворушена. Та сказала вона не те, що хотіла сказати:

— Батько хотів віддати мене за нелюба. Якщо я вийду за тебе, у моєї весільній скрині не буде ніякого посагу.

Про що вона говорить?! Яке йому діло до тієї весільної скрині з посагом?

Він плете коліску з верболозу і плете нові вулики із соломи. Птахи, бджоли і листя на деревах славлять у піснях його гідну всілякої похвали працю. Доля прихильна до нього понад усяку міру. Увечері він на руках несе Аннгрет через ліс на пасіку. Несе й співає, і пісня його проста й щира, як любовний покрик оленя.

— Ну, переможена лебідонько, як ведеться нашому малюкові?

— Я почуваю, що йому добре. Чудово!

Буйні ночі й ніжний шелест листя на деревах. Крик чаплі в ясні літні ночі, коли на небі сяє місяць уповні, і трубний голос журавля в ранкові години, як сигнал пробудження. Сім днів по краплі спливаються в тиждень.

І знову питає Бінкоп:

— Як ведеться нашому малюкові?

— Я його не чую.

— Може, це тому, що ти не дослухаєшся?

— Ні, я більше його не чую.

Враз повіяло холодом. Аннгрет не підпускає до себе Оле.

Оле з того не дивується. Він доволі надивився на звірів під вільним небом. Певно, так треба.

Та потім Аннгрет зникла на багато днів. Повернувшись, вона сказала:

— Тепер я вже не принесу тобі в дім ані посагу, ані дитини.

Бінкоп сумно глянув на свою халабуду.

— Але я хочу тебе такою, яка ти є.

18

Оле і Аннгрет одружилися. Благословення їм ніхто не дав — ані батьки Оле, ні батьки Аннгрет, навіть Антон Дюрр не схотів піти в свідки.

— Не буду я допомагати зв'язувати тебе в такий час, адже ніхто не знає, що він може нам принести...

Оле не розумів, на що той натякає. Для нього весь світ складався з двох чорних очей і дівочого волосся, від якого пахло озерною свіжістю, із дня і ночі, з місяця і сонця.

Молоде подружжя оселилося в двох кімнатах на горищі селянського будиночка. Вони найняли їх і влаштували там своє гніздечко. А тепло, якого замало давала залізна грубка, дарувало їм ліжко.

Перш ніж настав час нового медозбору, в Німеччині й на селі сталися великі зміни. Грім литавр і барабанний дріб залунали по всій країні. Багато селян із Блюменау готувалися до маршу: повзували чоботи, випробували можливості своїх незвично взутих ніг. Добрячого копняка ногою заробив учитель, місцевий соціал-демократ, який не побажав втовкмачувати своїм учням, що німецька культура сягає до самої Африки. Дістав носака торговець худобою, явно семітського вигляду й поведінки, який платив селянам-біднякам за їхню худобу більше, аніж його конкуренти. Не уникнув штурхана і начальник поштового відділення, котрий не вийняв руки з кишени, коли залунала пісня «Хорст Вессель». Заслужив

носака і бургомістр Нітнагель, який не міг сказати, куди подівся Антон Дюрр. Тільки пасторові не було чого закинути: напередодні перевороту пастор прочитав лекцію, супроводячи її показом діапозитивів про одну організацію, яка називалася «Сталевий шолом» і до програми якої входило марширування...

Аннгрет залишилася безплідною. Любовні ночі молодого подружжя втратили свою жагу. Бінкоп уже переситився солодкими пестощами без сенсу й мети. Він знову почав сприймати життя і за дверима їхньої убогої комірчини. А життя те було сумне й сповнене нерозв'язних питань. Дуже бракувало йому тепер його давнього приятеля Антона Дюрра. Він спробував обережно розвідати що-небудь про нього. Та не тільки Оле, але й новий бургомістр, котрий поважно походжав по сільських баюрах у високих блискучих чоботях, також цікавився місцеперебуванням Антона.

Серед бідняків, маленьких людей Блюменау, ходили чутки, що Антон Дюрр залишив на селі наречену. В це важко було повірити. Антон залишив тут деякі книжки, це правда. Книжки конфіскували, наче ошадні книжки якогось злодія. Невже Антон і справді цілував дівчину? Це здавалося Оле зовсім неймовірним. Хіба ж Антон не називав колись усіх дівчат шмаркачками, коли заходила про них мова?

А тим часом легенда про таємну Антонову наречену обростала все новими подробицями, проникаючи у вуха і дорослих, і недолітків.

Люди казали, що Антоною нареченою була метка Емма Тімм, донька погонича волів, яка наймитувала в бароновому маєтку.

Маленька Емма, присівши на осонні, прополювала моркву, коли на неї впала тінь довготелесого Оле.

- І ти теж прийшов мене випитувати?
- Антон був моїм другом.
- А ти був йому другом?
- Гадаю, що був.

— Сімнадцять поцілунків,— я полічила точно,— от і все, що між нами було.

Бінкоп посмутнів.

— Він заборонив тобі говорити зі мною?

— Коли ти його друг, то навіщо питаєш?

Повертаючись додому, Бінкоп ледве стримував сльози. Антон викреслив його із свого життя. І посеред жаркого літа йому здалося, що раптом настала зима. Він тремтів з холоду. І схотів зігрітися біля Аннгрет.

Аннгрет уже не була такою щедрою на ласку й любов дружиною, як за перших місяців після їхнього шлюбу. Вона завзято працювала, а навіщо — хтозна.

— Що я маю зробити, аби ти пустила мене до себе в ліжко і зігріла? — спитав промерзлий Оле.

— Пошукай собі роботу! — відказала на те Аннгрет.

19

Одного дня в убогій оселі молодого подружжя неждано-негадано з'явився татусь Пауль Гансен.

— Щастя вам!

— Чого тобі?

Татусь Пауль хотів би помиритися з сином і невісткою. Мати Оле не встає з ліжка, як кажуть, одною ногою стоїть уже в могилі.

Пауль Гансен звалив біля грубки дві в'язанки соснових дров, на стіл поклав шмат домашнього масла, а з кишені піджака витяг пляшечку лісорубської горілки. Аннгрет не погребувала — відпила трохи просто з пляшки.

Татусь Пауль розповів різні кумедні історії з щасливих минулих часів, в яких не останню роль відігравав такий собі упертюх на ім'я Оле. А тепер от мати геть знесилилась і захворіла тяжко, отож молодятam час уже перебрatися додому.

Оле на те мовчить, мов води в рот набрав.

Татусь Пауль стає ще красномовніший: Оле може знову найнятися до барона в лісоруби,— барон простив його. Він киває в такт своїм словам, киває й Аннгрет. Оле й собі вже зібрався був кивнути на знак згоди, та раптом татусь Пауль каже:

— Коли, звичайно...

— Що?

Коли Оле вступить до «Трудового фронту», як це нині заведено; управитель, молодші лісничі, повітовий лісничий — усі вони члени «Трудового фронту».

— Ні!

Оле не хотів марширувати разом із тими дворушниками в одному строю, видно, все-таки глибоко запали йому в душу слова Антона Дюрра.

Татусь Пауль пішов розчарований. Один оберемок соснових поліняк він забрав із собою.

Проминули над краєм жаркі літо й осінь. Мед щедро поблискував у щільниках. Молоде подружжя чекало добра зима із салом до вечері й смачними недільними струдлями. Здавалося, камінь удачі підкотився, нарешті, прямо під ноги Бінкопу.

Та на цей камінь наштовхнувся барон. Що надумав шукати цей добродій на дорогах простих людей? Але питання стояло так: звідки бджоли Оле добувають мед, нектар, віск і пергу,— одне слово, все, що є у вуликах?

— Бджоли беруть усе це з квітів і цвіту господнього,— відповіла Аннгрет управителеві, який прийшов до них з листом від барона.

Оле пояснив слова Аннгрет:

— Йдеться про природу.

Ні, це помилка: природа має свого господаря. І цей господар — барон. Отой пустир, на якому Оле розвів свою пасіку, належить не господу богові, а панові барону, роз'яснив управитель, передаючи йому листа з баронової канцелярії, в якому повідомлялось:

«...У зв'язку з проведенням планових робіт на лісопильні

вам наказано очистити землю, яку ви самовільно привласнили з комерційною метою. В разі, якщо ви протягом... ми будемо змушені...» Внизу — баронська печатка: бик і корона.

Барон звертав увагу Бінкопа на те, що він без його, баронового, дозволу не дасть ради своїм бджолам.

Але Оле, затятий мрійник, не склав зброї. Навесні, з шапкою в руці, він подався до села, обійшов своїх односельців, прохаючи в них дозволу поставити на їхніх полях свої вулики. Та селяни тільки потішалися над чудним лісорубом, який надумався стати підприємцем і нажити капітал на бджолах.

Скрегочучи зубами, Бінкоп подався через простору лісосіку до будинку власника лісопильні Рамша.

Одноліток Бінкопа Рамш, який мало не став доктором в Америці, мав того дня добрий настрій і був не від того, щоб пожартувати.

— А якщо я не дам тобі permit ¹?

— То це буде тільки вам на шкоду.— Оле не наважувався називати на «ти» чоловіка, який об'їздив півсвіту.— Без моїх бджіл ваш льон і рапс не дадуть і половини того врожаю, який можуть дати.

— Ну що ж, спробуємо! For example ² і так далі,— сказав хазяїн лісопильні.— Нехай твої бджоли попрацюють, та скажи їм, щоб цього року вони не займали мого поля. Understand? ³ А на сусідні хай летять. Восени я порівняю мій урожай із сусідським, отоді й побачимо, чого варті твої бджоли. Well? ⁴

З того дня Бінкоп ходив пригнічений, роздумуючи весь час про те, як би то позбавити влади барона й трохи збавити пихи отому бундючному багатієві Рамшу. Мозок його знемагав, серце гучно калатало у грудях: запізно, запізно, запізно!

¹ Дозвіл (англ.).

² Для прикладу (англ.).

³ Зрозуміло? (Англ.)

⁴ Домовились? (Англ.)

Коли Аннгрет дізналась, як повівся з Оле лісопильник, вона зблідла від люті і сказала більше, ніж хотіла сказати:

— Це через мене, та хай начувається, я йому ще покажу.

Аннгрет переконала брата, спадкоємця рибальського хутора, дати пасіці Оле місце на городі біля батькового дому.

20

Минали роки. Щастя, здавалося, знову глянуло прихильним оком на Бінкопа. До того ж йому дозволили знову працювати в бароновому лісі, хоч він і не був членом «Трудового фронту». Що це: удача чи пастка?

Та перш ніж Бінкоп на щось зважився, сталася подія, котра пожерла радощі маленьких людей, як свиня пожирає жолуді: війна!

До самісінького початку війни повчань Антона Дюрра, які засіли в голові Бінкопа, не вистачало для самостійних дій. Війна була для нього як прорив греблі на річці життя. Кожен мусить тягти мішки з піском!

Він передав своє бджолине царство під опіку старанній Аннгрет і пішов з дому.

— Бувай,— сказала Аннгрет,— і не лізь туди, де стріляють!

Бінкопа дечого навчили і разом з іншими новобранцями у вагоні для худоби відправили на фронт. Він бачив перемоги. Він чув переможне ревіння. Він бачив, як розриваються снаряди, чув гуркіт боїв. На його очах сміялися і плакали, брали участь у боях і гинули його товариші. Оле теж брав участь у боях, плакав — і не загинув.

Коли він приїхав додому у відпустку, сільський бургомістр у коричневих чоботях привітався з ним і подякував йому. Бінкоп не розумів, за що йому дякують.

Аннгрет два дні була знову юною й невпізнанною. Вона раз у раз обнімала його. Вона цілувала його.

— Мій вояка приїхав!

Він цілував її. Напівзабута насолода!

— Ну, а тепер ти, мабуть, розпакуєш свого ранця? — Аннгрет нетерпляче смикала за пряжки хутряного ранця.

Брудні сорочки, закривавлені спідні, буханець черствого хліба — ото й усе, що було в ранці Оле.

— Ти, певно, був дурнем і стовбичив весь час на передовій?

— Еге, на передовій.

— Чи ти ніде не бачив там жіночих чобіток на хутрі?

Оле не знав, що їй казати. Його тіпала лихоманка.

Радість Аннгрет від побачення зі своїм воякою розвіялась. Оле почував себе винним. Він був не таким солдатом, про якого мріяла Аннгрет.

Хвалити бога, коли бог справді існує, що хоч бджоли його, незважаючи на війну, розмножувались, що в рідному краю цвіли льон і липи! У воєнні роки не було такого чоловіка, у якого не з'являлася б туга в очах, коли він бачив, як поблискує в склянці мед.

21

Оле повинен поїхати з Аннгрет до міста... А навіщо? Щоб обміняти мед на гроші й різні необхідні речі? Ні! Не для того Оле приїхав у відпустку, щоб торгувати на базарі..

Як і раніше, Оле блукав лісами, але в нього було таке відчуття, ніби війна невідступно переслідує його. Навіщо цей оманливий «мирний час»? Яка користь від цих кількох сонячних днів, відвойованих у бомб і гармат? Голова його розколювалась від безлічі запитань. Ну, ось, приміром, слово «вітчизна», яким йому геть протуркотіли вуха. Де вона, його, Бінкопова, вітчизна? Отут, біля розчарованої Аннгрет? У хатині на узліссі, де померла його мати? Чи, може, його вітчизна — оці баронові ліси й поля?

Шуміли сосни. Шелестіли берези. Бінкоп не знаходив відповіді і, щоб позбутися тих думок, ладен був, як поранений єдиноріг, розбити собі голову об стовбур дерева.

Та що це? Оле похитнувся, коліна в нього затремтіли, й він мало не впав, бо йому, точнісінько як героєві Старого заповіту, — з'явилося видіння: Антон Дюрр сидів перед ним навпочіпки й дивився на нього широко розплющеними очима.

— Ти хотів знати, де я? Ось я!

Це Бінкоп і сам бачить, але де був Антон раніше?

Антон, ніким не впізнаний, довгий час працював у інших краях, прискорюючи прихід великого часу для маленьких людей. Та одного дня вороги впізнали його, схопили й повезли.

— На відпочинок, — з притиском мовив Антон. — «Сила через радість»¹, — почуття справедливості не дозволяє мені сказати щось інше.

Тепер Антона «умовно» відпущено на роботу. Сільський жандарм, управитель, форт, бургомістр, окружний лісничий — загалом понад двадцять очей стежать за ним. Антон озирнувся навколо й, присівши, спустив штани.

— У тебе є що мені сказати? Тоді кажи скоріше!

— Тепер я розумію тебе, Антоне.

— Доведи це ділом! — І посипалися короткі фрази, уривки слів, завуальовані настанови, — ціла лекція рабською, езопівською мовою, що тривала не більш як одну хвилину.

У кущах щось затріщало. Скрикнула сойка. Антон повернувся голим задом у той бік, звідки почувся тріск. Оле, простягнувшись долілиць у заростях чорниці, був з тих куців невидимий.

¹ Іронічна згадка про масову пропагандистську організацію фашистів (туризм, спорт, видовища).

Відділення Оле взяло в полон партизанку: горда дівчина, в очах — відвага, на блідому забрудненому обличчі — непохитна рішучість. Дівчину привели до командира роти, молодого лейтенанта. Лейтенант примружив одне око:

— Роздягтись!

Дівчина не зрозуміла, чого від неї хочуть. Єфрейтор зірвав з неї одяг.

Гола, худенька, стояла вона перед солдатами. Вони порпались в її одежі. Навіщо? Шукали сховану зброю чи намагались задовольнити свою хтивість? Молодий лейтенант збагнув, у чому річ. Він плюнув у бліде обличчя дівчини:

— Думайте про вітчизну!

Погляд дівчини сковзнув по Оле. Йому здалося, що на нього дивиться Антон Дюрр.

Лейтенант наказав відвести голу дівчину на полковий командний пункт. Оле підняв її одяжину з підлоги. Коли вони вийшли, він віддав її дівчині. Командир відділення вдавав, що нічого не помітив. Може, й він уже не такий упевнений у собі? Дівчина кинула на Оле вдячний погляд. Та хіба досить того, що він зробив?

Дівчину відвели на командний пункт, до полкового командира. Більше ніхто її не бачив. В душі Бінкопа надовго зостався образ цієї дівчини.

Наступної ночі Оле мав іти в секрет. Вирушаючи туди, Оле запхнув під свій смушковий козушок кілька порожніх консервних бляшанок. Бляшанки він порозкладав у окопі. То була його сигнальна установка. Не можна допустити, щоб молодий лейтенант, його безпосередній командир і недруг, застукав Оле зненацька, коли він порине в роздуми.

Виє вітер. Скрипить на морозі сніг. Бінкоп сидить у секреті, зараз він — нашорошене вухо вітчизни, сіре осячє вухо. Зимовий вітер завиває навколо осячєго вуха, і від морозу

воно скручується, закривається — замість того щоб прислухатися.

Молодий лейтенант іде крізь заметіль, перевіряє свою дільницю траншей, намагаючись захопити вартових зненацька, і прокрадається вперед, до Бінкопа. В окопі він нашттовується на розкидані консервні бляшанки. Вони деренчать. Молодий лейтенант півголосно вигукує прокляття. Бінкоп лякається. Лякається дуже сильно й помітно. Страх піднімає йому руки. Руки ніби самохіть хапають піхотну лопатку й змахують нею серед снігової круговерті.

— Мамочко, рятуй мене! — кричить лейтенант і раптом стає маленький і жалюгідний.

В окопах оголошено тривогу. Бінкоп намагається вистрибнути на бруствер. Його хапають. Тягнуть назад у траншею...

Далі — допит у полкового юриста. Досі Бінкопа вважали «добрим солдатом». Що з ним сталося?

— Мені здалося, що мене обходить ворог!

Лунають різні голоси; одні кажуть: «Можливо». Інші кажуть: «Сумнівно, дуже сумнівно!»

Бінкопа відвозять у тил. Суд і вирок: фортеця.

23

Шлях додому почався з тюрми у Нижній Сілезії. Радянська армія наближалася. Арештантів гнали по шосе. Поряд з Бінкопом ішов чоловік, що убив матір, попереду — його друг Гергард Френцель, позаду — «свідок Єгови». Обморожені пальці божого свідка визирали з дірявих черевиків на дерев'яній підозві.

— Господь, отець небесний, осудить вас своїм судом! — бурмотів він.

Убивця матері ридав у нападі божевілля й благав свого земного батька, який давно помер, простити йому вбивство. Його зойки заглушало гарчання поліцейських собак. Гергард Френцель лічив кроки:

— Це надає сил. Рахуючи, забуваєш про біль.

— Один тільки господь бог дарує силу, — голосив «свідок Єгови».

Із Нижньої Сілезії вирушило п'ятсот чоловік. До Нідерлаузіца дійшло двісті виснажених напівтрупів.

Вони отаборилися на березі Нейсе, очікуючи подальших наказів. Ніяких наказів не надходило. На протилежному березі річки видно було іграшкові окопи і танкові загородження фольксштурмістів. Конвоїри нервували. Арештантам дозволили окопатися на ніч. Коли копали окопи, останні сили покинули Бінкопа. Він, що повалив стільки дерев у лісах барона фон Ведельштедта, тепер сам лежав на землі, як повалене дерево.

Копаячи, арештанти наштовхувалися на брукву й знову присипали піском ці прозоро-білі плоди землі. Уночі Гергард Френцель сунув Бінкопу в рот розжованої брукви. Оле проковтнув її й одразу ж виблював.

Вони розташувалися на узліссі. Конвой збирався на ніч біля вогнищ. Собаки-гончаки, безперервно бігаючи навколо арештантів, утворювали невидиму межу поміж тими, хто грівся, й тими, хто замерзав.

Добряче надуддившись коньяку, конвойні почали сперечатися. Утворилося дві групи. Група унтершарфюрера наполягала на тому, щоб перестріляти всіх арештантів. Друга виступала за те, щоб іти далі й довести їх на батьківщину. Батьківщиною вони називали землю по той бік Нейсе. Невеличкою стала їхня батьківщина. І вони самі теж.

— А нумо кинемо жереб! — запропонував хтось.

— Кидати жереб заради цих злочинців? — обурився унтершарфюрер.

Одноокий солдат, який весь час нервово ходив навколо вогнища, пробурмотів:

— Злочинці злочинцями, а що, як нас захоплять зненацька росіяни?

— Наклав уже в штани? — Унтершарфюрер плюнув.— Кидайте жереб!

Арештантський пост підслуховування відступив зі своїх позицій. Гергард Френцель скомандував:

— Хай кожен візьме по дрючку!

Серед арештантів не знайшлося жодного, котрий вважав би себе заслабким для того, щоб озброїтися дрючком. Навіть від «свідка Єгови» відступився його лагідний бог.

Біля вогнища кидали жереб.

— Ану заспівайте пісню! — наказав унтершарфюрер.

Ніхто його не послухався. Чути було, як потріскує вогонь. Нарешті хтось заспівав: «Ми зустрінемося зно-о-ову, Сілезіє моя».

Нараз одноокий солдат насторожився. Він прислухався, чи не долинає шум із лісу, потім відійшов трохи далі.

— Може, ще хтось хоче поплакати одним оком? — збиткувався унтершарфюрер.

Раптом до них докотівся глухий гуркіт за лісом. Торохтіння моторів. Задвигтіла земля під ногами.

— Російські танки! — закричав єфрейтор.

Караульний підрозділ хапається за зброю. Починається стрілянина.

Арештанти задихаються від хвилювання. Невже воля зовсім близько?

— Пропустити танки! Пильнувати! — перестерігає Гергард Френцель.

Нараз затріщали кулемети. Засвистіли кулі. Завили снаряди. Куля влучила в Гергарда Френцеля, він упав.

Бінкоп уже ладен був бігти до нього, впасти на траву поряд з умираючим другом, але глянув на товаришів,— цей проблиск надії на порятунок викликав серед них повне сум'яття. І Оле Бінкоп перейняв командування на себе.

Унтершарфюрер проштовхався крізь юрбу арештантів:

— Хлопці, там, за Нейсе, наша батьківщина!

— Його батьківщина — то не наша батьківщина! — крикнув Бінкоп.

Дрючок «свідка Єгови» торохнув унтершарфюрера по голові.

Радянські танки пробилися до річки Нейсе. На протилежному березі, з окопів фольксштурмівців, затріщали постріли. Один із арештантів, прив'язавши червоний клапоть до свого дрючка, пішов серед посвисту куль просто на танк. То був Оле Бінкоп.

24

Весна ще тільки вступала в свої права. Бінкоп знайшов десь солдатську шинель і натягнув її на свої злиденні арештантські лахи. На голові його красувався сірий капелюх. Цей капелюх у чистому полі підкотив йому під ноги вітер. Цілком можливо, що раніше він належав якомусь багатому комерсантові.

Від Блюменау залишився хіба що кістяк колишнього села. Оголені бантини будинків без дахів здіймалися в небо. Ще до настання сутінків вийшли на розбій пацюки. Вони зчинили бійку за віник з курячого пір'я в садку пастора.

Крізь розірвані хмари сонце посилало на землю свій прощальний промінь. Білий метелик злетів з неба на пом'ятий сталевий шолом і затріпотів крильцями.

Оле шукав людей. Він знайшов шістьох радянських солдатів, котрі, як березневі козенята, весело й мирно поралися собі під липою на сільському майдані. Коли вони побачили Бінкопа, їхні обличчя враз посуворішали. Він розстебнув солдатську шинель і показав їм свій арештантський одяг. Суворий вираз умить злетів з їхніх облич.

— Ти з концтабору?

— Батько, мати, жінка є?

Бінкоп не міг на це відповісти. Він не знав, що чекає на нього. На цей вечір Бінкоп і радянські солдати стали єдиною сім'єю: молодий батько і шестеро синів. Вони їли, пили і скручували цигарки з махорки й газетного паперу. Потім гуртом співали пісню: «Червоні квіти розквітають у тайзі...»

Раптом Бінкоп зблід. Його шлунок відмовлявся святкувати повернення. Хитаючись, він підвівся, одійшов трохи, звалився на купу полови й заснув сном праведника.

Прокинувся він на письмовому столі в канцелярії бургомістра. Його нові друзі вкрили його ковдрою. За подушку йому правили теки з актами-списками. «Імперський земельний стан» — було написано зверху кучерявим почерком.

За вікном сяяв і повнився пташиним щебетом весняний ранок. Зненацька його порушило ревіння корови. То було радісне ревіння, сигнал життя.

Корова стояла під вікном і тупцялася від приливу молока.

Оле скинув із себе арештантську куртку, засукав діряві рукави сорочки й вийшов на ганок.

Перші ковтки молока Оле пив із свого сірого капелюха. Вони здалися йому цілющим бальзамом. Нове життя Бінкопа пускало перші корінці. Початок його був як у казці: шестеро синів пригнали своєму хворому батькові корову...

25

Бінкоп стояв на понівеченому снарядами узліссі біля руїн батьківської хати. Сумно чорніли фруктові дерева в убогому садку, обвуглені й мертві. Одна з батькових білосніжних голубок раптом виринула з низько навислих хмар, як біла цяточка над чорним згарищем. У дзьобику вона несла якусь травинку для гнізда в розколіні сосни.

Ти знову в'єш гніздо, біла голубко? Оле озирнувся навколо, але не побачив нічого, крім німого простреленого лісу і живої білої цяточки в небі. Голуб Ноя приніс колись оливкову гілку. Голубка Оле принесла йому травинку для гнізда після всесвітнього потопу.

Оле розчистив від сміття обгорілі дверцята льоху. Чи не думав він знайти скарб у гансенівській халупі?

У льоху він знайшов батьків труп. Пауль Гансен лежав,

підстерігаючи когось, біля самого входу. У руці старий стискав карабін. Смерть заскочила його зненацька.

Пауль Гансен, чоловік без якоря в житті, пір'їнка у вихорі чужих поглядів. Ось він лежить тут, спрямувавши дуло рушниці проти своїх визволителів. Життя раба скінчилося. Карабін татуся Пауля був націлений і в рідного сина...

Коли Аннгрет повернулася здалеку, де разом з іншими копала окопи, Оле саме зводив над старим льохом стіни з мезового каміння й двічі обпаленої цегли. Аннгрет вийшла з лісу, несучи оберемок за плечима, як лісовичка із казки. Оле не впізнав її.

— Вам кого треба, тітонько?

Оберемок Аннгрет полетів на пісок.

Поволі, крок за кроком, наближались вони одне до одного, намагаючись розгледіти, що зосталося ще в кожному від

знайомих рис. Потім вони цілувалися в садку під обгорілими деревами. Поцілунок Оле мав присмак солоного поту трудівника. Поцілунок Аннгрет був присмачений гірким потом чорнороба, зігнутого під важкою ношею.

Якусь мить вони стояли обнявшись. Пораділи, що хоч руки в них ще лишилися, і знову відступили одне від одного.

— Ну, а тепер подумаємо, як жити далі,— промовив Бінкоп. Він був весь у майбутньому...

26

Блакитнувате світло зимового ранку лється в кімнату. В лозах дикого винограду сваряться горобці. Бінкоп прокидається. Учорашній хміль зовсім розвіявся, голова прояснилася. Тільки тіло ніє й болить, немовби його покусали розтривожені шершні.

Із повітки долинає мукання, бекання. Войовничий хатній шарварок. Кобила ірже, кінь нетерпляче б'є копитом об стіну стайні.

Аннгрет, очевидно, немає вдома. Оле намагається відновити в пам'яті всі подробиці вчорашнього дня. Він скочується зі своєї постелі і, знесилівши, лежить на смушковій підстилці перед ліжком. Він не може спертися на праву ногу. Та ось він підводиться, розкинувши руки, і вистрибом, неначе журавель з підрізаними крильми, шкутильгає геть із кімнати.

Він заходить до вітальні, заходить до кухні, скрізь шукає Аннгрет. Страх поймає його. Тоді він бере гострий кухонний ніж, плентається до драбини на горище і, чіпляючись за неї, лізе вгору.

Оле обшукує все горище: мішки, розсипане зерно, на бантині висять халяви розрізаних чобіт. Пахощі жита і сморід мишаків. А ось і той мішок, на якому вчора сиділа Аннгрет.

Він тяжко зітхає, шпурляє вбік ножа і, шкандибаючи на одній нозі, спускається вниз. Нічого вона з собою не зробить,

ні, ні, не така вона дурна! Драбина вислизає йому з-під ніг.
Щаблі — наче хвилі...

Опритомнівши, Оле повзе до спальні, насилу вилазить на ліжко і лежить, не ворущачись. Його ліжко — острів, мукання, бекання, іржання на подвір'ї — то гуркіт прибою...

Полудень. Аннгрет входить до хати. Від її сукні струменіють духмяні пахощі зимового дня. Усміхаючись, вона схиляється над Оле.

— Мій любий чоловіче!

Отже, вчорашню сварку забуто.

Аннгрет обмацує побитого чоловіка.

— Цього ти Рамшу так просто не подаруєш!

Він усміхається. Так, він візьме голоблю в руки й віддубасить Рамша.

Помста часом буває солодка, як мед!

Аннгрет — суворо й невблаганно:

— Треба заявити на нього!..

Приходить лікар: рвана рана на лобі, одна нога зламана.
До лікарні — негайно!

— Я потрібен тут, докторе.

Той поступається, накладає пов'язку з постійним натягом: три цеглини замість противаги. Рану він заклеює пластирем...

Оле засинає, прокидається, знову засинає і знову прокидається. Життя його ніби в якусь яму провалилося. Безвітря. Ні поспіху, ні метушні, ніяких поїздок до міста, районних засідань, нарад.

Хотілося б Бінкопу поглянути, чи сніг добре укрив озимину, постояти під високими соснами, коли ворони злітаються з поля й довго, задерикувато б'ють крильми, аж поки влаштувуться на ніч серед соснових гілок.

Він пробує підвестися, — і кімната ходором ходить перед його очима. Трясуться гирі ходиків на стіні. Хвилі гойдаються в дзеркалі, в голові гуде...

Настає ніч. Бінкоп думає про Антона: затріщала сосна — і двері, грюкнувши, зачинилися. За дверима — глупа ніч.

Нічого не видно. Оле трясє лихоманка. Вселенська холод-
неча...

Знову світає. Аннгрет ходить по хаті — ніби саме вті-
лення невинності. Від неї линуть духмяні пахощі, і з кухні
теж лине звабний дух.

Оле зігрівають, і навіть просити про це йому не довелося.
Аннгрет лагідно постукує по його гіпсовій пов'язці:

— Ти в мене як монумент!

Вони сміються, сьогодні їм дуже добре удвох. Та раптом
Аннгрет каже:

— Не хотіла б я зараз бути в шкурі лісопильника,— і ра-
дісний трепет проходить по її тілу.

Оле ніяк не збагне, чому це лісопильник потрапив до них
у ліжко...

27

На лісопильні цілий день дзижчить електропилка. Увече-
рі, коли затихає цей дратівливий шум, воркування голубів у
голубниках звучить як вишукана музика. Струмок, який
колись рухав водяний млин, протікає садом, ділить навпіл
простору площу дров'яного складу і, дзюркочучи, тече собі
далі, до оброблених нив.

Наші предки гадали, що морозом господь бог убиває кома-
рів та інших шкідливих комах... Чи не забагато клопоту?!
Ще старого хазяїна Рамша дратувала така неощадливість
всемогутнього господа бога. Отож він, замість струмка, узяв
собі на службу іншого слугу, для якого й найсильніші зимові
морози не страшні,— електрику.

Старий хазяїн помер. Хай буде земля йому пером! Удова
хазяїна свариться з куховаркою, та так гучно, що гримлять
конфорки і глечики розлітаються на друзки.

Поряд із кухнею сидить у своєму кабінеті молодий хазяїн
Юліан Рамш і щось там підраховує. Крики жінок заважають
йому. Він шпурляє об двері прес-пап'є й кричить:

— I beg you for silence! ¹ Та припніть собі язика!

На кухні стає тихо. Він знову може думати. Чого варте його підприємство без благословенного лісу? На лісовому перегної, окрім грибів і ягід, росте й сировина для лісопильні. І гріш ціна лісопильникові, у якого немає доброго контакту з лісничим... У Блюменау взагалі немає лісничого. Той, хто заступав його, цей червоний Дюрр, так трагічно загинув. Жаль все-таки, — хоч би як там було, — християнська душа.

На селі шепочуться: як сталося це нещастя? А бог його знає! Він, Рамш, може говорити лише про те, що бачив на власні очі: червоний Антон in such a hurry — тобто так квапився, аж біг назустріч своєму нещастю! Вискочив із-за пагорка, неначе на нього напали оси. Ні, леді і джентльмени, не оси то були, а Бінкоп. Хто знає, що у них там сталося.

Двері кабінету тихенько прочиняються. Входить Мампе Сіромаха, завжди на все згодний. Він спотикається об преспап'є на підлозі. Тоді марновірно відступає назад за двері, знову входить і в своїх подертих гумових чоботах прямус до кухонних дверей. Там він стає навколішки й зазирає в замкову щілину.

— Ти що, молишся, damned? ²

Ні, Мампе Сіромаха й не думає молитися. Він перевіряє чистоту повітря. Щось наче тхне жіночим базіканням.

Вони переходять до кімнати з жовтими трояндами. Там пахне справжньою слив'янкою. Мампе ладен качатися по підлозі, як кіт, що нанюхав валер'янку.

— Перепустімо по чарочці, Юліане?

Лісопильник приносить пляшку.

— Так рано — і вже пиячити. Ну, нехай уже, little ³, з наперсточок, я тобі дам, не більше, а то гляди. I kill you! Мампе п'є тричі по наперстку й посміхається.

— Канчук, Юліане, поліція, заховай його.

¹ Прошу вас — тихше! (Англ.)

² Клятий (англ.).

³ Трошечки (англ.).

Рамш не дає навзнаки, що злякався. На канчук нехай хоч усі дивляться. Це сувенір, сімейна реліквія.

Мампе ехидно посміхається, сподіваючись, що йому ще наллють слив'янки.

— А проте голову Бінкопу він пробив, отой сімейний сувенір.

— Геть звідси і так далі, горілчане барило!..

Лісопильник прямує на склад. Вільм Гольтен зв'язує в пучки обстругані палички для підв'язування квітів. Свіже дерево духмяно пахне. Рамш обмацує пучки. Чи не занадто товсті?

— По сто штук у пучку, як завжди.

Рамш розв'язує один пучок і починає лічити: один, два, три...

Вільм Гольтен обурюється:

— Я, здається, теж умію лічити!

— Silence, тобто — мовчи й не заважай! Дев'яносто вісім, дев'яносто дев'ять... три штуки зайві. Ти мене розорити хочеш.— Він несе три палички до кабінету.

Там, на шафі з теками, лежить отой горезвісний канчук. Рамш засовує його під куртку і, насвистуючи шлягер, спускається в підвал.

Через годину з'являються непрохані гості: народний поліцей Мартен і ще якийсь незнайомий чоловік у шкірянці. Студентські шрами в лісопильника привітно розпливаються. Він приносить коньяк, сигари й сигарети.

— Ні, не турбуйтеся, ми прийшли в службових справах.

Рамш стає балакучим.

— Ну, навіщо так поспішати? Поспіх, hurry, створюють люди, точнісінько так само, як дошки чи підпірки для квасолі.— Він, хвалить бога, вчився, знає, що таке Save our souls¹.

Потік слів. Його гостей, очевидно, цікавить втеча лісничого Флункера? І ще, певно, ота історія з банкнотом... Жінка

¹ Рятуйте наші душі (англ.).

лісничого, woman ¹, ота квочка... Усе це дурна вигадка! Хіба ж це можливо, щоб такий чоловік, як він, губив свої гроші в їхньому домі, та ще й стомарковими кредитками! So foolish ². Невже він сидів би тут — on this place,— якби отак і сіяв хабарі в помешканні лісничого? Think that, подумайте самі!

Народний поліцай Мартен бере з шафи канчук.

— А-а, он воно що!

Тепер Рамш знає, чому завітали ці добродії. Він зриває з голови зеленого капелюха. Гуля, заліплена пластирем, начебто виросла за останню ніч... А його що,— по голівці погладили? Його побили, лише за те, що він — християнин:

— Око за око, зуб за зуб,— і так далі!

Мартен посміхається:

— Хіба це сказав Христос?

— Так, Христос з'явився пізніше,— little bit late,— він був уже слабший, куди йому,— виродження...

Чоловік у шкірянці оглядає канчука. Витягає з нього обстругану паличку... Він, явно незадоволений, виходить з кімнати й навкоси через подвір'я крокує до складу.

Рамшу здається, що стілець під ним розжарюється. Та шрами на його обличчі й досі люб'язно розпливаються.

Він розмовляє з Мартеном, розповідає йому різні історії з життя улюблених і давно покинутих країн: Америки і царства медицини.

— Людина до всього пристосовується.

— Не кожна,— каже Мартен.

В Америці, цій country ³ необмежених можливостей, Рамш зустрів одного хлопця з величезними мозолями на пальцях рук.

Мартен недовірливо хитає головою.

Рамш бачить, як чоловік у шкіряному пальті іде з Вільмом Гольтеном у дім.

¹ Жінка (англ.).

² Які дурниці (англ.).

³ Країна (англ.).

«Очна ставка»,— думає він.

Гольтен його не пожаліє. Але він і далі править теревені — для Мартена:

— Не вірите? А проте нічого дивного, що той хлопець нажив собі мозолі,— він мусив ходити на руках, бо позбувся ніг у якійсь ковбойській сутичці, і так далі...

Мартен не сміється.

Рамш чує, як ті двоє проходять через сіни й піднімаються сходами на горище.

«А може, й не буде очної ставки,— думає він.— Треба розказати Мартену яку-небудь веселішу історію».

— Розказували мені про одного глухого, goddam¹, який завжди чув грім раніше, ніж його жінка з двома здоровими вухами.

— Це неможливо! — каже Мартен.

Рамш чує, як ті двоє спускаються сходами вниз. Зараз вони увійдуть у льох... Та він розказує далі:

— «Бум-м! — каже глухий.— Я чую грім».— «Та як же це так?» — питає жінка. Тоді глухий показує на свою сідницю: — «Ось іззаду чую...»

Тепер Мартен уже посміхається.

Рамш, здається, усе віддав би за те, щоб ота сталава дротина з канчука була схована не в купі картоплі в льоху, а, як рожен з настромленим на нього свинячим окостом, висіла в копильні... Він сміється разом з Мартеном над історією з глухим і подумки молиться. Власне, не він сам, а в ньому щось молиться. Кепська справа, якщо той чоловік у шкірянці його заарештує. Вони піддадуть його перехресному допитові. Що саме відомо Бінкопу про обід небіжчика Антона?..

— Звели мені примиритися з ворогами моїми, тільки врятуй мене, господи, врятуй...

— Ще одна історія? — питає Мартен.

Виявляється, лісопильник молився вголос...

Чорти б його взяли (англ.).

Тепла година. Сміливіше виспівують синиці. Кури сокочуть на сонці. Сокочуть і прислухаються до себе. Можливо, вони чують, як яйця перекочуються в їхніх тілах?

Мампе Сіромаха приганяє корову на Бінкопове подвір'я. Ця корова належить лісопильникові — здоровенна корова. Аннгрет доводиться піднятися на передостанню сходинку ганку, щоб згори вниз дивитися на Мампе і корову.

— Скажи своєму лісопильникові, що корів з других рук ми не покриваємо. Нехай сам потрудиться привести її.

Аннгрет знає, що лісопильник не прийде. Але їй приємно вимовляти ці слова, — це ніби сплата давнього рахунку. Вона сміється. Сміється від щирого серця.

Проте лісопильник приходить. Без зайвих слів і лайки він приганяє свою корову до них на подвір'я. Він не проста людина, має освіту, його манера поведження добре впливає навіть на корів. Він скидає капелюха, доторкається до пластиря на своїй уже досить помітній лисині.

— Вибач, Аннгрет!

Аннгрет саме вийшла з клуні, несучи жмут соломи під пахвою, і солома чомусь тремтить. Певно, це од весняного вітру... Аннгрет обходить здоровенну корову лісопильника.

— Хіба в неї тічка?

— Вона цілу ніч криком кричала і так далі. Вона зітхала гучніше, ніж *my heart*¹.

Аннгрет піднімається на останню сходинку ганку. Примружує одне око і дивиться згори вниз на лісопильника та його корову.

Лісопильник ще раз піднімає капелюха.

— Excuse². Це нелегко!

Аннгрет виводить бугая із хліва. Грудки мокрого снігу розлітаються з-під його копит. Бугай навално мчить до

¹ Моє серце (англ.).

² Пробач (англ.).

корови, обнюхує її, вологе дихання любовної жаги лоскоче її під черевом. Корова в запалі й тривозі рветься з вірвовки.

Лісопильник мужньо зціплює зуби й вгамовує її. Капелюх його падає на брудний сніг.

— Excuse me! ¹

Запал бугая згас; він сопе, озирається, починає жувати солому, що впала на землю, і стоїть холодний, як локомотив з нерозведеними парами.

— Він її не хоче,— двозначно каже Аннгрет і веде бугая назад у стійло.

Лісопильник чекає. Аннгрет ніяк не вдається просунути закрутку в кільце ланцюга, який утримує бугая. Ланцюг тремтить в її руках. Невже і в хліві дме весняний вітер?

Лісопильник підходить до неї ближче.

— Мені треба поговорити з тобою, Аннгрет, треба!

— Тобі?

— Скажи тільки, коли і де! Наказуй!

У Аннгрет червоніють вуха.

— У мене немає часу. Мій чоловік лежить хворий.

Аннгрет чує шепіт лісопильника. Спогади налинули на неї. Вона піднімає руку й показує на свій дім. Вказівний палець її злегка тремтить. З ямочок на щоках от-от вистрибне усмішка.

— Якщо тобі щось треба від мене, то я живу он там! Але тобі я нічого не подарую, і не думай!

Лісопильник надіває капелюха. Дякує й прощається. Біля воріт він ще раз озирається. Очі в нього блищать, наче в юнака.

Аннгрет стоїть, широко розплющивши очі. На що їй так дивидлятися? Перед нею сірі дерев'яні ворота, вже злегка порослі мохом. Що ти там таке угледіла, Аннгрет?..

Пробач мені! (Англ.)

Дев'ятнадцять літ тому, серед водяних лілій, м'яти й латаття, розквітла дочка рибалки Анкена. Хоч би де вона була, хоч би куди ступила — скрізь усе повнилося життям, бо чого варті лілеї і м'ята без людини? До того ж Аннгрет була ще й красунею, і довгий час найкращою її рисою було те, що вона про це й гадки не мала.

Зате старий рибалка Анкен, який мріяв розбагатіти, добре це знав. Він орендував у барона кілька озер, і бухгалтерські розрахунки стали для нього таким самим фахом, як і рибальство.

Якось старий Анкен помітив свою дочку із сином власника лісопильні у ялівцевих заростях поміж Коров'ячим і Телячим озерами, та він нічого не мав проти. Біляве волосся Аннгрет маяло на вітрі, як трава пухівка. Руки її ані в неділю, ні в той рішучий час не знали спокою; дівчина плела вінок із жорстких польових гвоздик для того, хто схотів би надіти його на себе.

Старий рибалка Анкен ще здалеку зазримітив їх, та що ближче він підпливав на своїй плоскодонці, то менше йому ставало їх видно. А під кінець він уже бачив тільки свої верші й більш нічого. Старий Анкен не дарма виявляв таку делікатність: адже син багатого власника лісопильні був студент. У недільні дні цей студент заклеював пластирем рубці на обличчі і, здається, не боявся ні ран, ані крові. Він був на добрій дорозі — збирався стати лікарем. Очевидно, він вивчав медицину на власному тілі. Ну що ж, хвала тому, хто спроможний це витримати й досягти своєї мети!

Майбутній медик щоразу, повертаючись додому на канікули, привозив нову рану. Він прийшов на побачення до Аннгрет і вдруге, і втретє. Вони сиділи на порослому ялівцем пагорку поміж двох озер і кожному все подобалося в іншому. Ось юний лісопильник сягнув рукою в кишеню. Аннгрет уважно простежила за цим рухом; однак те, що він витягнув з кишені, аж ніяк не було подарунком для неї.

— Oh, pardon! ¹ — цей лісопильників син на знак своєї великої ученості полюбляв часом оздоблювати мову блюменауських селяків французькими й латинськими словами, а з кишені він вийняв марлеві бинти. От яким неухажним він уже зробився.— Pardon, pardon, mille разів pardon. ²

І він поцілував їй руку. Аннгрет і цим задовольнилась, якщо вже не було іншого подарунка. Такий поцілунок теж немало важив,— неначе метелик зопалу сів не на ту билінку. Аннгрет увечері пригадала це незвичне відчуття, і рука її почервоніла на поцілованому місці. А далі що?

Марлеві бинти, маленькі рулончики, білі й невинні, хіба вони не свідчили про вченість молодого лікаря, не промовляли на його користь? Юліан Рамш показав Аннгрет, як треба перев'язувати рани. У Аннгрет були вправні руки. Вдома вона плела сіль й вишивала мітки на своєму посагу.

— Поранення в лікоть,— казав Юліан.— Що треба робити?

Аннгрет швиденько перев'язала лікоть лікареві з лісопильні. Це було їй не важко зробити.

— Поранення у верхню губу!

Це було вже складніше. Майбутній медик висловив думку, що рану слід спочатку помастити спеціальними ліками — настоянкою з трояндових пелюсток. Та де її дістанеш? Проте Аннгрет знайшла вихід: вона поцілувала юного медика у верхню губу — це вперше вона на таке зважилась. Ліки подіяли добре. Студент-медик прагнув їх ще і ще,— перев'язка вже була не потрібна. Людина вразлива. І може поранити собі будь-яку частину тіла...

Згодом майбутній медик навчив Аннгрет перев'язувати й значно складніші рани. Адже дружині й помічниці лікаря під час прийому хворих пацієнтів треба багато чого знати і вміти.

Потім молодий Рамш поїхав. Минуло два місяці. Аннгрет

¹ О, пробачте! (Фр.)

² Пробачте, пробачте, тисячу... пробачте (фр.).

чекала його повернення й часто сиділа одна-однісінька на їхньому улюбленому місці — порослому ялівцем пагорбі.

Не один сільський парубок упадав за нею. Але вона була горда і всім відмовляла. Недарма ж у неї були такі темні очі й волосся, пухнасте й блискуче, як шовковиста трава пухівка. Вона мала право розраховувати на сина лісопилника.

Нарешті рибалка Анкен не витримав, підійшов у шинку до старого Рамша і сказав:

— Так, так, видно, нам треба поговорити!

Старий хазяїн лісопилни скося зиркнув на Анкена:

— Коли принесеш вугрів, іди до чорного ходу й віддай їх куховарці.

Отак втерли носа чванливому рибалці Анкену!

30

І знову настали канікули. Юліан приїхав із запізненням. Нічого дивного, у нього було багато справ у місті. Практика, іспити після п'ятого семестру, апробація на звання лікаря, захист дисертації, чи як там називаються всі ті мудрі речі. Аннгрет уже геть очманіла від зливи іноземних слів. Вона мала сказати своєму студентові щось дуже важливе. І невідкладне.

Тоді настала черга діяти татусеві Анкену. Ішлося тут не про вугрів, — їх він просто віддав куховарці. Йому конче треба було поговорити із самим хазяїном, і він увійшов у парадні двері.

Хазяїн:

— Відколи це перестали скидати шапку, входячи у мій дім? Чи, може, ти й перед бароном не скидаєш своєї брудної шапчини?

Рибалка Анкен бачить, що хазяїн у кепському гуморі. Отож він задовольняється лише натяками.

Хазяїн:

— Он як? І більш нічого не було? Та хто ж нині робить із цього трагедію? Коротше кажучи: скільки ти хочеш? Я плачу готівкою й відразу. Щомісячна допомога тільки викликає небажані розмови...

Кажучи це, старий Рамш злегка торкається носовиком гнійної виразки на верхній губі.

Рибалка Анкен не знає, що йому робити. Треба спершу порадитися з дочкою й сином, майбутнім спадкоємцем рибальського хутора.

Хазяїн:

— Довго не розмірковуй! Корови й кобили, якщо довго торгуватися, стають дешевші. Іди! — і він одчинив двері.

Куховарка перехопила рибалку Анкена:

— Наступного разу принеси нам доброго лина!

Для розквітлої красуні Аннгрет все це було як сніг у травні. Вона не хотіла, щоб нею торгували. Яке діло до її кохання старому лісопилнику, у якого вже багато років гниє м'ясо під шкірою?

І Аннгрет написала листа Юліанові в місто. Лист її був сповнений туги й страждання. Школярський почерк, лінійований папір і незабудки у куточку...

«Якщо твій злий батько думає, що я продам свою дитину, то ти, звичайно, зможеш усе йому пояснити, коли приїдеш. Жаль, що ти мені не показав, як перев'язують сердечні рани...»

Аннгрет чекала. Через кілька днів надійшов лист. Власне, повернувся лист Аннгрет з поміткою: «Адресат вибув». Як вірити чуткам, син хазяїна лісопилни поїхав до Америки, щоб вивчити ще й американську медицину. Та хіба в Блюменау на нього не чекала кохана дівчина, й хіба його не вабило до неї?..

Недовго прожив Юліан Рамш в Америці. Його викликали додому. Батько був смертельно хворий. Син лісопильника повернувся. Well! ¹

Та хоч він нібито старанно й довго вивчав медицину, навіть і американську, але врятувати батька не зміг. Що згнило, те згнило! Він відвоював для себе лише лісопильню. І довів цим самим, між іншим, що він не марно мандрував світом.

Одного дня він надумався розпитати про Аннгрет. Виявилось, що вона вийшла заміж. Горда дружина бідняка-голоштанька, вона тепер уникала його.

— Well, let's go! ²

31

Аннгрет сидить на краєчку ліжка біля Оле. Вона сьогодні незвично балакуча, весь час говорить і говорить.

— А знаєш, у Буллертів народилося сліпе теля... А наша чубарочка знесла сьогодні перше яйце...

— Хтось наче приходив до нас із коровою? — питає Оле.

— Нині погано буде з сіном,— відказує Аннгрет.

— Мабуть, бугай завдає тобі більше клопоту, ніж ти думала?

— Хай забирається геть!

— Хто? Бугай?

— Лісопильник...

Оле не знаходить собі місця в ліжку. Йому ввижається, що той лісопильник весь час лежав у нього за спиною.

Ясний, сонячний день кінчається. Настає вечір. Зморена Аннгрет ходить туди й сюди по хаті, від неї віє весною. Туга за лісом, полями зростає в душі Оле.

Приходить ніч. Ніхто не заважає в цю ніч Оле спати. Кінь норовисто б'є копитом по годівниці. Оле спить неспокійно, і

¹ Добре! (Англ.)

² Гаразд, хай буде так! (Англ.)

цей грюкіт перетворюється в його мозку на страшний сон: десь поряд стріляє напіврозбита гармата й розвалюється на уламки. Солдати без облич витягають мертвого Антона з-під залізнички. Ставлять посірілого від морозу чоловіка на ноги. Його розчавлений рот наказує Оле: «Починай!»

Оле прокидається й тремтить з холоду. Він хоче зігрітися біля Аннгрет й тихенько торкає її за плече.

— Не смій мене чіпати, паскудник! — кричить Аннгрет.

...Був рік тисяча дев'ятсот сорок третій, коли на село прийшла звістка: «Оле Гансен зрадив *батьківщину*». Не Бінкоп, а Гансен. Сухе прізвище «Гансен» надавало тій звістці офіційного характеру. «Гансен убив лейтенанта!»

— Один лейтенант — ще не *батьківщина*, — сказав тоді Ян Буллерт.

— Ти що — комуністом зробився? — спитав сільський жандарм.

— Для вас хто лоба наморщить, той уже й комуніст...

Яна Буллерта попередили, щоб він тримав язика за зубами.

Місцеве начальство радило Аннгрет взяти розлучення з Оле.

— Хто може вимагати, щоб ти носила на руці обручку зрадника? — сказав сільський староста Гінтерофен.

Лісопильник Рамш, на превеликий свій жаль, участі у війні не брав. І таким чином його обминули слава й шана. А винна в цьому серцева хвороба, яку він підхопив за океаном.

Рамш на свій лад приносив користь батьківщині, — він став на селі чиновником, який завідував актами громадянського стану. Він теж уболівав над долею Аннгрет.

— Well, — казав він, — у кожного з нас є свої гріхи молодості. Вони проходять, як кір, і так далі. Ти поганой думки про мене, але я бажаю тобі добра. Раджу тобі почати шлюб-борзлучний процес.

— Ти краще про своїх повійниць дбай! — Непокірна й горда рибальська дочка знову прокинулася в Аннгрет. Ні, не буде вона розлучатися. Вона не певна, чи кохає вона Оле,

та й хто може від неї цього вимагати? Зате вона знає: Оле кохає її...

Війна тривала довго. Чоловіки в жовтій тилевій формі та їхні дружини із «Спільки німецьких жінок»¹ відвернулися від Аннгрет. Нелегко було дочці рибалки терпіти зневагу сільських властей. Звичайно, душа її могла б зігрітися добрим ставленням маленьких людей, але це її не влаштувало, і вона з тим більшим запалом почала займатися собою і своєю долею.

Якось на польовій дорозі перестрів її благочестивий раб божий Герман Вейхельт. Спинився, примружив одне око:

— Будь покірливою божій волі і жди!

Аннгрет так і накинулась на нього:

— Ось, виходить, з чим ти пристаєш до самотньої жінки!

Благочестивий Герман мало не розплакався, такий він був далекий від цієї думки.

— Твій бог просто жеребець! — крикнула Аннгрет і голосно зареготала.

На той час ішов лісом Юліан Рамш разом із лісником, який мітив дерева, котрі мали зрубати.

Аннгрет збирала чорницю за Коров'ячим озером. Лісник удав, що не бачить її, і пройшов не привітавшись. Дружина зрадника була для нього ніби пень у лісових хащах. Але Рамш спинився біля Аннгрет:

— Хелло, Аннгрет, у тебе губи в жалобі.

Аннгрет витерла кулаком сині від чорниці губи. Юліан у цьому відвернувся. Він був чемною, вихованою людиною: розпитував Аннгрет про се, про те, пожартував з нею. Аннгрет розсердилась: губи стали, як ниточки.

— Чи знаєш ти пісеньку про дівчину, яка рано вранці пішла збирати ягоди, *berries*, і так далі? — вів він далі.

— До мене твоя пісенька не підходить. Уже полудень.

Нацистська жіноча організація.

— Яка ж ти стала сувора, so strong, вже не видно твоїх чудових зубок, рибальська дочко.

— Може, накажеш мені усміхатися, коли вони ганьблять мене?

— Хто ж це тебе ганьбить?

— Ніхто,— зі злістю відказала Аннгрет.— Навпаки, вони носять мене на руках. Навіть ти наважуєшся зі мною заговорити хіба що в темному лісі.

Лісопильник доторкнувся до рубців у себе на щоках:

— Мені здається, що це ти відмовляєшся взяти розлучення, please!

— Ще, може, скажеш, що ти тільки цього й ждеш?!

Аннгрет різко повернулася й пішла. Але уві сні до неї прийшов лісопильник і тихо торкнувся її. Вона закричала.

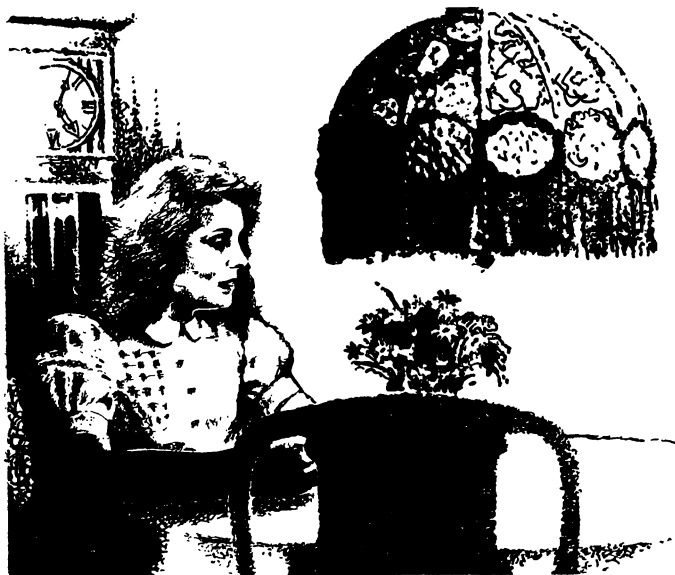
32

Не видно на небі місяця. Зате воно аж кишить зор'ями. Людині зоряні закони здаються хаосом, грою. У воду Ластів'яного струмка, який колись приводив у рух лісопильню, крізь прорубану ополонку опускають шматок сталевого дроту завтовшки з мізинець. Дріт сягає замуленого дна. Ніякого хвилювання серед заляклих земноводних це не викликає. Мороз'яна ніч затягує ополонку новою крижаною плівкою. Земля кружляє у космічному просторі.

Аннгрет замикає вівчарку Оле в повітці, своїм гавкотом вона порушує мирну вечірню тишу.

Оле все ще лежить у ліжку, вправляється в терпінні, курить і читає. Він чує, як закрижанілий сніг рипить під ногами запізнілого перехожого. Аннгрет порається по хаті. Час від часу заспокійливе шарудіння, звуки мирного зимового вечора долинають до ліжка хворого.

Аннгрет одягає новий костюм. Потім розпускає волосся, і воно вільною хвилею падає їй на плечі. Таку зачіску вона носила, ще як була дівчиною. Що у неї сьогодні — день

народження? Чи, може, вона хоче повернути свою молодість?

Чоловік у чоботах на хутрі безшумно проходить через незамкнену браму.

У вітальні Аннгрет шпалери блакитні. Точніше — блакитні троянди на жовтому тлі. У інших людей вітальні з жовтими трояндами, а в Бінкопів — троянди блакитні.

Гість стоїть на блакитному оксамитовому килимі. Штани на ньому зелені, і куртка теж зелена. Усе зелене в цього гостя, навіть капелюх, який він тримає в руці. Блакитні шпалери, здається, от-от розірвуться.

Вітається лісопильник пошепки.

Аннгрет голосно відповідає на привітання:

— Добри вечір, тут нема чого критися.

Лісопильник не знає, чи можна йому сісти. Він недовго заважатиме. Лише висловить маленьке прохання.

— Он як, давай прохання.

Рамш вагається. Це вже не той чоловік, який упевнено сидів колись у будь-якому сідлі. В його англійських вусиках час почав уже плести своє павутиння.

— Яка ти ще гарна!

— Ти хотів про щось просити!

Рамш просить: нехай Аннгрет закине за нього слівце перед Бінкопом. Часи настали *bad*¹, і так далі. Двері в'язниць широко відчинені.

— Тебе б'ють, а як даси здачі,— це вже політичний злочин.

Аннгрет стоїть перед великим дзеркалом. Презирається зі своїм відображенням. У погляді її — триумф. Чудово!

— І це все? Хто ж за наших часів робить з цього трагедію?

— Що ти хочеш цим сказати?

— Я кажу те, що твій батько свого часу сказав моєму батькові.— Аннгрет розчиняє двері: — Оле, мій чоловік, лежить он там!

Лісопильник бере свого капелюха.

В очах його якась дитяча печаль. Він раптом хапає руку Аннгрет:

— Скажи одне слово, і я візьму тебе до себе... назавжди!

Аннгрет лякається, висмикує у Рамша свою руку.

— А тепер іди! *Good bye!* — каже вона, як у дні юності.

33

Уночі випав новий сніг, замів усі сліди. Із зимової імлі проклюнувся новий день. Встає зі своєї лісової постелі сонечко, спершу тьмяно-червоне, а коли воно піднімається вище, сніг починає яскраво мерехтіти.

¹ Погані (*англ.*).

Худобу вже нагородовано. Аннгрет приносить Оле сніданок. Вона привітно всміхається. Та Оле не відповідає такою ж усмішкою.

— Що воно за чоловік приходив до тебе?

Обличчя Аннгрет враз сіріє.

— Чоловік?

— Я чув надворі чоловічий голос.

Аннгрет зітхає з полегкістю. Вона витирає руки об фартух. Витирає один раз, другий. Що вона хоче стерти з них? Приходив Вільм Гольтен, нарешті каже вона. Прийшов допомогти їй. Він трохи поганяв по колу коней. Надто вже вони застоялись. Він тепер приходитиме щодня.

— Його партія прислала?

— Мабуть, що так.

Бінкоп тішиться з того. Виходить, про нього не забули!

Аннгрет не зводить очей зі снігу за вікном. Вона збрехала: Вільма Гольтена прислав Рамш. Гольтен прийшов з радістю, хотів одразу зайти до Оле. Та Аннгрет його затримала:

— Хто тобі платитиме за твою допомогу?

— Рамш заплатить.

Аннгрет торкається його руки:

— Не кажи цього Оле!

Вільм Гольтен збентежився й взагалі до Оле не пішов.

Аннгрет не зводить очей із снігу.

— Що сталося? — питає Бінкоп.

Аннгрет круто обертається.

— Я заявила на лісопилника. До нього приходив чоловік з кримінальної поліції. Він з'ясував, що в канчуку був тільки дерев'яний кілок, ота паличка, котрою підв'язують квіти. Я пошилася в дурні.

Бінкоп спересердя б'є кулаком по підвіконню.

— Ти й мене осоромила! Хіба ж я не казав тобі, що сам розквітаюся з Рамшем?

— Це було б добре, просто чудово! — Аннгрет задоволено киває...

Смеркається. Під останнім сонячним промінням іскристо

спалахує сніг. Під вікном у Оле синички випрохують хлібні крихти. Дивні звуки пливуть по дому. Долинають вони від світлиці з блакитними трояндами. Один звук, другий... Це Аннгрет пробує грати на піаніно. Ось вона бере третю ноту... потім знову пауза... і нарешті бринить четверта... Аннгрет грає одним пальцем. Звуки стоять у повітрі, як дерева серед тиші. Вони зливаються в любовну пісеньку:

Я верхи мчусь до любки
крізь сніг і заметіль...

Півроку тому Бінкоп привіз це піаніно з Майберга. Ясножовте піаніно для вітальні з блакитними трояндами. Бінкоп вистелив тоді воза мішками з сіном. А піаніно дбайливо накрив брезентом. Сопуть коні. Побрязкує збруя. Дзвенять струни піаніно. Бінкоп щось стиха мугикає.

Із лісу виходить Антон. Завжди трапляється йому на дорозі цей Антон! Він хоче поглянути на нову свиноматку Бінкопа й злегка піднімає брезент.

— Он воно що — співоча льоха!

Оле зніяковіло мимрить:

— Таку собі катеринку купив, мало не задурно...

Антон у захваті. Оле треба неодмінно навчитися грати. Термін — три місяці. А з різдва хай очолить співочий клуб і народний хор.

— Це піаніно для Аннгрет.

— Ах, он як, — Антон відвертається, — не інакше як замість серванта?

Отакий він був, Антон, товариші, усе змішано до купи: запальний і кусючий.

Крижинки — як намисто,
коли я мчусь до міста
крізь сніг і заметіль...

Аннгрет гримула кришкою піаніно. Самотні звуки тепер знову під замком. Скільки любовних пісеньок у цьому піаніно? Неквапливо спускається на землю недільний вечір. Дрімота огортає Бінкопа.

Коли він прокидається, у дворі подзенькують дзвіночки саней. Чути, як кінь форкає і приглушено б'є копитами. Оле здригається й починає прислухатись. «Як добре,— думає він,— що Аннгрет надумалась поїхати на прогулянку. Це свіжий сніжок її виманив з дому й сонце. Нехай собі розважиться! Вона заслужила!»

Майже шість років вони працюють тут, не розгинаючи спину. Сім шапок, брудних, зашкарублених, уже змінив за цей час Оле. Сім пар дерев'яних підшов геть стоптала аж до тоненьких дощечок Аннгрет. Із льоху старої гансенівської халупи, неначе молоде дерево із старого пенька, проріс новий дім Бінкопів. Найпершу їхню курочку Оле зловив у чистому полі. Вона жила там, здичавівши без хазяїна, привільно, мов куріпка. Навесні він одніс свою знахідку до сусіднього села, щоб її потоптав півень.

Хлів поволі наповнювався худобою. Плоди землі й худоба поступово перетворювались на різні потрібні в господарстві речі й мовчазно заповнювали дім: півцентнера цукрових буряків стали гарними ліжниками, картопля — одягом. Свиняча голова обернулася на килим. Півцентнера збіжжя стало радіоприймачем, десять кілограмів сала — гарною шубкою для господині. Шість кілограмів домашньої ковбаси — і світлиці стали блакитними й жовтими, на шпалерах розквітли небачені троянди, а зі стелі гронами лампочок зависла люстра.

Та-та-там! Під вікном Бінкопа лунають сурми. Троє закутаних з голови до ніг дїтлахів стоять на свіжому снігу, як колядники у різдвяну ніч. Пухкі дитячі щоки посиніли на морозі.

— Піонери-тельманівці прибули привітати хворого й подарувати йому тисячне ягнятко. Будь наготові!

Емма Друга кладе ягнятко на ліжко поряд з Оле. Тисячне ягнятко — найкращий екземпляр в їхній ангорській отарі. Дає кілограм вовни щороку!

Нехай дядько Оле, хрещений батько й найперший порадник піонерського загону, сам проведе експертизу: чи обросли вуха й стегна, чи гарна вовна. Хай перевірить!

Оле висмикує пучечок шерсті, дивиться на нього проти світла.

— Шерсть і підшерстя в порядку. Поздоровляю!

— Ягня ми вирішили на твою честь назвати Оле.

— Ні, краще назвіть його Казановою.

— А чим прославився той Казанова?

— Так, власне, нічим. Ні, назвіть його краще Чемпіоном.

— Шампінйон — це ж такий гриб, дядечку Оле.

— Він може бути й переможцем на велотреку. У кого з вас є кишеньковий ніжик?

У всіх трьох юних піонерів є кишенькові ножики. Як гостинний господар Бінкоп не хоче в такий чудовий день валятися в ліжку. Він просить, щоб Антон Другий перерізав вірвовку, на якій тримається противага. Маленька Емма Друга суворо попереджає:

— Антоне, ти не маєш права брати на себе таку відповідальність.

Юні піонери вирішують поділити цю відповідальність. Вони розрізають вірвовку двома ножиками. Їм хочеться подивитись, як нога в дядька Оле без противаги злетить догори. Але нога не злітає. Вона лежить нерухомо, наче повалена гіпсова колона.

Еммі Другій доручають зварити каву. Оле з хлопчиками нишпорять по всіх шухлядах буфета, розшукуючи печиво. Сурми стоять у снігах, у держалці для парасольок.

34

Кобила біжить клусом, надто застоялася вона у стайні. Злітає вгору сніговий пил і світиться в промінні зимового сонця. Ляскає батіг. Подзвонюють бубонці. Щоки пані Аннгрет палають.

Ось копита вже простукотіли по містку через Ластів'яний струмок. Здалеку дім лісопилника здається жовтим, як

глина, а невеличка альтанка за голими липами — ясно-зеленою.

Аннгрет їде ступою вздовж припорошеного снігом штахетника. Вона пильно дивиться на дім і раз у раз ляскає батогом. Бубонці дзвенять у ритмі польки. Кобила зривається на галоп. Аннгрет сидить виструнчившись, темні очі її вимагають: зирніть же у вікно, люди!

Та ніде нікого не видно. Пахощі свіжих пундиків пливуть над домом. Сани лишають слід попід штахетником — дві рівні смужки на снігу. Смужки вимагають: і ти подай про себе звістку!

У лісі Аннгрет завертає, підганяє кобилу, і та біжить галопом аж до лісосіки. Тут жінка осаджує кобилу й поволі в'їжджає на подвір'я лісопильні. Вона проїжджає майже впритул повз жовтий дім. В альтанці стоїть якась молода жінка. Аннгрет неначе з трону дивиться на неї згори вниз.

— Мені треба поговорити з хазяїном лісопильні!

Виходить Рамш. Він вражений і базікає без угаву. Аннгрет мовчить — ані пари з уст. Сидить гордо й неприступно, — достоту шляхетна пані, — й ледь киває. Лісопильник запитливо дивиться на неї. Пані Аннгрет киває ще раз. Тоді киває й Рамш, і Аннгрет від'їжджає.

35

Лісопильник на своїй ясно-блакитній машині повертається з Майберга. Перед будиночком лісного на просіці стоїть меблевий фургон. Новий широкоплечий лісничий і його молода дружина перетягають у дім матраци й тумбочки, фанеровані березою. Молода жінка, красуня з синяво-чорним волоссям, — схожа на італійку з ілюстрованої книжки. Рамш посилає на допомогу новоприбулому подружжю двох робітників із лісопильні.

Молода пара прихильно сприймає цей вияв люб'язності. Незабаром з'являється й сам Рамш, чемно вклоняється молодій жінці, хвалить зачіску, яка робить її схожою на

мадонну, дарує їй гілку квітучої азалії й зачаровує своїми витонченими манерами. Одне слово, він просто приголомшує молоде подружжя своєю люб'язністю.

— Welcome in this place! ¹ Ласкаво просимо! Хай бог благословить вас у наших краях! Хай вам добре тут ведеться, і так далі...

І він запрошує їх до себе на чашечку кави в неділю по обіді.

Молоде подружжя відвідало Рамша в його жовто-білому домі біля лісопильні. У вітальні з жовтими трояндами гості зачудовано розглядали килим, на якому були виткані акули. Морські чудовиська з гострими, як зубці пили, зубами весело жирували на килимі.

Вони випили каву. Потім, хильнувши горілки, хазяїн схопив руку молодій жінки.

— How beautiful! ² Які прегарні руки!

Чорноволоса жінка злякалася. І в своєму збентеженні засунула руку в чоловікову кишеню. На Рамша не справили особливого враження її манірно-соромливі манери.

— A little drink, please! ³ Дві чарки горілки, один лікер.

Молода жінка щось розповідала про своїх п'ятьох кіз.

— Невже ви сама доїте кіз, вельмишановна пані?

Лісничиха зашарілася. Досі ще ніхто не називав її «вельмишановною».

Рамш уже розпалився.

— Гетьте кіз! — Він схопив руку лісничого. — Я накажу привести вам корову!..

Лісничий Штамм звільняє свою руку, тверду руку, що вміє вправно поводитися з електропилкою. Ні, корова їм поки що не потрібна.

Рамш одразу міняє тему розмови. Годі вже про ті кози! Що ж до друзів, то молодому подружжю не треба їх довго

¹ Ласкаво просимо в наші краї! (Англ.)

² Які красиві! (Англ.)

³ Випиймо по ковточку, прошу! (Англ.)

шукати, ось він, перед ними, друг, ладний будь-якої хвилини пригорнути їх до свого серця.

І Рамш так промовисто глянув на молоду жінку, що вона підвелася й вийшла з кімнати.

Рамш знов наповнив чарки. Цокнувся з лісничим. Обидва випили.

— А тепер — коротенька чоловіча розмова!

Але в цю хвилину під'їхала на своїх санях Аннгрет Бінкоп. До чоловічої розмови так і не дійшло.

Надвечір здіймається вітер. Щось стогне й зітхає в комині. Кімнату сповнює котяче муркотіння. Аннгрет розповідає про свою поїздку, та раптом уриває розповідь і дивиться на годинник. Уже пізно! А в неї ще купа справ. Як же це вона так змарнувала півдня!

Мороз потріскує в деревах перед вікном. Як добре, що озимина вкрита сніговою запоною! Бінкоп подумки прочісує дикоростучий ліс свого минулого. І щоразу наштовхується на Антона.

...Коли Бінкоп ще кінчав піднімати із руїн війни стару гансенівську халупу, Емма, ота карликова курочка, з'явилася на селі з ручним візком. У візку сиділо двоє діток: Антон Другий і Емма Друга. Оце й було все її добро.

Оле глянув на дітей, кинув свою нужденну хату, ще без даху, і вирішив спершу відновити для Емми з дітьми лісову халупчину. Прогнили дошки підлоги він замінив новими, що їх понатягував із штабелів на лісопильні. Оле знав, що його можуть затримати, ба навіть хотів цього,— то була б хоч маленька помста. Але його не затримали. Лісопильник не з'являвся.

Бінкоп теслював і столярував. Нові дошки, як сонячні плями, світилися на підлозі. Раптом широко розчинилися двері. На порозі стояла Аннгрет.

— Ти що, зовсім жити сюди переїхав?

Невже Аннгрет його приревнувала? Ну, звичайно, але привід до цього — не любовна сила Оле. Оле витрачає тут свою робочу силу, а вона, Аннгрет, сидить у хаті без даху. Ну, куди це годиться?!

Антон повернувся додому, і життя на селі потекло новим річищем. Антон, Бінкоп, Ян Буллерт та Адам Нітнагель ціліснічі ночі, ніби якісь змовники, просиджували у приміщенні школи.

А далі настав день, коли маленькі бідні люди тягли жере-

бок. На селі розподіляли землю, яка належала раніш баронові фон Ведельштедту.

На столі лежав капелюх. Отой самий купецький капелюх, що підкотився під ноги Бінкопу, коли він вертався додому. У капелюсі було повно папірців — рулончиків, згорнутих з газетного паперу. Часом більш як шість нетерплячих рук водночас зустрічалися в капелюсі, і тоді капелюх здавався замалим. Баронові ґрунти розрізалися на шматки, як весільний пиріг. Кожен селянин одержував шматок малородючої, шматок середньої і шматок доброї землі.

Оле також тягнув жеребок. Він передав свій білет Аннгрет. Аннгрет була збуджена, очі її блищали, а волосся ще й досі зберігало шовковистий полиск трави пухівки.

Антон видавав посвідчення на право володіти землею. Люди перевіряли написане до останнього словечка й ставили свої карлючки біля печатки.

Аннгрет цікавило одне:

— А хіба лісопильник не повинен віддати свою землю?

Антон посміхнувся:

— Надто вже ти радикальна, Аннгрет. Лісопильник має свої шістдесят моргів, нехай вони в нього й лишаються.

Аннгрет має ще одну претензію: земля, яка дісталася їй з Оле, дуже далеко від села і до того ж — найгірша.

— В усьому винен Оле! Від його скромності і глистюк стане героєм!

Усі сміються. Ну що ж, нехай Аннгрет витягає жеребок сама. Ну, як, витягла царство небесне? Ні, але їй дістався принаймні наділ поблизу їхнього дому, і вона задоволена. Оле ніяковіє.

37

Туга й голод раз у раз підхльостують людей. Робота, ретельна й безнастанна, перетворює ночі на дні. Стежки, прокладені від хати до хати, вже не заростають травою.

Залатані покрівлі нагадують, коли дивитись проти сонця, вбрання циганок. Вітер і дощ уже не розгулюють по хатах, слова «всередині» і «надворі» знову розділені між собою.

Кожен із нових дрібних землевласників обробляв свій наділ, як хто вмів. Скільки сили було в кожному чоловікові чи жінці,— всю її віддавали одержаній землі. Не всякому щастило улестити свою землю так, щоб вона давала високі врожаї.

Оле, голова «Селянської допомоги», ходив по всій окрузі й агітував людей. Містам потрібен хліб! Заможні селяни при недороді мусять надолужити те, чого не можуть дати бідніші, послати містам те, чого там бракує. Це передбачено артільним статутом «Селянської допомоги».

Але статут існував тільки для Антона, Оле, Яна Буллєрта та ще кількох справедливих людей. Для решти він був просто зайвим папірцем, та й годі.

Найважче було Оле Бінкопу агітувати за справедливе діло у себе вдома.

— Громада? — кепкувала Аннгрет.— Щось такого звіра я зроду не бачила, навіть у цирку.

Для того, щоб загітувати Аннгрет, мусив втрутитися найдужчий в упряжці — Антон Дюрр.

Антон досить легко дав собі раду з Аннгрет: попросив показати худобу, яка стояла у неї в хліву.

— Гарна худоба! У тебе легка рука, Аннгрет.

— Виходить, що так!

Антон оглянув льох і кабанів, обмацав курей-несучок.

— Видно, вони щодня несуться, жодного дня не пропускають.

— Можеш не сумніватися в цьому!

Антон хотів би заглянути ще й до комори, як можна. А чого ж, будь ласка!

Антон вражений:

— Та це ж майже зразкове господарство!

— Чого це «майже»?

Антон знає, як краще вплинути на чванливу Аннгрет:

— Бракує тут тільки духу колективізму.

— Помиляєшся, нам нічого не бракує.

І Аннгрет лопатою згрібає п'ять центнерів жита для міста. Антон допомагає їй — тримає мішки.

Оле відчуває: це на ньому окошиться те, що він послав до дружини такого спокусника, як Антон. І справді, Аннгрет походжає по хаті, ніби чарівний повів кохання, і мучить чоловіка. Три тижні довелося йому чекати, аж поки його зігріли.

Ви, певно, чули про селян, чиї оселі пожерла розжарена лава вогнедишної гори, обпаливши навіть сорочки, в яких вони тікали від неї. Та тільки-но гора затулила свою пекельну пащеку, як селяни знову повернулися до своїх ще теплих згарищ, звели нові хати, почали сіяти, трудитися не розгинаючись, пити, танцювати, веселитися від душі й геть забули про нескорену гору.

Бінкоп мусить підкорити цю гору. Він обіцяв Антонові. Антонів заповіт знову заволодів усіма його думками. Будильник цокає швидко-швидко. Так швидко говорив часом Антон. Оле дивиться на світляний циферблат. Треба поговорити з Аннгрет. Колись же повинна, врешті, відбутися ця розмова.

На освітленій кухні, на столі поряд з порожньою тарілкою сидить і муркоче вгодована кішка.

Оле шкандибає через сіни. З-під дверей тягне холодом. Він часто й жадібно дихає. У вітальні не світиться.

— Аннгрет! — кличе він лагідно, як тільки може. — Аннгрет, ти що — тут заснула?

У відповідь — мовчання. Але він чує в темряві якесь шарудіння. Оле запалює світло.

Лісопильник схоплюється на ноги. Тигр, якому перешкодили терзати здобич.

Бінкоп волає, стогне, кидається в сіни, спотикається. Оця гіпсова нога, проклятуша! Кров шугає йому в хвору голову. Невтримна лють душить його. Під сходами валяється палиця. Він хапає її, біжить назад до кімнати, виючи,

як розлючений вовкодав. Лісопилника ніде нема — він вистрибнув крізь вікно.

У палісаднику — нікогісінько. Тільки сліди чобіт — темні дірки на свіжому снігу. Тягнучи загіпсовану ногу, Оле біжить вулицею.

Вітер забирається оскаженілому чоловікові під сорочку. Згори падає лапатий сніг, огортає його. Бінкоп пробивається крізь хурделицю і то кричить, то схлипує, то регоче, мов несамовитий:

— Де цей мерзотник?! Ого-го-го!..

Ясні смуги на снігу. Знавіснілий Оле рвучко спиняється: та це ж світяться вікна шинку. Бінкоп повертає назад.

Сяк-так він добирається до лісової хатини Дюррів. Його крики: «Антон, гей, Антон!» — гучно відлунюють у зимовому лісі. Десь високо у сніговій круговерті кряче дика качка. Додому Бінкоп шкандибає вже трохи спокійніше, але там лють знову оволодіває ним.

Він шукає Аннгрет. Та жінка мов крізь землю запалася.

— Іди сюди, шльондро, чуєш?!!

Несамовиті крики. Вівчарка виє, коні хропуть у стайні, в хліві реве бугай.

— Виходь, шльондро, виходь, кажу тобі! — Оле палицею щосили б'є по клавішах піаніно. Грім безладних звуків лунає в кімнаті. «До милого я мчу!..»

Із сорочки зрадженого чоловіка, неначе сльози, крапає розталий сніг. Оле весь трясеться в лихоманці: «Що я маю робити, щоб ти пустила мене до себе в постіль і вбила?..»

38

Що сталося, товариші? Чоловік довгий час хворів. Його жінка запросила до себе іншого. Чоловік застукав її з тим іншим. І його пойняло шаленство.

Що буде далі? Нічого. Чоловік і жінка або розлучаться,

або помиряться. Земля й далі кружляє у космічному просторі.

Бінкоп лежить у лікарні. Зламана нога в нього зрослася. Гіпсову пов'язку зняли, але тепер у нього запалення легенів. Чоловік, пойнятий шаленими ревнощами, в самій сорочці мчав крізь заметіль і крижаний вітер. Його легені не витримали.

Бінкопові крики лякають хворих у палаті. Йому ввижається, що убивця Антона в самій сорочці тікає по снігу. У вбивці немає обличчя. Його ніс, рот — це числа. Некоковирна одиниця — ніс, перекинута трійка — рот.

— Стій! Держить його!

Сусід по палаті силкується заспокоїти Бінкопа. Він змочує водою його вкриті смагою губи. Та Бінкоп знову марить, його мучать уже інші кошмарні видіння: Аннгрет зі своїм буґаєм лежить на жовтій канапі.

— Он вона лежить, вавілонська блудниця! — волає він.

Бінкоп співає:

Я верхи мчусь до любови
Крізь сніг і заметіль...

На дев'ятий день хвороби Бінкопа, як безнадійного смертника, перевозять до ізолятора. Лікар у розпачі. Але його вини в тім немає. Молоденька сестричка доглядає вмирущого.

— Скажи, ти — Аннгрет?

Сестричка мовчить.

— Твоїм піаніно ми оцчасливимо інших!

Сестричка мовчить.

— Чи ти чуєш? Антон кличе мене.

Сестричка плаче.

Оле трохи підводиться, злазить із ліжка, хитається й падає. Його криками сповнюється вся лікарня.

— Я дотримаю слова, Антоне!..

Уночі в ізоляторі стає тихо. Може, смерть уже схопила Бінкопа за горло? Ні. Криза лишилася позаду, Оле здолав смерть. Лікар вражений: закони хвороби, очевидно, нічого не значать для цього товстошкірого селяка.

39

Свого часу Юліан Рамш був просто селянським хлопцем із Блюменау і ходив до сільської школи. Коли йому минуло десять років, його послали до міста, віддали до гімназії, і він почав змінюватись: вивчав французьку, англійську мови, став носити яскравий кашкет, мав ще й репетитора, з великими труднощами переходив із класу в клас, зажив слави завзятого гульця і в тринадцять літ вже мав уявлення про колір білизни старших гімназисток.

Він запустив собі англійські вусики і склав сьак-так іспити на атестат зрілості. Юнак мав стати архітектором і працювати з деревиною. Та це було йому не до вподоби. Його більше вабила медицина, він мріяв про молодих жінок, які приходитимуть до нього на прийом. Ах ти, голеньке янголятко, солоденьке моє!

Старий Рамш дав на те свою згоду. З богом! Медицина, очевидно, не така вже й погана наука. Сам він давно хворів на виснажливу хронічну недугу.

Перші любовні захоплення молодого лісопильника були високі й благородні. Але матінці Рамш, на противагу синові, ці манірні панночки, що вміли бринькати на роялі, були вбрані у модні квітчасті сукенки з розмальованими на тканині візерунками й уміли скакати верхи на конях-полукровках, аж ніяк не здавалися такими привабливими, як синові. Йй гидко було й думати, що одне з таких нікчемних створінь може повноправно оселитися в їхньому домі.

— Тобі, хлопче, потрібна міцна, роботяща жінка, котра знає лік грошам.

Тоді Юліан зробив спробу з дочкою рибалки Аннґрет. Однак проти неї заперечили і батько, і мати.

Коли Юліан Рамш, покинувши пиляти кістки, почав пиляти дерева, він змушений був запрягтися батькові, який лежав уже на смертній постелі, що свято берегтиме й примножуватиме успадковані землі. Комерційне підприємство не застраховане від усяких випадковостей. А земля завжди прогодує свого господаря. Та найкраще — мати і те, й те!

Молодий Рамш так і zostався парубком і заходився шукати любовних утіх по чужих опочивальнях. Зрештою він вирішив, що саме в цьому, очевидно, й полягають чари кохання.

Чи й справді Рамш був поганою людиною, втіленням підлоти, за якого мали його маленькі люди? Та що взагалі знає ця дрібнота про закони ділового світу? Він — чесний спадкоємець підприємства по переробці деревини. А в нинішню добу дрібненьких людців це означає бути в постійному русі. Це означає розумно і спритно обходити різні закони й постанови серед бурхливого прибою сьогодення. Це означає незмінно спрямовувати кермо підприємства до синього обрїю майбутнього.

Інколи Рамш шкодує, що свого часу не залишився в Америці. Та хіба міг він, людина без певного фаху, без прибутків з батькового підприємства, досягти високого становища в Америці? Ні, для цього йому бракувало енергії й ретельності. Свій хліб насущний він мусив заробляти на батьківщині. Рамш розумів це і віддав данину шани пам'яті свого батька.

Час від часу Рамш вирушає на такий собі острів, де відчувається подих країни його мрій — Америки. Добре, що саме в ці заплутані часи таке стало можливим. Там він зустрічається з давніми діловими друзями батька й відвідує колишніх своїх однокурсників.

— Гей, ти, приблудо з того світу! Ну як там, чи ти й досі виробляєш дерев'яні шкарбани для негрів із російської колонії?..

Отак його зустрічали там, і він мусив усе те вислуховувати.

— Чи маєш принаймні особовий банківський рахунок у *вільному світі*?

Так, рахунок він мав.

Давні друзі придбали собі нових приятелів: газетярів і американців. Рамш уміє цвенькати по-англійському й охоче поринає в спогади про ті часи, коли жив у старій Америці. А який це живлющий вітерець для душі справжнього джентльмена! Хіба ж у ділової людини немає душі?

— What you say! How interesting! ¹ — чи які там ще слова вживають, щоб висловити подив цією мовою богів.

На тому острові Рамш зустрічається з поважним містером у нікельованих окулярах, — такі окуляри носив старий Рамш. Той містер розумний і по-батьківському уважний. Gentleman! З ним Рамш розмовляє найохочіше. Він викликав симпатію з першого погляду. Примарно-бліде обличчя цього джентльмена — то саме уособлення уваги й доброзичливості. Це друг, який уміє втішити; ну що ж, мовляв, не всім духовно багатим людям судилося оселитися в добрій старій Америці чи в одній з її колоній. Треба вміти вистояти там, де стоїш! Стояти, як пам'ятник старих часів! Нагадувати своєму народові про втрачені ідеали! Слушна година настане, all right! ²

І Рамш повертається додому втішений. Та цей настрій невдовзі розвіюється. Хоч би що там казав старий джентльмен на тому острові, тут, на батьківщині Рамша, після війни взяла гору зовсім інша порода людей. Цих людей, здається, анітрохи не цікавить примноження власного добра. Вони прикидаються, ніби заправляють якоюсь невидимою власністю народу й дбають про її примноження. Непохитні люди сидять тепер в установах, особливо в управлінні лісовим господарством. Лісовики!

¹ Та що ви кажете! Як це цікаво! (Англ.)

² Усе в порядку (англ.).

У погоди змінюється настрій. Теплі потоки повітря линуть над країною. Ночами йде дощ, розм'якшуючи крижану оболонку землі. Посвистують синички, і ворони каркають уже по-весняному, на повний голос.

Хлібороби не довіряють такій ранній весні: либонь, десь атомну бомбу скинули.

— Хто?

— Та знову американці,— кажуть маленькі люди.— Невже не досить їм було Японії?

— Ні,— запевняють їх Рамш і Серно,— то росіяни її скинули, росіяни.

Лісничий Штамм вирішив скористатися теплою годиною, аби надолужити прогаяне його попередником. Він звелів жінкам із садильної бригади перекопати його присадибний город.

Пані Штамм із синяво-чорним волоссям сидить біля осяяного сонцем вікна, щось там ніби церує, латає, аж поки

чоловік її заводить свій старенький мотоцикл, щоб їхати до районного центру. Тоді вона мерщій виймає із скриньки з нитками книжку. Грубезну книжку — певно, не менш як на вісімсот сторінок. Душа пані Штамм з насолодою поринає в цю паперову повінь.

Лопати жінок із садильної бригади, котрі скопують город, часом наштовхуються на шматок кварцу. Серце землі зітхає. Жінка біля вікна лякається. Високо злітають її чорні брови.

— Добридень,— каже Емма Дюрр.

Молода пані Штамм приязно киває їй. Видно, так навчила її грубезна книга.

— Чи ми вам не заважаємо? — кричить Емма; адже лісничиха сидить біля зачиненого вікна й може не почути.

— То пусте, не переймайтеся цим! — відповідає лісничиха й знову поринає в читання.

За чверть години блакитний автомобіль лісопильника зупиняється біля воріт лісництва. Рамш проходить через садок і вітається з жінками, що працюють там. Він ладен привітати все, що хоч чимось пов'язане з лісом і деревиною. Сердешній Еммі Дюрр він навіть вклоняється окремо. Емма у відповідь плюється.

Далі Рамш помічає молоду лісничиху біля вікна й прямує до неї просто по щойно скопаній землі.

— Excuse me, прошу пробачення!

Пані Штамм лякається, червоніє й відчиняє вікно. Ти диви-но! Рамш бере її маленьку ручку.

— Вважайте, що я вже поцілував її, вельмишановна пані, please.

Власне, Рамш хотів би поговорити з лісничим Штаммом, але молода дружина пана лісничого йому так само мила, навіть ще миліша.

Рамш — хазяїн свого слова:

— Your friend, be sure! ¹ Ну, то що ви надумали з коровою?

Ваш друг, будьте певні! (Англ.)

Лісничому Штамму та його дружині треба тільки дати згоду, про все інше Рамш подбає сам.

Молода лісничиха нічого сама вирішити не може. Вона не знає, якої думки щодо цього вона і її чоловік. Оце щойно сьогодні вранці одна з молодих кіз зірвалася з припону й вибила їй з рук глечик з молоком. Справді, спокійна корова була б приємніша, але, як вона вже сказала, останнє слово залишається за її чоловіком, лісничим Штаммом.

Невже ж Рамш із тих невихованих чоловіків, які розмовляють з молодими жінками тільки про корів та кіз? Аж ніяк! З таким самим успіхом він може поговорити з дамою і про книжки та інші творіння людського духу. Хіба ж він не знає сили-силенної всіляких історій про священні рубці науки, про студентські баталії? Рамш розхвалює книжку, яку читає молода лісничиха, підносить цей роман до небес. Роман зветься «Розвіяні вітром». Як це влучно сказано! Хіба пані Штамм також якоюсь мірою не занесена сюди вітром долі, і так далі? І цю книжку написав американець.

— Think that! ¹ Так, так. Америка!

Молода жінка, зашарівшись, сором'язливо уточнює:

— Цю книжку, цю біблію людської душі, написала американка.

— Ну, звичайно! — збентежити Рамша неможливо. — Леді і джентльмени, хай живе цілковита рівноправність! Головне, що це американська книжка, а не якась там червона російська базгранина і так далі.

Пані Штамм читає роман потай. Вона ладна в цьому признатися, не вважаючи, що цим завдає чоловікові удар в спину. Власне кажучи, вона повинна була вигребти гній із хліва й угноїти город.

Рамш і тут може стати їй у пригоді доброю порадою. Він непогано знає землі лісництва. Тут є неподалік одна така ділянка, де все чудово росте без усякого гною, не те що на цьому городі. Земля в тих місцях встигла відпочити.

¹ Зважте на це! (Англ.)

Попередник лісного Штамма її не використовував. До того ж свіжий козячий гній міг би тільки пошкодити коріння молодих рослин.

Наприкінці Рамш запевняє пані Штамм, що йому було вельми приємно постояти тут під вікном і поговорити про різні духовні цінності, про книжки, такі, як «Розвіяні вітром». У їхніх богом забутих глухих закутках так рідко можна зустріти освічену людину.

— I respect you, thanks! ¹

Молода жінка знову червоніє.

— Good bye, на все добре!

— До побачення!

41

У Бінкоповій хаті навіть балки стогнуть від журби. Аннгрет цього не чує. Вона дбає про свою вроду, чепуриться. Як замолоду, вона ладна цілий день простояти перед великим дзеркалом, розглядаючи себе то в такому, то в іншому вбранні. У черевичках на високих підборах походжає вона з кутка в куток по блакитній вітальні, киває своєму відображенню в дзеркалі й уважно дивиться на свій рот, коли він вимовляє такі слова:

«Сьогодні в нас збирається товариство, пані Рамш...»

Коли Вільм Гольтен проходить повз вікно з навантаженою гноем тачкою, Аннгрет швиденько сідає, набирає смиренного вигляду й починає розглядати фотографії з часів своєї молодості. На одній з них вона сфотографована разом з Юліаном Рамшем, студентом-медиком, у ялівцевих заростях поміж двох озер. Фотокартка шість на шість, фірми «Ернеман-Бокс-Фото». Непідробні почуття на обличчях. Нічим ще не затьмарена юність.

Аннгрет не може доскочу надивитися на себе. Ні, вона

¹ Засвідчую вам своє шанування, дякую! (Англ.)

ще не стара. Хо-хо, як виблискують її очі! З веселим гуркотом, як гроза, підступає до неї друга молодість.

А Юліан? Невже ж він викінчений мерзотник? Аж ніяк! Інакше хіба ж могла б вона кохати його в ті роки? А вона кохала його по-справжньому й завжди, навіть у тяжкі роки співжиття з Оле, тепер вона добре це знає. Так, а Юліан? Ну що ж, просто він був добрим сином, шанував волю старого батька, а той був лихою людиною...

Як і багато років тому, Аннгрет пише Юліану Рамшу листа:

«...але ж тепер ти не в Америці. Нас розділяють тільки стежки, вузенькі стежечки, протоптані від саду до саду, а не океан. Я чекаю, чекаю! А ти не приходиш...»

Потім на папері з'являється цілий табунець безглузких любовних свідчень і пестливих імен... І на закінчення:

«Ти жорстокий і невблаганний, як тигр! О кохання, бездонне — без кінця і краю!»

Чи не збожеволіла Аннгрет?

У поштовому відділенні Блюменау кепкують з делікатних манер деяких перелюбників. Отже, тепер вони взялися писати листи, дарма що відстань поміж ними — всього три будинки. А чом би їм ще й не привітати одне одного, вдавшись до радіоконцерту за заявками?..

Минають дні, а з лісопильні — ані словечка. Натомість із села семиголовим змієм виповзає отака чутка: Юліана Рамша бачили в садку у нової лісничихи. Сповнені палкого почуття погляди. Приємна бесіда, *світські манери*...

Аннгрет цілий день намагається не піддаватися цим чуткам. Геть від мене, згинь, грішний змію! Вона молиться, як молилася колись у дитинстві, щоб здійснилися різдвяні мрії. Вона надягає стару сукню, пораяється у дворі, пильнує, щоб скрізь був лад, годує худобу, робота так і горить у неї в руках. Вільм Гольтен здивований: Аннгрет говорить з ним сьогодні привітно, майже лагідно; здається, що душа в голубів на даху не чистіша за душу Аннгрет.

Але наступного ранку вона одягає свій святковий чорний костюм, в якому ходить до церкви, і їде до міста.

З кожним днем здоров'я повертається до Бінкопа. І знову в нього таке відчуття, як у тому повоєнному році під цифрою нуль: він візьме життя в свої ще кволі руки і все почне спочатку. У сонячні дні йому здається, що лікарня, усе це нагромадження ліжок, стогону, розмов про хвороби, шприців і таблеток уже лишилося позаду.

Юні піонери-тельманівці знову відвідують його. Емма Друга витягає із свого маленького рюкзака пуловер із ангорської вовни:

— Ми чули, що в тебе бувають напади пропасниці, дядечку Оле.

— Хто вам сказав?

— Мати так каже. Наш загін бажає тобі тепла і здоров'я. Будь напоготові!

Ян Буллерт також відвідує свого колишнього приятеля-підпаска. Він кладе на його ковдру половину свинячого окосту:

— Родина Буллертів бажає тобі бадьорості й сили!

У розмові Ян силкується зовсім не згадувати село Блюменау, неначе окружна рада за час хвороби Оле встигла продати їхнє село Саксонії.

Однак Оле й не думає обминати рідне село. Там, тільки там усі його думки.

— Ще кілька днів — і я буду здоровий, як бик, от побачиш!

— Ні, ні, спершу як слід підлікуйся!

— На всі боки треба поглядати, щоб ворогів підступних подолати.

— Тобі не можна хвилюватись!

— З усім старим буде покінчено! Почнеться нове життя!

— Заспокойся! Ми даремно часу не гаємо. Обставини смерті Антона будуть з'ясовані.

Отак вони розмовляють, перепиняючи один одного...

— Про вас тут розпитувала якась жінка,— сказала Оле одного сонячного дня молоденька сестричка.

Оле саме читає корисну книжку, що зветься «Компост, або Ощадкаса селянина». Він підводить очі від сторінки:

— Жінка? Маленька така, схожа на курочку?

— Ні, висока, білява і з темними очима. У чорному костюмі.

— Ах, он яка?

— Її, до речі, не пропустили в палату.

Оле нервово гортає книжку.

— І що ж, вона пішла, похиливши голову, коли її не пропустили?

— Ні. Я провела її до лікаря, але він все одно не дозволив їй побачити вас. Тоді, як я вже казала, вона пішла. Мені здалося, що в неї були трохи заплакані очі.

— Мабуть, добре, що ви її не пропустили.

— Ви про кого говорите? — перепитує заклопотана сестричка.

— Про оту даму.

43

І ось Бінкоп знову вступає в життя. З клуночком під пахвою він входить у ворота, і добре, що хоч кобила вітає його радісним іржанням. На світі є чимало вуличних і народних пісеньок про мандрівників, котрі повернулися по довгих мандрах з чужини на батьківщину й дізналися, що кохана пішла до іншого.

На щастя, Бінкопа такі вуличні пісеньки зроду не цікавили. В його серці не було місця відділу під назвою «зневіра», так само як і підвідділу «пересичення життям». Оле відчуває як його долоні торкається теплий язик вірної вівчарки, ряба кішка треться об штани, що теліпаються на його схудлих ногах.

Парна упряжка подружнього ліжка роз'єднана. Своє ліжко Аннгрет пересунула до вітальні з блакитними трояндами. Ліжко Оле самотньо стоїть посеред спальні, і здається, що збоку в нього — рана.

Оле присуває ліжко до стіни. Тепер у спальні так просторо, хоч танцюй...

Уже звечоріло, і голод таки дається взнаки. Оле проходить через темні сіни на кухню, мацає по стіні рукою, шукаючи вимикача.

У темряві чути чиєсь уривчасте дихання.

— Чи тут хтось є?

З темряви — ані звуку, тільки дихання стає ще частішим. Бінкопова рука, шукаючи поночі вимикача, нашттовхується на стіні на чийсь руку, вузьку й холодну. Вона поволі сповзає вниз, у темряву. Двоє дверей грюкають водночас. Темна кухня так і стоїть порожня.

Повернувшись до спальні, Оле виймає кишенькового годинника: колись о цій годині вони вечеряли вдвох.

Геть сум, журбу! На світі є важливіші речі: камінь мудрості, хліборобське співтовариство нового типу під час безсонних ночей у лікарні набувало для Оле дедалі більшого значення й принади. Ці думки втішали його, і він нетерпляче чекав тієї хвилини, коли можна буде втілити мрію небіжчика Антона Дюрра в життя.

44

Гасова лампа тьмяно освітлює злиденну комірчину. На стіні висить шматок зеленого картону. На ньому вимальовано мудрі сентенції. Сріблясті літери засиджені мухами. Здається, що це — маленькі нірки, з яких ось-ось повиповзають хробаки:

Де віра, там любов.
Де любов, там мир.
Де мир, там благодать.
Де благодать, там бог.
Де бог, там справжній рай.

Поряд з цими сентенціями на саморобній вішалці, виготовленій із соснового сучка, висить чорний штапельний

костюм. Порожні рукава погойдуються на протязі, як крила городнього опудала.

Це комірчина Германа Вейхельта, наймита на хуторі гладкого Серно. Раніше Герман був погоничем волів у маєтку барона фон Ведельштедта. Для Германа Вейхельта земля — лише тимчасове пристановище. З неба він прийшов і знову повернеться на небо, коли грішні пастки земні, так і не впіймавши його, залишаться позаду. На землі Германові змалечку не повелось.

Хазяїн Серно по-дружньому поводить з Германом, але він йому не друг. У цьому благочестивий раб божий за п'ять літ наймитування вже встиг переконатися.

Цього вечора хазяїн зі своєю худорлявою жінкою кудись подалися з дому. Герман проказує вечірню молитву. Коли хазяї вдома, Герман не може співати церковних пісень, бо тоді починає вити хазяйський пес. А як іще може тварина виявити свою радість, тільки-но почує благочестивий спів?

Книга псалмів лежить на колінах Германа, на його застальцьованих робочих штанях. Хоч на носі в нього окуляри, йому доводиться напружувати зір, аби розрізнити при тьмяному світлі гасової лампи слова псалмів. Окуляри в нього — артилерійські. На них, замість сталевих дужок, — гумові зав'язки. Герман знайшов їх після війни на солдатській могилі.

Найкращий друг — господь на небі,
Не стрінеш друга на землі...—

співає Герман, а дворовий пес підвиває йому. На другій строфі собаче виття переходить у люте гавкання, — очевидно, на подвір'я зайшов хтось чужий. Герман співає і далі, аж поки незваний гість стає на порозі його комірчини. Тоді він знімає окуляри. Дивитися на гостя крізь окуляри, як йому здається, так само нечемно, як вітатися за руку, не знімаючи рукавиць.

У Германовій комірчині стільця немає. Тож Бінкоп, не питаючи дозволу, сідає з краєчку ліжка.

Чудесна небесна радість спалахує в серці Германа: ось він прийшов, цей Оле, якому господь бог послав стільки випробувань. Господь з невідомої волі своєї забрав до себе його червоного друга вільнодумця Антона Дюрра. Згодом господь бог забрав у Бінкопа дружину. Бінкоп зостався сам-один і потребує духовної розради. Таке трапилось у Германовому благочестивому житті вперше, і він починає подумки підшукувати слова для невеличкої проповіді:

«Начувайтесь, маловіри, ніщо не сховається від очей господа бога. Погляд його проникає в найменшу щілинку, вуха його чують найлегший подув вітерця, а руки його величезні, як пустир за селом...»

Бінкоп не дає йому проказати проповідь. Він хоче почути, чому п'ять років тому Герман відмовився брати участь у розподілі землі.

— Бо це був би гріх і злодійство, — відказує на те Герман, знову чіпляючи на носа окуляри. Непокірливий гість уже не викликає в нього такої глибокої поваги.

Цікаво, а хто тоді переконав Германа відмовитись від участі в розподілі землі?

Церковний староста Серно, хвалити бога, перестеріг його.

Оле регоче, і його регіт, як втілення великого гріха, гучно розлягається в холодній комірчині.

— Виходить, Серно застеріг тебе і став твоїм господарем?

— Мій господар — господь бог на небі!

У Оле таке відчуття, ніби Антон з того світу підбадьорює його: не відступай! Веди наступальну агітацію!

І він веде наступ далі.

— Послухай-но ти, раб божий і людський!

Герман відчуває, як вабливі обіцянки й чужоземні слова мимоволі лізуть йому до вуха: хліборобське співтовариство нового типу, усі — брати й сестри, усі допомагають одне одному. Немає ні хазяїв, ані наймитів. Або у всіх на обід печеня, або ні в кого...

Герман ковтає слину. У казковій країні, намальованій Бінкопом, молочні річки течуть поміж кисельними берегами,

скрізь панує суцільна благодать, навіть рай божий, за Германовими уявленнями, поступається перед цим земним раєм Оле. Герман знову переповнений почуттям пошани до Бінкопа й знімає окуляри.

— А чи можна буде тоді ходити до церкви?

— Та будь ласка, ходи хоч тричі на день!

Оле — не дріб'язкова людина.

Але Германа знову поймає недовіра: адже пастор читає проповідь тільки раз на тиждень.

Оле вдається до агітаційних хитрощів. Неначе білий голуб, злітає він на благочестиву Германову душу.

— Ми з тобою разом сидітимемо біля ручая, в якому течуть молоко і мед, а харчуватимемось смаженою курятиною та свинячою головою...

Але Герман відбивається. Спершу він повинен обміркувати це з пастором. Траплялося, що диявол, обернувшись простим селянином, спокушав добрих, праведних людей.

Оле вже ситий по саму зав'язку цією благочестивою балаканиною,— він воліє виляяти як слід цього смиренного раба божого. Вигукуючи блюзнірські лайки і прокльони, не згірш самого сатани, він розлючено вибігає з Германової комірчини.

Герман лукаво посміхається, як біблійний звитяжець¹. Потім знову чіпляє на носа окуляри й доспіває псалом:

...Тут в марності земній
Загрожують гріхи душі святиї...

У дворі пес гавкає вслід Оле Бінкопу. А тоді знову підвиває Германовому співу.

¹Йдеться про біблійного пастушка Давида, котрий переміг філістимлянського силача-велетня Голіафа, як розповідає Біблія (Книга Царств).

Блакитна автомашина лісопильника стоїть перед Комерційним готелем у Майбурзі. А чому б їй і не стояти там? Хіба Рамш не має права запросити дружину майбутнього друга на чашечку кави з чаркою радянського коньяку? І хто може йому заборонити десь у куточку за вішалкою трошки порозмовляти з цією дамою, дозволити собі злегка пожартувати з нею й сказати кілька безневинних компліментів?

— Уявіть собі, вельмишановна пані, що яка-небудь коза своїми рогами виб'є вам одне з ваших прекрасних очей. What a danger! ¹

Здрігнувшись, лісничиха поквапливо випиває третю чарку коньяку. Вона вміє так чарівно ніяковіти!..

В цю мить лісопильник Рамш, кинувши оком на дзеркало навпроти, ловить на собі чийсь розлючений погляд. У протилежному кутку кав'ярні сидить пані Аннгрет і теж п'є коньяк, подвійний коньяк.

Рамш умить забуває, що він добре вихована людина. У присутності дами він стиха наспівує:

Красуні на Гаїті
Тебе проймуть очима,
В обіймах враз задушать,—
Лиш долар заблищить...

То, певно, від збентеження!

Пані Штамп протирає очі: хто це там навпроти сидить? Здається, ота жінка, яку вона бачила минулої неділі, ота королева на саях?.. Чи, може, вона забагато випила і в неї почалися галюцинації? Мабуть, краще піти звідси. Їй час уже дойти кіз.

Вона відкидається на спинку стільця, зітхає, ніби дівчин-

Яка небезпека! (Англ.)

ка під час нападу морської хвороби, потім нахилиється до Рамша й тягне його за рукав:

— Мені вже пора... дозвольте... дозвольте, я мушу йти!

— Never! Beg your pardon! ¹ — Рамш хапає з піанолі ілюстрований журнал і подає його лісничисі.— Moment, please! ²

Він зараз, одну секунду, і так далі, замовить ще дві кави, дві подвійні порції мокко.

Пані Штамм перегортає сторінки ілюстрованого журналу, не помічаючи, що тримає його догори ногами. Які ж бо розкішні ці модні туалети у кінозірок!

Прямуючи до шинквасу, Рамш вітається з Аннгрет. Аннгрет у чорному костюмі й білій блузці. Справжня дама!

— So sorry in the spring-time? ³

— Кажі по-нашому, зараз не час кривлятися.

Лісопильник відкриває шлюзи своєї красномовності.

— A bad error! ⁴ Якби ти тільки схотіла подобришати, зрозуміти все, і так далі, Аннгрет!

Молода дама за його столиком? Звичайно, це може здатися підозрілим, але це просто ділове побачення, тільки ділове!

Аннгрет теж п'яна, не менш за лісничиху, але вона сидить нерухомо й прямо, як жінка на полотні «Дама в чорному». Кожний сантиметр у ній — це Аннгрет Анкен юних літ. Аннгрет Анкен з її пильним, гострим поглядом.

— Звідти, де стоїть піаноло, линуть сахаринові звуки. Знудьгована п'яненька лісничиха підспівує:

Гніздечко в лісі для нас,
Завтра побачу я вас...

Кельнера, що пробігає повз неї, вона хапає за полу, наче свого однокласника. Вона шукає гроші, порпається в сумочці

¹ Нізащо! Прошу пробачення! (Англ.)

² Одну хвилину, прошу! (Англ.)

³ Така сумна у цей весняний день? (Англ.)

⁴ Фатальна помилка! (Англ.)

й кладе на стіл носовичка, пудреницю, губну помаду та інші інтимні дрібнички.

— Хо-хо! Ха-ха! — регоче горда рибальська донька Аннгрет.

Рамш схоплюється з місця й поквалливо цілує Аннгрет руку.

— Excuse me! Ми ще зустрінемося! — Але тут же кричить, обернувшись до шинквасу:

— Дві порції мокко, подвійні, швидше, і так далі! — і знову підсідає до столика лісничихи.

Аннгрет стукає по склянці й підводиться, ніби збираючись проголосити урочистий тост:

— Пане кельнер, подайте гострий ніж, будь ласка!

46

Під парасольками сосен уже пробиваються крізь землю перші зелені гострячки травинок. Зяблики любовними пісеньками принаджують своїх сáмичок. Аннгрет не бачить молододі трави, не чує співу зябликів.

Неподалік від лісництва вона злазить з велосипеда і йде попід парканом.

Лісничий Штамм у цю мить поквалливо виводить із воріт мотоцикл і здивовано позирає на незнайому жінку.

— Чи ви вмієте доїти кіз? Але спершу — добрий день!

Так, Аннгрет уміє доїти кіз.

— Хвалити бога!

— Ваша молода дружина, певно, захворіла?

— Так, нездужає, а правду кажучи, її немає. Вона не ночувала вдома — цілу ніч. Сподіваюсь, з нею нічого не скоїлось.

Аннгрет заспокоює лісничого. Вона пригадує, що бачила його дружину в місті. Хай не хвилюється марно, — його жінка в надійних руках. Що може з нею скоїтись? Вона

скоро прибуде додому на машині, весела, здорова й радісна, як сонячний день. Все буде чудово!

У сіро-зелених очах лісничого проблискує невимовний страх. Він стрімголов стрибає на свій мотоцикл, мить. — і шукай вітра в полі. Ні «спасибі», ні «до побачення» — тільки хмара куряви знялася...

Аннгрет доїть кіз і ставить відро з молоком на порозі. Поряд стоять дерев'яні черевички пані Штамм.

Аннгрет плює в маленькі черевички. Нічого іншого вона зробити не може, — і робить це тричі підряд, як годиться...

Блакитна машина лісопилника стрілою мчить по шосе. Голівка молодої лісничихи мирно лежить на правому плечі в Рамша. Вона спить.

На повороті біля лісової гущавини, прозваної Кафедральним собором, стикаються два стрімкі вихори: зелений і блакитний. То лісничий на своєму зеленому мотоциклі мчить до міста.

Рамш щосили натискує на акселератор, але за якусь мить бачить у дзеркальці, що тепер лісничий їде за ним. Лісопилник скеровує машину вбік, поступаючись дорогою, і водночас додає газу, переходячи на максимальну швидкість. Починається переслідування, невеличкі перегони...

Якусь мить важко визначити, хто з них переможе, але потім лісничий відважно виривається вперед. Молода жінка прокидається від гуркоту моторів:

— Мій чоловік!!!

— Keep silent, sweet blue-hair! ¹ — Рамш гальмує, виходить з машини, рушає назустріч лісничому і ще здалеку вклоняється. — Прошу пробачення, уклінно прошу, never mind ², і так далі!

Словесна злива, здається, от-от з головою накриє, потопить, захльосне лісничого:

¹ Тихше, тихше, синьокоса моя радість! (Англ.)

² Перепрошую (англ.).

— Не хвилюйтесь, будь ласка!.. З молодою дамою нічого не сталося. Вона жива, весела і здорова. Вона просто заїздила на автобус. Я хотів запропонувати відвезти її додому. Але — уявіть собі! — отакій прикрий збіг обставин! Іронія долі! Я уже зібрався був їхати — і раптом побачив ніж. Так, так, гострий різницький ніж, встромлений у шину заднього колеса мого автомобіля. Запасної шини в мене не було. А в цьому чиновницькому містечку всі автомайстерні вечорами не працюють! Молода жінка була стомлена і схвильована, і так далі. Отож — ціла й здорова вона переночувала в готелі...

— That's the matter. Excuse me! ¹

До них підходить молода лісничиха. Вона бліда, вигляд у неї стомлений, але вона жива, і усмішка в неї така сама чарівна, як і раніше.

Мовчання. Заціпеніння. Можливо, лісничий щось заїдозрив. Ні, він воліє нічого не підозрювати. Він затятий хлопець, і колись витворив для себе образ своєї коханої: оголена дівчина зберігає непохитний спокій у пазурах берберського лева...

Він киває Рамшу, киває дружині й показує їй на заднє сидіння свого мотоцикла, тільки великий палець його при цьому чомусь злегка тримить.

Жінка мовчки сідає. Жодного погляду в бік Рамша.

Мотор реве. Сині клуби диму. Рамш бачить попереду дві спини — широку зелену і вузьку голубу, ось вони вже злилися в одну безбарвну цятку. Доведеться віддати корову лісничому — принаймні на пробу, і, коли вже так сталося, — задурно.

¹ Ось у чім причина. Вибачте! (Англ.)

Там, де ліс із північного боку вклинюється в село, стоїть самотній новий будинок,— він і тепер ще має вигляд недобудованого. Ніякий паркан не відділяє його від лісу. У дворі ростуть сосни.

До однієї викривленої сосни притулилася собача будка, збита з ящиків. «Їжте якнайбільше риби, і ви будете завжди здорові»,— випалено на дошках. Собаку ця реклама не дуже цікавить. Цей породистий хорт, що колись належав баронові фон Ведельштедту, жере тепер усе, що дають. Баронова любов до тварин скінчилася, коли перед кінцем війни він подався звідси світ за очі. Може, з ним збиралися жорстоко розправитись тут? Ні, але йому довелось би, як простому селянинові, обробляти власними руками двадцять моргів землі за п'ятдесят кілометрів від Блюменау. Саме ця перспектива й змусила його тікати.

Поблизу хліва шурхотить у заростях кропиви вітер. Біля дому валяється продріявлена діжка. На купі гною височить поламана тачка.

Тільки одне-однісіньке старанно вимите вікно стайні блищить, як вікно дому, у променях передзахідного сонця, хоча всередині стайні немає жодного коня.

Це садиба новосела Франца Буммеля, який свого часу був лейб-кучером барона фон Вендельштедта. Франц здебільшого возив старого пана барона. Молодий барон волів власноручно, як простий шофер, крутити баранку, роз'їжджаючи зі своєю дружиною на власному автомобілі. Він давно вже втратив аристократичні манери, і це вельми засмучувало старого барона.

А молодого барона, в свою чергу, частенько дратувала безглузда батькова поведінка.

Старий барон, скажімо, твердив, що обрій не округлий, а має кути, і брався це довести. Він убачав сенс свого життя в тому, щоб своїми руками помацати ці кути і таким чином урятувати людство від ґрунтової помилки— віри в круглий обрій.

Саме Францу Буммелю не раз випадала честь наближати старого барона до здійснення його заповітної життєвої мети.

— Запрягай, Буммель, поїдьмо! — наказував барон, і Франц Буммель їхав ген до обрію. Їхав годину, другу, третю, але до мети вони анітрохи не наближались. — Далі Буммель, далі! — підганяв його барон. — Рівно о двадцять третій години ми повинні туди прибути!

Франц гнав коней до обрію, аж поки старий барон засинав, і лише тоді він повертав назад. Лакеї виносили сплячого старого з карети. А обрій так і залишався круглим.

Під час розподілу землі після війни Франц Буммель також одержав ділянку орної землі і шматок лісу, хоча своїми безглуздими поїздками до обрію він навряд чи заслужив на це. Та не будьмо дріб'язковими, товариші! Він був жертвою обставин, за яких народився. Лейб-кучер не міг не перейняти деяких звичок і пристрастей свого пана. Дарма що вони йому аж ніяк не пасували.

Франц Буммель потай полює на зайців з мисливським хортом, залюбки грає в карти й не може спинитися, поки не програє геть усе. Пильні люди запевняють, що його кирпатий ніс задерся догори саме під час гри в карти, бо він завжди винохує, де козирі. Та найбільша пристрасть Франца Буммеля — коні. Не прості хліборобські коняки-трудяги, а породисті рисаки. Франц вважає себе родичем цих благородних тварин. «Якщо я колись ще раз прийду на цей світ, то неодмінно жеребцем», — каже він...

Франц Буммель, якому саме сниться арабський рисак, раптом прокидається: хтось гукає його знадвору.

Він дослухається: синички щебечуть на сосновому гіллі. Корова реве в хліві. Його жінка вже давно встала й подалася з дому. За харчі й кілька пфенігів готівкою вона ходить на поденну роботу до гладкого Серно.

Ось знову лунає той самий голос, який збудив Франца.

— Буммель, у тебе корова їсти просить!

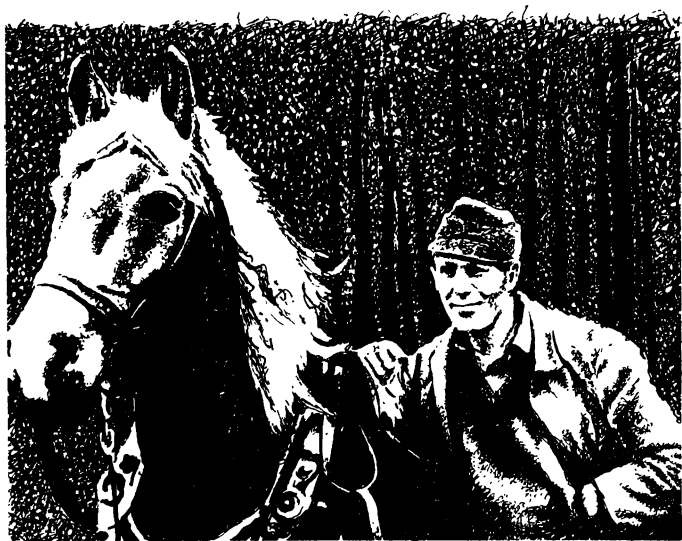
Франц вбирається в штани й старий лейб-кучерський камзол.

Чиясь постать, ясна, наче ангел, стає на порозі.

— Це ти, Бінкоп, чи твоя тінь?

Перед ним стоїть Оле, а не його безтілесний дух! То не біда, що куртка на ньому теліпається, наче на вішалці, і штани так само, під цим зашироким одягом — ті ж самі маслаки, але голос в Оле захрип, і він не може перекричати голодного ревіння корови.

Буммель виганяє корову в ліс. Він терпіти не може корів, — та ну їх до біса з тим рідким корівняком. Дурна звичка в цих краях — тримати рогату худобу замкнутою по хлівах. У тій країні, де Франц побував колись разом із старим бароном, корів взимку ані влітку не заганяють у приміщення, вони навіть по вулицях вільно походжають. Тільки для шоферів то зайва морока. Місто те зветься Бомбей, а вся країна — Індія.

Корова неохоче тюпає до лісу. Певно, й досі сподівається, що хтось наповнить ясла, нагодує її.

Франц розпалює грубку сирими дровами. Оле стоїть, огорнутий димом, і кашляє. Йдеться про те, пояснює він, що треба створити хліборобське співтовариство нового типу.

— А що, хіба «Селянської допомоги» вже не досить?

— Та де там!

Усі ці спілки та об'єднання зношуються не згірш як водяні помпи. Отоді люди й сушать собі голову: потрібен то новий стояк, то новий черпак. Через те він, Оле, і почав думати про землеробське співтовариство нового типу, де ніхто ні на хвилину не залишиться сам-на-сам зі своєю бідною, ніхто не оббиватиме порогів, прохаючи допомоги!

— Та це ж справжнє царство небесне! — не припиняючи сніданку, — шматочок жувального тютюну та напівзахолола ячмінна кава, — вигукує Франц Буммель. — Ну, а який же внесок треба платити для вступу до цього райського співтовариства?

— Ніяких внесків, треба тільки вступити з усім своїм добром, із жінкою й дітьми — і з відвертим серцем. На сніданок щодня молоко! І хліб з ковбасою!

Франц ладен повірити обіцянкам ангела Оле, от тільки чи можна буде в його царстві небеснім грати в карти й потроху гендлювати кіньми? Зрештою, напевно й там затуманять їм очі й примусять молитись якомусь політичному пророкові. Ні, для Франца життя без коней і карт — це пустеля.

Оле багатозначно запевняє:

— Там, чого хочеш, те й дозволено.

Правду кажучи, про значення картярських ігор та любові до коней для нового землеробського співтовариства він ще не встиг подумати.

Хорт шкребеться біля дверей.

— Заходь, заходь, посланцю собачого раю!

Пес кладе на підлогу впольованого зайця. Франц не нахвалиться на свого хорта:

— Ось бачиш, уже й м'ясо на обід є. Шкода тільки, що сало в полі не бігає.

Оле дарує Францу дві марки на маргарин. Франц підкидає монету високо вгору. Зникла! Цей фокус зветься «попівський мішок». А втім, Оле відразу розгадав його фокус. Досить Францу учути десь запах грошей, як він стає невтомно винахідливим:

— А що, як ми зараз зіграємо трохи в карти, га?

Ні, Оле не має ніякої охоти грати в карти. Краще він подарує Францу ще три марки.

Тепер уже Франц не може залишатись осторонь нового землеробського співтовариства. Завдаток одержано. Діло буде. Неначе гендлярі, вони б'ють по руках, закріплюючи угоду.

— Вступив я, вступив з усіма бебехами! — каже Франц.

Оле з полегкістю зітхає і, закашлявшись, виходить, вдоволений із себе пророк: хоч він трохи втомився й згорбився, зате досяг перемоги.

Буммель оббілює зайця. Замолоду йому доводилось читати Біблію, і він запам'ятав звідти таке: ангели в селянській одежині блукають серед людей. А може, й у них отут відбувається щось подібне? Адже є й такий вираз у Біблії: «І не прогав ангела в подобі ближнього твого!» Дуже сюди підходить!

48

В Аннгрет у душі все кипить від ревнощів. Вона то чекає звістки від Рамша, то мордується докорами. Яка необачність! Власними руками вона розрізала покришку на колеса Юліанової машини й, по суті, сама влаштувала йому любовну ніч з цією не по-тутешньому чорнявою молодичкою.

Аннгрет вирішує поїхати в лісництво. Послухайте, мовляв, ви, новоспечений лісничий, сталося так-то й так-то, і не

покладайте на думці, що ваша чорна кішка чистенька, як ангел, — нічого подібного.

Проте цього разу Аннгрет не доводиться їхати в лісництво. Мампе Сіромаха приносить їй листа від лісопилника.

— Дякую!

Мампе Сіромаха стоїть біля дверей і чекає.

— Дякую, від щирого серця дякую!

Мампе Сіромаха човгає діржавими гумовими чобітьми по блакитному оксамитовому килиму.

— Ось написали ми цього листа, а в тебе, я бачу, немає й ковтка горілочки, щоб почастувати спраглу людину?

Аннгрет розгубилася. Вона пробує розшукати в буфеті бо-дай якісь рештки кминної або м'ятної настоянки. Нічогі-сінько! Мампе Сіромаха посміхається вимогливо й нахабно:

— Чоловік без жінки — це ще с'як-так. А от жінка без чоловіка — це вже нікуди не годиться. Навіть горілки в хаті немає. Льодовиковий період починається.

Аннгрет виймає п'ятимаркову кредитку. Мампе вже вдоволено тупочеться по килиму:

— Нехай цей лист принесе тобі радість, Аннгрет!

Аннгрет розриває конверт: чемні слова на фіалково-блакитному шовковистому папері, компліменти, перепрошення, гречність.

«...Прошу тебе, і так далі, зрозумій причину того, чом я не зразу підійшов до тебе в ресторані. Розумний комерсант не повинен дратувати своїх конкурентів і ворогів... Але тепер твій лист у моїх руках, і я, що нижче підписався, чекаю на тебе...»

Пряма й неприступна, йде Аннгрет Бінкоп у сутінках сільською вулицею. Навіть вечірній вітерець не наважується розкуйовдити її схожого на пухівку волосся. Тільки сама Аннгрет знає, що її непохитно-крижана гордість помалу розтає на ходу.

В альтанці перед будинком лісопилника Аннгрет зустрічає друкарку, що працює у Юліана, і та злякано й зачудовано втуплюється у грішну пані Аннгрет Бінкоп.

Рамш зустрічає Аннгрет з розквітлим гіацинтом у руці, люб'язний і запобігливий. Він веде її до вітальні з жовтими трояндами. Там пахне слив'янкою й резедою. Гидкий, збуджуючий запах.

— Present for you! ¹ — Рамш вимахує гіацинтом.— Твій покірний слуга! — Він цілує Аннгрет, палкий, як колись за-молоду.

Тепер Аннгрет впізнає в ньому давнього Юліана. Гаряча хвиля хлюпнула їй у груди. Ні, вона не помилилась. Ось він, сидить поруч із нею, не зводить очей з її уст, палкий і шалений, а побілілі волосинки в його борідці — то всього лиш блідий відблиск зимового сонця, що спускається за обрій...

Рамш теж сам не свій — так захопили його спогади юності. Усе, що він говорить, усе, що робить і робитиме з Аннгрет, сповнене найпорядніших намірів. Сьогодні великий день!..

Але великий день триває недовго. Ревнощі знову сполошили Аннгрет, як цапеня пташину зграйку, що пригрілася на сонці. Зненацька їй на очі набігли сльози. Ота чорновола-са молодичка! Чим він займався з нею цілісіньку ніч?

— Нічим не займався. Ніяких любовців-милоців не було. Це зветься ділові витрати, що не обкладаються податком, і так далі...

Хіба ж, мовляв, Аннгрет не розуміє, що лісопильникові треба за всяку ціну прихилити до себе лісничого, від якого так багато залежить, а разом запобігти ласки і його дружини, його робітників, наймишок, його худоби,— одне слово, всього, що його оточує?

Ні, Аннгрет цього не може зрозуміти. Рамш — це Рамш, а Юліан — це Юліан. Плазувати, принижуватись заради якихось ділових міркувань — про це Аннгрет навіть думати гідко!

Лісопильник на якийсь час замовк. Можливо, пригадалися йому давні юнацькі ідеали, мрії про чесне господарювання?

¹ Подарунок для тебе! (Англ.)

Аннгрет тихенько погладжує волосся, що облямовує невелику його лисину.

— Тепер ти образився на мене?

Юліан не образився. Аннгрет правду каже: якщо вдуматись, то з лісничим та його дружиною можна встановити добрі стосунки з допомогою одної-єдиної корови.

— Ну, то й подаруй їй цю корову!

— Боже борони! — Мовляв, стара хазяйка, мати, вискубла б йому за це останнє волосся.— Хай бог милує!

Та хіба Юліан забув, що в нього тепер є така собі Аннгрет Анкен? Корова вже стоїть напоготові, з ланцюгом, розбухлим вим'ям і чотирма дійками.

Лісопильник висипає на Аннгрет цілий мішок вдячних добрих слів. Ось перед нею диван! Ось — подушки! Сідай, Аннгрет! Тепер ти можеш показати свого гарненького язика геть усім неприємностям, ха-ха! Тепер ми врятовані від усіх любовних напастей, корабельних катастроф, і так далі...

49

Аннгрет виходить з дому лісопильника посеред ночі. Виходить через задню садову хвіртку, яка виводить її в поле.

Ніч темна, без місяця. Від пробудженої землі йдуть п'янки пахощі. Сита ніч.

Бультер'єр у будці біля лісопильні гавкає й гавкає без упину. Минуло вже чверть години, а він ніяк не вгамується.

Рамш натягає штани, бере в руки палицю й прямує до розлюченого пса. Але тут із-за рогу лісопильні до нього долинає чийсь притишений голос:

— Юліане, послухай, що я тобі скажу! Справа пильна! — і Рамш бачить при світлі ліхтаря Мампе Сіромаху.

Чутки про неприродну смерть Антона Дюрра день у день згущаються. Товариш із кримінальної поліції цього разу приїжджав на село вже не в шкірянці. Адже тепер весна. Він навіть комір сорочки розстібнув, і люди думали, що то інструктор з відділу лісівництва.

Чоловіків із Антонової бригади викликали на допит. Усі вони сказали, що лісопильника під час нещасного випадку серед них уже не було. Бінкоп теж не міг сказати нічого іншого.

Рамш приводить Мампе Сіромаху до вітальні з жовтими трояндами.

— Жіночим духом тхне, Юліане.

— А тобі яке діло? Чого ти хочеш?

Мампе Сіромаха насамперед хоче скляночку слив'янки. Це — напевно. Крім того, не завадило б йому одержати пару хоча б приношених гумових чобіт, бо в цю весняну пору — скрізь грязюка й мокрий сніг, а в нього пальці стирчать назовні. Це вже аморально. А ще чого хоче Мампе Сіромаха?

— Вони цікавляться, якою смертю помер Антон Дюрр, і підкопуються під когось, та ще й як!

Лісопильник стає гостинніший і наливає нічному гостеві слив'янки. Мампе п'є і аж тремтить з утіхи. Так, так, завтра цей кримінально-лісівницький інструктор, напевно, буде його випитувати й допитувати: сьогодні Мампе вдалося від нього заховатися.

Рамш здригається.

— Хіба лишилося щось нез'ясоване? Ти сам відставив Антонів обід трохи далі, коли я до вас підсів. Невже ці ідіоти збираються приписати тобі умисне вбивство?

— Мені, Юліане? Тобі! — Мампе Сіромаха сам доливає собі у склянку.— Та ти не хвилюйся, Юліане! Ніхто тобі нічого не може закинути. Ти тільки відніс Антонів обід трохи далі, та й годі. Але ж це не заборонено.

Рука в лісопильника тремтить, коли він наливає слив'янку.

— Ти, здається, щось казав про чоботи?

Мампе Сіромаха допиває слив'янку й виставляє ногу з синьо-червоними пальцями, що стирчать з дірявого чобота. Лісопильник приносить з передпокою чоботи на хутрі й ставить їх біля Мампе.

— Одинадцята заповідь господня каже: не мерзни!..

Лісопильникові доводиться докласти чимало зусиль, щоб втовкмачити п'яному Мампе Сіромасі, що він повинен казати на допиті. Це небезпечні хвилини для лісопильника, бо дух сперечання дедалі зростає в Мампе — в залежності від міри його сп'яніння.

— Ну, то що ти скажеш, коли тебе спитають?

— Я спитаю... я скажу... чоботи, скажу я...

— Та взуй ти їх, нарешті!

Мампе силкується стягти з ніг гумові чоботи. У нього нічого не виходить. Треба, щоб Рамш допоміг йому. І Рамш допомагає. Мампе усміхається, неначе сите немовля, і белькоче, насилу вимовляючи слова:

— Ех, Юлан, Юлан, не часто в житті мені така радість випадає!..

Рамш викидає його старі гумові чоботи через вікно.

Мампе взуває чоботи на хутрі й задоволено сопе:

— Як у ліжку! Тепер ще згори зігрітися, «пліс» чи «плейс», і так далі!..

Мампе Сіромаха помічає, що його склянка стоїть на п'ятдесятимарковій кредитці.

— Дорогенька підставочка, Юліане. Ач, чортяка! Шкода таку викидати!

Він п'є, ховає купюру в кишеню, підводиться і, заточуючись, іде до виходу.

— То що ти скажеш, коли тебе спитають?

— Справді, що я скажу, Юліане? Скажу — усе лайно, на добраніч!

Рамш хапає його за плечі й повертає до себе:

— Тільки ти сам, ти сам відставив обід Антона Дюрра, коли я хотів підсісти до вас. І більш ти нічого не скажеш.

— Більш нічого? Але ж ти все-таки відніс його ще трохи далі, Юліане, друже!

— Ні! Ні!

— А ти пригадай, синку!

Нелегке життя в Рамша. Зовсім несприятливі обставини

для відновлення шляхетного студентського кохання. Немає, власне, жодного приводу показувати язика всім прикрошам.

50

Ян Буллерт накульгує на ногу. Коли він був ще новонародженим немовлятком, йому довелося задовольнитися діжею замість колиски. Колиска в халупі панського скотаря Буллерта ще не звільнилася.

— Діжа була закоротка для дев'ятифунтового немовляти. Моя ліва нога застрайкувала й відмовилась рости,— цим жартом Ян Буллерт ухиляється від усіх розмов про свою фізичну ваду.

Коротка нога часом має свої переваги — особливо під час війни. Отож більшу частину останньої війни Ян провів

у баронському корівнику. Та коли війна приповзла назад на рідну землю, Яна все-таки мобілізували до фольксштурму. Це сталося в той час, коли барон змушений був виїхати на відпочинок до своїх родичів на захід.

Перш ніж з'явитися, згідно з останньою повісткою, на призовний пункт, Буллерт сховав свою родину в критий дерником курінь на одному з острівців Коров'ячого озера. По тому він завітав до баронського замку. Там уже розмістився штаб полку, який регулював *планомірний відступ німецьких військ*.

Вартові зупинили Буллерта:

— Хто такий?

Буллерт пристукнув підборами, наскільки це дозволяла його коротка нога.

— Зв'язковий барона фон Вендельштедта!

— А де сам барон?

— У фольксштурмі. Прошу видати його бінокль.

Буллерту видали бінокль. Нічний бінокль. Таким чином, він сам собі надав звання зв'язкового. Шкутильгаючи, він переходив від окопу до окопу, розказував різні побрехеньки й викликав неабияке сум'яття в розгублених і без того лавах фольксштурмістів.

Скажімо, одну роту на чолі з її командиром, власником продуктової крамниці в Майберзі, він примусив марширувати до гамазею, що стояв у глибокому тилу. Ян доповів, що там зберігаються недоторканні державні запаси, і насамперед кави у зернах, яку треба охороняти. Продуктовий капітан залюбки кинувся виконувати цей наказ. Рота рушила в тил — рятувати каву.

Незабаром Буллерт виринув на іншому відтинку позицій фольксштурму; цього разу він уже був зв'язковим щойно прибулого на передову полкового командира фон Гіншторфа. Капітан підрозділу, щиро німецький лісничий, уже трохи оглух від стрілянини по зайцях.

— Як ви кажете?

Ян Буллерт, виструнчившись, браво вигукнув:

— Наказ нового полкового командира фон Гіншторфа: «Зброю негайно закопати! Переодягтися в цивільне! Пропустити піхоту й танки противника! Зброю викопати! Вєрвольфи!»

Лісничий ручкою притулив долоні собі до вух.

— Повторити наказ!

Ян Буллерт повторив.

Командир роти наказав:

— Телеграфіста до мене! З'єднайте мене зі штабом полку!

Телеграфіст-зв'язківець, поштмейстер із Майберга, стояв блідий від службової запопадливості.

— Зв'язок порушено. Ремонтну бригаду вже вислано!

Ян Буллерт помацав кусачки для розрізування дроту в себе в кишені і пішов далі.

Старий лісничий лаявся на всі заставки. Він не хотів бути вєрвольфом, а хотів стріляти вовків¹. Проте він підкорився «керівництву вітчизною» й послав своїх людей додому — переодягтися.

А в цей час Ян, «керівник вітчизни», вже заліг у мокрій ямі, яку він заздалегідь вистелив, наче пташине гніздечко, очеретом. У нічний баронів бінокль він спостерігав за пересуванням військ на радянському фронті.

Уночі Ян поповз туди. Загін лісничого позаду він знешкодив, але попереду могли бути закладені міни. Він повз по брудних, глеюватих борознах зраного поля і, коли ракета освітлювала нейтральну смугу, хотів би зробитися черв'яком.

З лісничим Буллерт зустрівся другого дня у відхожому місці в росіян. Лісничий заляк. Він одразу прикрив свій зад і, не бажаючи сидіти на одній колоді з цим підлим фолькштурмістом, пішов шукати іншу затишну місцинку.

— Папір дають у штабі полку, ліворуч! — гукнув йому навздогін Ян Буллерт, не зрушивши з місця.

¹ W e r w o l f — вовкулак, перевертень, w o l f — вовк.

Весело живеться на цьому світі!

Та найвеселіше все-таки живеться Буллертам!

У Буллертів узимку лунає музика. Татусь Ян, цей незрівнянний жартівник, ще замолоду цигикав на скрипці, інколи підміняв скрипалю в сільському оркестрі й підробляв, граючи на танцях.

Усе те залишилося в минулому. Тепер Буллерт — поважний чоловік, а не якийсь там цигикало й нікчемний дударик. Музиці він ще приділяє трохи уваги хіба що вдома, та й то лише в родинному колі.

Ян, червонощокий татусь, грає першу скрипку; Клаус, старший син, акомпанує йому на другій скрипці. Одна з дочок грає на гармонії, друга тремолоє на мандоліні. Мати на різдвяні свята дістала в подарунок маленький барабан. «Бісова скрипка» зі струнами з кінського волосу давно їй остогидла.

Домашня капела Буллертів грає народні пісні, сільські танці, різні музичні п'єски, а часом і модні пісеньки:

Maïc! Maïc! Всі знають на землі:
Maïc — сарделька на стеблі!..

Ті, що слухають буллертівський оркестр, і гадки не мають, що в нього закралися дисонанси: сімнадцятирічний Клаус, приміром, хоче вивчати справжню музику й рветься до міста. Але Ян Буллерт не бажає позбуватися найбільш надійної підпори свого зразкового господарства.

— Ти й тут можеш грати першу скрипку. А я відступлю, — каже татусь Ян.

Якийсь час Клаус справді грає першу скрипку в сімейному оркестрі, та згодом хлопця заповнює бажання навчитися грати на саксофоні: він хоче відтворювати веселі звуки людського сміху.

— Саксофон — то більше негритянський інструмент, — буркоче татусь Ян, не бажаючи витратити зайвих грошей. — У негрів нічого кращого немає.

Клаус бурмоситься й працює абияк, аж поки татусь Ян поступається й купує синові саксофон.

Ніякої вдячності, ані старанності в роботі! Хіба він, Клаус, не має права претендувати на оплату своєї праці? І майбутній саксофоніст до пізньої ночі верещить на своїй бляшаній тютюновій люльці.

— Гірше, ніж виводок голодних поросят, — буркоче татусь Ян.

Вранці Клаус прокидається, не виспавшись, і сяк-так доїть корів.

— Спершу корови, а потім поросяча дудка, — суворо каже татусь Ян. — Де немає молока, немає й музики!

Клаус чекає свого дня народження. Йому скоро мине вісімнадцять років, і тоді не треба буде просити в батька дозволу на заняття музикою.

Татусь Ян гнівається на нерозважливе нове покоління. Хіба вісімнадцятирічний хлопчина вже знає, чого він хоче?

— Часом партія власноручно копає собі яму!.. — бурчить він.

Надворі березень, і буллертівська капела прощається з зимою, виконуючи «Петербурзьке катання на санках». Ось-ось мають початися весняні роботи. Як шпаченя-одноліток у весняному пташиному концерті, підсвистує Клаус на своєму саксофоні. Мати щосили подзвонює-гримкоче бубонцями, щоб татко Ян не почув фальшивих нот.

Серед цього музичного гамору вони не чують, що хтось стукає в двері. Бінкоп у незграбних валянках з'являється серед Буллертів, котрі шалено «мчать на санях».

Татко Ян витискує зі своєї скрипки туш. Герта видобуває гучний акорд з гармонії. В ту ж мить із поросячої дудки Клауса виривається коняче іржання. Усі зніяковіло перезираються з таким виглядом, ніби скоїлося щось непристойне. Татко Ян отямлюється перший:

— Вітаємо тебе, Бінкоп, серед живих! — Він грає пісеньку про бузину і водночас смичком показує гостеві на стілець.

Дівчатка співають:

Куц бузини, куц бузини
розцвів у травні знов.
На гілці славить соловей
і вірність, і любов.

Мати енергійно стукотить барабанными паличками. Їй здається, що співати цю пісеньку в присутності бідолахи Оле аж ніяк не годиться. Інші музиканти не помічають сигналів матері. Вони геть поринули в свою роботу.

Приходь скоріш,
Приходь скоріш
Коханий, дорогий...

Мати з досади щосили грюкає по великому барабанові.
Усі враз обертаються до неї. Це ж пісня, а не марш!

Давно замовк мій соловей,
кущ бузини зів'яв...

Оле Бінкоп розкурює люльку, кахикає, силкується слухати. Надто журитися ніби й нема чого, але у Кристіани Буллерт сльози капають на барабан.

По тому друзі сидять біля пічки, п'ють суничне вино, розповідають один одному всяку всячину, намагаючись не згадувати навіть імені Аннгрет. Суничне вино шумує в захмелій Яновій голові й підбиває до хвастоців:

— Ще двох теличок ми виростили в цьому році! У хліві тепер і повернутися ніде. Часом здається, що стіни розвалюються. Очевидно, доведеться щось прибудувати.

Оле, намагаючись стриматись, уважно його слухає.

— А двадцять моргів землі так і залишаться двадцятьма моргами... Звідкі ж ти візьмеш стільки корму для великої рогатої худоби?

Сп'янілий Ян забуває про обережність:

— А хіба мало в нас нічийної землі?

Бургомістр Нітнагель буде радий-радісінський списати, ви-креслити з актів пустир за селом.

Оле щось обмірковує.

— А робоча сила? — Адже ж не може Ян довіку розраховувати на дітей!

То не його клопіт! Янові діти, хвалити бога, поважають батьків і добре виховані. Просто скарб, а не родина!

Оле хитренько посміхається:

— Але ж не у всіх селян такі багатодітні родини, як у тебе!

Звичайно, не в усіх, он у Бінкопа, наприклад, то вже навіть і жінки нема, якщо він сам про це заговорив, але ж це діло можна легко поправити,— еге ж?

Бінкоп не засмучується й не ображається. Полуничне вино розпалює його фантазію. Нове селянське співтовариство

росте як з води: одна птахоферма — самі кури, друга — качки; квіти продають на базарі. Спільна праця! Колективне володіння землею! Навколо завжди радісні обличчя. Ян Буллерт теж не зможе не підкоритися цьому потягові до загального добробуту...

Ян Буллерт співчутливо питає:

— У тебе що, в голові замакітрилося після поранення?

Коли вже, нарешті, Оле візьметься за Рамша й доведе йому, що й сільський пролетар має гострі зуби?

Оле задумливо:

— А я вже взявся!

Це вже занадто для підпилого Яна.

— Музика! — горлає він. — Музика!

Капела не примушує довго себе просити:

Ні сонце, ані квіти
Не тішать вже мене.
Коханий відцурався,
Журба ця не мине...—

співають Буллертові дівчатка.

Оле сидить у кутку біля пічки, блідий, але не журиться. З його короткої люльки-носогрійки дим іде, як із паровозної труби. Паровоз лише на мить спиняється на невеличкій станції, де ніхто не сідає в поїзд.

52

У районному лісництві оленячі роги криво висять над дверима. Штамм був колись старанним лісорубом, і колеги послали його до школи лісників.

У Блюменау він уперше обіймає посаду лісничого. Він і тут працює старанно, не прогавить ніде нічого. Кожну тріску в лісі помітить.

Усе було б добре, якби лісничий Штамм і вдома був такий самий пильний, але він ще молодий і закоханий. Дружина з

її витонченим носиком дісталася йому ніби дар божий. Він навіть і не сподівався, що життя і в цьому відношенні так вирізнить і нагородить його.

Юна лісничиха! У ній вирує кров. Ще в школі вона захоплювалася оповіданнями про життя в диких лісових хащах. Читала Германа Ленса «У далеких нетрях», «Трави і кулі» і ще багато чого. Усі книжки вона прочитувала з першого до останнього рядка. Коли їй доводилося заступати в тютюновій крамничці свого батька, вона намагалася поринути в найглибші літературні нетрі.

Учень школи лісників Штамм купував у Корделії тютюн. Спершу одну пачку на тиждень, далі щодня по пачці. Тоненькі ниточки, що простяглися між ними, звивалися в міцні мотузки.

Юна Корделія мріяла про осяйні місячні ночі, крики пугача в лісових нетрях, про любовні поклики оленів і вересневі духмяні аромати.

Згодом майбутній лісничий Штамм почав приходити ще й вечорами і, зайшовши за прилавок, пробував сигари майбутнього тестя. Заручин уже не можна було уникнути, а з цієї зернини проросло й весілля. Як тільки Штамм склав іспити, вони одружилися, незалежно від тих міркувань, через які молоді люди часом змушені бувають поспішати з весіллям. Ні, щодо цього лісничий Штамм умів тримати себе в руках. Він оберігав свою юну, романтичну дружину. Аби тільки нічого не зламати!

Тепер вони були подружжям, але молодий Штамм виявився зовсім не тим відважним лісовим мешканцем і повелителем диких самців-оленів, про якого мріяла гімназистка Корделія. На його одяг ніколи не налипало листя, залите кров'ю оленів, ніколи він не гуляв з дружиною в лісі у місячні ночі, не ходив з нею полювати глухарів та тетеруків. Він взагалі не був мисливцем і не думав про це, його цікавили тільки дрова, молодий сосняк та кубічні метри деревини. Одне слово, він був позбавлений романтизму, як залізна щогла в лісі.

Лісничиха одну ніч не ночувала вдома — це правда.

Яка розмова! Прикрі сцени. Клятви.

— Це ніколи не повториться! — запевняла чорноволоса лісничиха, і сині кола під очима робили її такою стражденою і втомленою.

Лісничий отетерів.

— Як це так «не повториться»? Ти ж присягалася, що нічого не було!

— Звичайно, звичайно, але такої ночі більш ніколи не буде.

Молода любов охоче прощає. Добре, що на зірких очах лісничого Штамма, як завжди, були мотоциклетні окуляри! Він вийшов з дому, прибив гвіздками кілька розхитаних штахетин у паркані й трохи заспокоївся. Коли він вертав у дім, йому впали в око оленячі роги, що криво висіли над дверима. Це вже давно його дратувало. І він закріпив їх, угвинтивши в дерев'яну стіну кілька шурупів.

Дарма що в домі знову ніби панує мир і спокій, — які тільки думки криються за смуглявим чолом лісничихи!

Коли чоловіка немає вдома, вона сидить з просвітленим обличчям біля вікна, перед розгорнутою книжкою, і в її чорних очах відбивається далина. Після тієї ночі в майберзькому готелі її невідступно переслідує якийсь незвичний запах. Змішаний запах шкіри й американського тютюну «Вірґінія»... Це слово звучить, як дзвін бубонців у далеких преріях. Але ніяких сподівань воно не збуджує.

І тоді доля подала їй знак — задньою козиною ногою. Коза під час доїння хвицнула лісничиху. І хвицнула в низ живота. Лісничиха, геть облита молоком, якийсь час пролежала на соломі в хліві. Вона насилу дихала.

Через деякий час лісничиха змогла підвестися, знайшла в собі сили, щоб вийти і знову зайти до хліва попоратися там. Та ось вдалині почувся гуркіт чоловікового мотоцикла. Біль одразу посилювся.

Лісничий в'їжджає у ворота. Лісничиха насилу плентаєть-

ся через подвір'я і, вся мокра від козячого молока, падає на ліжку й стогне. Стогне тихенько, жалібно й вимогливо. Лісничий Штамм з переляку сідає на тумбочку, просто на вазу з ранніми фіалками.

Приходить лікар, оглядає, обмацує живіт молоді лісничихи. Лісничий вибігає з кімнати, охоплений ревностями і співчуттям. Лікар посміхається.

— Цього разу все обійшлося, але обережність, обережність необхідна... молода жінка... Низ живота... з цим не жартують...— і лікар виходить.

Лісничий весь тремтить. Молода жінка тихо стогне:

— От якби в нас була спокійна корова...

Тепер лісничий навіть сам наполягає на тому, щоб вони взяли корову, обіцяну Рамшем. І молодій жінці враз легшає.

53

Вісімнадцять років тому заможний хазяїн хутора Серно взяв у дім хлопчика-сироту. Він замовив його, як замовляють різні товари за каталогом пересильної фірми Августа Штукенброка:

«Прошу прислати мені одного здорового хлопчину, призвичаєного до сільського життя, умови мені відомі! З повагою — Серно».

Хлопчину привезли. Його звали Вільм, і це ім'я викреслили зі списків сирітського притулку.

Серно розглядав його, як щойно купленого бичка.

— Сподіваюсь, в ньому тече німецька кров, а не якась там циганська чи єврейська?

— Ти ж бачиш, у нього блакитні очі, руде волосся, а на виду розсіяні німецькі веснянки,— відповіла його худорлява дружина, і її жовте пергаментне обличчя кривилося в якійсь подобі усмішки.

Раз на місяць Серно брав на руки свого годованця й перевіряв його вагу. Міряти й зважувати геть усе на хуторі

Серно вельми полюбляли. Проба «на вагу» та ще часом дружній потиличник від худой хазяйки — ото й усі ніжності, що припадали Вільму Гольтену. Ні, ні, жилося йому загалом непогано — Серно не був нелюдом. Кожного року на різдво хлопчина діставав новий одяг і грішми від двадцяти до п'ятдесяти марок на руки.

Влітку Вільм пас череду, взимку був незамінним робітником у хліві й на стайні. Він швидко підростав. Пальці в нього лишалися довгі й вузькі, руки худі й ніби навмисне створені для того, щоб вичищати стічні жолоби з гноем у корівнику й свинарнику.

Після конфірмації Вільма мобілізували в один із загонів, що їх чорнобороді арійці охрестили «Трудовою повинністю».

Гладкий Серно подав скаргу: «Хлопчик ще не виріс...» При цьому Серно дбав, певна річ, про свою худобу. Під своїм підписом він великими літерами вивів: «Церковний староста», однак це йому не допомогло. Війні на той час минуло вже чотири роки. Пожадливим до війни людям не було часу дождитися, доки їхні лопато- і зброєносці повиростають, дозріють і самі кинуться на поля битв.

Юний рудоволосий Вільм навчився брати на плече шанцевий інструмент, та перш ніж він зогледівся навколо, цей інструмент уже перетворився на гранату. Вільм обслуговував zenітну гармату. Йому вдалося навіть задурно побувати в Польщі, а звідти — разом з іншими військовополоненими — у Радянському Союзі. Який же великий і цікавий цей білий світ!

У Радянському Союзі Вільм уміло й старанно працював у колгоспі. Робота йому подобалась, і його колишнє обмежене розуміння великих життєвих проблем розширювалось водночас із тим, як густішала щетина на підборідді.

Коли Вільма відпустили з полону, він сушив собі голову, не відаючи, куди йому, сироті безрідному, тепер податися. Зрештою вирішив повернутися до Блюменау. Там жили люди, яких він знав.

Незабаром з'ясувалося, що він доти не дуже добре знав

свого названого батька Серно. Вони посварилися майже відразу після повернення Вільма. Він не хотів, як раніше, робити на нього за самі харчі та дешевий костюм на різдво.

— А скільки ми страху натерпілися, коли тебе запроторили в ту прокляту Росію,— казав гладкий Серно.— Це ти не враховуєш? Щонеділі ми за тебе молилися,— правду я кажу, жінко?

Худорлява пані Серно кивнула головою й лівою рукою витерла сльозинку з правого ока: так, так, мовляв, це щира правда!

Та Вільм у них не залишився. Він пішов чорноробом на будівництво нових селянських будинків у Блюменау і найняв куток у солдатської вдови Сімсон. Політичну опіку над ним узяв на себе Антон Дюрр, духовний батько і вихователь усіх сільських мешканців, що визволилися з-під ярма богоугодного насильства.

Згодом Вільм перейшов на роботу до лісопильника, і Антон проти цього не заперечував.

Саме в той час Рамш пригадав настанови свого покійного батька й почав трохи ретельніше, ніж до того, приділяти увагу й сільському господарству. Ну, навіщо йому, скажімо, величезний майданчик під деревину? Колоди вже не складали в штабелі. Вони відразу йшли на переробку.

Лісопильник викликав свого робітника Вільма Гольтена:

— Треба переорати майданчик, і так далі.

— А що посадимо на ньому, хазяїне?

— Ранні сорти картоплі. Це дасть добрий прибуток.

— Гаразд, тільки ви спершу заявіть про це в муніципальну раду.

— А тобі яке до цього діло?

Вільм Гольтен, випромінюючи простодушність, наївно відповів:

— А мене обрали до громадського контролю.

Лісопильник прикусив язика. Ось вона, політика демократичного блоку! Він почав шукати слушного приводу, щоб позбутися небажаного підглядача Вільма Гольтена.

І привід невдовзі знайшовся. Вільма Гольтена було послано робити на подвір'ї Бінкопа.

Його робочою силою скористалися для розчищення доріжки, щоб згодом легше було підбивати клинці. Від лісопильника до Аннгрет!

Відтоді Вільм Гольтен став жаданим гостем у всіх сільських кумась. Молоді й старі, усі вони одна поперед одною старалися заманити його до себе і, улестивши різними ознаками уваги, випитати в нього щось про скандальний розрив у родині Бінкопів. Фріда Сімсон, дочка його квартирної хазяйки, теж гав не ловить:

— Подумати тільки, що робиться в родині Бінкопів! Самотній дівчині, як-от, скажімо, мені, про одруження й подумати страшно, як згадаю про це!

Вільм Гольтен не знає, що їй на те відказати.

— Що ж, тепер Оле спить на конюшні, а та Аннгрет з Рамшем на подружньому ліжку?

І на це Вільм Гольтен не знає що відповісти.

— А ти заплакав би, якби тебе покинула дружина?

— Я пішов би мандрувати світом і ніколи не повернувся б додому.

— Ні, такої кривди ти б мені не заподіяв!

Вільм червоніє. Він не одружений з Фрідою, він навіть жодного разу не поцілував її.

Цікава Фріда ненадовго привертає його увагу. Потаємна гризота мучить його. На сільській вулиці на нього, ніби блоха, наскочила старанно приховувана новина. Її нашептав йому Франц Буммель:

— Скажи-но, чи Бінкоп і тебе заманює до свого землеробського товариства нового тифу?

В очах Гольтена можна прочитати три величезних знаки запитання, проте з таємничих натяків Буммеля він нарешті збагнув: Оле нічого йому не говорить через те, що гнівається на нього.

Увечері він заходить до Бінкопа в його напівпорожнїлу

спальню. Спочатку вони перемовляються малозначущими словами, заникуються. Нарешті Вільм набирається хоробрості. Нехай Оле простить його за те, що він приховав від нього правду: не партія, а Рамш прислав його сюди на подвір'я.

Оле не здивувався, не спалахнув. Не підскочив до стелі. Для нього це вже музика з давно минулих часів. Треба простити й забути. Нова весна, нові гнізда.

— Ходімо повечеряємо,— Бінкоп запрошує його розділити з ним скромну трапезу: юшка з концентратів, картопля в лушпайках з невимоченим оселедцем — ото й усе, що можна нашвидку приготувати на чорній кухні.

Вільм Гольтен дивиться на жалюгідного оселедця.

— Візьми й мене в твій колгосп, Оле!

З несподіванки Оле проковтнув цілу картоплину в лушпайках.

54

Мампе Сіромаха жене корову до лісництва. У корови на грудях рубець — Мампе певен, що раніше він уже десь бачив цю корову. Чи не в корівнику Аннгрет Бінкоп часом?

Але Мампе Сіромасі нема коли роздумувати про зрадливість коров'ячої долі: наказ є наказ, завдання є завдання. Він жене корову до лісничого.

Молода лісничиха відразу заходилася її доїти. Корова стоїть спокійно, не брикається.

— Це не корова, а саме смирення,— запевняє Мампе Сіромаха.— Чи не знайдеться у вас ковточка — горло промочити?

— Звичайно, звичайно!

Ну, як можна бути такими неуважними, і як це вони забули, що Мампе Сіромаху час від часу вносять у списки постійних робітників лісництва?..

У вітальні знаходиться більш ніж ковточок для Мампе Сіромахи. Лісничий передає через посланця, як довірену

особу, стомаркову кредитку для Рамша. Про це не було домовленості з лісопильником, проте вони не хочуть почувати себе боржниками. Розписка потім, при нагоді.

Мампе Сіромаха засовує гроші під свій цератовий картуз, зганяє до гурту кіз і випльовує на двері хліва рештки жувального тютюну:

— На все добре!

З п'ятіркою рогатих чортенят він вирушає на село.

В акацієвому лісочку погонич чемно розкланюється з природжним стовпом: угледівши його, скидає з голови картуз і змахує ним, як перед високою особою. Кредитка вилітає з картуза.

— Ну, тепер я тебе загубив, ніби ненароком, — звертається до неї погонич кіз і уважно стежить, куди вона полетить далі, підхоплена легким вітерцем.

Перед тим як вийти з гайка, він прив'язує кіз до дерева, повертається назад і — ви тільки погляньте! — зустрічається з кредиткою. Мампе вражений. Нелегко буде розшукати на селі того, хто примудрився загубити стомаркову купюру.

55

Хазяїн Серно свого часу не дуже прихильно поставився до війни, але, з іншого боку, він і не кляв її. Від доброї війни заможному господареві можна мати неабиякий зиск, особливо коли події розгортаються десь далеко і господаря не примушують самому брати участь у війні. Війна забезпечує його дешевою робочою силою — військовополоненими. За них не треба платити страхових внесків, на випадок захворювання годувати можна зовсім дешево — дрібною картоплею, як свиней, а їхній відпочинок вимагає менше турбот, ніж відпочинок доброго коня.

Війна не завжди буває рентабельною, і ця довга й поки що остання війна раптом виявилась збитковою справою, помилковим починанням: вона, наче рак, поповзла назад. А ко-

ли, задкуючи, війна підійшла майже до самого Майберга, Серно, брутально лаючись, вирішив рятуватися втечею, захопивши з собою три доверху навантажені підводи,— кожна була запряжена парою коней.

У рік під цифрою нуль, по війні, Серно повернувся до Блюменау з одним візком і двома охлялими кінями. Від його подвійного підборіддя й сліду не лишилося. Камізьелька обвисла складками.

— І хто б то міг подумати, що наші дозволять отак себе поколошматити! — пригнічено бурмотів він, і в такі хвилини здавалося, що він і на зріст став нижчий.

Минали місяці. Більше стало збіжжя й худоби, бо фабрика Серно — орна земля, якщо не рахувати кількох траншей, викопаних у ній, та слідів танкових гусениць, зосталася ціла й неушкоджена.

Колишній бургомістр Блюменау Генріх Гінтерофен надіслав Серно із Рейнської області листа:

«Дорогий друже, я хочу спитати, чи ви вже вигнали від себе росіян? Із щирим німецьким привітом — твій Генріх Гінтерофен».

У відповідь Серно написав:

«Надій ніяких. Залишайся там, де ти є, і добре було б, якби ти прислав мені кілограм кави, адже ви там ближче до колоній».

Листи йшли два місяці. Кілограма кави Серно не одержав. Тим-то він прирізав до своїх володінь шмат землі, що належав його другові, і переорав його. Земля годує хазяїна.

Минав час. Серно погладшав, і його печінкова хвороба знову почала даватися знаки. Хитрий гладун зумів пристосуватися до нових обставин і став навіть чимось на зразок «соціаліста». Він заборонив жінці говорити про наймитів і служниць, бо тепер він держав у себе хіба що «помічників» по господарству і по дому. Він пішов ще далі й зробив своїх «помічників» учасниками в прибутках, що їх давало його господарство.

Кожного року перед початком весняних робіт Серно влаштував у себе так зване «Свято терезів». «Помічники» самі зважували його. На скільки фунтів він погладшав, стільки вони одержували сала чи ковбаси,— на власний вибір,— на додачу до свого заробітку.

От і знову настав цей час. «Свято терезів» відбувається на току. Цього разу прийшов навіть п'яничка Мампе Сіромаха, сезонний наймит, посланець і розносник новин, з нагоди свята взутий у добрі високі чоботи на хутрі.

Худорлява фрау Серно виставила літр горілки на січкарню. Герман Вейхельт приніс терези. Дівчата-наймички сплели вінок із вічнозелених витких рослин, повплітавши в нього найдобріші минулорічні колоски.

Мампе Сіромаха стереже горілку і куштує її. Колись уже було, що її розбавляли водою. Крім того, він пильнує, щоб дівчатам не дісталоя надто багато цього «рідкого хліба».

— Нічого немає на світі огиднішого, ніж п'яна жінка! — каже він.

З цим погоджується і Герман Вейхельт. Так, так, горілка — то пекельний трунок.

Мампе Сіромаха і не думає переконувати його в протилежному. Він просто стає на його місце, швиденько відпиває з пляшки, потім встромлює два пальці в рота й свистить. Двері з дому відчиняються. Гладкий Серно виходить на ганок.

Убраний у легкий літній костюм, постукуючи дерев'яними шкарбанами, взутими на босу ногу, хазяїн, крекчучи, проходить до току. Тонкі літні штани, здається, от-от тріснуть на його товстезних стегнах.

Мампе Сіромаха знову відпиває ковток із літрової пляшки. Бісеня, що причаїлося у горілці, надає йому зухвалості. Мампе обмацує штани гладкого Серно.

— А ти і взимку ходиш без спідніх?

— Не задавай непристойних запитань, тут дівчата, — Серно чоловік суворий і високоморальний.

Куховарка хихикає. Її підсобниця штурхає Германа під ребра. Герман здригається так, ніби його вкусив змії-спокусник із райського дерева життя.

Серно босоніж стає на терези. Мампе Сіромаха пересовує важелі. Дванадцять очей пильно дивляться на стрілку терезів. Вісім очей челяді, чотири — хазяїв. Вісім очей і чотири ока — із зовсім різними бажаннями, що причаїлися за рогівкою.

Один центнер і одинадцять фунтів — минулорічна вага Серно. Гирі з тріском з'їжджають донизу. Гладкий Серно хрипко регоче. Він схуд.

Мампе Сіромаха присідає навпочіпки, трясє терези й каже:

— Та вони ж геть розгвинтилися!

Куховарка розстеляє на току мішок. Хазяїн, тремтячи з холоду, стає на нього. Герман порається коло терезів. Гра шести пар очей відновлюється: гирі повзуть догори.

— Ура! — Мампе Сіромаха ставить додаткові гирі. — Трохи забагато! — одну гирю Мампе знімає. Ставить іншу, трохи меншу, потім знову більшу, а куховарка та її під-

собниця тим часом встигають трохи хильнути із забутої пляшки з горілкою.

Нарешті процедуру закінчено. Серно важить на два з половиною фунти більше, ніж торік.

Молоденька дівчина-підсобниця розчаровано морщить носика:

— Більше не тягне!

Куховарка робить ще один добрячий ковток з відкоркованої пляшки. Людині ж треба якоїсь розради. Мампе Сіромаха забирає в неї пляшку і вже не випускає її з рук.

Серно знову влізає в дерев'яні шкарбани.

— Ви не дуже добре дбали про мене, от і маєте. Чого ж ви ще хотіли? Чоловік без догляду худне.

Шепіт, підморгування, таємне невдоволення.

Куховарка вішає на заплилу салом шию Серно вічнозелений вінок:

— Дай тобі боже доброго апетиту, хазяїне!

— Тоді готуй смачнішу їжу!

Куховарка невдоволено кривиться.

— Ото ще кумедія! — каже дівчина-підсобниця.

Погляд хазяйки спиняється на ній. Дівчисько показує їй язика.

— А це що таке?

— Я провітрюю язик. У горілці був спирт.

Зажурений Герман не відходить від терезів. Тільки Мампе Сіромаху, здається, не дуже засмутило те, що Серно не набагато поважчав. У Мампе, хвалити бога, останнім часом з'явилися ще й інші прибутки.

Худорлява господиня роздає харчі. Хазяїн Серно, як святоково прикрашений призовий бугай, поважно йде подвір'ям і, задоволений, зникає в хаті. «Свято терезів» скінчилося.

А може, в цей урочистий день гладкому Серно слід було засунути собі в кишеньку десятифунтову гирю, щоб потягло на десять фунтів більше?

Герман Вейхельт відносить терези і гирі з току до комори. Звичайно напіврозтулені благочестиві вуста божого чоловіка

тепер міцно стулені. Не варто було й старатися! Герман збирався піднести в подарунок пасторші своє чесно зароблене сало. Але два з половиною фунти — хіба це подарунок? Ледве стане одного зайця нашпигувати. А от Бінкоп запевняв його, що в їхньому новому селянському співтоваристві все буде, як колись у перших християн: що моє — те твоє!

56

Тихий березневий вечір. Рання весна вступає в свої права. Може, наполохати скороспілі бруньки сніжком? Чи краще приголубити їх сонечком?

Бінкопу здається, що він чує, як у вітальні калатає серце Аннрет: «Тук-тук-тук!» Ні, то жартує з ним його власне серце. Та втихомирся ти, безпорадний м'яз! Минуле щастя не гріє! Зупинка — це як ковбаня на дорозі шукача. Ковбаню замело снігом споминів, подорожній шукач може спіткнутися і впасти. Не зупинятися, не падати!

Бінкоп прямує до Йозефа Барташа, потім заходить до Карла Лібшера, розмовляє з ними. Обидва вони новосели, ретельні учасники «Селянської допомоги», і Оле вважає, що ці двоє переселенців — чи не найкращі кандидати для вступу до його «Землеробського співтовариства» нового типу, цього «каменя мудрості».

Йозеф Барташ людина поважна й стримана. Він повинен добре обміркувати крок, який переверне все його життя. Нелегко було йому пустити коріння на новому ґрунті.

Він задумливо вислуховує блискучі плани Бінкопа, але не дуже квапиться ударити з ним по руках, як легковажний Франц Буммель,— адже це співтовариство поки що тільки в проекті.

— Тут ще треба добряче подумати, аякже! — каже Барташ.

Карл Лібшер, людина серйозна й до того ж комуніст, теж не виймає руки з кишені. Це ж тобі не корову продати чи там коня купити!

— Можливо, варто було б спершу поїхати до Росії й подивитися, як це там у них робиться?

Бінкоп не має часу на такі подорожі. Двоє мають сумнів, двоє відмовляються. Як добре було б зараз трохи відпочити, знайти десь широко розчинені двері й дружнє серце, але Антона немає серед живих.

Березневий місяць стоїть уже високо над димарем, коли Оле підходить до своєї хати. На порозі сидить якийсь чоловік. Він уткнувся носом у клуночок з речами й спить. Оле будить його. Печально-благочестиві очі Германа Вейхельта дивляться на нього.

— От я й прийшов. Де моя кімната?

— Ах ти, вайлюка гаспидів! — вражений Бінкоп аж крутнувся на місці.

Герман мало не плаче, чуючи таку нечестиву мову свого нового пана й наставника.

— Де ж я тепер прихилю голову?

Оле ніби мову відібрало. Аж зуби зацокотіли. Ось воно, його діло, встало на ноги і в цю березневу ніч, при двох градусах нижче нуля, вчинило на нього напад. Куди ж йому подіти першого члена землеробського товариства?

Двоє чоловіків розгублено стоять під нічним небом. Бінкоп, не знімаючи шапки, чухає потилицю.

— Гм, кімната... Хіба що комірчина...

Та однаково вона краща за убогу Германову хижку. І лампочка там є на сімдесят п'ять свічок!

Герман очманілими очима дивиться на яскраве електричне світло. Благочестива усмішка ледь грає на його губах. Адже тут він і без окулярів зможе читати Біблію! Та хіба в новому співтоваристві буде тільки світло, а ліжок не буде?

Буде, все буде! Трохи згодом у Германа буде два ліжка: для буднів і для неділі. Йдеться лише про цю одну, першу ніч. Йому, Оле, вже доводилося в такі вирішальні ночі спати на голій землі, підклавши під голову камінь замість подушки. Для невибагливої людини поспати без ліжка — то дрібниця.

Бінкоп набиває солом'яною січкою три мішки.

— Духмяна вівсяна солома — то втіха для носа!

Він кладе мішки поряд, один коло одного, намагається згладити заглиблення й нерівності, приносить іще пару вогких кінських попон.

— Нема нічого приємнішого за свіжий запах коней! Ну, тепер у Германа ліжко — як на небесах.

Та Герман має інше уявлення про ложе, яке жде його на небесах.

— Не гріши, Оле! — Він розв'язує свій клунок і вішає костюм, у якому ходить до церкви, на махове колесо січкарні.

Відходячи від церковного старости Серно, Герман на прощання потиснув йому руку, як це заведено скрізь серед людей на землі. Серно дав наймитові аж три фунти сала понад грошову винагороду. Але Герман не спокусився цим. Він уже належав новому землеробському співтовариству! І ось він смиренно стоїть перед своїм ложем.

— Тепер я ввірив себе в руки господа бога і в твої, Оле. Глядіть же, не вкиньте мене в біду і спокусу!

У Оле паморочиться в голові. Герман підвищив його до рівня господа бога. Ось він піде й принесе йому біле простирadlo. Герман просить іще чогось попоїсти, хоча б скибочку хліба. Сало, одержане від Серно в нагороду, він не має права їсти, — воно обіцяне пасторші. То вже небесний дар.

Бінкоп іде в корівник і доїть корову. Корова неохоче віддає йому молоко. Вона не звикла, щоб її доїли двічі за вечір, і не має ніякого уявлення про потреби нового землеробського співтовариства.

Березневий місяць пірнає у кущі, що обступили сільську леваду. Оле стукає в замкнені двері. Аннгрет не відчиняє.

— Еге-ей! — Він обходить навколо хати і з палісадника стукає у вікно вітальні. Неохоче вигукує в місячну ніч ім'я своєї колишньої дружини. Ніхто не озивається, усе ніби завмерло. Оле дивиться на блідо-жовтий місяць. Йому здається, що місяць глузливо посміхається. Оле плює в напрямі

місяця й щосили починає стукати у віконну раму. Прислухається й нарешті розрізняє шепіт за шибкою:

— Юліане, це ти?

Оле метнувся вбік, так, наче нечиста сила попалася йому назустріч. Він ще не настільки затвердів у своєму горі, щоб воно знову не збудилося від цього шепоту, зверненого до його щасливого суперника.

Чоловіки сумно заспокоюють голод самим молоком із глечика. Потім Оле лягає поряд із Германом на набиті соломою мішки.

«Що моє — те твоє».

Родоначальники нового землеробського співтовариства зігрівають один одного в цю холодну березневу ніч.

57

Сонячні дні вселяють нетерпіння і в Аннгрет. Цього року вона не вирушає, як інші її односельці, на поле з вилами на плечі угноювати землю, щоб щедріше вродило. За цю зиму Аннгрет дуже змінилася: земля і плоди земні зовсім вискочили в неї з голови.

Аннгрет одягає свій сірий костюм, взуває модні чобітки на високих підборах, накидає на плечі, за міською модою, плащ і ніби якась городянка, що приїхала у відпустку, йде вулицею.

В такий сонячний день на сільській вулиці не бракує молодичок, охочих потеревенити. Зимою ж бо життя бідне на цікаві враження. А подружня зрада Аннгрет — хіба ж не ласий шматочок для сільських кумась?! Ось вона йде, ця перелюбниця, гарно вбрана, незалежна й горда, — ну як її мовчки пропустити?

Худорлява вузькогуба пані Серно розсипає компліменти:

— Побий мене бог, Аннгрет, ти з кожним днем гарнішаєш! Ну, як тут не поспівчувати чоловікам!

Аннгрет облизується на ці солодкі слова, як кішка на сметану.

— Не думайте, що це мені легко вдалося!

Ну, про це не може бути й мови! Пані Серно чудово розуміє, що розлучитися з законним чоловіком не просто, але цього й слід було чекати: комуніст і хуторянка — це ж нерівний шлюб. Сама кров у ній мусила повстати й запрагнути визволення.

Ні, не в тому річ, запевняє Аннгрет: тут усьому причина — любов.

— Ну, боже мій, звичайно ж, любов! Ну то як? Чи скоро буде весілля?

Запитанням пані Серно влучає Аннгрет в болюче місце.

— Дякую за увагу. На все свій час...

Сільською бібліотекою завідує пані Нітнагель, бургомістрова дружина. Аннгрет уперше переступає поріг бібліотеки. Пані Нітнагель рада. Нова читачка! Як і всі бібліотекарі, вона поділяє людей на читачів і нечитачів. Аннгрет має поповнити собою статистичні дані.

— У мене тут є різні рубрики: сільськогосподарські робітники, селяни-бідняки, новосели, середняки, заможні селяни та інші. До якої ж рубрики мені зарахувати тебе, Аннгрет?

— Тобі краще знати! Мені здається, що до «заможних селян».

Аннгрет довго порпається в книжках, підбираючи щось собі до смаку. Тільки не російську, — у них такі дивні імена, що нормальній людині й запам'ятати важко.

Нарешті Аннгрет знаходить книжку, яка відразу зацікавлює її: «Я оспівую Америку».

Вдома вона заварює каву й пробує читати. Думки її витають десь далеко-далеко.

У книжці розповідається не так про Америку, як про негритянського співака. Аннгрет не може собі уявити, що чорнява лісничиха й справді читає книжки. Ця особа, напевно,

сидить над грубезними книжками, щоб справляти враження на чоловіків...

Неспокій пронизує всю істоту Аннгрет. Пойнята тривогою, тремтяча жінка у вічному чеканні — ось якою вона стала цієї весни.

У сутінках Аннгрет уже сидить у хижці матінки Себули.

— Кинь мені на картах, поворожи по руці та у люстерка свого спитай! — просить вона.

Аннгрет така закохана, нерви її вкрай напружені, вона не тямить себе від хвилювання! Невже матінка Себула не допоможе їй, як допомогла колись рибальській доньці Аннгрет Анкен?

Аннгрет говорить і говорить без упину. Стара Себула, недурна жінка, підбадьорливо всміхається. Той, у кого питають поради, має дещо знати про того, хто питає.

Нарешті Аннгрет замовкає. В похмурій халупі старої жінки якийсь час панує тиша. Та ось із кишені матінки Себули виповзає кажан.

— Боже, яка мерзота!

Матінка Себула, посміхаючись, відчиняє віконце, випускає прирученого кажана, щоб той політав трохи у вечірніх сутінках.

— Перший біс вилетів!

Уся плутанина в житті Аннгрет — від добробуту.

Аннгрет заперечує. Ні, вона опинилася поміж двома чоловіками,— звідси й плутанина. Одного вона більше не любить, та й ніколи, правду кажучи, не любила. А про того, хто їй любий, не знає, чи й вона йому так само любя.

Матінці Себулі доводилось на своєму віку розплутувати й не такі заплутані історії. Вона хитренько посміхається й шкандибає до своєї крихітної спальні. Звідти приносить якийсь порошок і проводить по ньому сухою кісточкою.

— Всип оце у пиття лісопильникові, і його від тебе не відірвеш, як бика від корови під час тички.

По тому Себула виймає з кишені люстерко, бурмоче щось і вдивляється у потьмяніле скло.

— Трьох людей я бачу в люстерку: одна спідниця, дві пари штанів. Штани ліворуч, штани праворуч,— в одних божевільний. Шик-тик, ні в сих ні в тих! Люстерко, хто — скажи!

Тиша. Аннгрет здається, що вона чує, як б'ються об шибки жирні весняні мухи.

Рука матінки Себули з люстерком схиляється праворуч. — У правих штанах — божевільний!

А що робити бідолашній Аннгрет?

Матінка Себула розтлумачить їй, як зробити божевільного послужливим і корисним, якщо Аннгрет не поскупиться й дозволить їй спалити п'ятдесятимаркову кредитку.

Аннгрет не скупиться й кладе п'ятдесят марок на стіл.

Тепер нехай вона покладе руку на купюру й дивиться в почервонілі очі своєї давньої доброзичливиці, аж поки той папірець стане гарячий.

Тремтячи всім тілом, Аннгрет робить те, що їй велить матінка Себула. Папірець нагрівається, навіть потріскує, чи це їй тільки так здається? Ось він уже гарячий, пече руку! Аннгрет відсмикує руку, дме на неї, тре об вухо. Аби хоч пухирів не було!

Купюра зникла. Себула із закам'янілим, як у покійника, обличчям відкидається на спинку стільця. Дзижчать жирні мухи. Минає час. Страх поймає Аннгрет: чи не померла, бува, стара у неї на очах?

Та ось подвійне підборіддя старої ворухнулося. Матінка Себула проковтнула слину, прокашлялась і повернулася з потойбічного царства на божий світ.

— Ось тобі порада з підземного царства: жив собі колись чоловік, він уявив себе королем Фландрії і нічого не хотів робити. Розум його згас, але в нього була розумна жінка.

«Скажи, ти король Фландрії?»

«Так, і до того ще й принц Оранський!»

«То покажи мені твої скарби!»

Божевільний пішов у поле і приніс їй купу камінців.

«Оце й є все твоє золото, королю Фландрії?»

Божевільний чоловік знову пішов на поле й приніс іще каміння. З ранку й до вечора він носив великі уламки валунів. На третій день каміння назбиралося стільки, що можна було спорудити високий мур навколо двору і замкнути в ньому божевільного. Отак вони обоє досягли мети: божевільний і його дружина.

Нехай Аннгрет сама здогадається, про що говорить ця легенда. Ясніше матінка Себула висловитись не може. Народна поліція пильнує краще, аніж колишній сільський жандарм, той інколи сам, бувало, приходив до неї за порадою.

58

У лісовій хатинці родини Дюррів на порозі є невелика западинка. Чотири чи п'ять поколінь лісорубів виросло в цьому дерев'яному будиночку. Западинку цю протоптали важкі чоботи лісорубів, дерев'яні черевики їхніх дружин і босі ноження дітей. Підлога в кімнаті біла, як скатертину на обідньому столі. Навіть цвяхи, якими прибито дошки, блищать, ніби начищені наждаком.

Емма Дюрр не може весь час сумувати й сльози проливати, товариші, бо справжня печаль таїться глибоко. Відколи загинув Антон, вона працює в жіночій лісовій бригаді. Тяжка то праця — у спеку, і в негоду, — вона геть знесилює людей.

Удома діти самі зварять, як треба, обід. Буває, що Антон Другий, взагалі хлопчина кмітливий, забуде посолити картоплю чи всипати цукру в компот. Емма Друга копилить губи:

— Та це ж якісь помії!

Тоді Антон Другий зверхньо, зовсім як дорослий, каже:

— А ти згадай тисяча дев'ятсот сорок п'ятий рік!

Емма Друга вдумається в ту дату, проте ні картопля, ні компот від цього не стають смачніші. Діти починають сварити-

тися, перекидають горщик із супом, і обоє, різними стежками, біжать до матері в ліс — скаржитись.

— От стривайте, стривайте,— каже Емма,— коли прийду я додому, то наварю вам супу із різок, а на додачу будуть вам ще й товченики.

Діти сміються. Мир і злагоду в їхньому маленькому товаристві відновлено...

Настає весна, і треба обробити чималий город за хатиною: розраховувати на те, що споживча кооперація забезпечить усе село овочами, не доводиться. Та не тільки на городі бракує Еммі Антона. Увечері нема з ким посваритися й нікого приголубити.

Ах, яке життя було в них, коли був живий Антон! Раз у раз відчинялися двері, товариші приходили, питали: «Що нам робити? А що ти скажеш про загальне становище, Антоне?»

Антон, бувало, подумає і з кожним поділиться тим, що надумав...

Нині Еммі так потрібна порада, та ніхто вечорами не стукає в їхні двері, ніхто з товаришів не заходить до хатини.

Та ні! Цього вечора хтось таки смикнув за клямку, і в хатині раптом війнуло колишнім духом: в низеньку кімнатку, важко дихаючи, входить блідий, досі ще недужий Оле. Він єдає, і поточений шашелем стілець порипує під ним.

— Я не йму віри очам своїм!— каже Емма.

А далі що? Бінкоп дивиться на Емму, Емма й собі дивиться на Бінкопа. Вона пригадує той час, коли ось тут, за столом, сидів Антон і говорив те, чого не можна було не сказати. Дві сльозинки скочуються по її синяво-червоних щоках. Бінкоп збентежено чуває потилицю.

Скрізь на світі є вода, та, коли вона витікає з очей згорьованої людини, вона сильніша, ніж та вода, яка обертає турбіни, бо струм, що його вона породжує,— то людське співчуття. А співчуття — це дитя страждання,— має дві руки. Пестливою, лагідною рукою воно нічого зробити неспроможне, зате енергійною рукою воно може усунути причини страждань...

Минає хвилин зо дві, чути, як діти перешіптуються в сусідній маленькій спальні. Першим отямлюється Бінкоп. Хай йому чорт, він прийшов не з порожніми руками. І йому ніколи гаяти час.

— Може, ти на хвилиночку перестанеш плакати, Еммо,— зараз будуть збори.

— Збори? Де?

Отут, у цій хатині, як раніш, коли те, що обговорювалося, не повинно було відразу стати усім відомим.

— Партійні збори?

Мабуть, що так, скоріш за все партійні. А де взагалі партгруппа, куди вона поділась після смерті Антона? Щось ніде її не видно і не чути. Чи не могла б Емма взяти на себе обов'язки секретаря і, таким чином, провадити далі Антонову справу? Принаймні збори відбудуться, і досить-таки цікаві, він ладен свою голову закласти, що Емма сьогодні радітиме.

— Ну, а тепер — ані слова!

Емма ледве встигає застелити стіл червоною тканиною, одягти святкову кофтинку і підколоти волосся, коли пунктуально, як бій годинника на церковній вежі, з'являється Герман Вейхельт у своєму чорному недільному костюмі.

— Хай господь благословить вас!

— Оце-то так,— каже Емма,— що ж це буде: збори адвентистів сьомого дня, чи як? Чудесно! Це ти його покликав?

Бінкоп не встигає відповісти. Двері знову розчиняються: входить Вільм Гольтен, рудий, з дитячими довірливими очима, і сідає на дров'яний ящик біля плити.

За хвилину Франц Буммель вштовхує в кімнатку свою дружину Софі. З його кучерської ліvreї виведено всі плями, а щербата пані Софі пишається в чудом збереженій весільній сукні.

Бінкоп шанобливо вітає це вишукане товариство й знову сідає під висячою лампою. У нього все ще бліде обличчя людини, яка довго жила без свіжого повітря, але очі блищать, як у шалені юнацькі роки.

Усі разом вони — це нове землеробське співтовариство на чолі з Оле, його засновником, і Еммою, яка нічого й не підозрює про це, — у ролі гостинної господині.

Бінкоп стукає колодочкою свого кишенькового ножа по маленькій вазочці. У вазочці стоїть кілька конвалій із палісадника Емми Дюрр. Збори оголошуються відкритими. Вільм Гольтен зараз повідомить про своє перебування в Росії.

— Я?

— Так. Ти член нового співтовариства чи ні?

Вільм схоплюється з місця і щось белькоче. Геть збентежений, він хапає кочергу й розмахує нею. Емма видирає кочергу у нього з рук.

— Ти мені ще лампу розіб'єш.

— Ні, не розіб'ю! — Просто Вільму треба щось тримати в руці, коли він говорить. Емма дає йому першу-ліпшу цурку.

Вільм розказує про Росію, про величезні простори орної землі, про череди, незліченні, як хмари на небі. Вільм жив там як військовополонений, але працював, як усі місцеві жителі. Йому доводилося бувати в хатах колгоспників, і тепер він веде туди і своїх слухачів.

Жінки витягають шії:

— А в них на кухнях є водогін?

— Ні, криниці на подвір'ї.

— Вода вона й є вода! Не затримуйтесь на цьому, прошу! — Бінкоп — суворий голова зборів.

Вільм розказує про тамтешній сільський хор, про танці й пісні вечорами під липами, які пережили війну й знову зеленіють. Як там співали — «Вечірній дзвін, вечірній дзвін!» та «Однозвучно дзвенить десь дзвіночок...».

Франц Буммель перепиняє його:

— Ну, хор — це не для мене. Я — буркотун, голосу не маю...

Оле стукає по зазочці. Антон Другий прослизає у кімнату, де відбуваються збори, і обмінює вазочку на різдвяний ялинковий дзвіночок.

Герман Вейхельт підносить руку:

— А як там щодо бога, у тій Росії?

Вільм підшукує відповідь:

— Тобто як вони ставляться до царя небесного? Вони ходять до церкви, як ти, або застаються вдома, як я! У них бог добровільний.

Герман:

— Але кажуть, що їхні пастори носять довге волосся, як жінки. А це вже пряма дорога для гріха!

Оле дзвонить у ялинковий дзвіночок:

— Ближче до діла!

У цю мить двері широко розчиняються, і на порозі стає бургомістр Нітнагель. Кінчики його вусів стирчать так, ніби їх наваксовано.

Усі збентежені. Бургомістра Нітнагеля, цього представника місцевої влади, сюди не запрошували.

Нітнагель озирається, шукаючи вільного стільця.

— Можна мені сісти, чи як?

— Ти можеш бути нашим гостем, а можеш і не бути, це не має особливого значення. Що треба зробити, те буде зроблено!

Нітнагель сідає на Еммин ослінчик для ніг. Тепер йому доводиться дивитися на стіл знизу вгору, і говорить він, як із льоху:

— Шляхи різних ухилів від лінії бувають часом дивні!..

Товариству, яке зібралося тут, нема чого побоюватись, навпаки, вони повинні вітати той факт, що він сидить отут, слухає їх, бере участь у розмовах і, таким чином, немовби власними руками придушує різні чутки про якісь там нібито антипартійні настрої.

І тут раптом втрачає самовладання Емма, господиня дому.

— Антипартійні настрої, кажеш? Тут, напевно, не обійшлося без тебе з твоїм сопливим носом! Усе, що зараз тут відбувається, відповідає настановам Антона, а мої вуха вміють добре слухати. Звинувачувати Антона в антипартійних

настроях — це все одно, що наводити тінь на Леніна, бо саме в нього завжди і в усьому вчився Антон!

Нігнагель, знітившись, сидить на своєму ослінчику. Сидить так, ніби його вже тут майже немає. Знову його не хочуть визнавати! Це його секретарка, Фріда Сімсон, винна, це вона послала його на недозволені збори як спостерігача:

— Адаме, старий дурню, будь пильний!

Тепер виходить із-за лаштунків заводій усього — Оле Бінкоп. Ось він стоїть, ставний, у брезентово-зеленій куртці. Не відхилитися від теми, ніяких сторонніх розмов, як от про сільський хор, церкву і попів! У Блюменау народжується щось зовсім нове, і далєбі народжується від порядних батьків. Оле не шкодує ні райдужних барв, ні цифр. Вщерть наповнені добірним зерном автомашины проїжджають убогою кімнаткою, загрожуючи зірвати дощану стелю. Величезні череди худоби тупотять по старих прогнутих мостинах підлоги.

Аж раптом підносить руку богобоязливий Герман Вейхельт і безстрашно стає на дорозі майбутній череді.

— Не забудь, Оле, що мені треба два ліжка. Бажано одне над одним!

За ним Оле перепиняє Франц Буммель:

— А чому ти не сказав, Оле, чи будуть дозволені в цьому новому товаристві торгівля кіньми й гра в карти?

На радість дітям, які перешіптуються у спальні, дедалі частіше дзеленкоче різдвяний дзвіночок, тоненьким скляним голоском закликаючи дорослих: ближче до діла!

Нарешті учасники зборів переходять до ділової розмови. Вони встановлюють, які будуть земельні володіння нового сільськогосподарського співтовариства.

Тут нема чого довго рахувати. Володіння Бінкопа і Франца Буммеля становлять разом сорок дев'ять моргів орної землі, лугів і лісу. Менше, ніж наділ одного середняка.

Бургомістрові Нігнагелю раптом спадає на думку: ось чому він сюди прийшов! Це ж для нього чудова нагода позбутися великого клопоту,— так мандрівникові, що заблукав у

лабіринті, з'являється добра фея в казці! Він несе відповідальність за нерозподілену й досі чималу ділянку землі біля села, так званий «земельний фонд». Земельний фонд — то милозвучні слова для бюрократів, а насправді вони означають пустир. Його, бургомістра, звинувачують у тому, що земля пропадає марно, а чудове цвітіння польових квітів і бур'янів на пустирі викликає невдоволення окружного начальства.

Щороку Нітнагель і Бінкоп, голова «Селянської допомоги», як бідні прохачі, ходили від двору до двору, упрохуючи селян, щоб ті хоч як-небудь обробили громадську землю, ті часом згоджувались, а часом і відмовлялись, залежно від свого ставлення до бургомістра.

І ось тепер раптом трапляється отака чудова нагода передати громадську землю в тверді, надійні і дбайливі руки Бінкопа!

Нітнагель підводиться з низенького ослінчика для ніг, немовби вилізає з льоху, постає перед народом і, як по писаному, доводить: нам конче треба забрати цей земельний фонд.

Враз підхоплюється Вільм Гольтен:

— Сюди двадцять моргів! — він не з полохливих. Він бачив колгоспи, для яких двадцять моргів — то дрібниця.

Двадцять моргів землі Герману Вейхельту, але без вступу до колгоспу.

— Та чого там скупитися, земельні резерви — невичерпні!

— Двадцять моргів Адамові Нітнагелю! — вигукує Франц Буммель, що сидить за пічкою.— Нехай і начальство попрацює!

Нітнагель крутиться на ослінчику, наче його гедзь кусає, та раптом обома руками хапається за вуса й дає свою згоду.

— Ур-ра-а!

Розподіл пустиря триває.

— Двадцять моргів Еммі Дюрр! — вигукує Оле.

Емма так енергійно крутить головою, що шпилька вилігає з її високої зачіски.

— Ні, ні! Мені нічого не треба!

— А хіба не це було останнім бажанням Антона?

Мовчання. Тиша — як глибока яма. Усі дивляться на Емму. Шпильки в старомодній зачісці товаришки Емми блищать, і щоки розрум'янилися, — може, поспішаючи, вона надмірно напомадилась.

— Попередній промовець нагадав про останнє бажання Антона. Останнім бажанням і останньою його порадою було, щоб попередній промовець навів порядок у себе вдома. Я не бачу серед нас Аннгрет Бінкоп, чи, може, вона десь тут сховалася?..

59

Сірі дощові нитки зв'язують небо з землею. Сприятлива погода для чуток і пліток.

«Бінкопа покинула дружина. Життя його вже не тішить. Він роздаровує все, що в нього є. Кому щось треба — не зволікайте!..»

«Удар канчуком, яким почастивав Бінкопа лісопильник, не минув для нього безслідно. Він уявив себе пророком і хоче крізь вушко голки пролізти в царство небесне».

«Бінкоп дістав завдання з Росії. Він хоче утворити колгосп і силоміць спарувати всіх селян...»

Чутки, що виповзають з боку церковної ради і з будинку лісопильника, доходять до трохи завеликих вух Фріди Сімсон. Що це там затівається за спиною партії?

Партія — це Фріда Сімсон. Інші товариші мають більші чи менші ухили. Фріда Сімсон для партії у Блюменау означає те саме, що для геометрів усього світу означає еталонний метр, який зберігається в Парижі в глибокому підвалі.

Ось прозвенить будильник, і Фріда стане тридцятилітньою жінкою. Вона не гарна і не потворна, скоріше прісна,

ніж звабна. Та це ще півбїди, і Фріда, можливо, була б уже давно одружена, якби не мала вона однієї манії,— ні, не любов до грошей, а до повчань.

Удївець Реттїх із Антонової бригади лісорубів надумав був до неї посвататись. Він зустрївся з нею крадькома і затиснув їй рот поцілунком.

Фріда відразу втекла геть. Лісоруб знову перестрів її біля кооперативної крамниці.

— Ну що, чи не вийде з нас пари, га?

— Ні, ти недостатньо підготовлений.

— Як це так?

— Ідеологічно.

— Я ходитиму на партнавчання, якщо воно в нас буде.

— Але ти жуєш тютюн.

— Це зменшує небезпеку лісових пожеж.

Здається, цілком логічна відповідь, але Фріда, незважаючи на це, почала «обробляти» Реттїха, раз у раз вдаючись до таких високих понять, як *індиферентність* і *міщанська психологія*.

Реттїх обтрушувався, наче собака після неприємного купання з милом, бо терпіти не міг незрозумілих слів, точнісінько так само, як Фріда не терпіла жувального тютюну.

— Ворогувати не будемо. Але й подружжя з нас не вийде!

Можливо, Фріді слід було стати вчителькою? Ні, їй бракувало материнської теплоти.

Отож перед Фрідою відкривалися перспективи назавжди залишитись, так би мовити, незайманою ланню, якщо не надто бездушно й вузько розуміти це поняття — незайманість.

Під час війни Фріда була друкаркою у майберзькій казармі. Вона й не заперечує, що любила військові мундири, і що більше було на тих мундирах срібних галунів і бляшаних зірок — то палкіше.

Наприкінці війни дівчина переконалася, що в ті розцяцьковані сріблом і золотом мундири вбрані аж ніяк не найкращі хлопці. Потім батько Фріди загинув на фронті, і

це примусило її замислитись. Коли солдатів із майберзької казарми послали рятувати *батьківщину*, що вже значно зменшилася в своїх розмірах, Фріда не приєдналася до них, а попросила матір, яка працювала в лісі, сховати її десь на островці серед боліт.

Після війни Фріда змогла стати корисною в рідному селі. Вона з усіх сил допомагала усувати шкоду, заподіяну війною, ретельно займалася переселенцями і вела протоколи при розподілі землі, а також на численних і необхідних на той час засіданнях. Отак Фріда Сімсон поволі вросла в партійну роботу. Антон Дюрр по-батьківському опікав її.

Спілкуючись тривалий час з *Німеччини відважними синами*, Фріда перейняла своєрідний розбійницький жаргон,— приміром таке: «Ну, цього ми враз пришили б», Антон аж вуха собі затикав: «Ти жінка чи солдафон у спідниці?!»

Фріда не розуміла, чим він невдоволений, але обіцяла виправитись. Антон та його товариші послали її в районну партійну школу. Зміниться людина — зміниться і її мова.

Фріда повернулася зі школи, не засвоївши іншої мови, зате зробилася неперевершеним майстром щодо заучування напам'ять різних повчальних і керівних гасел і в будь-яку годину дня чи ночі могла процитувати всі чотири основні закони діалектики та інші дискусійні матеріали.

У своїй непереборній потребі геть усіх повчати Фріда накинулася й на Вільма Гольтена, квартиранта й столовника її матері. Під її керівництвом Вільм читав учені партійні книжки; він дуже старався і дурнішим, звичайно, від того не ставав, та коли Фріда починала його перевіряти, відповіді Вільма різнилися від друкованого тексту,— він переказував усе вивчене своїми словами.

Фріда невдоволено перепиняла його:

— Ти тільки подумай, до чого це може дійти, якщо кожен нетямущий товариш почне на свій розсуд переказувати слова класиків якимсь довільним белькотінням?

Веселий Вільм не схотів її слухатись і зовсім закинув підручники.

Невдовзі досить неоковирні Антонові промови вже не витримували ніякого порівняння з гладенькими фразами Фріди, приправленими войовничою нотою розбійницького жаргону.

Вразливий Антон страждав від того. Не до вподоби були йому вимуштрувані люди. Він сприймав їх як болочу деформацію найвищого, що є на землі.

— Партія — це міжнародна співдружність, яка має на меті знищити застарілий суспільний лад!

— Правильно! — підтверджувала Фріда, але говорила й діяла так, неначе партія була товариством богомольців, що мають спокутувати свої гріхи.

Фріда стала секретарем у сільській канцелярії і там повчала Адама Нітнагеля, давнього соціал-демократа, коли нікого іншого поблизу не було. Доки був живий Антон, Фріда залишалася в цій канцелярії і була тут вельми корисним працівником — секретарка з надійною пам'яттю якнайкраще пасує до такої посади.

Бургомістр Нітнагель диктує звіт. Живі слова на друкарській машинці Фріди замерзають, перетворюючись на бюрократичні крижинки.

«Новосел Оле Гансен, на прізвисько Бінкоп, організує землеробське співтовариство нового типу...»

Фріда покvapливо хапає сигарету, двічі жадібно затягується й клацає на машинці отаке:

«Новосел Оле Гансен, на прізвисько Бінкоп, доклав істотних зусиль до проведення підготовчих заходів для організації...»

Вона спиняється:

— Землеробське співтовариство нового типу — це що за дурниця?

— Побачимо, що з цього вийде.

— А чи дозволена ця організація?

— Не заборонена.

Фріда вкрай здивована. Здається, Нітнагель знову морочить їй голову своїми соціал-демократичними вивертками.

— Моє діло застерегти тебе, Адаме! Гляди, щоб ти не встряв у халепу, яка тобі труною стане. Боюсь, що добром це не скінчиться, шановний Адаме!

Нітнагель уже не вважає такий тон неприпустимим. У Фріди все-таки є й непогані риси, а як друкарка — вона просто скарб. Досить Нітнагелю сказати кілька уривчастих слів, як Фріда вже переклала їх на офіційну мову й відстукала на машинці без будь-яких соціал-демократичних вивертів...

Після розмови з Нітнагелем рот Фріди перетворюється на тоненький штришок. Немає сенсу вступати в дискусію з цим соціал-демократичним бовдуром. У Блюменау починаються антипартійні інтриги! Вона, Фріда, мусить вжити якихось заходів.

60

Рання весна прикрашає себе намистом із сонячних днів. Тане останній сірий сніг у придорожніх рівчаках. Поля напоєні водою.

А тоді зненацька налітає березневий вітер. Дерев неспокійно шумлять. Під корою в них уже пульсує сік — запаси на літо.

Неспокій опановує і людей. Вони походжають польовими дорогами, перевіряють, пробують, чи зможе земля вже витримати вагу плуга. Починаються весняні польові роботи.

Ні погрози Фріди Сімсон, ні відмова Емми Дюрр не дійшли до Бінкопа. У нього вигляд винахідника і звернутий всередину погляд, усі його думки й почуття спрямовані до одної мети. Найважливіше зараз — довести корисність свого винаходу!

А що сказати про Емму? Якось увечері вона заходить до його сумної спальні з кошиком у руці, виймає з нього вовняну хустку, а з хустки — горщик. У горщику ще парує суп.

— Що це ти надумала, Еммо? У мене ж усе є!

— Як у миші в кузні: вранці, в обід і на вечерю — підкови та різне залізяччя. Ні, ні, і слухати нічого не хочу!..

Чи готує вона, Емма, вечерю на трьох, чи на п'ятьох, це начальства не стосується. Однак Оле і його пожилець Герман могли б заощадити їй час на дорогу сюди й назад і щовечора приходити на вечерю до неї. Звісно, вечеря буде не дуже розкішна, але досхочу вона їх нагодує, а то, як то кажуть, суха ложка рот дере!

— Гаразд, навіщо стільки слів. До побачення!..

За ніч на бузку тріснули бруньки і з'явилися на світ перші ніжні листочки. Весна ще на крок просунулась уперед. Вітер засіяв ниви березневим порохом, немовби за ніч начитався циркулярів про сівбу.

Члени співтовариства збирають мул. З двох господарств — Бінкопа і Буммеля — неможливо заготовити гною на всю землю, яка відійшла до їхнього співтовариства. Перегнилі водорості і твань, що її виплюнуло озеро, — непогане добриво. Оле уже на цьому знається. Мусить хоч-не-хоч знатися!

Бінкоп, Софі Буммель та Вільм Гольтен перетворилися на якихось болотяних чортів. Вони звалюють слизький намул в купи на березі озера, не дозволяючи собі ані найменшого перепочинку.

Франц Буммель і Герман Вейхельт змагаються у перевезенні намулу. Якщо Францу на вгодованій кобиліці вдається випередити Германа, в чий віз запряжено здорового коня, він показує своєму благочестивому побратимові довгий ніс. Без такої забавки Буммель, можливо, й не витримав би цієї одноманітної роботи.

Сільські заможні хазяї і ті, що себе за таких мають, глузують з них:

— Бінкоп перебудовує світ ґрунтовно. Спершу — геть увесь намул! Так заповідав Антон Дюрр.

У розпалі робіт прибігає Антон Другий: пригнали трактор, зараз почнуть орати. Бінкоп кидає роботу коло озера, біжить чимдуж до села і починає переговори з трактористом:

— Прошу вас, дорогий колего, зробімо невеличку перестановку!

Оле хоче, щоб тракторист спершу перевіз на поле намул. Кожна борозна має бути угноєна.

— Мул возити? — Ні, його прислали сюди орати на середню глибину й виконувати норму. І годі!

Бінкоп — дипломатично й улесливо:

— Селяни із співтовариства дуже тебе просять, колего!

— Із співтовариства? А це що за штука?

Бінкоп посилає Антона Другого по пиво. Пляшки дзенькають одна об одну. Будьмо! Тракторист лагіднішає.

Вони ідуть до озера. Там уже от-от почнеться справжня бійка. Франц Буммель свариться з рибалкою Анкенем, братом Аннгрет.

— Де ви чули чи бачили таке — без дозволу розпоряджатися чужим добром? — кричить рибалка.

— У мулу хазяїна немає, — відповідає Буммель.

Рибалка замахується на нього:

— Я хазяїн над мулом!

— То ось же тобі! — кричить Буммель, і жменя намулу влучає в живіт рибалці. Ще одна летить йому в обличчя.

Бінкоп розбороняє їх. Рибалка спльовує й лається на всі заставки.

— Цього ще тільки бракувало!

Він не дозволить винищувати мальків. Він буде скаржитись!

Рибалка приводить народного поліцейського Мартена. Мартен почувається досить незручно в ролі царя Соломона. Він просить товариша Бінкопа припинити вивезення намулу. Рибалка повинен виконувати норму по рибоздачі, і він, Мартен, теж несе за це відповідальність. В усьому розбереться начальство. Якийсь час Мартен ще охороняє прибережну смужку, аби не розпочалася нова бійка.

Дозволу від начальства не так скоро дочекаєшся. Томас Мюнцер колись закликав: орні поля, ліси і води віддати в руки землеробів! Але яке діло районному начальству до Тома-

са Мюнцера, цього старого балакуна? Тут мова йде про охорону рибних багатств.

Час минає, пора вже орати. Проблема угноєння стає загрозовою і невідкладною. Бінкоп вирішує спробувати щастя в районному управлінні. Йому конче потрібні штучні добрива, хоч би для земель співтовариства, відповідальність за яке взяли на себе він і його товариші.

Який же Оле наївний! О четвертій годині він заходить в управління зі своєю досить серйозною вимогою, коли о п'ятій там кінець робочого дня, і канцелярія зачиняється. Досить і того, що його все-таки впустили, хоч того дня й не було при йому відвідувачів.

Так, але ж Бінкоп депутат районних народних зборів!

Районні збори ухвалюють рішення, а районне управління тільки чинить перешкоди.

Щоправда, тут усі працівники ніби прихильно ставляться до Бінкопа, але дуже важко дійти згоди щодо цього безпрецедентного випадку — прохання про дострокове виділення штучних добрив. Невже товариш Бінкоп не міг ще з осені заpastися достатньою кількістю добрив?

Але ж нове землеробське співтовариство одержало цю землю в своє володіння лише в останні тижні. Гортаються папери, юридичний довідник, ніде немає жодного слова про «Нове землеробське співтовариство», ані постанови, ані плану організації чогось подібного. А те, чого немає в зведенні законів,— не існує. Бінкоп, як член районного комітету, очевидно, мав би це розуміти. Невже він цього не знає?

Бінкоп геть розлютився. Його посилають до іншого відповідального працівника.

Він пояснює, чого він прийшов, у чому полягає його справа,— уже вдруге. Його відсилають до третьої інстанції.

Нарешті Бінкопу зовсім уривається терпець. На колінах вимолювати йому добрива, чи що? Чи він їх задурно, в подарунок просить?

— Я хочу дістати точну відповідь, та й годі! — каже він.

Нарешті, за п'ять хвилин до п'ятої години Бінкоп дістає

відповідь. Оскільки йдеться про громадську землю Блюменау, про так званий «земельний фонд», то все ясно як божий день: бургомістр Нітнагель має зачекати, доки йому, як це робиться щороку, будуть виділені добрива. Чого в цьому році у них там так горить?

Бінкоп збирається знову розтлумачити все, але вже рівно п'ята година. Відповідальний працівник поспішає на термінове засідання в іншому місці. Зараз він не може більше розмовляти. Ні в якому разі!

Бінкоп стукає в двері голови районного управління. Двері замкнено. Уже пів на шосту. Сторож унизу побрязкує ключами. Бінкоп ладен завити з люті, виламати двері. Але ж тут він має справу не з лісопилником та й взагалі тут перед ним не реакціонери й вороги.

61

Майберг — районний центр, але водночас це й селянське місто. Три вежі вітають здалеку подорожнього. Дві церковні вежі — євангелічна й католицька — шлють йому привіти небесні. Грубезна башта зерносховища коло вокзалу — шле привіт земний. Біля неї пахне житом і пшеницею. Навколо базарної площі стоять будинки. Вони схожі на старих городянок в очіпках, які зупинилися трохи попащекувати.

Центр площі прикрашає пам'ятник — надгробок давньої пруської королеви. Королева та була нібито дуже гарна, як усе юне на цім світі. Вона померла на чужині, але тіло її вирішили перевезти на батьківщину. Коні в жалобних попонах поволі везли тлінні останки її до Берліна. Ночами і коні, і люди мусили відпочивати, отож процесія зупинилася і в містечку Майберг. Тут, на тихій базарній площі, провели зоряну ніч мертва королева та її почет. То була незабутня ніч для бюргерів Майберга. Про це свідчить напис на надгробку: «На цьому місці, ах,

лилися наші сльози... О горе, вже її нема... В ніч на дев'ятнадцяте липня лежала тут вона, німа...»

Сльози бюргерів обернулися на камінь. Доторкнутися до них не можна: чавунний ланцюг охороняє і ті камінні сльози, і саркофаг. За тінистими каштанами височить бюргерський дім, споруджений у стилі позаміських вілл доби грюндерства. Нині в ньому розмістився районний комітет партії.

Там щойно з'явився новий секретар. Старий секретар, Карл Крюгер, був уже не такий здоровий, як вимагала посада. Йому бракувало енергії, він, так би мовити, випустив кермо влади з рук, а його виступи свідчили, що він свого часу не дуже обтяжував себе навчанням у партійній школі.

Численні нововведення в галузі сільського господарства збили його з пантелику й переплуталися в його голові в якийсь дивний нерозв'язний клубок. Він надавав селянам надто багато вільної ініціативи, а йому самому заважала його колишня сільськогосподарська практика. Одне слово, йому бракувало гнучкості, а новий час вимагав, щоб свіжі сили влилися в районний комітет, а людина, яка очолить його, розумілася на теоретичних основах усіх нововведень. У зв'язку з цим було вирішено, що Карлу Крюгеру потрібна тривала відпустка для відпочинку.

Новий районний секретар Вуншгетрой усе ще заклопотаний переїздом. Його вже немає там, звідки він переїжджає, і ще нема тут, куди він має прибути.

І ось у такому сум'ятті йому, так би мовити, кинулась на шию Фріда Сімсон. Вона жадає відрекомендуватись новому секретареві й з першої хвилини показатися йому з найкращого боку, тобто продемонструвати свою пильність. У неї є скарга, досить серйозна: у партгрупі села Блюменау виникли деякі суперечності, можна навіть сказати — підірив партійної роботи, й усілякі чвари.

Вуншгетрой не має часу довго й докладно вислуховувати свою непрохану відвідувачку.

— А якої думки щодо цього первинна партійна організація?

— Первинна організація? Колишній секретар помер, а нового щось не видно.

— Та ось же він сидить переді мною! — жартує Вуншгетрой.

Для Фріди вже забамкали дзвони партійної слави. Вона скромно опускає очі, наскільки це для неї можливо.

— Вибач, товаришу, але я всього лиш маленький гвинтик.

Вуншгетрой змахує рукою, — він поспішає.

— Збирається партгрупа, займає певну позицію. Доповісте мені! Тверда лінія — це основне!..

Несподівані перспективи відкриваються для Фріди! Увечері вона накидається на підручники. Майбутній секретар партійної організації мусить щось тямити.

Фріда Сімсон длубається в книжках, як миша в копиці сіна.

Вільм Гольтен січе в кориті корм для голодних Бінкопових поросят. Матінка Сімсон, втомившись від важкої роботи в лісі, вже вклалася спати.

— Тобі добре, — зітхає Фріда, — кінець робочого дня — і шабаш, роби що хочеш! А нам, бідолахам, весь час треба щось зубрити й підвищувати кваліфікацію.

— Ти теж можеш взяти косу в руки!

— Та що ти кажеш, це був би саботаж партійної роботи! — жарт майже вдався Фріді.

Сьогодні вона почувається напрочуд розкуто й вільно. Та воно й не дивно: перед нею відкриваються такі привабливі перспективи. Їй навіть хочеться дозволити собі якусь легковажну витівку.

— Зараз ти припалиш мені сигарету, це буде тобі як штраф!

— А чом би й ні? — і Вільм чиркає сірником.

— Встроми мені сигарету в рота.

— І це можна, — і Вільм виконує й це її прохання.

— Ну, тепер ти наче поцілував мене!

— А чом би й ні?

Розкуті почуття Фріди не знають упину: вона накидається на Вільма. І кусає його, та ще й не жартома! Вільм і собі кусає її,— не може ж він дозволити, щоб її було зверху! Як гукнеш, так і відгукнеться! Нараз Вільм почуває себе майже так, як колись у дитинстві, коли п'янька наймичка заплатила кілька мідяків, пожалівши бідного хлопчика-сироту, й посадила його на дерев'яного коника ярмаркової каруселі...

Земля кружляє в космічному просторі. Через чверть години Фріда каже:

— Тепер ти все одно що збезчестив мене. Постався до цього самокритично.

62

Нарешті партійна група зібралася. Одна з позитивних рис Фріди Сімсон одразу далася взнаки: вона рушила вперед повним ходом.

Кому бути новим секретарем? Загальна нерішучість. Є три кандидатури: Ян Буллерт, Оле Гансен і Фріда Сімсон. Фріда, не церемонячись, досить прозоро натякає, що районне партійне керівництво на чолі з новим секретарем Вуншгетроєм хотіло б бачити на посаді секретаря їхньої сільської парт-організації саме її.

— Ні! — Оле висловлюється проти.

Фріда людина старанна і наміри в неї, можливо, найкращі, але важить те, як ті наміри втілюються в життя. Говорить вона про добро і правду, але робить це так, що наганяє на людей страх. Такої самої думки був і Антон.

Фріда, пожовкнувши на виду, гостро відказує:

— Питання про Антона не стоїть на порядку денному! Муляр Келле, хлопчина двометрового зросту:

— В такому разі й Ленін теж не стоїть на порядку денному, якщо він помер?

Фріда ущипливо:

— Порівняння дурне й непереконливе!

Емма Дюрр — обурено:

— Ось вам і доказ!

Фріда, яка не поважає пам'яті покійних товаришів,— на посту секретаря парторганізації?! Ні!

Далі обговорюють кандидатуру Оле Гансена.

Але Фріда не була б Фрідою, якби не спробувала поквитатися з Бінкопом, що провалив її кандидатуру.

— Треба підкреслити, що товариш Гансен поза спинок партії засновує якісь недозволені громадські організації. Якщо виберуть Бінкопа, то без неї,— вона, Фріда, умиває руки.

Зрештою обирають Яна Буллерта, який доти був заступником секретаря.

Уже пізно, дуже пізно. Та, незважаючи на це, Фріда вимагає, щоб поставили на обговорення шкідливі антипартійні ухили Бінкопа. Зараз вона про них доповість. Хоч би як там було, а вона, Фріда, відповідає за ці справи перед районним комітетом.

Підхоплюється Емма Дюрр:

— Ні, тричі ні! Віднині відповідає за все Ян Буллерт, секретар!

Ян Буллерт має своє уявлення про роботу секретаря сільської парторганізації, і невідомо ще, чи воно правильне. Бінкоп не може віднайти рівноваги через злигодні свого парубоцького життя. Тут і незаслужена образа, і легке навіженство, від якого його треба вилікувати.

І Буллерт запрошує Бінкопа на сімейне свято. Його старшому синові Клаусу минуло вісімнадцять років, тобто він досяг повноліття. А Бінкоп вважається ніби хрещеним батьком Клауса. Колись він вирізав йому найпершу сопілку із стовбура бузини. Він лазив із босоногим хлопчиськом на церковну дзвіницю, показував йому, як дзвонять дзвони, і якимось, звичайного вечора, влаштував весільний передзвін. А поки люди позбігалися до церкви, обидва порушники спокую вже встигли надійно заховатися в копиці сіна.

Музика лине звідусіль — як то кажуть, з усіх дірок. Та хіба може бути інакше на святі у Буллертів? Бінкопа зустрічають тушем. Його садовлять на канапу, — нехай влаштується якнайзручніше й веселиться разом з усіма. На канапі сидить Розекатрін Зенф, розлучена пишна молодичка із Обердорфа. Блискучі фальшиві оздоби мерехтять на всіх неприкритих частинах її тіла. Навішано, як на берлінській коняці з пивоварні. Розекатрін заклично ляскає долонею по канапі:

— Сюди, сюди, Бінкоп, товариші по нещастю повинні вітати одне одного!

«Якби вернулись наші двадцять літ...» — грає домашня капела. Тринадцятирічна Герта і п'ятнадцятирічна Тільда спі-

вають цю модну пісеньку з таким почуттям, немовби їм уже під п'ятдесят.

Розекатрін протестує:

— Не до вподоби мені ця народна пісня! — Вона нахилється й щипає за коліно Оле. — Хіба в нас уже зовсім перцю не зосталося?

Саксофон Клауса регоче, аж здригаються штучні квіти у кришталевій вазі. З нагоди свого дня народження Клаус попросив постригти його за новою модою. Вийшло це не дуже елегантно. Георг Шабер, сільський циркульник, ще не спромігся придбати машинку. Він постриг Клауса звичайною бритвою — як косою скосив. Не те, що треба, звичайно, та дарма, з часом прогрес переможе і в Блюменау!

Сімейне свято йде собі своїм звичаєм: бараняча печеня з солодкою підливою з манної крупи. Свиняча голова з квашеною капустою. Торт, на якому кремом виведено: «18», і на додачу — міцна кава. Полуничне вино, горілка й пляшкове пиво. Припорошені пилом років куплети Яна Буллера: «Вже ти не скромник, не маля, — це видно нині й звіддала...» Ці куплети Оле знає ще з часів своєї юності, а от бараняча печеня, торт і квашена капуста — то вже для нього щось незвичне.

Розекатрін дбає, щоб її сусід покуштував усі страви. Він неодмінно мусить покуштувати хоч шматочок свинячої голови:

— Якби я знову вийшла заміж і мій чоловік був би такий худючий, як ти, — чи могла б я тебе любити, як тобі здається?

Ну, що йому на те відказати?

— Будьмо!

Він п'є четверту склянку суничного вина. Розекатрін хитає головою й присувається ближче.

— Шкода, що ми вже на «ти»! Як би до речі було зараз випити на брудершафт і поцілуватись. Щодо цього я дуже чутлива й піддатлива.

Оле обсипає жаром. Він знімає піджак. На манжетах у нього бракує гудзиків. Йому доводиться закачати рукави.

Розекатрін не може вдосталь намиливатися на ці волохаті чоловічі руки.

— Якщо вихилю ще й цю склянку, не знаю, що буде, зі мною вже траплялося, що я кусала руку свого сусіда.

Оле воліє приєднатися до Яна та його шуряка Тутен-Шульце. Вони сперечаються про те, як саджати картоплю. Тутен-Шульце не хоче здаватися.

— Квадратно-гніздовий спосіб? Російська мода! Вони там проти *індивідуалізму*. На приватну власність зизом дивляться. Навіть картоплю саджають по три в одну ямку. По-моєму, це дурна вигадка!

Ян Буллерт киває Розекатрін:

— Тебе навіщо сюди покликали — канапу гріти, чи що?

Свято неухильно повзе вгору сходинками веселощів. Починається гра у фанти. Розекатрін розплачується своїми прикрасами. Персні, браслети й намисто вже лежать біля Клауса, який розпоряджається грою.

— Тепер мені, здається, вже треба буде блузку знімати, — грайливо щечече пані Зенф і, мабуть, ця перспектива аж ніяк її не лякає.

— Блузку? Ні, ні! — Буллертова дружина такого не дозволить. Хіба вгадаєш, на що здатні ці чоловіки?! Крістіана швиденько ставить на стіл вечерю: сардельки й картопляний салат — відчутну противагу вигадкам захмілілих гостей.

За сардельками подають вишневий компот. Фанти викуповуються соковитими поцілунками, підсолодженими вишневим компотом. Поцілунок — не розрада, він нікому не завада! І Оле нема куди подітися, Розекатрін дістає від нього свою порцію поцілунків, аж поки повертає собі всі свої програні фанти й знову стоїть посеред кімнати у всеозброєнні.

Далі починаються танці, потім усі знову — п'ють. Їм допомагають у цьому й друзі зі «Спілки вільної молоді». Вони прийшли просто зі зборів і вітають Клауса:

— Бажаємо тобі того, чого ти сам собі бажаєш!

Танці стають сучаснішими. Вальс і полька — то пасує для

їхніх бабусь! А їм потрібні «Чіко, чіко, Чарлі!» та «О Теодор, о Теодор...».

Ян Буллерт виголошує промову,— промову, що не стоїть на ногах, і пані Крістіана тримає його за полу піджака.

— Слава жінкам! Шануйте жінок, вони влітають небесні квіти... Жінки — то сині волошки серед золотої ниви чоловіків! Чоловіки, яких ми тут не будемо називати, гинуть без жінок! Добробут їхній, ніби пісок, сиплеться у них крізь пальці. Хай живуть жінки, на яких тримається все на світі!

— Правильно! — Розекатрін цілком схвалює його промову.

Після дев'ятої склянки полуничного вина розімлілий Оле доходить до такого стану, що дозволяє Розекатрін вивести його від Буллертів. Ян Буллерт підморгує їм услід, неначе баришник на кінському торговищі.

Бінкоп і Розекатрін сидять в альтанці перед будинком Оле. Свіже весняне повітря вивітрює з голови хміль.

— Ти не думай ні на хвилину, що Аннгрет уже пішла з моєї душі. Це було жахливо. Любов, здавалося, не покине тебе до останнього подиху. І раптом ти відчиняєш двері. Двоє відскакують одне від одного. Ти чуєш у серці брязкіт череп'я. Життя стає похмурішим. Один з його вогників згаснув!

Не дуже обнадійливі це слова для Розекатрін, такої ласої до любові. Вона обережно й співчутливо кладе голову на плече Оле. Може, її зітхання його зворушить?

— Я ж так само пройшла через це, і скажу тобі щиро: це було нелегко пережити.

Але Бінкоп не чує ні її слів, ані зітхання, що мали прокласти міст поміж ними...

Щовечора Оле обходить поля нового землеробського співтовариства. Він уже майже зовсім видужав. А що голова часом болить від удару канчуком, то це якось можна стерпіти.

Сходить місяць. Від землі піднімаються духмяні пахощі. У Оле таке відчуття, ніби цей могутній дух зораного поля підхоплює й несе його. Раптом щаслива думка пронизує його мозок: їх врятовано, добрива будуть!

Оле сідає на камінь і, так би мовити, з усіх боків оглядає свою ідею.

Другого ранку бурхливо забило джерело добрив. Члени нового землеробського співтовариства звозять на колишню громадську землю біля околиці села зігнілі купи пирію та інших бур'янів, дерну і всякого сміття.

Наймасніші купи перегною відшукує Герман. Господь, творець усього живого на землі, і нечистоти обернув на користь людині. Герман, уже добряче спітнівши, навантажує перегній, і раптом чує знайомий посвист. Гладун Серно тупотить по ріллі.

— Далеко ж ти зайшов, брате мій по Христу! Став звичайним шахраєм!

— Але ж цей зогнилий непотріб лише спотворює узлісся й усю створену господом красу природи, — борониться Герман.

Природа, бог — усе це добре, але ота купа сміття належить церковному старості. І те, що Герман робить, зветься крадіжкою.

Герман червоніє по самі вуха. Він хоче вже висипати все сміття назад, але Серно спиняє його: ні, він на те не згоден. Нехай краще Герман зараз же піде до нього на подвір'я й допоможе почистити коровам ратиці.

Воза, навантаженого зогнилим сміттям, Герман завертає на село; Серно сидить згори на купі сміття. До полудня Герман чистить коровам ратиці. Кістлява пані Серно годує його обідом. Потім він за цей обід відробляє. Як член

громади справедливих, заснованої Бінкопом, Герман не може задурно їсти у Серно. Уже починає смеркати, коли він вивозить свій вантаж на поле співтовариства. Дорогенькі вийшли добрива.

Сором, а почасти й дух суперечності змушують Германа піти до пастора. Отак, мовляв, і так, пане пастор.

Пастор довго розмірковує. Не може бути турботи про душі ближніх без дипломатії й політики! І ось — висновок:

— То не гріх, сину мій, непотрібне сміття обернути на користь землі й людям!

Герману навіть дозволено спорожнити дорогоцінну яму під дворовим нужником пана пастора, щоб і його вміст обернути на достаток земний...

Щось надто часто стала тепер траплятися на дорозі Бінкопу, орачеві майбутнього, Розекатрін Зенф. Вона не скупиться на палкі погляди й милі речі.

— Я оце йду від Буллертів, і вже не вперше бачу, як ти блукаєш тут, такий сумний і самотній, ото ж і подумалось мені: чим же я допоможу тобі, — може, хоч білизну тобі виперу?

Бінкоп — твердо й непохитно:

— Не турбуйся про мене, не треба!

Проте Розекатрін знаходить ще й інші приводи. Вона оце їде до міста. І по дорозі, саме в Блюменау, у неї раптом спустила шина на велосипеді. Може, Оле буде такий люб'язний і не відмовиться подивитись, що там сталося?

Оле дивиться. У шині немає ніпеля, та воно й не дивно, бо той ніпель лежить у сумочці Розекатрін.

— Як же це ти примудрилася загубити ніпель?

Розекатрін і сама не знає. Вона стала така неуважна, і всьому виною весна. Може статися й таке, що вона й сама себе загубить, — от тільки якби напевне знати, що підбере її хтось такий, що припаде їй до серця, — як от Оле, наприклад.

У відповідь Бінкоп — з якимсь потойбічним поглядом одержимого винахідника — питає:

— А чи є у вас в Обердорфі безгосподарні купи сміття?..

Отака-то любовна розмова. Чутки про те, що Бінкоп після хвороби нібито трохи з глузду зсунувся, знаходять нове підтвердження.

Аннгрет зі свого боку теж докладає до цього рук. То тут, то там вона розсипає цілі пригорщі маленької брехні, особливо серед пащекуватих сільських кумась, котрі з ранку до вечора никають без діла на вулиці.

— Ну, до чого тут удар канчуком? У мозку в Бінкопа вже сидів хробачок, бацила якась, ще задовго до того, як лісопильник з ревнощів оперіщив його палицею по голові. Ну, яка б це жінка могла стерпіти, що чоловік приходить до неї в постіль із сокирою?! Де ви таке бачили, щоб для кохання була потрібна сокира?

— Хай бог милує! І ти його так і прийняла із сокирою?

Ще цього бракувало! Вона боронилася, вигнала Бінкопа з дому. І він серед зими, в самій сорочці, кудись помчав, мов навіжений. Усі про це знають, а коли хтось має сумнів, нехай послухає, як Бінкоп випрохує у людей різне сміття й непотріб і радіє кожній купі лайна.

Аннгрет сама з себе дивується: як же легко злітають у неї з язика всі ці вигадки. А ще дивується вона своїм сльозам.

Увечері вона, ніби злодійка, блукає навколо лісопильні. Туга гризе їй серце, але постукати у вікно вона не намілюється. Юліан розмовляє про щось із Серно та ще якимись чоловіками. Ділові розмови.

Вона, колишня Бінкопова дружина, не соромлячись, розшукує Мампе Сіромаху в його занедбаній, убогій комірчині.

— Прошу, передай Юліану Рамшу гаряченької кави. Нехай підкріпиться після важкої праці. А посильному буде пляшечка горілки.

Під кришкою термоса — записочка. У каві — порошок.

У юнацьких очах лісничого Штамма — тривога. Може, щось скоїлось у його лісництві? Ні, тут усе гаразд: лісоруби люблять і поважають його за те, що інколи він, скинувши мундир лісничого і не дбаючи про свій престиж, буває, перетягає разом з ними колоди з гущавини лісу на галявину.

І жінки, що працюють у лісовій бригаді, теж люблять свого молодого лісничого, з повагою говорять про цю дорослу дитину. Лісничий Штамм непідкупно чесний, привітний, уважний і завжди готовий прийти їм на допомогу.

— У вас незручний держак, пані Сімсон.

— Так і є. Той учора зламався. Треба, щоб Вільм Гольтен вирізав для мене інший, зручніший.

— Скоро, здається, можна буде поздоровити вас із заручинами дочки, пані Сімсон?

Ні, з цим краще не поспішати, у її дочки Фріди, нівроку, така вдача, що поздоровити можна буде хіба що після першої дитини. Непокірنا дівка ця Фріда. Може, дасть бог, хоч на цей раз із Вільмом Гольтеном у них дійде до згоди. Акуратний такий хлопчина, послужливий, роботящий...

Але чому ж все-таки у молодого лісничого такий стривожений погляд? Він тривожиться за свою дружину. Чогось вона нездужає останнім часом, щоранку її нудить і вона стрімголов вибігає із спальні. Чуючи, як вона стогне надворі, лісничий схоплюється з ліжка і в нічних пантофлях біжить слідом за нею.

— Знову блюєш?

— Ні, так, уже полегшало...

З деякого часу лісничиху чомусь нудить від запаху парного молока. Лісничий мусить сам доїти корову. Молоко він під час обідньої перерви роздає жіночій бригаді.

Можливо, це наслідки того, що її брикнула в живіт коза? Штамм непокоїться й хоче повезти дружину до лікаря, але вона відмовляється.

— Never mind.

— Що ти сказала?

— Не варто про це й говорити, то дрібниці.

Така сама історія, мовляв, уже була в неї, коли їй минуло дванадцять літ. Тоді вона не могла їсти оселедці. І що ж виявилось? У її дівочому тілі завелися паразити — глисти.

У лісничого Штамма від тої розповіді не легшає на душі. Це ж має бути якийсь велетенський глистюк або й цілий клубок черв'яків, якщо вони так підточують здоров'я його дружини.

Дбайливий чоловік приносить із аптеки таблетки проти глистів. Лісничиха погризла трохи тих таблеток, і надвечір їй ніби полегшало.

Молодий лісничий пробує якомсь розважити дружину й бере її з собою до лісу. Тут він показує своїй Корделії цілу колонію чапель, а також гніздо орлана білохвостого. Звичайно, це все цікаво — отакий крилатий звір, скажімо, але лісничиха більше цікавиться різними породами дерев і деревиною.

— Оце береза, я знаю, а он те дерево, там далі,— що то?

— То модрина.

Лісничий радіє, що може прочитати дружині лекцію з ботаніки.

Наступного разу, під час чергової прогулянки по лісу, його чорнява дружина виявляє неабиякий інтерес до штабелів з різними лісоматеріалами.

— Це кріпильний ліс, я бачу, а он те — що це таке?

— То крупномірний лісоматеріал.

— А що з нього виробляють?

— Тобто як?

— Ну, хто одержує цей крупномірний ліс?

— Його посилають на лісопильні.— Лісничий щасливий, що може вичерпно відповісти на всі запитання.

А лісничиха сповнена знову ніжних жіночих чарів, як у минулі дні. Зірвавши листочок білої акації, вона ворожить: «Любить — не любить, любить — не любить...»

А ще їй хочеться знати, куди саме, на яку лісопильню, пошлють оцей штабель крупномірного лісу, що перед ним вони оце стоять.

— На майберзьку лісопильню, кошенятко моє!

— Невже увесь цей крупномірний ліс піде на Майберг? — Як чарівно вона вміє дивуватися.— Але ж пан Рамш також одержить крупномірний ліс для своєї лісопильні, правда?

Тепер уже дивується лісничий. Його ніжні закохані погляди набувають зовсім іншого забарвлення. Адже він у лісі, а не в себе вдома, під червонясто-рожевим абажуром. Пані Штамм лякається. Годі вже цвірінкати про дерева й лісома-теріали! Лісничий повертається і йде додому.

Пані Штамм нелегко встигнути за сягистими кроками чоловіка. Вона пробує якось пом'якшити його добре серце. Спиняється, роззуває один черевичок, тре собі ногу й стогне. Не діє! У ці хвилини серце в лісничого — наче тверда деревина. Скельний дуб!

Лісничий виганяє з хліва корову і жене її до села. Там він прив'язує рогату бідолаху до віконниці Рамшевої контори.

— Ось вам ваша корова!

Рамш вкрай здивований.

— Що, вона погано доїться чи, може, в неї виявилась якась вада?

— Вона небезпечна.— Більше Штамм на цю тему говорити не бажає. З нього досить цієї коров'ячої угоди.

Але ж п'ятеро його кіз уже встигли зарізати.

— What a pity! ¹

— Pity чи не pity, а он вона стоїть, ваша корова!

Рамш швидко прикидає в думці: п'ять кіз по сімдесят марок за штуку — буде триста п'ятдесят марок. Він подає лісничому гроші. Лісничий не квапиться їх брати, — якусь мить вагається. Та, зрештою, він іде дорогою, що не встелена трояндами й лілеями, — отак просто, ні за цапову душу, він не збирається прив'язувати до коров'ячого хвоста стомарко-

¹ Який жаль! (Англ.)

ву купюру, а саме таку суму він послав Рамшу через посильного.

Рамшу сто марок ніхто не передавав. На жаль.

— So sorry! ¹— Та коли порядна людина запевняє, що саме так це було,— виходить, Мампе Сіромаха забув ті гроші передати.

— Ось вам сто марок, please! До ваших послуг — аж до скону.

Лісничий ховає гроші в кишеню й виходить не попрощавшись.

65

Коли у Мампе Сіромахи, буває, заведуться гроші, він пиячить чотири дні підряд, і тоді з допомогою прозорої горілки весь навколишній світ забарвлюється для нього в яскраво-рожевий колір. Але на п'ятий день, коли йому вже здається, ніби вся голова його обтикана гострими уламками скла, і навіть волосся болить,— він хапає сам себе за комір, трясє щосили й докоряє собі:

— Шлівін, Шлівін, до чого ти докотишся?

Молодь у селі не дуже й вірить, що Мампе Сіромаха колись звався Шлівіном і був добрим кравцем. Літні люди, ще й досі жахаючись, згадують, як управитель баронського маєтку спокусив молоду дружину кравця й довів її до смерті. Шлівін, який чекав від цієї жінки свого первістка, після її смерті озлобився не на тих, хто довів її до загибелі, а на весь білий світ. Відтоді він тільки те й знав, що заливав своє горе, свої чорні думки горілкою.

Минав час, біль його став не такий нестерпний, погляд не такий похмурий, але набуті звички прилипли до Шлівіна, як реп'ях до одєжини жебрака. Він пропив свою кравецьку майстерню й почав лише коли-не-коли найматися на сезонні роботи, бо робітником він вважався ненадійним. Односельці

¹ Дуже шкодую! (Англ.)

не так довго, як Шлівін, переймалися його горем, охрестили бідолаху глузлигим прізвиськом і дражнили його.

Винятком був тільки старий хазяїн лісопиліні Рамш. Шлівіну дозволялося приходити до нього бідкатися, хазяїн слухав його, як то кажуть, упіввуха. На те були свої причини: навіть суворому комерсантові, яким був старий Рамш, чия душа затверділа, як ріг, часом треба було мати поряд таку людину, перед якою можна й собі побідкатись.

Спершу старий хазяїн, вислухавши гіркі нарікання Мампе Сіромахи на долю, влаштував йому добру прочуханку. Траплялося, що він при цьому не відривав від вуха й телефонної трубки. Нехай панночка з районного поштового відділення теж послухає його настанови і вчиться, як треба жити на світі.

— Ну, що ти верзеш? Кінець тобі надходить? Жодній людині не надходить кінець, доки господь бог не осудить її.. Ти, жалюгідний п'яничко, гульвісо нікчемний, тобі аби надудлитися, пропіяко нещасний, пивна бочко! У тебе душа в горілці потонула, скоро горілка з вух потече! У день страшного суду ти горітимеш, як смолоскип. Ну, чого ти сюди приходиш бідкатися? Геть на кухню! Нажерися та й іди ліс рубати!

Старий хазяїн нічого не робив без розрахунку. Задурно він навіть не лаявся, — кожна його лайка, ба кожне лайливе слово коштувало щонайменше пфеніг. Що довшим було повчання, то меншою ставала платня, яку старий Рамш виплачував Мампе Сіромасі. Проте Мампе однаково вважав, що тепер він врятований, був вдячний за їжу, яку стара буркотлива куховарка ставила йому на лежанку коло печі, каювся, а другого вечора покірно вислуховував нарікання старого Рамша.

У тілі старого хазяїна причаїлася виснажлива хвороба. Він підчепив її під час однієї розважальної поїздки до Берліна. Але ніхто, боронь боже, не повинен був знати про це, а надто пані Рамш, хоч вона й жила з ним під одним дахом. Справді, старий Рамш дуже мучився від гнійних болячок, що вискакували то тут, то там.

— А ви спробували б помастити їх перепаленою ялиноювою смолою,— порадив яось Мампе.

Ні, старий лісопильник уже мастиив свої гножки цілющим зіллям, що його приготувала для нього з мертвої смоли матінка Себула. Тепер він надумав лікувати їх попелом з лайна диявола і, щоб не викликати підозри, послав Мампе до апітек-каря за цими ліками.

Отак і приятелювали Мампе і старий хазяїн лісопильні.

Однак навіть лайно диявола не змогло врятувати старого Рамша. Він сконав «після тривалої і тяжкої хвороби».

Свою прихильність до старого хазяїна Мампе Сіромаха спробував перенести й на його сина Юліана. Юліан успадкував від батька і Мампе, не вельми охочого до роботи сезонника, ніби річ із інвентарного списку.

У просвітлі години Мампе Сіромаха згадує застереження свого колишнього шкільного вчителя: «Бог бачить тебе!» Тоді він намагається налагодити стосунки з господом богом і для проби стає на якийсь час благочестивим. Просить у бога то того, то іншого. Але господь бог не хоче підмінити собою бургомистра Нітнагеля. Він дослухається до слів раба свого Мампе лише тоді, коли має добрий гумор. Останнім часом бог ні в чому не відмовляє йому. Мампе мусить це визнати. Ось, скажімо, він помолився: «Розведи, господи, шляхи лісничого і лісопильника!» — і до бога дійшла його молитва. Господь бог допоміг приховати від людських очей те, що він пропив стомаркову кредитку.

Мампе Сіромаха знову робить на хуторі Серно. Часи тепер кепські. Серно вже не може виписати із сирітського притулку працездатного хлопчину. Наймити — тобто помічники в сільському господарстві — то рідкість нині, та й чванливі вони не в міру. Ще й не встигнувши скинути шапку й шанобливо привітатися, вони вже починають говорити про *тариф*. *Тариф* для Серно таке саме зачумлене слово, як обов'язкові поставки чи моровиця на свиней.

Худюща пані Серно «обробляє» душу Мампе Сіромахи після чотириденного запою.

— Господь карає грішників по смерті тим, чого вони найдужче жадали за життя.— Вона зводить до неба свої водянисті очі.— На розпусників він насилає нечестивих шльондр, і ті висмоктують із них усі соки.

«Ну, виходить, тебе, худюще стерво, я на небі не стріну»,— думає Мампе.

— Хапугу він засипає купою грошей.

«Не інакше, як інфляційних»,— думає Мампе.

— Пияка заливає горілкою.

«Ну, це вже могло б якось мене влаштувати»,— думає Мампе.

Він береться до роботи й працює, не покладаючи рук. Він знов задоволений з себе, і Серно теж ним задоволений.

Увечері, лежачи на своєму колишньому кравецькому столі, який править йому тепер за ліжко, Мампе перетравлює Сернову картоплю в лушпайках. На ліжко Мампе знайшов покупця, а на стіл ніхто не поласився. Він завеликий і весь подзьобаний зубцями маленької кравецької шестерні ще тоді, коли Мампе розкrojував штани й куртки.

Мампе знову сповнений бажання почати нове життя. Перш ніж лягти спати, він виносить із своєї убогої кімнатки до хліва геть усе, що має форму пляшки і, отже, могло б нагадувати йому про колишнє життя, навіть пляшку з-під оцту закидає в темний куток.

Під сільськими липами скрекочуть коники-стрибунці. Мампе, лежачи в темряві, прислухається до пісень зелених скрипалів. Вони живуть сонячним промінням і зеленню листя. Мампе Сіромаха зроду не бачив бодай одного-однісінького п'яного коника.

Раптом двері в його кімнатку рвучко розчиняються.

— Мампе, are you there? ¹ — Скрипучий голос заглушає радісний скрекіт коників.— Ти вдома? Та відповідай же!

Мампе воліє не бути вдома, але в цю мить спалахує сірник. Мампе заплющує очі. О, якби він був зараз коником у липо-

¹ Ти тут? (Англ.)

вому листі! Потік проклять рине на нього. У ті блюзнірські прокляття раз у раз вривається слово «розтрата».

Мампе, як завжди в свої тверезі дні, згоджується з усім без заперечень. Двері з грюкотом зачиняються. Рамш іде геть. Але маленька кімнатка ще сповнена проклять і непристойних слів. Здається, що ці слова, як жирні мухи, б'ються об віконні шибки.

66

Лісопильник походжає по дому сам не свій. Він уже не стуляє губи рурочкою, насвистуючи веселих пісеньок,— немає жодного приводу для веселощів. Думки його знову повертаються до королеви.

Як людина освічена, він знає, що таке вислів «закон парних випадків». Знову у нього труднощі чи непорозуміння в його ділових стосунках з лісничим. Повернення корови, очевидно, означає крах з такими труднощами налагоджених ділових відносин,— і цей крах настав ще до того, як йому пощастило здобути з тих стосунків якусь користь.

Тією коровою, так би мовити, все сказано: на подружньому ложі, в хвилину слабкості, очевидно, виявилися деякі невеличкі інтимності, які він дозволив собі з чорнявою лісничихою.

Як це нелегко — поєднувати інтереси діла із зальотами, влаштувати так, щоб одне не заважало іншому. Юліан Рамш і не уявляв собі, переймаючи перед смертю старого хазяїна в свої руки все це діло: їхній старий дім, штахетники, ящики, славу фірми і т. ін., яку важку ношу бере він на свої плечі. Де вони, осяйні мрії про світову славу твоєї фірми?

Нові часи вимагають і нових звичаїв, вчинків, манери поведінки, більш досконалих хитрощів. Поради старих людей — це парасольки, що вже вийшли з моди. Вони стоять собі в шафі, вкриваються порохом.

Чого бракує лісопильникові Рамшу? Хіба йому нема чого їсти й пити, хіба в нього немає дому для себе, для матері,

кухарки та іншої обслуги? Хіба не розширив він лісопильню? Хіба не виривають у нього з рук його продукцію, чи обходять його державними замовленнями? І хіба не живе він, не знаючи труднощів збуту, не відаючи боротьби з конкурентами й ризику?

What is the matter? ¹ Чого він хоче? Таке запитання пасує хіба що юному піонеріві. Справжній комерсант хоче розширювати своє підприємство, коли йому заманеться: ціла армія робітників, пошана, парова сирена, під'їзні шляхи, маніпуляції грішми, добром і злом, і місце в парламенті, якщо ти вже досяг всього іншого. Мрії!

Ця республіка маленьких людей має не дуже сприятливий ґрунт для втілення в життя таких мрій. Лісопильникові потрібна якась розрада, потрібні підбадьорливі слова.

Під молодими липами столиці зупиняється блакитна автомашина. На її крилах уже трохи пооблуплювався лак. З машини виходить чоловік з двома валізами в руках, він таргантиється вниз по Фрідріхштрасе. Іде й мимохіть читає на ходу написи на вивісках й оголошення у вікнах конторських будинків.

Спілка німецьких письменників, Німецька демократична селянська партія, Комітет об'єднаних німців — всього цього чоловік не знає, і не це йому потрібне. Він прямує до сходів, що ведуть униз, і зникає з двома своїми валізами під землю. Там він сідає у поїзд метро.

Слідом за ним входять двоє робітників з пов'язками на рукавах, народні контролери, які пильно вдивляються в пасажирів.

Той чоловік, що увійшов перший, пореється зі своїми валізами, а далі розгортає книжку і, сховавшись за нею, вдає, що поринув у читання. Чітку назву книжки видно всім: «Про комуністичне виховання».

Поїзд рушає, набирає швидкості. Здається, що гасла на

¹ В чому ж річ? (Англ.)

стінах тунелю рухаються спершу поволі, потім дедалі швидше: «Більше працювати — краще жити!» Написи тьмяніють, гасла перетворюються на кольорові нерозбірливі плями. Поїзд зникає у підземному тунелі.

П'ять хвилин мандрів під землею — і ось уже виринають вогні іншої підземної станції. У вікнах судна знову миготять гасла, спочатку як яскраві плями, потім вони стають розмальованими прямокутниками, і на них уже можна прочитати: «Дозволь собі розкіш, ти це заслужив, пали сигарети «Кемел»!»

Чоловік з валізами полегшено зітхає. На нього враз вийшло подихом *вільного світу*. Щоправда, пилюка підземної станції смердить точнісінько так само, як і пилюка на *червоному березі*, проте до неї долучається тут запах апельсинів і наркотичного диму сигарет «Прерія».

Чоловік крокує вулицями міста-острова, пильно придивляється до вітрин і плутається в ногах заклопотаних жителів острова, які кудись поспішають. Чоловік намагається пристосуватися до їхнього ритму. І тепер уже тільки на бігу зі швидкістю сім кілометрів на годину він бачить усі ці манливі й хвилюючі речі. Ай-яй-яй, диви-но,— веселі дами! Ще тільки ранок, а вони вже дивляться на нього закоханими очима! А ось і вулиці Курфюрстендам і Тауентцін, так, так, yes.

Місіонери «Армії спасіння», акомпануючи собі на гітарі, співають своїх релігійних пісень у гріховному чаду острова:

О, як чудово буде,
як прийдем до Христа...

Цю вимогливо-закличну пісню чоловік сприймає як потворну пляму на бадьорій метушні життя у *вільному світі*. Як же це так? Хіба ж він не благочестива людина, адже вдома його навіть обрали до церковної ради. Невже ж його побожність — то лише кастовий дух, що встав на захист традиційного й непорушного?..

Неприємне сум'яття в думках. Мабуть, треба йому трохи відпочити й поспідати. Він замовляє черепаховий суп і устриці — насолоди *вільного світу*. Час від часу вихиляє келих доброго вина.

У міняльній конторі цієї вільної гавані він обмінює червоні гроші на купюри *вільного світу*. Гроші ці він уторгував за продану корову. А корова — подарунок, подарунок його коханої. Скидається на *story*¹ з минулого століття. Гроші за червону корову він кладе на свій поточний рахунок у *вільному світі*.

Чоловік зустрічається зі своїми приятелями.

— Хеллоу, Рамш, *old boy*², ти ще живий?

— You see. Ти ж бачиш.

— А рюкзак з харчами, на випадок, як зашлють тебе до Сибіру, й досі тримаєш напихваті коло ліжка?

Це справді так і є, і Рамшу нема що відказати. Якийсь час вони разом жують гумку, водночас пережовуючи й сподаги, дружно плюють якомога далі і загалом приємно проводять час.

Після полудня, вже десь надвечір, Рамш зустрічається зі своїм, так би мовити, навчителем і порадиником, поважним добродієм у нікельованих окулярах і з філософськи проникливим поглядом. Так, так, отака вона, Земля, ця застаріла планета! Життя на ній — то суцільний ланцюг катастроф і поразок. Лиш вряди-годи зустрічається благородна людина — як свідчення інших часів, живий монумент минулому.

— До речі, а що там у вас, добродію, чувати про майбутній крах?

Про крах не може бути й мови! Надто чіпка й живуча раса — оті маленькі люди. Гуртуються докупи, завжди підтримують один одного! Де вже там і думати про крах, — не так-то легко буде це зробити. Взяти хоча б колгосп, створений у його, лісопильника, рідному селі!

¹ Історія (англ.).

² Друзяка (англ.) (досл.— старий).

— How interesting! ¹ — Поважний навчитель і порадник Рамша протирає окуляри. Повіки його трохи опущені, напівзаплющені рисячі оченята блищать.— Розкажіть, прошу вас!

Рамш розказує. Без зайвих подробиць, сухувато: одна восьма частина мешканців села вже вступила до колгоспу. Ніяких відмовок. Отак-то йдуть справи, і так ітимуть далі.

Містер посміхається й серйозно каже:

— Not at all! Be sure ²,— це насправді початок кінця.

Рамш тепер уже не такий чутливий, як раніш, до розрад старого. Хто може, нехай собі терпить! Гарна, звичайно, картина: монумент колишніх часів серед розбурханих червоних хвиль. Але ж він не з граніту, ні, ні,— це не для нього!

День тане, як шоколад на сонці. Лісопильник розвантажує свої важкі валізи. Свіже домашнє масло і копчене сало — делікатеси для острів'ян!

Натомість валізи заповнюються заокеанськими сигаретами, цвяхами, потрібними лісопильні, еластичними бінтами для куховарки і цементом для штучної щелепи старої хазяйки.

Лісопильник Рамш наказує носильникові віднести свої валізи на перон, сідає в овіяний далекими вітрами міжзональний поїзд і їде,— джентльмен з голови до ніг,— по місту Берліну від Зоологічного саду до Фрідріхштрасе. Там він виходить.

67

Сонце зігриває землю материнським теплом. Пускають паростки овес і ярове жито. Бінкопу частенько доводиться лізти у власну кишеню й витрачати заощаджені гроші: люпин і люцерна, штучні добрива і соняшник, насіння кукурудзи — все на цьому світі продається за гроші. Франц Буммель

¹ Як це цікаво! (Англ.)

² Нічого подібного. Будьте певні (англ.).

просить видати йому аванс на новий костюм. Не може ж він все життя ходити в кучерській лівреї, будши членом нового землеробського співтовариства, виставляти напоказ усім добрим людям це свідчення баронової доброти.

Франц одержує аванс. Бінкопу треба якнайскоріше здихатися прохача. У нього турбот по самісіньку зав'язку: запасів картоплі з його колишнього господарства не вистачає для посадки на полях нового селянського співтовариства.

Картопля, ці звичайнісінькі круглі плоди землі, вимагає від Бінкопа чималого розумового напруження. Осідлавши мотоцикл, він їде в сусідні села. Він вимахує перед носом тамтешніх селян кредитками. Льохи з запасами картоплі відчиняються. Картоплю для Блюменау закуповує ще один уповноважений нового землеробського співтовариства, Вільм Гольтен. Зрештою, їм щастить роздобути в одному місці два з половиною центнери, в другому — п'ять центнерів насінневої картоплі, і все це за підвищеними цінами. Хвала тому, хто може це витримати!

Там, де Бінкопу обіцяють продати картоплю, він приколює до паркана палісадника сторінку з партійної газети «Нойєс Дойчланд». Це розпізнавальний знак для благочестивого божого чоловіка і їздового Германа Вейхельта, де саме йому забирати насінневий матеріал.

Селяни глузливо посміхаються:

— Сказився!

Перший бурт з насінневою картоплею — на Бінкоповому подвір'ї. Невеличкий перепочинок. Тепер — до роботи! Франц Буммель і його Софі могли б уже висаджувати картоплю. Але де ж подівся той Франц?

Франца Буммеля й сліду нема, а разом із хліва зникла й корова. Софі плаче невтішно й нарікає на чоловіка: це правда, що Франц терпіти не міг корови, але винен в усьому Бінкоп. То він дав Францу гроші на новий костюм, і Франц враз запишався, в голові у нього замакітрилось. А скінчилося все тим, що він покинув її й майнув на захід.

Бінкоп втішає Софі: а чого їй журитися? Вона ж належить

до співтовариства, до землеробського товариства нового типу.

Та Софі мало самого товариства, а щодо якогось там *тифу*, то він їй зовсім ні до чого, їй потрібен чоловік. Хоч би який він там був!

Бінкоп обіцяє вибити всю дурість із Франца, коли той повернеться. Хоч казна-яка, а все-таки розрада! Софі перестає плакати. Тільки схлипує. Чи не знайдеться в нього для Софі пару яєць? Вона ще не снідала, бо Франц забрав із собою геть усі харчі, що були в буфеті.

На жаль, Бінкоп може дати Софі тільки хліба, навіть кусень масла в нього є в спальні, під ліжком, а от яєць — катма. Але ж у Софі є кури! Надворі весна, кури саме несуться.

Авжеж, усе це так, та несуться вони в лісі за кущами. А їй ніколи ганятися за тими bestіями. Вона ж бачить, що треба якнайшвидше садити картоплю.

Виникає нове, нехай і побічне, завдання для Оле: навести лад на птахофермі! В сучасному великому господарстві, як-от їхнє нове землеробське співтовариство, не випадає людям бігати, розшукуючи своїх курей. До того ж таке господарство не може чекати, поки дві чи три старі курки-несучки надумують заквоктати, й панькатися з ними. Отже, потрібен загальний курник, курчат треба вирощувати спільними зусиллями!

І Бінкоп, як сніг на голову, звалюється на родину Нітнагелів, коли вони саме посідали обідати.

— Тепер ти будеш клопотатися про яйця! — каже він товаришці Нітнагель.

— Та ти що, здурів?

Чого це він здурів? Адже Нітнагелі вступили до нового землеробського співтовариства зі своїми двадцятьма моргами землі. Отож нехай товаришка Нітнагель візьме на себе опіку над курми й виростить дві сотні курчат. Це не так уже й багато.

Через півгодини Бінкоп з товаришкою Нітнагель повиловлювали всіх Буммелевих курей. Крик і метушня стоять такі,

ніби разом з несучками засіла в кушах ще й лисиця. Кури Франца Буммеля чинять опір, не хочуть жити, як заплановано, разом з усіма іншими курми у великому курнику.

Пані Нітнагель, якій доти доводилося орудувати в сільській бібліотеці тільки духовними цінностями, що вийшли з-під пера письменників, вилізає із заростів агрусу, геть подряпана й розтерзана. Бінкоп, силкуючись зловити Буммелевого півня, перекидається через голову, як заєць, у якого влучив заряд дробу. Півень злітає на яблуню, б'є крилами й сердито кукурікає на свого ворога під деревом.

Підтягуючись на руках, Бінкоп лізе на дерево. Повз них саме проходить Мампе Сіромаха.

— Що це в тебе тут з півнем вийшло, Оле, голубчику?

Півень тим часом, знявшись з яблуні, летить у поле. Оле хоче зіскочити, щоб наздогнати, схопити півня, але, як на гріх, куртка його чіпляється за сучок. Він висить між небом і землею, загібаючи руками, нарешті падає на землю і якийсь час лежить нерухомо, наче заціпенівши.

— Напад скінчився. Тепер він заспокоїться,— каже Мампе Сіромаха самому собі й чимчикує далі.

На тому кінці села теж щосили кудкудакають кури. Це кури Яна Буллєрта. Вони квокчуть, бо Ян їх ловить.

Весна манить несучок кудись на простір, у далину. Селяни обгороджують двори парканами. Кури не визнають цих людських обмежень. Вони хочуть шукати черв'яків по всьому світу.

Буває, що під час цих перельотів на сусідні подвір'я курка раптом відчує: настав час знести яйце. А що кури не вельми дріб'язкові, то й кладуть яйця там, де трапляється зручна місчинка, анітрохи не дбаючи про права власності своїх господарів.

Йозеф Барташ не любить сваритися з сусідами. Отож він іде до Буллєрта.

— Забирай-но своїх курей додому, чоловіче!

Ян Буллєрт хоч-не-хоч мусить іти до Барташа. Барташ,

як чоловік чемний і послужливий, допомагає йому ловити курей. І — жодного слова докору, що сусідські кури порозгрібали йому грядки на городі.

— Ти подумай тільки — кури, а як тримаються одна за одну, вони, мабуть, розумніші за нас, га?

Буллерт дивиться на сусіда: чи він часом не схибнувся?

У садку в Буллертів фруктові дерева добре доглянуті. А на полі так чисто, немов бур'яни з нього віником повимітали. Велика родина має багато роботящих рук.

У Барташа землі й лісу не більше й не менше, ніж у Буллерта, але віл у нього ледаченький, а кінь уже старий.

Уранці сусіди, вийшовши надвір, через паркан вітають один одного, підносячи руку до козирка:

— Ну, як справи?

— Та непогано!

— От і гаразд...

Барташ, звичайно, міг би попросити сусіда трохи допомогти йому під час весняних польових робіт, але він не любить нікого просити. Занадто часто доводилось йому наражатися на відмови, отож він став вразливий щодо цього й почуває себе й досі чужинцем, якого хіба що тільки терплять на селі.

Ну, а Ян Буллерт — чи запропонував він хоч раз свою допомогу Барташу? Тільки тоді, коли Бінкоп, голова «Селянської допомоги», якимось напосівся на нього:

— Допоможи хоч трошки Барташу! Згадай ті часи, коли на селі все вирішувалося тим, багатий ти чи бідний.

— Багатий ти чи бідний — це залежить тепер від вдачі людини, — відповів тоді Ян Буллерт.

Оле і Ян сперечалися точнісінько як свого часу хлопчиками-підпасками на баронському пасовищі, аж поки Буллерт вивів із стайні свого коня й поїхав допомагати Барташу.

А тепер Барташ допомагає Яну Буллерту відносити впійманих несучок. На воротях з'являється Вільм Гольтен:

— Чи не знайдеться у вас трохи насінневої картоплі для нового землеробського співтовариства?

Барташ охоче згоджується віддати частину своїх запасів:

— Звичайно, знайдеться,— чом би й ні?

Ян Буллерт несе своїх курей додому. Він уже не глузує з Бінкопа, як колись. Цей клятий упертюх ще, чого доброго, засадить всю громадську землю в нього перед носом картоплею. Чи має право партія дозволяти собі такі ухили?

68

Занесена вітром стомаркова кредитка приготувала Мампе Сіромасі ще не одну неприємність. Гладун Серно, хоч як це йому прикро, змушений відмовитись від послуг Мампе в своєму християнському домі й на полі. Не може він терпіти біля себе помічника по господарству, який обійшовся з грішми свого брата по Христу Рамша, як із сміттям.

— Ось тобі сім марок за відроблені дні. І йди собі геть!

Мампе дуже кортить, не гаючись, віднести ці сім марок до кооперативної крамниці й обміняти їх там на горілку. Нелегко грішникові починати нове життя. Цілісіньку ніч і весь день Мампе розмірковує. Надвечір він уже почуває, що його мозок поточений думками, як дерево шашелем. Він прямує до крамниці по пляшку горілки. Спершу він вип'є цього безбарвного й рідкого вогню, тоді піде до Рамша й скаже йому все, що він про нього думає. Убивця — то буде ще найбезвинніше слово, яке почує від нього Рамш.

А по тому Мампе принесе з повітки товсту мотузку й повіситься на ліщині над могилою своєї дружини. Ніхто більше до нього не чіплятиметься, а цікаві кумасі сахатимуться від його висолопленого синього язика.

Субота. Вечірне повітря легке й тепле. Духмяно пахне розквітла бузина. Вечір немовби навмисне створений, щоб закохатися в землю. Здається, сам господь бог, змучившись і виснажившись на полях світової війни, оце прибув до себе додому відпочити в кінці тижня. І заманулося йому по-святковому потішити себе — виконати бажання маленьких людей. Ось він побачив, як засвітився червоний вогник пере-

носної лампочки Мампе Сіромахи, своїми масивними великими пальцями перегорнув картотеку людських бажань, знайшов бажання Мампе і в ту ж мить послав до нього ангела-хранителя.

Ангел-хранитель у чорному недільному вбранні простує сільською вулицею і, не доходючи до кооперативної крамниці, втягує в розмову Мампе Сіромаху. Ангел, що по-земному зветься Германом Вейхельтом, саме прямує на суботнє читання Біблії. Герман, чоловік божий, не може пропустити грішника Мампе, щоб не поагітувати його хоч трошки на користь царства небесного та його диктатора — бога.

— Куди ти йдеш?

— Бог його знає!

Авжеж, бог це знає, але не згірш за бога і його заступник на землі, Герман, також знає: Мампе Сіромаха йде за своєю суботньою пляшкою горілки.

— Я раджу тобі ліпше сп'янитися словом божим.

Хоч як це дивно, але Мампе не заперечує і спиняється. Колишній кравець Шлівін вважає не зайвим, перш ніж повіситися, примиритись з богом. Може, його звернення до бога й щире каяття зворушать серце пастора, і він поховає Мампе не як інших самогубців, без надгробного слова та відповідних церемоній.

Отож Мампе Сіромаха йде разом з Германом на читання Біблії. Пастор трохи фантазує на тему відомого місця з Біблії: «Та якщо тобі дошкуляє око твоє, вирви його і кинь від себе...» Мампе Сіромаха думає: аби тільки крамницю не зачинили, перш ніж пастор упорається з тим вириванням ока. Без горілки Мампе не зможе знайти в собі сили, щоб повіситись: око — то пусте, бо воно, те око, так би мовити, лежить на поверхні, на обличчі, а от йому, Мампе, довелось би вирвати собі горлянку. А це ж однаково, що роздерти себе на шматки. Гарненькі думки в той час, як читають Біблію.

Але господь бог того дня просто-таки розтринькує своє милосердя. Коли кінчається читання Біблії, Герман не

відпускає від себе Мампе Сіромаху і влаштовує так, що той досить спокійно минає кооперативну крамницю. Тоді він починає переконувати Мампе, що той конче мусить вступити в *товариство справедливих*, а це, інакше кажучи,— нове землеробське співтовариство, придумане Бінкопом. Там Мампе одержуватиме марку за годину,— звісно, якщо рук не пошкодує. Цілу марку, так би мовити — з божої кишені...

Герман і Мампе шукають Бінкопа. Його немає ні вдома, ні в Емми Дюрр, ні на полі, ані в хліві, зник кудись, як вода з решета. Нарешті вони знаходять його в курнику.

Герман незадоволений: у святий суботній вечір директор по-блюзнірському працює!

Бінкоп і собі налітає на Германа:

— А хіба ми для того живемо на землі, щоб відпасати собі череву?

Герман тоном ученого тлумача Біблії на те відказує:

— Жоден із пророків не сказав нічого проти товстого черева! У Біблії говориться тільки про гріх обжерливості. Оле худне через те, що завжди поспішає. А доспішливий не дає богові вселитися в нього. Поспішливі можуть упустити боже благословення. Членам нового землеробського співтовариства соромно буде, коли наступної весни вони зважуватимуть свого директора.

— Ну, скільки ти тоді важитимеш? Певно, не більш як коник-стрибунець. Нам ще доведеться носити тобі сало й ковбасу, щоб ти трохи від'ївся!

Бінкоп, посміхаючись, вислуховує Германову благочестиву суботню проповідь. На все свій час! Ось узимку він уже неодмінно погладшає. Але чого треба тут Мампе Сіромасі, який шанобливо стоїть віддалік, смиренно розкривши рота?

Виявляється, Мампе Сіромаха хоче вступити до *товариства святих*. Герман ладен за нього поручитися! Старий кравець Шлівін віднайшов спасіння і повернений у лоно небесне.

Бінкоп добре знає, що Мампе Сіромаха буде тільки недовгим гастролером у їхньому співтоваристві. Проте йому страх як кортить потішитися такою розвагою й розлютити свого ворога — лісопильника.

Ось якими манівцями змушений часом іти господь бог, коли він справді має намір врятувати одне із своїх створінь від несправедної смерті.

Отже, не самі тільки клопоти й турботи судилися Оле, але й маленькі радощі. У неділю повернувся додому Франц Буммель. Корову свою він обміняв на коня. Буммель дістався аж до самого Мекленбурга, тож йому знадобилося чимало часу, щоб, ведучи коня на поводі, повернутися додому.

Софі не затанцювала з радощів. Що воно за кінь? Сама шкіра та кістки. На кульші можна капелюх повісити, і не білий він, і не чорний, а ніби засиджена мухами шкапина, і літ їй, певно, двадцять, не менше. А сам Франц на кого схожий? Куди він подів свій новий костюм?

— Та ось же він, на мені!

Софі дивиться на жалюгідне лахміття, що ледве прикриває тіло її чоловіка.

— Та ти що, зовсім з глузду зсунувся?

Нехай і так, він зробить усе, як Софі хоче, тільки про коня — ні слова! Франц здобув його з превеликими труднощами й морокою. Це ж чистокровний арабський кінь, ось його столітній родовід!

Софі спересердя плює на той папірець. Усе це брехня й вигадки!

— Ще б чого! — Франц починає гніватись. Хіба зразу не видно, що чорт сидить у цьому коні? Благородна кров, такого коня ніякими силами не стримаєш, як розійдеться. Окраса арабських степів оця конячка! А в стайні яка смирна й довірлива, як тихо стоїть. От нехай Софі ляже на землю. Франц проведе над нею свою конячку, а Софі встане цілісінька.

— Лягай на землю, Софі!

Змучена вкрай Софі накидається на Франца, дає йому ляпаса, дряпає обличчя. По тому біжить до Бінкопа.

— Не гнівайся на нього, прости його! Тепер усе буде гаразд!

69

З вісімнадцятилітнього віку не доводилось Аннгрет переживати такої неспокійної весни. Але тоді дні були сповнені щерть зустрічами з Юліаном на порослому ялівцем пагорбі, радістю, любов'ю, надіями, а тепер?

Ночами Аннгрет лежить, думає, і сон тікає від неї; змучена, розчавлена, вона чуває, що старіє.

Останнім часом вона тримає вино й лікери в шафі на білизну. Про всякий випадок. І частенько попадається до тих яскравих і солодких трунків. Але все марно. Сп'яніння не приносить їй ані спокою, ні сну. А що, як Юліан удався в батька, старого хазяїна лісопильні, який заради своєї комерції не побоявся б і людину вбити? Ні! Сто разів ні! Просто вона забула за цим вічним чеканням і самотністю, що Юліан — це Юліан, світська людина, кавалер, він знає, як треба поводитись.

Минуло чимало часу, та нарешті любовний порошок матінки Себули таки подіяв. Рамш приходять уночі й залізає через вікно. Хіба ж це личить справжньому панові? Проте Аннгрет намагається про це не думати. Він прийшов. Вона перемогла.

Юліан сяє, він — сама привітність, і джентльмен з голови до ніг, як завжди. Галантне залицяння, кава, печиво, приємна розмова, вишукані манери, словесний двобій, що кінчається ніжними дотиками. Грайливе піддрочування, як замолоду, легка гра.

Аннгрет уже не згадує невтішних днів чекання. Не пам'ятає себе, нічого не пам'ятає.

Юліан ніжний, палкий і мрійливий. На ньому шовкові спід-

ні. Він вишуканий, як у юності. Оживають спогади про давні дні...

По тому вони сидять, ніби щойно повернувшись із мандрівки в південні країни. Цокає великий годинник. Місяць розмальовує химерними візерунками блакитний оксамитовий килим. Троянди на шпалерах розпливаються в синю кашу.

Юліан сидить з краєчку ліжка. Литки в нього в'ялі, бліді. Сиве волосся в бороді поблискує при місячному світлі. Він, не соромлячись, чухає голі груди й намацує в темряві свої шовкові спідні.

— So sorry, що ми тоді не поїхали разом до Америки!

Ці слова — доказ його любові. Серце в Аннгрет тремтить з радості.

— Навіщо нам Америка? А хіба нам тут погано?

Колись багато чого стояло їм на заваді: старий хазяїн і його комерційні плани, оте дурне вивчення медицини. Нині настали великі дні. Аннгрет спокусливо сміється, як ту весну, на порослому ялівцем пагорбі.

— Нічого більше не стоїть нам на заваді. Ми можемо по-братися, якщо ти тільки схочеш!

О, Аннгрет багато чого не знає! Очевидно, вона й досі пам'ятає перспективну, солідну фірму: «Рамш. Штахети, ящики і т. ін.»? Жодного саду, садиби без штахетів фірми Рамша?.. Усе це в минулому, що відійшло назавжди, як забарвлене пурпуром вечірньої зорі вітрило у відкритому морі...

Життєвий шлях Аннгрет не був устелений трояндами, але уявити собі, що її Юліан змушений лічити дрібняки? Грубезні пачки кредиток, цілий центнер квітів на скромне весілля, два чи три роялі для майбутньої дружини — таким жив Рамш в її уяві.

Юліан щиро засмучений — після такого неповторного любовного зльоту говорити про такі прозаїчні речі! Та якщо вже Аннгрет сама почала: sorry, so sorry, але перш ніж одружуватись, він, на жаль, повинен буде поцікавитись посагом

своєї нареченої. Цілковита ясність — ось його правило. Прикро, дуже прикро! That's the matter.¹

Сльози блищать в очах Аннгрет. Лісопильник щиро стурбований: ні, о ні! Тепер вони й справді з небес любовних утіх звалилися на тверду землю, на цю застарілу планету, де життя складається із безупинних сутичок. Не встиг господь бог зняти з нього, Юліана, тяжку підозру щодо причетності до безглуздої смерті червоного Дюрра, як цей Мампе, цей Сіромаха, надумався вступити в колгосп скаженого Бінкопа...

Аннгрет — з вразливістю закоханої жінки:

— А яке нам діло до цього Мампе Сіромахи?

Хіба Юліан щось сказав про Мампе Сіромаху? Напевно, випадково зірвалося з язика. Однак Мампе, віддана душа, дістався йому в спадщину від батька, він чоловік багатий в чому корисний і потрібний, така собі пам'ятка минулих часів. Пієтет!

Аннгрет знову тягне лісопильника в ліжко. Поцілунки — печатка кохання! Уже не яскраво-жарке полум'я, а мерехтливі червоні вогники, бо думки Аннгрет блукають далеко звідси. Чи не звихнулася вона часом з розуму? Сидить у своїй кімнаті і мріє... Одного чудового дня раптом розчиняться двері. Мампе Сіромаха піднесе руку до козирка:

— Я приніс тобі новину!

— Новину?

— Аннгрет, ти розорена!

— Як це так?

— Один чоловік, на ім'я Бінкоп, пограбував тебе...

Дивні часи! Аннгрет попливла за течією. Вона жила розпусно, весело, але наосліп.

Вона гладить притихлого лісопильника.

— Я все ж не така бідна, щоб мене зрікатися.

— Я боюсь...

— Не треба боятися. Це тобі не личить.

¹ Ось які справи (англ.).

Бінкоп повертається з громадського курника пізно. Товаришка Нітнагель доглядає там двісті п'ятдесят курчат. Приріст для нового землеробського співтовариства, загальна радість.

А вдома його чекає несподіванка: його ліжко знову стоїть посередині спальні, рвана рана вже не зяє на його боці,— поряд стоїть, як і колись, друге подружнє ліжко.

Це не дрібниця! Можливо, на Бінкопа чекає велика радість, нежданий, несподіваний розквіт? Розквіт? Якщо й так, то осінній, невчасний. Оле топче ці квіти. Невже в Аннгрет все покинчено з Рамшем? І тепер вона хоче використати його, Оле, потребу в теплі, щоб таким чином з ним помиритися? Бінкоп бариться, не роздягається, не лягає в постіль. Ні, вишні в його садку висять не так низько!

Розбурхані думки не дають Оле спокою. Чи можливе примирення з Аннгрет? Чи існує для них спільна дорога? Та й чи взагалі вона існувала коли-небудь?..

Обірваний і завжди голодний, він колись завів собі пасіку, та чи відчував він задоволення від меду й грошей з того меду? Він полишив на Аннгрет догляд за вуликами, і вона охоче там поралася, на свій розсуд порадкуючи медом і прибутками. А Бінкопа невдовзі вже поглинули інші інтереси. Він спробував розвести новий вид бджіл з довгими хоботками, які могли б висмоктувати мед з глибоких чашечок квітучої конюшини. Для цього довелося порушити кілька бджолиних роїв, відібрати бджіл з найдовшими хоботками й розшукати для них відповідну матку.

У ті дні над тоненьким носом Аннгрет уперше з'явилася крута зморшка:

— Ну, що ти за людина? Одне в тебе на думці — потурати своїм химерам, а про користь ти зовсім не дбаєш!

По тому Бінкоп удався до експериментів із племінними свиноматками. Аби збільшити їхню поросливість, він, коли

настав час парування, повантажив їх на воза й повіз до спеціально обраного для цієї мети кнура. А його власний кнур без усякої користі стояв у хліві. Дослід виявився вдалим: у другому поколінні свиноматки й справді стали плодovitіші. Але водночас спіткала його й прикрість: з чергової весільної подорожі свиноматок Бінкоп завів у свій хлів бешиху. Кілька свиней здохло. Докори Аннгрет, які посипалися на нього, стали ще в'їдливіші:

— Зроду не бачила я чоловіка, котрий би так, як ти, не вмів берегти своє добро.

— Та годі вже тобі, життя — не заклад страхування від пожежі!

Оле не припинив своїх дослідів із свиноматками й домігся чималих успіхів.

І от уже Аннгрет сіла на ці успіхи, як квочка, що широко розставила крила й ладна клюнути кожного, хто зазіхне на них...

Уже пізно. Бінкоп прокрадається назад до спальні. Друге ліжко й досі порожне. Не роздягаючись, він сідає з краечку ліжка... так, про всякий випадок.

Двері розчиняються. Бінкопове серце калатає в грудях. Даремно! На дверях з'являється Герман Вейхельт, божий чоловік, і скидається на те, що він хильнув не тільки райського нектару. Герман усміхається, як вдоволена дитина, заточуючись, іде до ліжка, ніжно погладжує подушки. По тому вішає свій чорний недільний костюм у Бінкопову шафу на одяг, розв'язує свій клуночок і при тому базикає безгавно.

— Яка ж бо славна молодичка оця Бінкопова Аннгрет! Худобу не годує, обіду не готує, живе самотньо, однак про свій християнський обов'язок не забуває.

От Бінкоп, скажімо, обіцяв йому, Германові, ліжко, а чи додержав він своєї обіцянки? Зате Аннгрет, цей ангел у черевичках, дала йому кімнату й ліжко. Недарма всі кажуть:

Оле побігач-скорохват. Господь не встигає звити в ньому гніздечка...

Герман надіває свої артилерійські окуляри, дістає Біблію, читає запізнілу вечірню молитву й співає:

Господь — мій спаситель,
Господь — моя надія!..

— Германе, ти пив горілку?

— Горілку? Ні!

Герман випив з хазяйкою, Аннгрет, по п'ять келихів церковного вина. Хіба Бінкоп не знає, що те вино — це кров господня?.. І Герман виспіває далі:

Коли навкруг все гине,
Господь вас не покине...

Він співає доти, аж поки падає горілиць на ліжку.

Добра пожива для нічних роздумів Бінкопа. Цілу ніч він крутиться на ліжку, приймаючи «хропак-парад» нового нічного сусіда. Засинає він тільки над ранок, та майже одразу його будить Вільм Гольтен:

— Злодійство, Оле, злодійство!

Виявляється, вночі хтось вивів із громадського хліва бика і племінну корову.

Бінкоп не зчиняє галасу. Немов сновида, він іде вперед і стукає в двері Аннгрет. Заспана Аннгрет відчиняє йому. Картинка для сімейного календаря: колишнє подружжя зустрічається на світанку в нічному вбранні. Знайомий запах Аннгрет обвіває, затуманює мозок зголоднілого Оле:

— Що треба мені зробити, щоб ти... ти вкрала бика й корову!

Аннгрет — спокійно і з почуттям переваги:

— Чого ти трясешся? Це був мій бик.

— Але ж ти береш уже другу корову.

— Половина всього господарства — моя.

Бінкоп мовчки відступає назад у сіни. Коли він зачинає за собою двері, йому здається, що вони поважчали на цілий центнер.

У кабінеті колишнього районного секретаря Карла Крюгера переклеїли шпалери, потім його прикрасили фікусом і лавровим деревом — у кожному кутку поставили по діжці. Коли кабінет провітрюють, рослини шелестять, як у тропічному лісі.

Чорний письмовий стіл Карла Крюгера притягли в районний комітет із спорожнілої вілли якогось фабриканта в тисяча дев'ятсот сорок п'ятому році. Тепер його замінили на світліший письмовий стіл з багатьма шухлядами. Часи настали світліші, але водночас і складніші. Коли новий секретар Вуншгетрой помітив, що довжелезний письмовий стіл перегородив увесь кабінет, як бар'єр, було вже запізно. Не міг же він вимагати, щоб через якихось два тижні для нього знову купували дорогі меблі.

У тому, що в його кабінет притягли високе крісло із шкіряною спинкою, теж не було його вини. Висота письмового столу визначила й висоту крісла. Про клубне крісло для відвідувачів, яке поставили перед старомодним письмовим столом, можна було сказати тільки те, що воно глибоке. Майже всю стіну за величним кріслом секретаря закрила картина, намальована олійними фарбами. Це робота найпрогресивнішого художника в Майберзькому районі, її подарували Вуншгетрою в день його сорокаріччя від імені партійних працівників апарату районного комітету.

Власне кажучи, картина мала б висіти в помешканні секретаря, але вона виявилась надто громіздкою і, так би мовити, вступила в конфлікт із віконними шторами товаришки Вуншгетрой. До того ж сам Вуншгетрой додержувався такої думки, що витвори мистецтва належать народові. Часи капіталістичних колекціонерів минули.

Колись Вуншгетрой був маляром, мав свою потаємну мрію і навіть сам копіював картини. Оцю картину за його кріслом він не сприймає як витвір мистецтва. На ній зображено ливарний цех, і художник не пошкодував червоної

фарби. Та, незважаючи на цей, може, надмірно розжарений метал, глядач залишався холодним. Обличчя ливарників прикрито козирками. Художник відчутно полегшив собі роботу.

Так чи інакше, ця картина — подарунок, до того ж на окружній виставці критики розхвалили її. Зрештою ці критики спеціально студіювали своє ремесло і, напевно, краще знають, що таке мистецтво, ніж профан Вуншгетрой.

Це щодо живопису. З літературою товаришу Вуншгетрою доводиться не легше; він терпіти не може оточувати себе книжками, яких не читав. Для читання потрібен час. А часу Вуншгетрою завжди бракує: щодня треба переглянути свіжі газети, ґрунтовно розібратися в силі-силенній брошур, проектів і циркулярів. Щоб почитати класиків марксизму, Вуншгетрою інколи доводиться відривати у себе дві-три години недільного відпочинку. На шкоду власній родині.

Коли часом буває, що окружний або центральний партійний комітет вимагають, щоб партійні працівники прочитали й, так би мовити, взяли на озброєння той чи інший літературний твір, Вуншгетрой наказує принести ту книжку з районної бібліотеки.

Саме через це Вуншгетрой нерідко відчуває докори сумління. Адже він мусить брати активну участь у всіх дискусіях і в своїх виступах завжди говорити щось глибоко обґрунтоване, а в нього не лишається часу навіть на те, щоб прочитати твори письменників своєї округи. Він не читав навіть книжок обох письменників свого району, але це турбує його значно менше. Обидва вони — безпартійні дитячі письменники. Вуншгетрой ще з часу свого навчання в партійній школі пам'ятає відомий вислів Максима Горького про дитячі книжки: «Для дітей треба писати, як для дорослих, тільки краще!» А в те, що ці місцеві письменники вміють так писати, Вуншгетрой не вірить. Інакше хіба вони залишалися б у Майбергу? І хіба «Нойес Дойчланд» могла б так уперто замовчувати їхню творчість?

Часто, дуже часто Вуншгетрой міняв і поліпшував свій стиль роботи. Та, незважаючи на це, йому ніяк не вдавалося вивчити всі ті галузі, щодо яких від нього вимагали спеціальних знань.

Сутеніє. В галуззі розквітлих каштанів біля будинку районного комітету шелестить теплий вітерець.

Сьогодні у Вуншгетроя, всупереч звичаю, випав вільний вечір. Перед ним лежать непрочитані газети, а трохи осторонь — свіжий номер журналу «Єдність», ох, Вуншгетрой, звичайно, міг би поїхати додому, але вдома він уже не читатиме. Доведеться допомагати синам готувати уроки й вислуховувати нарікання дружини:

— Просто соромно, сини першого секретаря районного комітету партії, а так погано вчаться!

Коли доводиться допомагати синам з математики, Вуншгетрой почувається якось невпевнено. Від дітей тепер вимагають так багато, і коли Вуншгетрой виступає на теми народної освіти, він мусить вимагати ще більше і від школярів, і від учителів. А насправді йому самому слід було б підучити математику!

У цей час хтось щосили стукає в парадні двері. Нічний сторож уже поставив чайник на вогонь. Він не дуже поспішає до дверей.

— Заходь, не замкнено!

У вестибюлі з'являється червонощокий Ян Буллерт.

— Я до товариша Вуншгетроя!

— За викликом?

— А тепер що, обов'язково потрібен виклик?..

Буллерт сидить навпроти Вуншгетроя. Вони знайомляться. Вуншгетрой не дуже говіркий.

— Що сталося? Розкажуй! — У Вуншгетроя на лівій щоці рубець від осколка гранати, щоку стягнуло, і тому здається, що з його обличчя не сходить зарозуміла посмішка.

Буллерт, сидячи в низенькому кріслі для відвідувачів, почувся, наче Давид перед Саулом.

— У вас тут палити дозволяється?

— Дозволяється.

Йдеться ось про що: Ян Буллерт потребує допомоги партії. Його син все одно що дезертирував. Саме в розпалі весняних робіт! Цей хлопчина, бачте, бажає на свій страх і риск учитися музики.

— Чи відповідає це нашій точці зору на поведінку молоді?

Вуншгетрой — байдуже:

— І це все?

Ні, власне, не все.

— Я хотів би поговорити ще про хворобливий потяг до роздаровування.

— Роздаровування?

— Ну, це не зовсім так. Йдеться про товариша Бінкопа, який таємно привласнив собі громадську землю.

— Бінкоп? — Це незвичне прізвисько примушує Вуншгетроя згадати про Фріду Сімсон, яка приходила до нього.— А де ж звіт? Чи обрано вже нового секретаря партосередку?

Новий секретар — Ян Буллерт. Ось він тут сидить. Ще недосвідчений керівник. Добре було б, якби до них прислали з району інструктора чи ще кого-небудь.

Вечірня розмова між Буллертом і Вуншгетроєм триває недовго,— це ж не якесь урочисте засідання. Вуншгетрой думає: не дуже підкований товариш. Родинні проблеми хвилюють його більше, ніж партійні. Мабуть, він добряче експлуатував свого сина...

А вголос він говорить:

— Іструктора я пришлю. Гаразд?

— Гаразд.

Через чверть години Вуншгетрой уже їде додому, в селище на околиці міста. Шофер потягується, розморений весняним теплом. Вітер шелестить у липах на базарній площі. Із радіоприймача в машині линуть квакаючі псевдоджазові ритми:

Напровесні жіночі очі, ча-ча...

— Вимкнути? — питає шофер.

— Нехай собі цигикає!

Навіть весна не перешкоджає пам'ятнику мертвій королеві за чавунною огорожею посеред базарної площі проливати над собою сльози: «На цьому місці, ах, лилися наші сльози...» Вони їдуть брукованою площею. В радіоприймачі щось клацає, пауза, потім лунає голос коментатора:

«Доля шахині Сорейї залишається невідомою...» Вуншгетрой прислухається.

— Яка у тебе там програма?

Шофер натискає на клавішу, голос диктора тепер звучить приглушено, ніби з льоху:

— Перший колгосп у Східній зоні...

Вуншгетрой хапає шофера за плече:

— Хай буде!

— «...організовано в Блюменау, селі Майберзького району, за радянсько-російським зразком. Організація цього колгоспу відбувалася відповідно до вказівок вищих комуністичних функціонерів. Селян примусили зігнати всю худобу на спільну громадську обору і працювати, як російські мужики, за злиденну оплату...»

Вуншгетрой наказує шоферові зупинитись і виходить з машини посеред головної вулиці.

— Дай мені сигарету!

Секретар квапливо затягується, як усі некурці, й походжає туди й сюди по тротуару. По тому він знову сідає в машину:

— В районний комітет! — Шофер вмикає газ.— Стій! Ти знаєш дорогу на Блюменау?

Шофер дорогу знає.

На путівці, ще по-весняному багnistім, вони наздоганяють Яна Буллерта. Секретар райкому аж тремтить з гніву, підступаючи до самотнього велосипедиста:

— Та ви що там, у вашій глушині, зовсім з розуму зсунулись?

72

Хлопчик-підпасок встромляє хворостину в мурашник і з цікавості трошки розворушує його. Мурашина громада починає рухатися. Минає півхвилини — і ось уже здається, що вся ця велика купа складається із украй розхвильованих мурашок.

Те саме відбувається в Блюменау через день після розмови Вуншгетроя і Буллерта. Яну Буллерту нема коли працювати на полі. Він ганяє туди й назад по селу. Розсильний общини теж поспішає, без угаву подзвонюючи, туди й назад

на своєму велосипеді. Після уроків ще й Антон Другий як помічник кур'єра бігає від одного товариша до іншого: термінові позачергові збори партгрупи за участю районного секретаря Вуншгетроя!

Бургомістр Адам Нітнагель тремтить, мов у лихоманці. Фріда Сімсон шепнула йому *пару теплих слів*, аж ніяк не запозичених із «Порад про демократичне поведіння з людьми».

— Ну, тепер ти вип'єш ківш лиха, дорогий мій Адаме!

Невгамовний Фрідин дух створює спеціальне гасло для оздоблення «залу засідань». Товаришка Данке з кооперативної крамниці каліграфічним почерком вимальовує гасло на шматку червоної тканини:

«Кожний удар молотка для плану — це цвях, забитий у віко труни паліїв війни!!!» Три знаки оклику.

Настав вечір. Теплий лагідний вечір. На сільському моріжку, зовсім поряд з машиною районного секретаря кумкають жаби. Деркачі кричать у лугах, ухають сичі. Усі створіння, які за день не упоралися з любов'ю, користаються з ночі.

У заїзді «Під кривою сосною» освітлено два приміщення: кімнату для гостей і зал для засідань. У першій сидять хуторяни Серно, Тутен-Шульце, Рінка, Марандт, рибалка Анкен і всі, чия доля по-своєму переплелася з долею села; певна річ, що й Рамш теж тут.

У залі для засідань зібралися комуністи. Ніхто не має права сюди заходити, за винятком хазяїна заїзду Готгельфа Мішера. Мішеру відома як думка комуністів, так і думка хуторян щодо деяких питань, і насамперед щодо колгоспу Бінкопа. Мішер міг би скласти собі повну картину, але не хоче. Його підприємство не терпить ризику. Через те Мішер і не належить до жодної партії. Він платить членські внески і в «Селянську допомогу», бо в будні хазяйнує потроху, а крім того він ще й член «Народної солідарності». З нього досить.

У залі засідань в люстрі світиться тільки одна лампа. Мішеру спершу треба дізнатися, що тут замовлятимуть. Усі обличчя товаришів тонуть у півтемряві. Гасло, винахід Фріди Сімсон, освітлене зовсім тьмяно.

За столом сидять: гість — товариш Вуншгетрой, Фріда Сімсон, товаришка Данке, муляр Келле, Емма Дюрр, — одне слово, все керівництво партгрупи. Інші посідали де попало на лавах попід стінами.

Ян Буллерт оголошує збори відкритими. Передусім він вітає гостя з районного центру й дякує за честь. Фріда Сімсон підносить руку:

— До порядку ведення зборів. Спочатку ми заспіваємо, як це нині скрізь заведено!

Вони співають — погано, але співають.

Хто скликав збори, той нехай і виступає перший. Ян Буллерт — не промовець. На зборах він не вміє говорити розкуто, жваво і з гумором, як говорить на селі чи в полі. Його мова неприродна. Буллерт наслідує манеру постійних промовців на зборах. Усе має бути, як годиться, — як то кажуть, у церкві свистіти не заведено.

— Товариші, беручи до уваги ті великі завдання, які стоять перед нами, в Берліні почали підготовку до партійної конференції. Наша блюменауська партгрупа, зі свого боку, повинна істотно посилити свою діяльність... Критика і самокритика — це ті важелі...

Товариші, які колись ходили до церкви, добре знають ціну такої балаканині. Там це зветься літургія. Опіум для народу. Усі чекають, коли ж нарешті дійде до суті справи.

— А як стоїть у нас питання з партдисципліною? З партдисципліною в нашій групі, на жаль, не все гаразд...

Члени партгрупи, що сидять на лавах попід стінами, починають вовтузитися. Ось воно, головне. Ян Буллерт переводить дух, мабуть, трохи довше, ніж треба.

— Візьмімо, наприклад, товариша Оле Гансена, на прізвисько Бінкоп. Хіба в минулому в нього не було великих заслуг? Ніхто не має права заперечувати, що він активно

підтримував нашого покійного партійного секретаря Антона Дюрра. Бінкоп був зразковим головою «Селянської допомоги»...

Бінкопу здається, що він чує надгробну промову над собою. Помітивши дірку в своєму правому гумовому чоботі, він не зводить з неї очей.

— Бінкоп багато корисного зробив як депутат районних зборів! Він завжди був готовий прийти на допомогу кожному з нас, звісно, в рамках селянських можливостей. Ну, а що ми бачимо тепер, товариші? Тепер він вийшов за межі цих рамок. Ви знаєте, що я маю на увазі: Бінкоп за спиною партії придумав таке, що це може нас бозна-куди завести...

Хазяїн готелю Готгельф Мішер, опустивши додолу очі, проходить по кімнаті й приймає замовлення від численних клієнтів. Він тримається так, ніби прибув з іншої планети й не розуміє тут жодного слова. Йому замовляють сигари й горілку. Тепер можна увімкнути ще дві лампи в люстрі.

У кімнаті для гостей всі очі спрямовані на хазяїна заїзду.

— Ну, як там, — чи затиснуть вони Бінкопа поміж колінами та й надають як слід?

— Вони вже нам'яли йому вуха! — сказав Мішер і відразу прикусив собі язика: хоча б це не пошкодило його закладу.

Його слова дають привід лісопилникові для невеличкої, так би мовити, «пивної» промови — із підморгуванням і заграванням.

— Колгоспи? Це не було передбачено, і так далі. — Він підморгує слухачам. — Я нічого не маю проти наших друзів, але Росія — це Росія: багато землі і мало роботящих людей. А Німеччина — це Німеччина! Соргу, але німці не прихильники машинного обробітку злаків і картоплі. Ми — за розумну сільськогосподарську працю!

Тутен-Шульце ковтком пива прополіскує горло й схвально киває головою. Готгельф Мішер не може собі такого дозволити, але душа його полум'яніє, приєднуючись до думки промовця, і бородавка на підборідді наливається кров'ю.

Та ось лунає масний голос Серно. Здається, він іде із за-
ткнутої чимось грамофонної труби.

— Господь покарав Блюменау, бо люди не хочуть кори-
тися йому, як колись. Тільки-но господь устиг прибрати до
себе Дюрра, цього бентежника,— хіба ж не так? — як він
уже карає безумством поважного на селі чоловіка Оле і на-
цьковує його на нашу громаду,— хіба ж не так?..

А в залі для засідань Ян Буллерт уже зовсім розперезався.
Він верзе, що на думку спаде, він лається, і саме така форма
мови найбільше йому вдається:

— Усім відомо, що товариша Бінкопа свого часу — не
знаю, з ревнощів, чи з якихось інших причин,— бебехнула
по голові реакція, і таки добряче бебехнула! На жаль, Бін-
коп, незважаючи на наполягання товаришів притягти кривд-
ника до відповідальності, не зробив цього,— з чоловічого
самолюбства, чи що! Але цей удар канчуком не пройшов для
Бінкопа безслідно. Товариш Бінкоп хворий. Своїми наві-
женими вигадками він збаламутив усе село. А почалося все
це того зимового вечора, від того удару канчуком по голові.
Тепер нехай виступлять ті, кому нададуть слово, і в першу
чергу, звісно, Бінкоп, якого це стосується найбільше. Пере-
ходимо до обговорення!

Як звичайно, настає пауза. Ніхто не хоче виступати пер-
шим. Адам Нітнагель боїться замовити добре слівце за Оле.
Тоді йому закинуть його давнє соціал-демократичне минуле.

Фріда Сімсон, бліднучи з честолюбства, гарячково під-
шукує відповідну до даної ситуації цитату з класиків мар-
ксизму. Крім того, товариш Вуншгетрой ще не казав свого
слова. Он він сидить, уважно слухає і немовби зверхньо
посміхається. Ситуація неясна й досить дразлива. Фріді
здається, що вона наче балансує на високо напнутому кан-
наті.

Вільм Гольтен за Оле і його колгосп, але він не насмі-
люється про це сказати вголос. Чоловік, який збезчестив
дівчину, вже не може вважатися незаплямованим. Та й Фрі-
да трошки пригрозила йому:

— У справі Бінкопа раджу тобі додержуватись середньої лінії, інакше тебе потягнуть до контрольної комісії!

Товаришка Данке додержується нейтралітету. Хоч би як там оброблялася земля — одноосібно чи гуртом — селяни однаково змушені купувати товари в кооперативній крамниці. І на плані її торговельного обороту це не позначиться.

Емма Дюрр розхвилювалася, наче курочка перед тим як знести повесні перше яєчко:

— Оле, кажуть, що ти божевільний, — ти це чув?

Ян Буллерт:

— Я цього не казав.

Усі погляди спрямовані на Бінкопа. Бінкоп зблід. М'язи на його обличчі посіпаються. Здається, що він відкушує слова від гранітної брили й випльовує їх:

— Я не хворий. І я не божевільний... Візьмімо доброго селянина, — говорить Оле. — Він хазяйнує сам-один і працює, як віл. Він не покладається ні на випадок, ані на погоду. І здобуває зі своєї землі все, що вона може йому дати. Держава добре платить за його продукцію. Селянин багатіє... А тепер візьмімо поганого, недбайливого селянина. Він хазяйнує абияк, і в основному покладає надію на удачу, щасливий випадок. Його земля дає тільки половинний урожай. У нього майже нічого не лишається для продажу державі, через те він мимохіть шкодить їй і сам не вилазить із злиднів! Здібності й нахили у людей не однакові. Колишня селянка Аннгрет Бінкоп по неділях роз'їждає на бричці. А селянка Софі Буммель мусить стовбичити вдома, бо в неї нема святкової сукні, не кажучи вже про бричку. Хуторянин Серно звелів за власний рахунок пофарбувати церкву, а у новосела Барташа, котрий не ледачий за Серно, бракує грошей, щоб обгородити штахетником свій палісадник. День і ніч я міркував над тим, як знищити цю різницю. Я роблю таке порівняння: ось, скажімо, квочка три тижні сидить на яйцях. Потім вона раптом відчуває: щось під нею змінилося. Щось нове з'явилося під її теплим пір'ям. Це курчата. Ви розумієте: вони не хочуть сидіти тихо, вони хочуть вибратися

з гнізда в широкий світ, шукати черв'яків, клювати їх, лопотіти крильцями, радіти. Квочка все те розуміє і не обманює себе. Вона вилазить із гнізда й чекає, що буде далі. Вона йде слідом за тим новим, що видряпується з-під її крила. Вона це нове стереже й захищає. Спробуйте-но зловити курчатко! Я б вам цього не порадив. Руки у вас будуть геть усі в крові, квочка клюватиме вас так, що ви криком кричатимете, і вам далєбі буде не до сміху.

Ми, як ота квочка, сидимо в гнізді, в нашому тепленькому сьогоденні. Застояне повітря в теплім домі починає смердіти. Прийдешнє уявляється нам сильним протягом. Невже ж ми будемо дурнішими за звичайну дурну квочку? Невже ж погодимось, щоб внуки наші, показуючи колись на наші могили, тільки й могли сказати: «Тут лежить мій дід»? Чи не краще було б, якби вони сказали: «Он там пасеться табун, цю нову породу коней вивів мій дід... Гляньте на цей парк! Його насадили мій дід зі своїми товаришами, а вони ж не були ані власниками маєтків, ані чиймись прислужниками». Від вас самих залежить, як про вас говоритимуть нащадки!

Нова дорога пролягає через густий темний ліс. Що чигає на тебе у темряві? Що стрибає з дерева тобі на плечі? І все-таки ми будемо рубати дерева, розчищати ліс, закладати сади й левади. Худоба випасатиметься на них з ранку до вечора. Рука людини торкнеться дикої яблуні. Дрібненькі й кислі плоди наллються золотавим соком, стануть великими яблуками!..

Сувора Емма витирає очі. Як би тишився Антон, почувши цю промову! І кооперативній товаришці Данке в цю мить уже не байдуже, як оброблятиметься земля!..

Земля кружляє в космічному просторі. Оле Бінкоп притяг шмат світового простору в задушливу атмосферу зборів.

Районний секретар вражений. Щось з біса правдиве криється за словами цього селянина. Своєрідні погляди. Вуншгетрой нічого проти них не має, та, якщо просурмити про них на весь світ, чи не посіють вони сум'яття в масах? Сумніви долають його. Зате тим упевненіше відчувають себе

Буллерт і Сімсон. Фріда тішиться великою миттю свого виступу.

— Товариші, коли ми, як партія, нічого не хочемо знати про колгоспи, то з чим же ми, як партія, маємо тут справу, товариші? Очевидно, тут ідеться про наші національні особливості. Я питаю товариша Бінкопа: а хіба ми не терпимо досі приватної торгівлі? І хіба ми терпіли б її, якби це було помилкою? Відповідай!

Оле Бінкоп не відповідає Фріді. Слово бере Буллерт.

Біда, мовляв, у тому, що Бінкоп намагається завербувати в свою секту й інших товаришів. Спільна земля? Управитель і наглядач, як за пана барона? Партія не може, зрештою, робити з себе посміховисько: невже ж, наприклад, він, Буллерт, має поставити на карту своє зразкове господарство і враз його розтринькати?

— Ну, який урожай збере ця секта з того горезвісного пустиря? Банкрутство — ось що виросте на їхній землі. Бінкоп може догратися до голоду.

Вуншгетрой посміхається:

— Дозволь мені одне запитання, товаришу Бінкоп: хіба партія не просурмила б уже давно сигнал «у похід», якби вважала потрібним те, що робиш ти?

Просить слова Емма Дюрр.

— Турботи Бінкопа не з неба впали. Він перейняв їх від Антона, мого чоловіка. Чи хто-небудь досі бачив якусь шкоду від Бінкопа?

Ян Буллерт:

— Це тільки квіточки, а ягідки ще будуть!

Емма:

— Хіба партія — це страхова компанія? Комунізм — найбільший експеримент з часів Адама. Так говорив Антон.

Фріда Сімсон:

— Іди ти зі своїм Антоном...

Емма жваво:

— А ти спробуй собі такого знайти!

Муляр Келле, двометровий здоровань, стукає кулаком по столу:

— Новий капіталізм не пройде! Я за Антона і Оле!

— Хай живе колгосп! — це вигукнув Вільм Гольтен. Фріді не вдалося стримати його запалу.— Хай живе Бінкоп!

Бінкоп зовні ніби спокійний, хоч дрож проймає його до кінчиків пальців на ногах:

— Я все обдумав. Мені здається, я шукаю дорогу вперед, а не назад!

Вуншгетрой:

— Що є вперед і що назад, на мою думку, поки що визначає партія. Чи, може, ти збираєшся її повчати?

Бінкоп схвильовано:

— У моєму уявленні партія скромніша й завжди готова прислухатися до того, чого хоче і чого побоюється народ. Хіба партія — це якесь самовдоволене божество? Я теж — партія!

Обличчя в багатьох присутніх застигли, голови втягуються в плечі. Бінкоп занастить себе!

Сімсон, пожовкнувши з злості:

— Він надто далеко заходить!

Вуншгетрой:

— Це ще можна пояснити. Гірше те, що товариш Бінкоп дав поживу нашому ворогові. А ворог не дримає. Він поливає нас брудом по радіо. А який вигляд ми матимемо перед окружним комітетом?

Оле нервово нишпорить у кишені куртки. Витяг свій партквиток і тремтячою рукою кладе його на стіл перед Вуншгетроєм.

— Якщо ти вважаєш, що я допомагаю ворогові...

Вуншгетрой схоплюється з місця й хапає Бінкопа за рукав. Оле виривається:

— Ти сказав мені недобре слово. Невже наша партія така?!

Він прямує до дверей.

Дарма що на Оле гумові чоботи, товаришам чути кожен його крок. З грюкотом зачиняються двері. Усі сидять, заціпенівши.

Бінкоп проходить через кімнату для гостей, не бачачи червоних від випитого вина облич. Розмови хуторян миттю уриваються. У Бінкопа таке відчуття, ніби Антон, як колись, схопив його за плече: найважче — це перехід!

Бінкоп уже збирався причинити за собою двері, коли до нього долинув ненависний голос його ворога:

— Нарешті вони наважились таки злегка його провчити, і так далі...

Дрож пройняв усе тіло Бінкопа. Тепер йому вже все байдуже: одним стрибком він опиняється біля лісопильника і шпурляє його на підлогу. Дзенькіт, грюкіт. Від нападу раптової люті Бінкоп ніби осліп. Він шарпає свого ворога за бороду й лущує так, що аж кулаки свистять. Лісопильник репетує:

— Help, help!¹

Та ніхто не зрушив з місця, щоб йому допомогти. Подалі від цього балакуна. Тут ідеться про жінок і про політику!

73

На сільській вулиці — ані душі. Оле бредє крізь ясну місячну ніч до Коров'ячого озера. Шумить ліс. Дикі качки прорізають осяяне місяцем небо.

За останні теплі дні трава на луках піднялася високо вгору. Бінкоп занурює руку в мокру від роси зелену повінь. На одному моріжку він зупиняється. Цей лужок — земля його батька, Пауля Гансена, власника карликового господарства.

...Бінкоп бачить себе хлопчиком, хлопчик слухає, розкривши рота. Батько розповідає йому про таємницю цієї левади.

— Доля шпурляє людину в різні боки. Усе ти можеш від-

¹ Допоможіть, допоможіть! (Англ.).

дати, якщо треба буде, навіть постіль свою, але цей луг, гляди, не віддавай марно нікому!..

Батько відкрив йому в той день таємницю цієї левади. Юний Оле виріс за ті кілька хвилин на три сантиметри. Він став спадкоємцем, він заслужив батьківську довіру. Він знав таємницю...

Чого шукає Бінкоп нині, нічної пори на цьому лузі? Може, він і справді несповна розуму, як запевняє Буллерт? Може, удар лісопильникового канчука таки пошкодив йому мозок? Бінкоп скидає шкіряну шапку й лясає себе по черепу. Ох, якби хтось зараз його побачив!..

Батько гладкого Серно щонеділі натоштував собі кишені землею зі свого поля. Під час церковної проповіді він виймав жменю висохлої землі й підставляв пасторові, щоб той благословив її.

— Чим це в тебе кишені наповнені, Готгольд?

— Кров'ю і землею!

З часом зі старим Серно почало діятись щось зовсім недобре. Він почав пересипати землею сторінки свого молитовника. Недоумкуватий! Спробували заборонити йому підносити землю під благословення. Він обурився. На його думку, недорікуватим був той, хто ставився до землі не так, як він.

Старий попередник теперішнього нічного сторожа, виходячи увечері на роботу, бувало, натягував собі на голову ковдру. Для очей він прорізав у ній дві дірки. «Я впритул підійду до будь-якого грабіжника, а він мене й не побачить», — казав він. Жителі села, особливо жінки й діти, боялися цього нічного привида більше, ніж злодіїв і грабіжників. Адже божевільні не знають, що вони схибнулися з розуму...

У повному розладі з самим собою Бінкоп уже над ранок добирається до свого ліжка й лягає біля благочестивого Германа, який блаженно похрюпує поряд. Він почуває себе хворим, таким хворим, що мусить лежати в ліжку. Хай буде, що буде! Видно, він людина другого гатунку.

Сільська служба новин функціонує без дротів і електрики. Потрібні тільки довгі язика та нашорошені вуха — і вона умить почне діяти. Справжнісінький тобі *Perpetuum mobile*¹, котрий, до речі, також потребує час від часу мастила, як кожна машина.

У сільської служби новин Блюменау є два осередки: пивниця Георга Шабера і кооперативна крамниця. Крамниця, крім того, звичайно править і за кав'ярню для тутешніх жінок. Вони гризуть собі погроху печиво або цукерки й жваво пащекують, дожидаючись, коли прибуде кооперативний автофургон з продуктами.

Інформаційна служба повідомляє: «Бінкоп вийшов з партії».

Спростування: «Не вийшов, а його виключили».

Коментар: «Виходити з партії не дозволяється. Із партії завжди виключають, навіть, якщо ти сам виходиш».

Інформаційна служба повідомляє: «Бургомістра Нітнагеля зняли з посади».

Спростування: «Нітнагеля відправили у відпустку за те, що він легковажно поставився до громадської землі».

Коментар: «Соціал-демократи — люди м'якотілі й нестійкі. Обов'язки бургомістра виконує Фріда Сімсон».

Інформаційна служба повідомляє: «Оле Бінкоп побив лісопиленьника».

Спростування не надійшло.

Коментар: «Чаша терпіння переповнилась».

У Блюменау, як і всюди на світі, найсвіжіші повідомлення через чверть години стають історією. Жінки ведуть реєстр вагітностей на селі.

Молода лісничиха Штамм заходить до крамниці. Чемно вітається. Купує булочки, чвертку російської горілки і пляшечку кармоля.

— Кармоль — це корисно, — кажуть жінки. Вони роз-

Вічний двигун (латин.).

глядають літне пальто лісничихи і вдивляються в її обличчя.

— Поздоровляємо, пані Штамм. Давно вже час. Видно, довго гніздечко звивали.

Лісничиха червоніє.

— Це помилка! Це абсолютна помилка! — А що живіт у неї трохи виріс, то це від парного молока.

Під'їжджає кооперативний автофургон. Просто чарівна скринька цей автомобіль! Він привозить плоди керованої на відстані широко розгалуженої внутрішньої торгівлі: купу теплих шкарпеток — серед літа, зимові вовняні рукавички — для збору врожаю, гарненькі спортивні саночки — щоб купатися, і цілий ящик манікюрних ножиць замість очікуваних прищепок на білизну.

Пані Штамм повільно йде селом. Вона ще так мало встигла тут оглянути. У якому стилі, скажімо, споруджено цю церкву? Ні, це не готика. Лісничиха приглядається й до інших вартих уваги місцевих споруд: ось пожежна вежа, стара школа і заїзд «Під кривою сосною».

Із заїзду виходить — який несподіваний збіг! — добродій Мампе, який приводив їй корову. Лісничиха залюбки згадує, як це було. Корова була така лагідна. «Нанетт!» — гукала лісничиха, і корова відповідала їй: «Му-у-у!...» Так, так, це ж справді добродій Мампе!

— Скажіть, добродію Мампе, чи не збираєтесь ви незабаром зустрітись з паном Рамшем?

— З власної охоти не збираюсь.

Молода лісничиха не скнара. І випадково у неї в сумочці знаходиться пляшечка російської горілки. Може, це трохи поліпшить настрій добродія Мампе? Прошу, будь ласка!

Добродій Мампе пригощається, його борлак так і підстрибує. Він бере маленького конверта для Рамша, підносить його аж до носа і вже знає, в чому тут річ.

— Ну й сволота цей Юліан!

— Як ви кажете?

— Кажу, що він на двох дудках грає, от що.

Лісничиха не розуміє, що він хоче цим сказати. Мампе Сіромаха засовує конверта під шапку. Він передасть його Рамшу через куховарку.

— Так буде добре?

— Добре, дуже добре, добродію Мампе.

Сільська інформаційна служба новин обслуговує і Аннгрет. Маленький приємний сюрприз, що тішить її пиху: Рамш і Бінкоп побилися через неї. Маленький сумнів: а чому все-таки Рамш не подає про себе звістки? Хіба вона з каменя вирізьблена?

Увечері Аннгрет шукає розради у м'ятному лікері. У святковому своєму костюмі вона гордо походить перед дзеркалом: хіба парадна вечерея відкладається, пані Рамш?

Тільки господь бог це знає!

Хтось обережно стукає у вікно. Аннгрет умить молодшає. Під вікном стоїть Мампе Сіромаха.

— Go in¹, небесний віснику! — Аннгрет жадає швидше дістати вісточку.

У минулому житті Мампе, напевно, був якоюсь комахою. Він носом чує горілку навіть крізь стіни.

— Дай ковточок, Аннгрет.

Аннгрет наливає йому. Мампе для неї наче земляк, бо їхня спільна батьківщина — лісопильня. Вони цокаються.

— За те, що ми любимо!

Мампе проти цього тосту не заперечує. Він любить горілку.

— Що там чутно на лісопильні?

— Нічого особливого. Листи надходять досить часто, а от штахетник — значно рідше...

А втім, Мампе з лісопильнею не має тепер нічого спільного.

Вони вихиляють ще по чарці. А чому Мампе покинув лісопильника напризволяще?

¹ Заходь (англ.).

Бо лісопильник погрожував йому поліцією і судом. І через нього він втратив роботу у Серно.

— Подумаєш, який можновладний пан знайшовся! Ми що, живемо при *феодалістичному* *целібаті*, чи що?

Аннгрет:

— Говори до пуття, а не мели казна-чого! Що там було з тою стомарковою кредиткою?

Мампе:

— Мовчи й не приставай!

— Кажи до пуття!

— Сто марок, сто марок,— торочиш казна-що! — Він, Мампе, за ці сто марок чимало потрудився.

Виходить, він вантажив, як кажуть, наліво довгомірний ліс для Рамша, якщо Аннгрет правильно його зрозуміла?

— Довгомірний ліс? — Мампе одну за одною вихиляє ще дві чарки м'ятного лікеру.— Дерево падає просто на чоловіка. Як же потрапив чоловік під те дерево? Гм, довгомірний ліс. Про це треба мовчати. А мовчання — тяжка робота. Тепер усе зрозуміла?

Аннгрет бере в руки напівпорожню пляшку й замахується на Мампе:

— Замовкни!

— Ти теж хочеш мені рота заткнути? Поки що ти ще не пані Рамш.

— Я Аннгрет Анкен!

— Звичайнісінька шльондра! — Мампе задкує до дверей і зникає. Пляшку він забрав з собою. Для самозахисту.

У Аннгрет тремтять губи. Вона бачить себе, підпилу літню жінку, у великому, до підлоги, дзеркалі. Аннгрет ногою б'є об дзеркало. Дзенькіт скла. Уламки, хихикаючи, сиплються на підлогу.

Аннгрет біжить на лісопильню. Вона мусить попередити коханого, щоб він остерігався Мампе. Але Рамша немає вдома.

Вечір темно-синій, небо усяєне зорями. Лісопильник скромненько пішки, а не на машині, прямує до лісництва. Лісничий уже два дні відсутній — підвищує свою кваліфікацію на курсах у районному центрі. Молода лісничиха, очевидно, не чекала гостей, бо Рамша вона зустрічає,— *pardou mille fois*¹, — у пеньюарі.

Вони п'ють балатонський білий рислінг із запасів лісного, — у кількості п'яти пляшок. Лісопильникові якось незатишно в кімнаті з оленячими рогами. Роги, неначе вила, націлились на нього зі стіни. Він прийшов сюди, бо в листі пані Штамм настійливо говорилося про якісь важливі новини. Можливо, це стосується деревини?

Розмова набуває теплішого тону.

— До речі, що тут сталося з коровою?

Корова була хороша, але лісничиха ніяк не могла зносити запаху парного молока.

— У моєму теперішньому стані...

Лісопильник підносить свій келих:

— *Be happy all the days!*²

Вони цокаються. Після третього келиха рислінгу корова вже щезає з їхньої розмови. Лісничиха мрійливо споглядає уявну далину.

— Я не пригадую, щоб останнього разу ми поводитися з тобою так офіційно, як зараз...

— Дякую, я теж. *The same opinion*³. Але оці... ці роги кругом! Якась камера тортур!

— О, адже можна перейти до іншої кімнати!

Рамш, очевидно, не заперечуватиме, якщо вона проведе його до опочивальні?

Ні, на це Рамш не згоден. Щось не дуже впевнено він себе почуває, цей *джентльмен*.

¹ Тисяча пробачень (*фр.*).

² Будь завжди щаслива! (*Англ.*)

³ Я такої самої думки (*англ.*).

Лісничиха випиває четвертий келих рислінгу. Вона схиляє голівку, шукає потрібного слова. Потім випиває ще трохи вина й знаходить це слово, але не вимовляє його... Натомість питає, чи не важко, не сумно Рамшу жити завжди самому, без дітей?

— Без дітей? Гарненький жарт, нічого не скажеш! — Рамш шарпає свою блакитну краватку. — Щось жарко тут.

Але ж можна зняти піджак, жилетку — одне слово, нехай почувается, як удома.

Рамш знімає піджак. Жилетку — ні в якому разі. Бо він носить підтяжки. Його спортивний живіт не зносить паска. На все свій час!

Лісопильник ходить туди й сюди по кімнаті, раптом спляється й наслухає.

— Здається, там хтось пройшов під вікном?

— То собака бігає круг дому.

Шабельні рубці на обличчі в лісопильника бліднуть. Чи не краще зачинити віконниці?

Украй збуджена лісничиха втратила владу над собою:

— Не бери собі в голову. Сюди ніхто не заходить! — Вона заривається ніжним носиком у лісопильників піджак, що висить на спинці стільця. Вірґінія — ось воно, те слово. Save our souls! Ні, Рамшу нікуди подітись!..

...Через якийсь час лісничиха пригортається до лісопильника.

— Вірґінія!

— What means that? ¹

— У нас буде дитина.

— Що?

От тобі й друга дудка! Діти — це те, чого Рамш за теперішнього непевного часу та ще й при ненадійному стані його справ ніяк не може собі дозволити. Джентльменам скрутно доводиться.

¹ Що ти хочеш цим сказати? (Англ.)

Лісничиха тепер уже докладно дізнається про те, якою мірою обаполки й довгомірний лісоматеріал, так само як і розподіл пиломатеріалів і таке інше, впливають на добробут власника лісопильні Рамша. Підприємство? А що таке в наші дні підприємство? Мучеництво. Голгофа. Сотні контролерів, як п'явки, смокчуть кров з підприємця.

Лісничиха його жаліє, так, жаліє. Вона вже пробувала дещо зробити для нього. Штахетник, обаполки,— через них вона навіть із чоловіком посварилася.

В лісопильникових очах блищать сльози. Можливо, навіть щирі сльози.

І романтичний герой, образ якого вимріяла собі лісничиха, тане на її очах, наче снігова баба під березневим сонцем. Вона зробить усе, що тільки зможе, щоб ніхто ніколи не дізнався, хто справжній батько її майбутньої дитини.

— Хвала тобі на небі й на землі! — Лісопильник плаче не-підробними сльозами.— Знай, що я вічно буду вірний і відданий тобі!

— *Вірґинія*,— шепоче лісничиха, і лісопильник помалу перестає для неї існувати. Ниця мелодрама розквітає з купи сміття й багна.

Рамш виймає гаманець. Лісничиха морщить свого носа мадонни.

— Що це означає?

— На дитячу колясочку! З тентом проти сонця і з накривкою від морозу й дощу. Прошу — хоча б це!

Лісничисі здається, що з лісопильником щось негаразд. Може, в нього з головою погано, кров не надходить до мозку?

Аннґрет вистежує свого коханого. Сліди ведуть до лісництва. І ось колишня дружина Бінкопа вже причаїлася під вікнами лісництва серед безневинних квітів літа. Вікна ви-

сокі. Вона не може зазирнути всередину, але чує, як Юліан розмовляє з лісничихою, сміється і про щось домовляється.

Небо хмариться. У помешканні лісничого настає тиша. Вікно ледь-ледь освітлене нічною настільною лампою. Шепіт. Аннгрет, самотня вовчиця, ладна завити.

Півночі стоїть вона на вулиці під старим розлогим буком. Починає накрапати дощ. Краплини — як холодні удари. Дощ намочив волосся, одержу Аннгрет...

Починається новий день. Вулиця оживає. Жінки з лісової бригади поспішають на роботу. Аннгрет бреде, як уві сні, до Коров'ячого озера. Якусь мить стоїть над водою, в якій віддзеркалюється дощове небо. Дощ шарудить в очереті. Тисячі мишей перегризають нитку життя. Ні! Ні! Биття серця Аннгрет долає шепіт смерті...

Безпросвітна туга! Бінкоп і досі лежить у ліжку. Герман, його сусід по кімнаті, вже давно встав і порається коло худоби. Вейхельт сповнений небесного спокою. Господь бог зробив його невразливим до зльотів і падінь людського життя.

Двері розчиняються. Курочка Емма, прослизнувши в напівтемну Бінкопову кімнату, відразу завоктала на все горло:

— І що це тобі в голову влізло? Лице, як у мученика, нічна сорочка,— хіба борець має такий вигляд? І що ж нам накажеш думати про тебе? Радій, що хоч Антон тебе не бачить!

Бінкоп мляво відмахується: навіщо йому вставати? Можливо, він і справді божевільний, а може, й ворог: у всякому разі — чоловік без партквитка.

Емма розсовує фіранки, розчиняє вікно, в кімнату вриваються свіже повітря й ранкове сонце.

— Хіба Антон був божевільний?

— Ні.

— А ворогом був?

— Ні.

Отже, і Бінкоп — не божевільний і не ворог. А щодо партквитка, то в Радянському Союзі є товариші-комуністи і

з партквитками, і без партквитків. Антон частенько говорив про це. Господь бачить, що в людини на серці!.. Нема чого розкисати,— ач, худий, як тріска, став!

Емма покинула роботу в лісовій бригаді. Від сьогодні вона в цілковитому розпорядженні нового землеробського співтовариства. Чи, може, Фріда Сімсон піде полоти громадську землю? Та ніколи в житті! А тут уже ради немає: хто замісив тісто, той і пекти мусить!

Оле стрибає з ліжка.

— Ох ти господи, які ж волохаті ноги в чоловіків! — Емма плює.— Ні, Антон не такий волохатий був! — І курочка Емма поспішає до дверей.

Бінкоп, кречучи, натягує чоботи, шукає робочу куртку, коли це зненацька тихенько прочиняються двері: Аннгрет. Вона не падає йому в ноги. Не вкриває поцілунками його руки. Просто стоїть на порозі, підшукуючи слова. Нелегка хвилина для обох.

— Протяг,— каже Бінкоп і весь тремтить.

У відповідь — ані слова. Мертва тиша.

Нарешті Аннгрет питає:

— Чи повинна я просити в тебе прощення?

— Ні, не повинна. І не проси. Що означають слова? Подув вітру — не більше...

— Але ти колись врятував мені життя.

— Еге. Колись!

— Чи буде в нас тепер знову так, як було?

Бінкоп дивиться на змарніле, змучене лице свого минулого: сіточка зморщок під очима! Його трясє... «Що мені зроби...»

— Ні, ніколи вже не буде так, як було!

— Дякую! — Аннгрет високо зводить голову. І йде, йде гордо, не схиляючись, як Аннгрет Анкен минулих днів, щоб за дверима вітальні з блакитними трояндами на шпалерах заридати, як ридають усі зражені жінки на світі. Оле тремтить, але не рушає з місця.

Пані Аннгрет ходить по світлиці з блакитними трояндами

туди й сюди, туди й сюди. Ходить ніби по уламках криги. На підлозі й досі валяються скалки великого трюмо. Вони подзенькують і потріскують під ногами.

Останнім часом пані Аннгрет почала палити. Десь ніби чула, що це заспокоює. Вона п'є м'ятний лікер і походить туди й сюди: ну, то що, — настав час сказати лісопильникові «прощай»? Усе вийде сумно й сентиментально, як вона читала в одному романі: «Прощай, — то був лиш сон...» Я більше не Аннгрет. Ти більше не Юліан. Минула юність, пора зустрічей на ялівцевому пагорбі! І останні мої слова будуть гіркі: чим же ти кращий за свого батька? Комерція, тільки комерція. Ти крокуєш по трупах. А тому — прощай, прощай!

Але м'ятний лікер починає діяти: у ній прокидається свавільна й горда рибальська донька. Хіба уроджена Анкен віддасть те, що вона любить?

Аннгрет згадує шалені мрії пори ялівцевих горбів. Серед них була одна, яка не покидає її й тепер. Це мрія про острів...

Пізно вночі вона сідає писати листа — з допомогою клейстеру, завареного на житньому борошні, газети і ножиць. Спершу вирізає заголовки. Далі, розрізавши фрази, вилучає з них слова, рве їх на клапти й здобуває літери, з яких утворюються нові слова. Так, приміром, із словосполучення «як соціаліст-утопіст» у неї виходить слово «ситуація». До ранку, після довгих зусиль і затрати великої кількості клейстеру, лист готовий.

«Дорогий пане Рамш!

Деяким людям не байдужа Ваша доля. Із певних джерел ми знаємо: знову почалося розслідування смерті Антона Дюрра. Очевидно, хтось проговорився, що це ви поклали його сніданок під оте дерево. Якщо Вам дорога воля, радимо зробити висновки з цієї *ситуації*. Ще є час. З привітом від тих, кому це потрібно знати».

Робітники лісопильні, що належить фірмі «Рамш. Шта-хетник, ящики і т. ін.», сидять на подвір'ї в затінку густої ліщини. Вони снідають. В цей час із Ластів'яного струмка виповзає гадюка. Чорнявий Шульц шпурляє в перелякану гадюку бляшанку з-під консервів. Гадюка щезає поміж дошками.

Сніданок скінчено. Апетит пропав. Робітники розкидають складені штабелем дошки. Гадюка причаїлася під нижніми дошками й сичить. Порятунку для неї нема. Від її залоз поширюється навколо їдкий сморід плазуна. Вона раз у раз вистромляє й ховає язика. Чоловіки з'юрмилися навкруги з палицями й камінням у руках.

— Ти бачиш отруйний зуб?

— Я відчуваю запах отрути!

Три камені летять в гадюку, потім — удар палицею. Гадюка мертва. Переможці прибивають її до жердини. Жердину притуляють до стінки сарая.

Куховарка шкутильгає до них через подвір'я. Судомо пробігає по тілу гадюки. Вона раптом востаннє рвучко розпростується в повітрі — бич, націлений на дім Рамшів. Куховарка голосно скрикує. Виходить стара хазяйка.

— Ви вбили вужа, мого доброго домового!

Жінки закопують в землю безневинного кільчатого вужа під вікнами світлиці з жовтими трояндами.

— Аби ж біди не було! — Стара хазяйка ставить полумисок із парним молоком на свіжу могилку. Це має умилоствити дух вужа.

Але біда вже оселилася в домі. Молодий хазяїн одержує листа. Грубого листа, що пахне прокислим тістом. Той лист примусив затремити найглибші лісопильникові нерви. Ці ненависні лісовики знову йдуть за ним назирці. Під три чорти!

Сільською вулицею проїздить автомобіль. Лісопильник ховається в льоху. Трохи згодом він вилізає звідти. Вияв-

ляється, це привезли пиво хазяїнові заїзду Мішеру. Та через якусь хвилину лісопильник уже знову сидить у льоху. Тепер він достеменно знає, скільки автомашин проїздить за день по селу відсталої Східної зони. Йому б годилося бути міністром автомобільного транспорту. І чого треба машинам на селі?.. Шалений потік недоречних думок при такій дражливій ситуації!..

Лісопильник не бачить для себе іншої ради: видно, доведеться порушити слово, яке він дав батькові перед тим, як той навіки закрити очі. Та хіба він програв свою землю? Невже справді ніякого виходу? Невже не виручить і на цей раз його винахідливий розум?

Він посилає куховарку по Мампе Сіромаху.

Сутеніє. Нарешті приходить Мампе, він уже добряче випив.

Рамш — втілення гостинності.

— Чи ти вже щось їв, пив? І взагалі — як тобі живеться?

Мампе живеться добре. Харчується він у Емми Дюрр. Заробляє марку за годину в новому землеробському співтоваристві Оле Бінкопа.

Розмова уривається. Рамш щось підраховує. Мампе вибілює і п'є. Крізь вікно повіває запахом деревини. На лісовій галявині кричить самець сарни.

— Хтось про нас набазікав зайвого,— каже лісопильник.— Признавайся — це ти?

Мампе не розуміє, на що той натякає.

— Я не кажу про зашахровану сотню марок. Можеш вважати її моїм подарунком.

Мампе грошей не зашахрував. Він їх заробив.

— Дехто хоче надто дешево виплутатись.

— Скільки тобі треба?

— П'ять тисяч марок.

— I kill you!

Мампе п'є.

Лісопильник пробує сторгуватися. Він пропонує тисячу.

Мампе Сіромаха прикидається глухим.

Лісопильник пробує просити. Мампе це приємно: бодай хоч раз у житті хтось лиже йому чоботи. Він п'є.

— *Mu dear*¹,— канючить лісопильник,— згадай про старого хазяїна!

— Я що, по-твоєму, дурень, чи що? Горілчаний біс рветься із Мампе назовні.— Ха-ха, старий хазяїн! А синок його — нікудишня робота. І половини старого не вартий. Зачатий у венеричній хворобі, картонний блазень, лайно нікчемне!

Лісопильник схоплюється з місця, звалює стілець, хапає великі ножиці, націлюється й кидає їх в Мампе...

Та Мампе Сіромаха встигає вискочити з кімнати. Ножиці встромлюються у двері. Вони ледь-ледь подзенькують і тремтять.

77

У наступні дні лісопильник був збуджений і метушливий, як великий лісовий мурах, якому перетнули дорогу до рідного мурашника. Рамш влаштовує свою долю. Посилає кудись термінового листа й чекає відповіді. Ночує він на сіннику, готовий будь-якої хвилини вистрибнути через люк на купу тирси в садку, якщо вночі до воріт під'їде машина.

Через три дні надходить відповідь — телеграма з Дінслакена в Рейнській області. Телеграма адресована старій хазяйці: «Лізхен тяжко захворіла». Не можна допустити, щоб рідна сестра старої хазяйки померла, не уладнавши спадкові справи. Стара хазяйка вирушає в дорогу.

Гладкий Серно здивований. Відколи від нього пішов Герман Вейхельт, йому знову доводиться самому працювати на полі. Робота важка, напружена. Серно помітно схуднув. Тарганитися в місто на велосипеді — для нього справжня мука. А тепер є можливість придбати власний автомобіль. Невже його приятелеві Рамшу машина вже набридла?

¹ Мій дорогий (англ.).

Рамш пояснює, що він не має більше змоги держати машину. Справи йдуть украй кепсько. Правду кажучи, він хоче спробувати щастя в іншому світі.

— Та про це — ані словечка! Нікому!

Гладкий Серно аж трясеться від співчуття. Отже, настала черга й лісопильникові! Ще на одного брата по Христу буде менше в громаді. Шкода, шкода, дуже шкода. Але співчуттям ситий не будеш.

— Ти трохи задорого правиш за машину.

Та не може ж Рамш жебраком вирушати в інший світ!

— Невже ж на острові на твоєму особистому рахунку немає ані пфеніга? Не може бути!

Диви-но, і тут пастка! Серно його шантажує. Ось вона, християнська любов до ближнього! Рамш блідне й віддає машину за безцінь. Думками він лине у *Старий світ*. Світ чесних комерційних відносин. «Фірма Нойербург — цитадель справжнього курця». Світ корпоративного духу. Там студентські рубці замінять йому пошарпане посвідчення особи.

Чи не зібрався Рамш у казкову країну, де течуть молочні ріки поміж кисільними берегами? Адже він кладе у валізу і срібний столовий посуд. А може, він їде на банкет, де і чорний костюм стане у пригоді? Він укладає смокінг з атласними вилогами. Рамш квапливо ходить по кімнатах, зітхає, щось зважуючи, придивляється до речей. Ось він виймає з рами намальований олійними фарбами портрет старого хазяїна і засовує його у валізу із сріблом. По тому зриває із стіни вінок, подарований старій хазяїці до срібного весілля. Старі люди люблять зберігати такі дрібнички. Та хоч би як там було, а листочки на цих ювілейних квітках — із щирого срібла!

Ряба кішка треться об ніжку стола. Рамш замикає на засув комору. Зачиняє вікна у вітальні з жовтими трояндами. На небі спалахують блискавиці. Нелегко було йому зважитись на цей крок,— йому, давньому американцю:

«Тримайся за землю! — ніби лунає у вухах батьків заповіт. — Вона годує свого хазяїна!..» Мудрість старих людей не відає того, що буде після них...

Лісопильник хитрощами відіслав із дому свою матір. Її сльози ще посилили б гіркоту рішення. І цілком можливо, що матері й пощастило б умовити його залишитись тут і чекати нездійсненого, аж поки за ним не зачинилася б із грюкотом тюремна брама.

Хіба ж він злочинець? Він хотів тільки уникнути розорення і підіграв випадкові. То був акт самооборони. А втім, чи так уже й близько було його розорення? Може, й ні. Та чи не мав він права вирівняти свої ділові дороги? Хіба ж не всі чинять так само? Він знає людей, які усували зі своєї ділової дороги цілі племена тубільців, простого люду.

Рамш іде до корівника. Раніше він заходив сюди, тільки щоб вибрати вгодованішу худобу на продаж.

Корови зводяться на ноги. Лїниво дивляться на штучне світло. Своїм подорожнім капелюхом Рамш зачепив гніздо ластівки. Пташенята наполохано цвірінькають. Старі ластівки сповнюють корівник різкими, пронизливими криками — попереджають про небезпеку.

У спогадах лісопильник бачить себе дитиною. Ось він бавиться на подвір'ї в піску. Ластівки шугають над його головою і зникають у корівнику. Він розшукав їхнє гніздо. З нього визирали вкриті легеньким пушком пташенята. Йому закортіло їх дістати.

Він видерся драбиною нагору. Дістався до гнізда. Жадібні руки видавили іскру життя з крихітних тіл пташат. І те, що він тримав у руках, було зовсім не тим, що він хотів мати.

Але там були й дорослі ластівки, гарні переливчасто-блакитні, стрімкі в польоті. Він навчився стріляти. Він вистрелив і влучив. Купка пір'я впала йому до ніг. І те, що він підняв з землі і держав у руці, було не те, що він хотів мати.

Усе життя в руках у нього було не те, чого він хотів. Однак

бажання мати й бажання прагнути того, щоб мати, не знали, а, навпаки, посилювались.

Він бажав оволодіти гордою рибальською донькою. Він тримав її в своїх обіймах, та коли вона покірно схилила перед ним голову, то була вже не тим, що він хотів мати.

Він спрямував підпиляне дерево на того крутія Дюрра... Наслідок був не той, якого він хотів.

Ані тіні мудрості чи зрілості. Тепер він хоче тільки свободи,— такої, як він її собі уявляє.

Лісопиленьник вантажить свої валізи в машину. Виїхавши з двору, він вилазить з машини й зачиняє ворота. Старий хазяїн терпіти не міг відчинених воріт.

Він їде на машині до хутора Серно і там перевантажує свої речі на воза. Машину Серно велить загнати в сарай, а сам везе Рамша до нічного поїзда. На небі спалахують блискавки. Вдаліні гуркоче грім. М'ясиста рука гладкого хуторянина Серно — останній шматочок батьківщини, до якого доторкається Рамш.

78

Літнє сонце світить усім людям, і праведним, і неправедним. Достиг ячмінь, і жито вже заколося. Пшениця хвилюється, як ущерть повне рибою море біля берегової смуги.

Ані найменшої ознаки малодушності у людей з нового землеробського товариства. Ви погляньте на капітана Оле! Як відважно відстояв він свій корабель під час шторму! Погляньте на весело-буркотливу Емму, курочку, яка не дозволить нікому себе прогнати звідти, де вона розпушує землю! Гляньте на Вільма Гольтена, котрий покинув наречену, а не Оле та його колгосп!

Інші члени співтовариства також трудяться, не шкодуючи сил. Вони не дожидаються, поки прийдуть машини з прокат-

ної станції. Хто знає, коли їх приженуть? Праця марно не пропаде. Урожай буде добрий.

Бінкопів мотоцикл стоїть перед дверима. Оле треба поїхати в місто по гроші. Він забігає в дім, щоб узяти свою ощадну книжку. Вона зберігається в коробці з-під циліндра. Непотрібний йому весільний циліндр Оле подарував сажотрусу. У цій самій коробці лежав партійний квиток Бінкопа, коли він ще був комуністом і повноцінною людиною.

Бінкоп засовує руку в коробку: ощадної книжки нема! Зникла? Останнім часом Бінкопові доводилося вдаватися до неї частенько, не рідше, ніж Германові — до його молитовника.

Бінкоп вивертає всі кишені своєї куртки. Невже пам'ять зрадила його? Він шукає, не довіряючи собі самому, скрізь, навіть під шафу зазирає. Хіба можна повірити, що Герман — злодій?! Ні, господь бог не терпить злодіїв. А Аннгрет? Так, ощадкнижка у Аннгрет!

Бінкоп влаштовує облогу вітальні з блакитними трояндами. Чи Аннгрет узагалі не виходить тепер з дому?

Бінкоп злегка підточує й шліфує ключ, який йому вдалося підібрати. Він робить це у дворі, на точильному камені. Звідти видно кімнату Аннгрет. Аннгрет рвучко підходить до вікна:

— Що сталося?

— Нічого. Мені треба наточити одну річ!

Вечоріє. Перепел підпадьомкає в житі. Витьохкує соловейко. Аннгрет виходить із дому. Вона прямує до Коров'ячого озера. Дикі качки кричуть, хрипко крекче чапля. Аннгрет нічого не чує. Вечір, перламутрові хвильки на озері, пахощі жита з полів. Усе це вже не для Аннгрет. Вона тут чужа... З корінням вирвана водяна лілея. Іграшка вітру і хвиль.

На село Аннгрет вирушає, коли вже зовсім споночіло. У Ластів'яному струмку коло лісопильні кумкають жаби.

Аннгрет стоїть під вікном вітальні з жовтими трояндами. Чекає, чекає. Ніщо ніде не ворухнеться. Вона стукає у вікно,

обходить навколо дому, стукає то тут, то там. У вікно куховарки, у вікно старої хазяйки. Ніхто не озивається. Кумкають жаби. Високо в небі мерехтять зорі. Земля кружляє у космічному просторі.

У вікно летить камінь. Шибки розлітаються вдрузки. Пані Аннгрет залізає в дім. Ніби злодійка, крадеться до вітальні з жовтими трояндами.

Майже в той самий час дзвенять і розбиваються шибки в домі Бінкопа. Бінкоп залазить у вітальню з блакитними трояндами. Ключ, який він підточував і шліфував, не підійшов.

Бінкоп бреде навпомацки по кімнаті. Якась ваза розлітається на дрібні скалки. З нічного столика падає фотокартка. Чия фотокартка? Звичайно, його суперника. Він шпурляє її в куток, де грубка.

Бінкоп нишпорить у шухлядах, коробочках. Знаходить пачку листів, ланцюжки, браслет, літери, вирізані з газети, крем, парфуми і туалетну воду, але їхньої спільної ошадкнижки нема ніде.

Бінкоп відкриває навіть дверцята кахляної грубки. У грубці повно якихось паперів. Він витягає їх, риється в попелі. Далі запалює сірника, щоб глянути на фотокартку в розбитій рамці: ось він, Оле, молодий, у весільному циліндрі, з гвоздикою в петлиці. Аннгрет припала до його плеча. Облудне минуло!

Розгублений і безпорадний Бінкоп сидить на красчку ліжка, його замащені сажею руки повисають у порожнечі. Герман хропе на славу господа бога. Земля кружляє у космічному просторі.

Довго-довго тягнеться ця ніч, але ж Аннгрет мусить колись прийти. І що буде тоді? Йому потрібна ошадна книжка. Він чує, як квилить Софі Буммель: ані шеляга в хаті! Оле, дай трохи грошей!

На селі знущатимуться з нього: «секта» сіла на міліну! Антоне, що мені робити? Помиритися з Аннгрет? Невже ти цього вимагаєш?

Горе валить Бінкопа на ліжко.

Повертається додому Аннгрет. Бінкоп встає і йде до неї.

Вітальня з голубими трояндами осяяна місячним світлом. Аннгрет бліда, як смерть. Зовсім як того разу, коли сиділа на мішку з зерном.

«Дай мені ощадну книжку! Софі Буммель потрібні гроші. У Емми Дюрр двоє дітей. Аннгрет, віддай мені ощадну книжку!»

Аннгрет — холодно й владно:

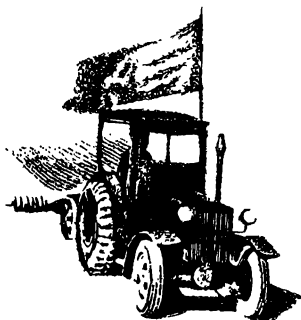
«Ніколи!»

«Ти робиш з мене посміховисько! Чуєш, як люди сміються?»

Оле Бінкоп прокидається. Дві курки квокчуть під вікном.

У розбитій шибі світлиці з блакитними трояндами розвівається легка гардина. Несміливий прощальний привіт. Двері відчинені навстіж. У тієї, що вийшла звідси, обидві руки були зайняті, вона не могла замкнути двері. На столі — букет волошок. Квіти це чи бур'ян? Під букетом — розбите скло рамки й фотокартка. Її перекреслено навхрест синьою теслярською крейдою. Одна риска перетинає навскоси обличчя Оле.

Важко ступаючи, Оле Бінкоп іде до піаніно. У нього таке відчуття, ніби він стоїть у кімнаті небіжчиці. Він грюкає кришкою інструмента. Різкий до болю дисонанс звуків злітає попід блакитними трояндами до стелі.

Частина друга

1

Земля кружляє в космічному просторі. Тьмяне сонце ви-
кочується з-поза лісів. Бліде світло розливається над зем-
лею. Настає ранок. Погляд сягає далеко за обрій. Рання
осінь.

Через сиву росяну траву тягнеться ланцюжок великих
слідів. Сліди залишив якийсь чоловік. У високих гумових
чоботях той чоловік пройшов заболоченим лугом.

Сонячне проміння освітило озеро в лісі. Озеро трохи роз-
плющило око. Чоловік притуляє долоню до чола. Осяяна,
яскравим сонцем вода сліпить очі. Рання осінь.

Ланцюжок слідів тягнеться далі, навколо озера, і засвід-
чує: тут пройшов голова сільськогосподарського коопера-
тиву «Квітуче поле». У неділю вдосвіта прийшов він до озе-
ра за порадою.

Кілька років тому цей кооператив називався новим земле-
робським співтовариством. А Бінкопа та його друзів-одно-
думців прозивали сектантами й святенниками. Але все те
в минулому, все те стало вже історією.

Новий кооператив «Квітуче поле» налічує тепер двадцять п'ять голів, ба навіть більше, бо про самого Бінкопа можна сказати, що він чоловік з трьома головами, та ще й зроду він — упертюх, міцноголовий. Отож не слід вимагати, щоб його любили такі люди, як, скажімо, гладкий Серно, рибалка Анкен, бухгалтер-самоук чи хитрун і крутій Тутен-Шульце. Для них Бінкоп — це ніби рудий бик у череді чорних корів, для них він — осквернитель добрих селянських традицій і законів моралі, баламут.

Можна якось зрозуміти, що й Ян Буллерт, колишній Бінкопів приятель-підпасок, не дуже шанує Бінкопа. Для Буллерта Бінкоп щось ніби Ганс Неборака, бо він, так і гляди, занастить ледве здобуту добру славу нового селянства.

Куди більше дивує те, що далеко не всі члени кооперативу грудьми стоять за Бінкопа.

— Хіба ж «Квітуче поле» — не добровільне об'єднання? — питають вони. — Хіба не обіцяли всім, хто до нього вступить, царства небесного на землі? А що з того вийшло? Виявляється, той рай земний заробити треба, — працювати багато, а одержувати мало. А тим часом гроші, можна сказати, просто валяються під ногами.

— Візьміть позику! Не ганьбіть села своїми злиднями, — наполягає державний апарат устами бургомістра Фріди Сімсон.

А упертюх Бінкоп узяв тільки один раз невеличку позику для почину, та й то відразу забрав собі в голову, що з боргом треба якнайшвидше розрахуватися.

— Один раз заліземо в борги, другий заліземо — без кінця позичати ніхто не може, а надто молода держава простих незаможних людей, — сказав він, і квит.

Куди подівся горщик небесного меду, яким гадали поласувати Франц Буммель і Мампе Сіромаха? І куди подівся щедрий голова, відколи прийняв він до кооперативу «Квітуче поле» колишнього районного секретаря Карла Крюгера? Він зробився ніби управителем маєтку — ось як можна було б відповісти на це запитання, якби Бінкоп хоч трошечки

жалів себе самого. Робоча коняка цей Оле, інакше його й не назвеш.

Уже цілий рік посеред замшлїх селянських покрївель виблискує черепицею новий дах. То новий корівник — краса і гордість кооперативу «Квітуче поле». Це пам'ятник новітньої історії села Блюменау, незалежно від того — всі визнають це чи ні.

Для Мампе Сіромахи це не менш як двісті тридцять невипитих пляшок горїлки, для Франца Буммеля — п'ятсот вісімдесят незіграних партій у карти. Для гладкого Серно та його горїлчаних братів новий кооперативний корівник — це виклик, це блюзнірство, за яке господь бог поки що нікого не покарав.

Однак Бінкоп так і не навчився, самовдоволено згорнувши руки на ситому череві, дожидати, поки нове життя добереться до нього. Ні, він сам іде йому назустріч: ану покажино, що ти там припасло для людей із «Квітучого поля»?..

Минулої ночі він погано спав. Життя припасло для нього Коров'яче й Теляче озеро. А що таке озеро?

Озеро — це шмат землі, вкритий водою. Яка користь може бути для кооперативу від такої землі, коли для її осушення знадобиться не менше сотні людей і хтозна-скільки машин? Бінкоп і досі ще, наче в дитинстві, розмовляє з навколишніми речами й тваринами.

— Ач, як ти тут розкішно розляглося, а користі з тебе катма,— уголос розмірковує він біля залитого сонцем озера.

Сонячне проміння зігріває повітря. Повітря тихо подзвонює. Очерет шелестить під повівом ранкового вітерця. Ну, що ж, і це відповідь.

Бінкоп починає розмову і з пробудженими очеретинами:

— От стоїте ви тут так гордо, шелестите собі, користі з вас катма, а ви ж могли б стати, газетою, плакатом або цинковкою.

З озера витікає струмок. Струмок цей неквапливо тече луками, розмиває й заболочує їх. Оле зупиняється на одному лужку, зрізає вільхову лозину. Лозина довжелезна, вдвоє

довша, ніж він. А в ньому, нівроку, один метр і вісімдесят сантиметрів — це його мірка на початку війни.

Бінкоп зсовує шапку на потилицю, і чуприна його розсипається. Тепер вона має колір ледь прілих каштанів. Він устромляє лозину в заболочену землю, по тому витягає лозину й просмикує через стиснутий кулак, вдоволено киває головою й насторожено озирається на всі боки. Хіба він задумав щось погане? Ні, це в нього така давня звичка. А звичка ця зародилася саме на цьому лузі.

Ну, то як,— чи відповіло озеро Бінкопу? Здається, відповіло. Недарма ж бо він не крокує статечно, як годилося б солідному голові, а стрибає через груддя, задерши голову, дивиться на небо, неначе там летить бозна-що,— одне слово, поводить як дурень й виходить за всякі рамки пристойності.

2

Ще відтоді як Бінкоп був підпаском, плекає він одну мрію. Людські мрії частенько бувають сплетені з павутинок. А от Бінкопова мрія, як рибальський невід, сплетена з міцних ниток.

У мріях ввижається йому, як він, юний Оле, стоїть під весняним небом. Високо над пасмом хмарин пролітає пташина зграя,— птахи повертаються з далекого вирію до рідних гнізд. Лунає трубний поклик вожака. Оле здригається, і від цього солодкого джржу в юнаковій голові починає бриніти пісня. Чудеса, та й годі! Оле зроду її не чув. Певно, він отак, разом з нею, і з'явився на світ. Оле починає насвистувати пісеньку, і пташиний вожак відповідає з висоти:

— Кря-а-а-а!

Потім вожак, ширяючи, спускається вниз, на лужок біля Коров'ячого озера, і вся пташина зграя слідом за ним спускається до ніг Оле Гансена. Хлопчик Оле підготовує знесилених під час довгого перельоту птахів. Вони витягують

шиї, жадібно дивляться на його руки, кахкають і кричать.

Та ось птахи наситились. Вони знову здіймаються в повітря й відлітають. У небі вони вишиковуються у два ключі, що сходяться клином. Якийсь загадковий клинопис накреслено на небі. І один тільки Оле може його прочитати.

Мрії без дій — то пустоцвіт.

Знову настає неділя. Бінкоп сідлає свого астматичного мотоцикла і їде до узмор'я. Його стара машина ковтає кілометри з помітним зусиллям, як стара бабуся — сухий окраєць.

У одного рибалки Бінкоп закупає диких качок: дев'яносто самиць і десять качурів.

По тому він їде додому. Настає ніч. Старенький мотоцикл торохкотить і гуркоче, але Бінкопова уява заглушає той гуркіт. Під зоряним небом йому ввижається табунець качок,— гелгочучи й кахкаючи, він летить прямісінько до Блюменау.

Через три дні качки й качури прибувають на станцію Обердорф. Бінкоп підрізає літунам крила й замикає їх у курнику. Качина сімейка цілий день невдоволено кахкає й гелгоче в загородці,— гарні, меткі птахи, як і годиться диким качкам, і до того ж довірливі, як качине птаство індійців.

Бінкоп надумав приручити диких качок. На найближчі дні муштрування качок стає для нього найважливішим ділом на світі. Оле розсипає для них зерно під кущем бузку і насвистує при цьому. Насвистує давню пісеньку часів своєї далекої юності, коли він був підпаском.

— Такого ви ще зроду не бачили: голова наш бавиться з качечками,— в'їдливо каже Мампе Сіромаха, який встиг уже влити в себе чвертку російської горілки.

Воно й справді трохи дивно: поведінка голови «Квітучого поля» скидається на якусь гру. Під волоссям кольору прилих каштанів в упертій голівоньці Оле Бінкопа й досі живе пустотлива дятяча здатність до всіляких вигадок. Насвистуючи пастушачу пісеньку, Оле подумки добирає до неї слова.

Потому він починає наспівувати її стиха, а далі й на повний голос:

Гей, сірий качуре, злітай!
Туман встає ізранку.
Чом спить вісянка, ти спитай,
І паморозь на ганку.
Снігами вкрилася земля,
Усе біліє звіддала.
Ти чорні хмари розітни!
І привітай прихід весни —
З вітрами і громами.

Минає тиждень. Бінкоп відчиняє загородку. Качки нерішуче виходять перевальцем на просторе кооперативне подвір'я. Кажкають, угледівши вози й машини; гелгочуть, помітивши коней і собак. А зачувши плюскіт води, поспішають до неї, схиляють набік голови і дослухаються.

Із цистерни біжить у відра рідка дерть — пійло для телят. Воно нагадує спраглим качкам воду, і вони пробують пірнути в ту рідоту. Усі сміються, а найдужче Мампе Сіромаха.

«Пташина матуся» пані Нітнагель заступається за качок:

— Як це нагадує декого з людей! Я от знаю одного чоловіка, то в нього аж борлак труситься, тільки-но десь дзеньконе пляшка.

Мампе Сіромаха ображено відвертається.

— Тобі добре, бо ти не знаєш, що таке запої...

Після осінньої линьки у Бінкопових качок знову повідростали підрізані крила. Якось уранці, коли вже вдарив перший приморозок, вони злітають з плавнів у повітря і роблять коло над подвір'ям кооперативу. Дві сотні крил лопочуть і свистять у повітрі. Чорний великий качур переймає на себе роль вожака. Попутний вітер забирається їм під крила.

— Зажди, зажди! — неначе закликає качур-вожак, пролітаючи над старим каштановим деревом на подвір'ї кооперативу. Оле Бінкоп, качиний навчитель, вважає, що цей качурів заклик стосується його, і задоволено всміхається.

Птахи знаходять велику воду — Коров'яче озеро. Вони сідають на нього.

Настає полудень. Качки не повертаються. Оле посміхається вже не так радісно, як зранку. День хилиться до надвечір'я. Бінкоп гризе цибух своєї люльки. А сам блукає поглядом по небу. Перед корівником стоїть Тео Тімпе, скотар, і глузує:

— Ну, то яка буде погода?

Сутеніє. Повертається з роботи польова бригада. Бінкоп і досі шукає чогось на небі. Люди з польової бригади спляють:

— Що це з ним? — і допомагають голові видивлятися в небо.

Навіть новий секретар парторганізації Карл Крюгер визнає за можливе, без великої шкоди для свого авторитету, й собі з надією втупити погляд у небо. Бо Бінкоп таки зумів усім довести, на що він здатен. Невже не дістанеться йому заслужена винагорода?

Кури вже давно сидять на сідалі, коли нарешті повертаються качки. «Зажди, зажди!» Вони кружляють над курниками. Оле невпевнено всміхається. А сам так і крутить головою за качками. Губи його стиха висвистують пісеньку:

Гей, сірий качуре, злітай!..

Тео Тімпе, Мампе Сіромаха, Карл Крюгер і всі члени польової бригади теж не зводять очей з качок. Чути, як вони б'ють крильми. Потім сідають на землю. Бінкоп годує їх. Качур-вожак хапає шматки хліба просто в нього з рук.

Карл Крюгер, скинувши з голови пропітнілу шапку, схвально киває головою:

— Першокласна робота!

Від гордості Бінкоп немовби стає ще вищим на зріст. Справдилася дитяча мрія пастушка: він, Оле,— повелитель птахів.

Пізня осінь. Землю огортає туман. Минає час. І музикальні качки голови «Квітучого поля» вже нікого не дивують.

Усе, що має роги і вміє мукати,— корови, племінний бугай,— перебуває під наглядом Тео Тімпе, скотаря. До Блюменау він потрапив за оголошенням «Квітучого поля» в сільськогосподарській газеті.

«Надзвичайно мальовнича природа, багато озер, чудові місця для купання і до міста близько...» — було написано в тому оголошенні, яке приніс до редакції бухгалтер кооперативу Бойхлер.

Відгукнувшись на оголошення, Тео Тімпе написав:

«А мені потрібне надзвичайно мальовниче помешкання, інакше ви мене ніколи не побачите... З товариським привітом Тео Тімпе».

У Блюменау просторі помешкання — велика рідкість. Житлова комісія кооперативу зібралася, щоб обговорити це питання.

— Найпросторіше помешкання — у Бінкопа, і живе він у ньому одинаком,— розв'язала проблему Фріда Сімсон; можливо, в неї були щодо цього й особисті міркування.

Нелегко було Оле Бінкопу віддавати свій дім чужій людині. Адже ми з вами знаємо, товариші, що він спорудив його власноручно і що при цьому така собі пані Аннгрет допомагала йому. Кожна цеглина в тому домі пройшла через Бінкопові руки. Цементний розчин змішався з краплинами його поту. І в стінах цього дому Оле, що не кажіть, усе-таки провів кілька щасливих годин.

Бінкоп пробував заперечувати. Він пішов до Яна Буллерта. Колишні приятелі-підпаски зустрілися, привітно всміхаючись. Невже давні кривди й непорозуміння прощено їм зашто?

Оле вирішив не вдаватися в деталі, говорити навпростець.

— У мене біда. Ти міг би допомогти мені. «Квітучому полю» потрібен кваліфікований скотар. Новий корівник —

за останнім словом науки. Іди до нас. Не пошкодуєш!

— Гм, кха-кха! — На Буллерта зненацька напав кашель, нежить і всі інші болячки.— Ну й погодка, добрий хазяїн і собаки надвір не вижене!

Та Бінкоп прийшов говорити не про собак, а про корів. І, хоч би там що було, проте Буллерт — досвідчений скотар, чи то пак, дояр, висловлюючись по-сучасному.

— Хочеш бути у нас старшим зоотехніком?

— Навіть головним не хочу.

Ні, Буллерта ще не приперло до стінки, як деяких інших, котрі, боячись розорення, вступають до «Квітучого поля». Та й взагалі він їм не рятувальний пояс. Він усе розуміє,— Бінкоп хоче відстояти свій дім і не віддати його чужакові:

— Хіба ж не так?

Оле, ратай майбутнього, почуває, що його викрито. Він звільняє свій дім для Тео Тімпе, а сам переселяється до Емми Дюрр, у лісову хатинку.

У Тео Тімпе мила дружина. Така собі славна білочка! Вона виросла в місті, знає, як поводитися з людьми, і взагалі доброзичлива й привітна з усіма. Їй схотілося трохи розрадити голову «Квітучого поля». Хай не думає, що в його дім вселилися якісь нелюди. Якось у неділю вона запросила Бінкопа на чашечку кави.

— Ти що, накинула оком на цього донжуана? — спитав Тімпе.

Ерна Тімпе добре знає, який ревнивий у неї чоловік. Вона не дозволяє втягти себе в суперечку. Голова «Квітучого поля» прийшов.

За столом розмова точилася навколо корів, миття дійниць і купівлі сепаратора для кооперативу. Тімпе людина енергійна, знає собі ціну і вважає своє перебування у «Квітучому полі» великим добродійством, яке він виявляє голові кооперативу. Тут молоко, як то кажуть, робить погоду.

Бінкоп не має нічого проти енергійних працівників, але Тімпе, як на нього, аж надто вже енергійний. Він збирається

збільшити поголів'я великої рогатої худоби, так би мовити, швидкісним методом. Що більше худоби — то більше й асигнувань, а коли більше молока — то більше й премій!

Бінкоп обстоює поступове розширення поголів'я худоби і кормової бази. Бо чого варта корова, коли її нічим годувати? Просто купа обтягнутих шкірою маслаків з вименем на дачу.

Тімпе стукає кулаком по столу. Чашки подзенькують.

— Треба купувати корми! Адже інші люди купують!

Так, з кормами скрізь сутужно, погоджується Бінкоп. То що ж,— домагатися кредиту й платити за корми, скільки з нього заправлять? Ні, так чинити не годиться. Через два-три роки «Квітуче поле» матиме досить власних кормів. І кооператив у борги не залазитиме!

У Тімпе ніс гачком. Під час доїння він використовує свій ніс, як колись лицар — свої шпори. І корови дають молоко «галопом», як запевняє Мампе Сіромаха. Проте й для іншої мети користується дояр Тімпе своїм гачкуватим носом,— наприклад, для суперечок. Він іронічно морщить його і тим самим провокує своїх противників на необдумані вихватки.

Яке діло Тімпе до кормів? Від нього вимагають, щоб були корови, щоб було більше молока. А Бінкоп — реакціонер.

Чоловіки сперечаються, і добросерда Ерна Тімпе, розхвилювавшись, ненароком п'є ковток кави з Бінкопової чашки.

Тео Тімпе несамовито вирячує очі:

— Ах, ти вже вилизуєш його чашку?

Пані Ерна, мати трьох дітей, червоніє, як школярка. Пояснень її чоловік зовсім не слухає. В його ревнивій голові одна за одною виникають сліпі шалені підозри. Віднині він вбачатиме у Бінкопі призового племінного бугая, якого не завадить час від часу оперіщувати дубцем поміж рогів.

Тімпе націлив свій гачкуватий ніс на Фріду Сімсон, сільського бургомістра.

— Невже ви хочете, щоб дояр, який приїхав до вас іздалеку, здох з голоду?

Але з Фрідою Сімсон знов, як і колись, краще й не починати розмови про Бінкопа. А чого? Хіба вона не визнала своїх помилок, хіба не піддала своїх хибних вчинків здоровій самокритиці?

Усе це так, товариші, але життя часом іде вперед непередбаченими стежками, і Фріда Сімсон вже не покладає ніяких надій на Вільма Гольтена. На її думку, він недостатньо підвищує свою *кваліфікацію*. Щоправда, поряд з Бінкопом і Крюгером, Гольтен — добрий дух «Квітучого поля», він — невтомний тракторист і передовик, та чи так уже й багато це важить для Фріди Сімсон? Хіба він не плентався в хвості, коли вони під її, Фріди, керівництвом вивчали десятий розділ «Історії ВКП(б)»?

Зате Оле Бінкоп, після того як йому повернули партквиток, раптом зробився в очах Фріди кадром з блискучими перспективами. Бінкоп став *активістом*, підвищив свою *кваліфікацію* і, безперечно, в свої самотні ночі він перечитав силу-силенну літератури, щоб бути на рівні вимог своєї посади. Саме про такого чоловіка завжди мріяла Фріда... А як він уміє всіх захопити!

На партійних зборах Фріда тепер завжди сідала поруч із Оле, підливала йому в склянку зельтерської води й тримала напхвату коробочку сірників — на випадок, якщо в нього погасне люлька. Усіма правдами й неправдами вона намагалася бути для Бінкопа корисною і ласкавою, як травневий, ледь повитий туманом ранок. Вона навіть почала турбуватися про його здоров'я.

— Та не надсаджуйся ти так! А то ще, чого доброго, грець тебе поб'є! Адже пишуть скрізь: «У центрі уваги стоїть людина...» А хто тобі церує діряві шкарпетки?

Бінкоп не знав, куди подітися від цієї холодної турботи, проте Фріда й далі не давала йому спокою:

— А що в цьому дивного, як ти принесеш мені свої шкарпетки? Ми ж з тобою товариші.

Та хіба можна на селі приховати щось від людей? Оле добре знав, що Фріда навіть своїх панчіх не церує.

— Хіба твоєї матері без моїх дірявих шкарпеток роботи бракує?

Тоді Фріда вирішила опустити забрало. Що може бути солодшим від помсти? При нагоді, звісно.

І така нагода невдовзі трапилась. Бінкоп, як то кажуть, виявився не на висоті в питанні відкритих корівників, а через нього і Фріда Сімсон виявилась не на висоті. Невже Блюменау залишиться єдиним селом, де немає відкритого корівника? Бінкоп наполягав на будівництві капітальних корівників і поступовому збільшенні поголів'я рогатої худоби, керуючись народною мудрістю: скорий поспіх — людям посміх. Біда, та й годі! Безпартійний Тімпе виявляє стопроцентну ініціативу, а партійний упертюх Бінкоп не дає йому ходу.

Фріда Сімсон визнала своїм обов'язком перейти на офіційний тон. За стримування ініціативи Бінкопу доведеться відповідати. Тим краще!

Якось на кооперативне подвір'я в'їхав вантажний автопоїзд, такий довгий, що останній причеп лишився майже за ворітьми. Балки, дошки, крокви, бантини — всілякий будівельний матеріал здіймався на ньому горою, як сіно на возі.

— Куди розвантажувати це добро?

Бінкопа на місці нема. Тео Тімпе з виглядом знавця обнухе будівельний матеріал. Він наказує розвантажити автопоїзд на обгородженому вигоні за корівником.

Повертається Бінкоп і бачить безладне нагромодження будівельних матеріалів. Відкритий корівник! Оті модні витребенки! На біса це їм треба?

Бінкоп похмуро прямує до правління. Той, кому знадо-

бився цей відкритий корівник, нехай його й буде. Загальні збори кооперативу такого рішення не приймали.

На дверях корівника стоїть Тео Тімпе. Гнів їхнього голови вельми його тішить.

Будівельний матеріал так і застається там, де його звалили. Цілу зиму він гниє собі потихеньку на обгородженому вигоні. Старий заєць-русак влаштовує собі на зиму під дошками затишну домівку. Тепер уже нікому й на думку не спадає, що хтось ладен був мало не кістями лягти заради відкритого корівника.

5

Настає зима. Село замело снігом. Здається, тепер би час і відпочити. Та ба — за сучасного способу хазяйнування... Хіба газети не закликають чітко й беззаперечно: «НЕ СИДИ ЗА ПІЧКОЮ!»

Не підганяйте нас, товариші, ледарювати, звичайно, не можна, але ж зимовий перепочинок потрібний. Треба ж усе розвідати, сільські новини з сусідами обговорити. Кепські ті часи, коли вони вичерпуються і люди стають байдужими, наче камінь!

Мабуть, настав час розказати, чому Ян Буллерт, цей жартівник, цей Уленшпігель, поволі зачерствів душею і не годиться вже на роль секретаря парторганізації.

Було це шість років тому, влітку, саме в розпалі жнив. Ян Буллерт збирався в дорогу. Його обрали делегатом на партійну конференцію, і він мусив їхати до Берліна. А вдома лежала хвора дружина — вона надсадилася на тяжкій роботі.

Ян Буллерт укинув у твердий, як дошка, портфель нічну сорочку, дві пачки тютюну, буханець хліба, фунт масла й півтора десятка варених яєць, потім цмокнув жінку в щоку й пробурчав:

— Хоч би якась нечиста сила вирятувала мене від цієї поїздки!

Донькам своїм він дав докладні вказівки:

— Прогулюйте бугая щодня, не переогодовуйте свиноматок, на ніч спускайте з цепу собаку, не давайте куркам пше-ниці, як слід поливайте огірки на городі й не заводьте тут шури-мури з хлопцями! Вам ще рано про це думати! Козлу не забудьте підв'язати шкіряний фартух. Усе запам'я-тали?

— А матір доглядати не треба?

— Про мене,— доглядайте, як хочете!

Буллерт поспішив на станцію, встиг вскочити в останній вагон, упав на дерев'яну лаву й заснув. Він хропів, і сопів, і пухкав, аж поки йому треба було пересідати.

Зате після того, як пересів у інший поїзд, він втратив сон, бо що ближче вони під'їздили до Берліна, то страшнішою здавалася йому мета його поїздки. Він ніби й досі чув безбарвний голос Фріди Сімсон:

— Партія в моїй особі доручає тобі...

На конференції в Берліні Буллерт мав виступати. Господи, спаси й помилуй! Хоча б не розгубитися, не осоромитися! Взагалі говорити він, нівроку, вміє, але тільки після п'ятої, а то й сьомої чарки горілки. Якби знаття, чи дають горілку на таких поважних конференціях?

Під час другої пересадки Буллерт вирішив на всякий випадок придбати ще дві пляшечки духовного палива. У своєму неосвітленому купе він трохи хильнув з одної. І відразу страх його куди й подівся! Тоді він ковтнув ще двічі, і духовний мотор запрацював на повну потужність. Окремі уривки думок зливалися в приблизний текст виступу: «Товариші, що зібралися в цьому залі! Якщо правильно подивитися на речі, якщо гарненько провентилувати порушені питання, товариші, то треба буде все-таки визнати, товариші, що й вказувати на помилки теж треба. Особисто я, товариші, теж мушу дещо покритикувати, а покритикувати я маю ось що: зустрічаються, товариші, ще такі богом скривджені товариші, які

беруть з великими труднощами розподілену землю багатіїв і знову її об'єднують!»

Ні, слово «багатії» здалося Буллерту занадто беззубим. «Землю поміщиків»,— ось як він скаже. Так відчуватиметься більше політичної свідомості. «Ви запитаете мене, товариші: а хто ж це знову об'єднує землю поміщиків? Я можу на це відповісти, що відповісти на це я не можу. Не хочу називати тут ніяких імен. Одне тільки можу ще додати: за нормальних умов цього чоловіка, якого вважають недоумкуватим, бо він такий і є, вже давно визнали б за божевільного, тим-то я вважаю своїм обов'язком закликати вас усіх: покладіть, нарешті, край усім його неподобствам, щоб ми могли знову домогтися єдності в нашому селі, а тим самим і єдності нашої батьківщини аж до кінця наших днів!»

Останні фрази здалися Буллерту особливо влучними. Він уже бачив у своїй уяві, як делегати підводяться з місць, чув бурхливі оплески. Але зненацька хтось пронизливо свиснув. Як виявилось, то був локомотив.

Ян Буллерт сидів на партконференції. Слухав виступи делегатів, але зміст їхніх слів до нього не доходив. У нього було досить своїх власних турбот. Він почувався ніби посеред луку, на якому, замість трави, проростають слова. І Буллерт зривав на тому лузі квіти-слова для букета своєї промови. Слова, які йому особливо подобались, він надряпував на нігтях; взяти хоча б слово *обструкціоніст*. Розкішне словечко, воно дуже підійде для його промови: «Товариші, час уже вдарити по руках *обструкціоністів*, які зарвалися в питаннях свободи селянства!» — скаже він.

Ще більше сподобалось йому слово *еклектицизм*. Не слово, а розквітла кульбабочка! Воно якнайкраще замінить просте слово паскудство,— і Буллерт, не вагаючись, вирішив використати і його. Чудово! Це соковите словечко Буллерт записав на нігті великого пальця.

Ця робота вимагала чималого напруження. Тим-то під час перерви Буллерт поспішив до буфету й випив там ще три

порції горілки за власний рахунок,— на випадок, якщо дискусія розпочнеться раніше, ніж планувалося.

У кулуарах Буллерт здалеку побачив їхнього районного секретаря Вуншгетроя. Нарешті хоч один знайомий, неначе привіт із рідного краю.

Буллерт хотів привітати секретаря, але їх розділяло так багато людей, і всі вони говорили, поринувши в дискусію, як коріння дерева — в чорнозем. У буфеті вирувало й гуло. Буллерт ськ і так намагався повернути до себе увагу партійного секретаря, навіть чарку підняв догори й помахав нею, немовби надумався виголосити тост.

Нарешті Вуншгетрой помітив Буллерта і теж підняв склянку із зельтерською водою.

Буллерт рішуче пропхався крізь натовп. Випита горілка додала йому хоробрості.

— Я виступатиму тут, приятелю!

Вуншгетрой мовчки вислухав тези Буллертової промови. Рубець, залишений осколком гранати, неначе брошка, скріпляв зневажливу посмішку на його обличчі.

Буллерт був у захваті від своїх тез. Він навіть показав секретареві повнозвучні слова, записані на нігтях.

Якийсь газетний репортер конче хотів сфотографувати їх обох. Вуншгетрой поклав руку Буллерту на плече.

— Мабуть, тобі слід було б утриматися від цього виступу, товаришу Буммерт!

— Буллерт, з вашого дозволу. Але ж мені доручили виступити.

Вуншгетрой значуще посміхнувся:

— Життя йде вперед. Те, що вчора вважалося хибним, завтра може виявитись правильним.

Буллерт покірно вислухав ці повчання. Хмільний запал поволі розвіювався. Натомість повернувся страх перед привселюдним виступом. Фріди Сімсон, цього дракона в спідниці, йому в усякому разі боятися нема чого. Він дістав контрнаказ від районного секретаря.

Неначе тріска, що потрапила у чорторий на річці, кру-

тився Буллерт по залу, поки дістався до свого місця. І знову з трибуни долітали різні нові вислови. Ось одне, довге-предовге, полинуло, ніби збившись у клубок, по залу засідань: товариство по виробництву сільськогосподарської продукції. Буллерт силкувався докопатися до його змісту. Не може бути, щоб така довжелезна назва мала хоч якесь відношення до тих справ, якими ось уже з зими так уперто займається його, на жаль, божевільний приятель Бінкоп!

Буллерт послухав ще якийсь час, і йому стало ясно, що товариство по виробництву сільськогосподарської продукції або скорочено — ТВСП,— це й справді тільки вчена назва для Бінкопового нового землеробського співтовариства.

— Та що це вони, усі з глузду з'їхали? — спитав Буллерт голосно, навіть занадто голосно.

Сусіди зацитькали на нього. Буллерт зігнувся. Сусід, що сидів поруч, спробував розігнути його.

— Що з тобою, товаришу?

— Мені треба вийти.

— Ну, то й виходь,— не заважай іншим!

Буллертів сусід підвівся з місця. Сусід сусіда теж підвівся, і так далі, і так далі — аж поки вже увесь ряд стояв, ніби в почесній варті з нагоди того, що йому, Буллертові, припекло вийти.

Що лишалося Буллерту робити? Він втягнув живіт і швидко пройшов уздовж ряду. Мокрий від поту вибрався він у коридор й подався геть, не підводячи очей. Потім кинув погляд на чергових контролерів, що стояли біля дверей, і зник — згідно з висловленою щойно своєю природною потребою — в убиральні. Що йому тут далі робити, він не знав, отож, аби не зовсім марно стовбичити в цьому місці, підійшов до дзеркала на стіні й витер піт із лоба.

Хоча думки про майбутнє були потрібні Бінкопу, як масло до скибки сухого хліба, в той час, коли відбувалася партійна конференція, він почувався, наче безпере пташеня-голятко, котре завчасно випало з гнізда: ще й досі жоден трактор не з'явився на полях нового землеробського співтовариства. Бургомістр Фріда Сімсон карала секту відступників, як богиня помсти. Партія-мати поставила свого свавільного сина в куток. Хіба ж про це він мріяв, створюючи нове землеробське співтовариство?

Знову безсонні ночі... Якимось він прокинувся вдосвіта, вийняв із шафи свій весільний костюм і заходився його чистити. Цікаво, навіщо знадобився йому цей спогад-сувенір із чорного сукна?

Ще удосвіта він, неначе злодій, пробрався тихенько в курник. Біля корита-годівниці стояла ванна, наповнена свіжими яйцями. У ній лежали державні яйця, одне більше за одне! Проте година була дуже рання, і держава ще спала. Бінкоп насипав тирси у кошик і наклав туди яєць.

Отже, Бінкоп обманює державу? Невже він так низько опустився, втративши партквиток? Не судить його так суворо, о ви, непогрішимі судді! Бінкопу вкрай потрібні гроші для нового співтовариства. То, виходить, держава пожирає яйця й нічого за них не платить? Ні, це не так, держава платить, але Оле Бінкопу тих грошей не вистачає. Оле мусить лічити кожен пфеніг. А для себе особисто, як ви знаєте, йому нічого не треба.

Бінкоп поїхав на базар до районного центру, став за прилавок і, змінивши голос, почав вигукувати:

— Яйця! Кому свіжі яйця з продовольчих надлишків?

Довго кричати йому не довелося. Жінки враз стовпилися навколо рундука й почали жваво розкуповувати рідкісний товар. На базар здебільшого потрапляють яйця, привезені здалеку, бо представники державної торгівлі дотримуються цілком сучасної точки зору: добре товарне яйце мусить

витримати перевірку часом і дозріти, як бочкове пиво.

Двоє чоловіків у шкіряних куртках саме проходили вздовж торговельних рядів. Це були базарні контролери. Бінкоп не мав у кишені ніяких паперів, які засвідчили б, що його кооператив виконав план яйцепоставок. Тож він швиденько прикрив кошик з яйцями своїм чорним весільним костюмом, а сам відійшов убік і загубився в юрбі покупців, що товпилися перед прилавком крамниці.

Небезпека, вбрана в шкіряні куртки, пройшла мимо.

— Кому яйця? Купуйте свіжі яйця з продовольчих надлишків!

Ось спинився літній пенсіонер, надів окуляри й почав розглядати чорний весільний костюм.

— Чому ти продаєш його?

— Бо часи настали добрі. Чоловік день у день гладшає. Як тільки засміюся від душі — гудзики враз відлітають!

— На тебе дивлячись, не скажеш, що ти до сміху охочий...

Власне, так воно й було. Але старому потрібен чорний костюм. Не може ж він танцювати на балу пенсіонерів у картатій куртці?

— Скільки заправиш за костюм?

— Заправлю недорого, та ще додаю по яйцю в кожен кишеню.

Зненацька чиясь рука лягла Бінкопові на плече.

— Що ж — ти торгуєш тут текстильним товаром, приятелю? — Це нагодився невчасно продавець із кооперативного відділу тканин.

Бінкоп мусив зайти з покупцем у якийсь під'їзд. Старий помацав костюм, підморгнувши, спитав:

— А він не крадений часом?

Нараз, наче нечистий, що носом відчув християнський дух, у під'їзді показався Карл Крюгер, колишній районний секретар партії.

— А ти, як я бачу, на чорному ринку промишляєш, Бінкоп? Ой, гляди мені, нарву я тобі вуха!

Оле аж затрусився з люті.

— Прошу змінити цей тон! Я тепер не в партії.

— Ось як вліплю я тобі ляпаса, то знатимеш! Що ти верзеш?

— Це чистісінька правда!

Крюгер і Бінкоп втупились один в одного, як двоє розлючених биків, поки Крюгер не заволав:

— Партія — це тобі не спортивний клуб! Це армія. З неї не можна вийти. Можна тільки загинути в бою!

— От я й загинув. Мені вистрелили в спину.

Крюгер пополотнів.

Через годину двоє давніх друзів сиділи в скромній кімнатці пенсіонера Крюгера. Вони вже випили по чарочці горілки, сонце пригрівало розквітлу герань на підвіконні. Бінкопів кошик з яйцями стояв у снігах під вішалкою.

Бінкоп розказував. Нарешті,— вперше, відколи помер Антон, знайшовся товариш, який побажав його вислухати й зрозуміти.

— Тільки ти не удавай скривдженого! Я цього терпіти не можу! — сказав Крюгер.

— То що, може, накажеш зуби вишкіряти, коли товариші плюють на тебе?

— Це ти перший на них наплював.

— А ти стерпів би, якби тобі сказали, що ти дієш на користь ворогам?

Крюгер почухав потилицю.

— Надто рано вискочив ти зі своїм співтовариством. Ось у чому була твоя помилка, а більш ні в чому... Та не сумуй, усе владнається, повір мені!

Повернувшись додому, Бінкоп до кінця дня думав про це, працюючи на полі. «Усе владнається, все, все, все!» — свистіла коса. Та, коли сонце почало схилятися до заходу, коса трохи притихла. Помахи втратили свою замашність — косяря знову пойняли сумніви.

Увечері, геть спітнілий, стомлений сидів Оле у хатині

Емми Дюрр, бо ноги не хотіли нести його до похмурої парубоцької хати. Емма виколупувала кухонним ножом скабки з долонь. По радію передавали самовдоволену маршову музику. Діти вже послули.

Бінкоп просидів на одному місці з півгодини, не промовивши й слова.

— Бракувало ще тільки, щоб ти тут заснув,— сказала Емма.— Мені час уже мити ноги.

Бінкоп мовчав. Натяку він не зрозумів і, без будь-якої затаєної думки, втупився в акуратні дитячі пальці Емми.

Емма, зніяковіло:

— У тебе теж є мозолі?

Цокав будильник, спливав час. Бінкоп все так само мовчав, відпочиваючи.

Раптом Емма босоніж підбігла до гучномовця. Потім скинула з голови хустку й прислухалась. Диктор саме читав звіт про роботу партійної конференції.

«...створювати сільськогосподарські виробничі кооперативи. Як відомо, деякі далекоглядні товариші вже роблять перші кроки в цьому напрямі...»

Емма схопила за плечі мовчазного гостя:

— Оле, вони ж говорять про нас. Вище голову, Оле!

Через дві хвилини Бінкоп з Еммою вже витанцьовували так, що аж підлога двигтіла. Курочка намагалася навчити танцювати ведмедя. Вона старалася щосили, штовхаючи його вперед.

— Навіть уанстепу не вмієш танцювати! Ото ще вайло!

Вони стрибали й притупували. Емма — босоніж, Оле — в робочих чоботищах.

— Ех, якби Антон дожив до цього! — зітхнула маленька жіночка.

Ану ж бо, ану ж бо, про що це вона? До чого мав би дожити Антон? До того, що його вдова босоніж витанцьовує з Бінкопом?

Емма Друга в самій нічній сорочці визирнула із суміжної спальні:

— У вас що тут — весілля з дядьком Оле?

Та в цю мить Антон Другий — який же чуйний хлопчина! — гукнув з ліжка:

— Мамо, там хтось стукає!

Через низькі двері, зігнувшись, увійшов Карл Крюгер. Розпалені танцюристи завмерли, неначе їх застукали на місці злочину. Від Карла Крюгера йшла пара. Видно, гнав велосипед чимдуж. Піджак він розстебнув, жилетку — теж, широкі холоші перехопив бляшаними затискачами.

— Бінкоп! Ти переміг!

7

Ах, Ян Буллерт! Не подумайте, що після своєї дурної вихватки він знову брав участь у партійній конференції. Ні, вона його більше анітрохи не цікавила, бо її учасники підтримали Бінкопа з його безглуздим новим землеробським співтовариством. Буллерт відчув себе глибоко ображеним та й фізично почувався досить кепсько. Він оббігав весь Берлін, шукаючи цвяхи й дротяну сітку. Цвяхи зрештою розшукав, а от сітку, вельми дефіцитний товар, так і не знайшов. По тому Буллерт повернувся додому.

Під вечір, з пакунком цвяхів у руках, Буллерт дійшов до свого села. Найрадніше він одразу вклався б у ліжко й натяг ковдру на голову. Але лягти йому не вдалося. Двоє членів його родини вже лежали в постелі: дружина й молодша донька. А причиною цього був громадський бугай «Селянської взаємодопомоги». Дочкам без батька звалилося на голову стільки роботи по господарству, що вони просто збилися з ніг. На те, щоб вчасно вивести й прогуляти бугая, у них просто не лишилося часу.

Два дні бугай сяк-так терпів, а далі терпець йому урвався. Дівчата вивели його на подвір'я. Бугай вирвався. Дівчатка висіли, теліпаючись на його ланцюгу, як кнурячі ікла на годинниковому ланцюжку баришника. Бугай невтримно ри-

нув за ворота. На бігу він притис малу Герту до воріт і зламав їй три ребра.

Буллертова жінка, Кріста, бліда й змарніла, сиділа на краєчку ліжка.

— Забери ти з дому цього бугая! Віддай його Бінкопу та його людям! Там йому місце!

Цього Буллерт не витримав і теж звалився з ніг. Отже, ота зараза, що зветься новим землеробським співтовариством, не обійшла і його жінки.

Минув тиждень. Ніякої серйозної хвороби у Яна Буллерта не виявили, отож довелося йому піднятися з ліжка й скликати партійні збори. Цього зажадало районне начальство.

То були незвичайні збори. Сам перший секретар, товариш Вуншгетрой, прибув на службовій машині, щоб узяти в них участь.

Ян Буллерт привітав усіх товаришів на чолі з першим секретарем і надав слово гостеві. Вуншгетрой заперечив. Спершу нехай Ян Буллерт, якому випала честь побувати в Берліні й узяти участь у партійній конференції, доповість про все зборам.

Ах ти, господи, боже мій милосердний! Ян мусив хоч-нехоч виступати.

— Отак-то,— почав він,— усе це до біса заплутані справи. Тож, перш ніж перейти до самої суті, я розкажу вам, як нас там годували. Харчі були дуже добрі,— і на сніданок, і на обід, і на вечерю. Що правда, то правда: на харчування поскаржитись не можна. Там була печеня з підливою. Картоплі досхочу. Банани. Добре було там, товариші!..

А далі Буллерт, знов-таки перш ніж перейти до суті, почав розказувати ще й про культурні заходи. Передусім їм показали кінофільм про підняту цілину — такий цікавий, що й не сказати. Потім виступила танцювальна група, і танцюристи стрибали так здорово, як оті коники-стрибунці. А насамкінець виступив один музикант із самодіяльності. Він грав на цитрі так швидко, що аж у голові паморочилося,— і це він робив як самоук. Потім він, крім цитри, грав, уже як

професіонал, на губній гармонії, та ще водночас і ногами притупував.

— Справжнісінький тобі музичний комбайн! — вигукнув муляр Келле.

Буллерт підвищив голос.

— Товариші, який же висновок можна з цього зробити? А висновок такий: у Блюменау теж треба провентилювати це питання й приділяти більше уваги культурі.

— А сам ти не хотів, щоб твій син навчався музики! — вигукнув Вільм Гольтен.

Буллерт удав, ніби не чує цього докору.

— Настав час, товариші, покласти край такому ганебному *еклектицизму*, коли у нашому селі за цілий тиждень крутять всього один кінофільм!

Піднесла руку Емма Дюрр.

— А мені здавалося, що в Берліні було прийнято важливі постанови.

— Постанови? Так, звичайно, були й постанови. Такі вирішальні постанови! Грандіозні! Про них ви прочитаєте в газетах.

Районний секретар визнав за потрібне втрутитися в хід зборів: звітні збори підготовлені незадовільно. Немає ні гасел, ні прапора, ні червоної скатертини, ані квітів.

— Цікаво, чи вдома у товариша Буллерта така сама сумна картина?

— Ще сумніша: жінка в мене захворіла, у дочки зламані ребра, син утік з дому.— Буллерт висипав перед зборами цілий мішок своїх сімейних турбот. Життя до нього не дуже прихильне. Через це він не мав змоги простежити за ходом всієї конференції. Хай простять йому бог на небі і люди на землі. Певно, краще доповість про партійну конференцію товариш Вуншгетрой.

Присутні заворушилися. Усі учасники зборів посміхаються. Дехто зловтішно, а дехто й співчутливо. Ян Буллерт, який раніше був, як то кажуть, справжнім прогнозою, дуже гострим на язик, раптом ніби зовсім спав з розуму. Що це на нього

так вплинуло? Невже власні корови й свині? Чи не забагато гною пристало до його підшов? Фріда Сімсон, пожовкла як лимон, просичала:

— Ну й розтелепа цей Буллерт! Нікчема!

Товариш Вуншгетрой доповів про конференцію коротко і ясно. Ані слова більше про їжу, пиття чи культурні розваги.

— Партійна конференція вселила в нас нові надії й силу. Вона вказала нам мету на шляху до майбутнього.

Очі муляра Келле заблищали, товаришка Данке із сільської крамниці кивнула, погоджуючись з цими словами.

А товариш Вуншгетрой вів далі:

— Щодо нашої мети на шляху до майбутнього, то слід визнати, що в Блюменау, незважаючи на деякі недоліки, уже зроблено перші серйозні кроки в цьому напрямі!

Товариші витріщили очі з подиву.

— Деякі товариші у Блюменау,— говорив далі Вуншгетрой,— вже показали блискучий приклад для всього району.

— Які саме товариші? — аж підскочила на місці Емма Дюрр.

— Ну, насамперед, очевидно, наш товариш Бімскоп. Муляр Келле засміявся:

— Ти що, з неба звалився?

У Емми Дюрр із зачіски вискочила шпилька:

— Якщо ти маєш на увазі товариша Бінкопа, то тобі слід було б знати, що з ним сталося.

Хвилювання, гомін серед присутніх, сміх.

Вуншгетрой махнув рукою, закликаючи до порядку.

Звичайно, він пам'ятає, що Бінкопа виключено з партії, та хіба не первинна організація проголосувала за це? Хіба не були тоді присутні всі її члени, як і сьогодні? Хіба не було дезорієнтовано й пущено по хибному сліду на тих зборах його самого?

— Хотів би я зараз подивитись, де вони, ті товариші, котрим так кортіло якнайшвидше виключити Бінкопа з партії! Ян Буллерт підніс руку:

— Щось мені зовсім погано. Піду ляжу. Напевно, це апендицит.— І Буллерт, втілене страждання, поволі поплентався до дверей.

Ходімо й ми, товариші, нехай собі Фріда Сімсон без нас вправляється у штапованій самокритиці. До речі, вона так і лишилася бургомістром. А от Ян Буллерт секретарем партосередку не залишився. Невдало розіграний напад апендициту — це ще, погодьтеся, не самокритика.

8

Бінкоп засунув свій партквиток глибоко в нагрудну кишеню, туди, де крізь підкладку чути було, як калатає його серце. Потому він тричі високо підстрибнув просто посеред вулиці.

Картонна обкладинка, кілька паперових аркушів, заклеєних проштемпельованими марками,— невже справді від цього може залежати щастя чи нещастя дорослої людини?

Папір і картонна обкладинка тут ні до чого. А що ж тоді? Чи не статут, доданий до цієї книжечки? Та він же не обіцяє своєму власникові ніяких потурань і поступок,— навпаки, самі обов'язки й тільки обов'язки.

Те, що мусить і чого не має права робити член партії, не зовсім звичне для інших людей і суперечить тому, що повинен і чого не повинен робити обиватель.

— Такий нині хід подій,— зітхає обиватель.

— Хід подій визначає людина! — відповідає член партії.

— Але не ти,— глузливо каже обиватель.

— Ми! — відповідає член партії.

— У кого в руках є влада і кошти, той і визначає хід подій! — філософствує далі обиватель.

— Ні, це ми визначаємо, у кого в руках має бути влада і в кого — засоби й кошти,— відповідає член партії.

І він нізащо не відступить від своїх переконань, навіть

якщо обставини часом складаються не на його користь. Бо він добре знається на тих непомітних обставинах, які врешті доведуть, що правда на його боці.

Ні, людині такого типу, як Бінкоп, зовсім не байдуже, як він ітиме у поході до світлого майбутнього,— попереду колони чи десь позаду, в хвості. Він ітиме серед тих, хто шукає дорогу вперед і прокладає нові стежки.

Усе село сколошкала тоді маленька книжечка — партквиток Бінкопа. Цікава новина летіла від однієї вулиці до другої, обростаючи на льоту чутками:

— Бінкопові повернули партквиток!

Хуторянин Серно за давньою звичкою сховався за господа бога, наскільки це дозволяла його комплекція.

— Невже один якийсь партквиток важить більше, ніж Біблія? Ні, бог не дозволить похитнути споконвічні засади селянського життя. Уста його розтуляться і вивергнуть полум'я..

Ян Буллерт нездужав довгенько. Бінкопова перемога — ота чотирикутна книжечка — ніяк не вміщалася в його круглій голові. Йому здавалося, що партія відійшла назад. Невже він мусить знову, як колись, виходити разом з усіма на поле? І хто тепер буде в них за барона, а хто — за управителя? Чи міг би хто подумати, що у багатія Серно і у Буллєрта раптом знайдуться спільні думки й побоювання?

Емма Дюрр влаштувала в своїй хатині прийом на честь Бінкопа та його повернутого партквитка. Пригощали гостей картоплею в лушпайках, оселедцем, вимоченим у незбираному молоці, пивом і ялівцевою горілкою. Емма припалали собі волосся щипцями, роблячи святкову зачіску, щоки її так і палали від випитої краплини горілки.

— Чи ти не заперечуватимеш, Оле, як я обніму тебе з нагоди такого виняткового дня?

Оле не заперечував.

— А ти знаєш, про що я оце думаю?

Ні, цього Оле не знав.

— Іноді я думаю, що на світі існує такий собі партійний ангел, і Антон теж цьому немало посприяв.

Оле, вгризаючись у хвіст оселедця:

— Гляди, не бовкни це на партійних зборах!..

Через два дні Бінкоп і сам мало не повірив у партійних ангелів: він несподівано став знаменитим. На колишне Бінкопове подвір'я прибули газетний репортер і фотокореспондент. Фотокореспондент виліз на каштанове дерево, що росло біля воріт, і сфотографував загальний вигляд кооперативної садиби. По тому він висловив бажання зробити портрет товариша Веспенкопа¹.

— Робить, що хочете, аби тільки швидше.

Але фотограф мав на увазі не якийсь там звичайний портрет. Він шукав оригінального рішення. І поки він обмірковував, як же зробити той портрет, рішення само звалилося на нього просто з неба, з задушливого повітря: вони сфотографують Оле на тлі достиглого збіжжя,— так би мовити, на тлі підкореної цілини.

Видно, Аннгрет і досі ще займала якийсь куточок у серці Бінкопа, бо він одразу подумав про неї. Може, варто послати їй газету з його портретом? Тож Оле полагіднішав і слухняно пішов за фотографом. Той звелів Оле увійти в жито. Це не дуже сподобалось Оле. Він їм не вепр якийсь, і тепер не війна, щоб топтати засіяну ниву. Але фотограф побіцяв йому потім розправити всі прим'яті стеблини.

Бінкоп став посеред жита. Та фотографові й цього було замало. Нехай Оле стане у борозну. Цього вимагають закони перспективи: тоді людина здається нижчою, а колоски — вищими.

Бінкоп знову подумав про Аннгрет і зробив, як просив фотограф. Той припав до землі, довго вовтузився на животі, зазираючи у візир, і ноги в нього смикалися з ретельності.

¹ Фотограф переплутав у прізвиську Оле бджолу з осою: Biene-Wespe.

Та ось знімок уже зроблено, і на Бінкопа накинувся репортер:

— Тепер ви... ну, як би це сказати... що вас надихнуло на це?..

Надихнув його Антон. Антон помер, а то б він сам розказав, як усе це було. Над Антоноювю могилою Оле поклявся, що доведе до кінця задумане, але тоді його визнали за божевільного...

Репортер спинив його помахом руки. Надто похмуро для їхньої газети, містика якась, і оптимізму замало.

— А ви не думали передусім про... як це кажуть... про благо народу?

— Та я й про це думав, а мене однаково мали за божевільного.

— Це ви вже казали, поговорімо краще про майбутнє!

Цікаво, як товариш Бімскопф уявляє собі майбутнє?

— Поживемо — побачимо.

Репортер почував себе як Румпельштільцхен, маленький домовик із казки: він ладен був сам себе роздерти з досади. Для репортажу йому потрібні фанфари. І тут йому спав на думку свіжий хід, хоч і використований уже не раз. Він вийняв з кишені газету й простяг її Еммі Дюрр. Нехай ця маленька жіночка ніби читає газету. А Франц Буммель і Герман Вейхельт хай будуть такі ласкаві й зазирають їй через плече: члени сільськогосподарського кооперативу вивчають постанови, прийняті на партійній конференції.

Але маленька Емма сердито зім'яла газету й шпурнула її під ноги репортеріві.

— Ми вам не комедіанти!

9

Бінкопова фотографія з'явилася в районній газеті. Жито високе, чоловік — маленький. Запитливим поглядом дивиться він з густого жита. Чоло в нього нахмурене. Під портретом підпис:

«Обличчя новатора — прорив у майбутнє».

З чималим подивом читав Бінкоп про свої рідкісні риси характеру, що їх приписав йому журналіст. І про те, що він «ініціатор», як назвав його автор нарису. Це слово звучало так поважно й велично, як, скажімо, «сенатор» або «імператор». Оле схотілося уважно розглянути своє обличчя в дзеркалі. Щось же таки повинно в ньому бути! Але від єдиного на весь дім дзеркала зосталася сама рама. Прощальний привіт від Аннгрет, пам'ятка про те, як вона розбила дзеркало.

Газетний нарис спричинився до того, що на полях їхнього кооперативу, крім двох тракторів, з'явився ще й комбайн. Комбайн гуркотів, прокладаючи собі, де схоче, дорогу. Загальний подив, захват, роззявлені роти.

Виходить, і в цьому грішному світі є щось хороше! Германові Вейхельту не треба тепер махати косою, не треба підбирати колоски, в'язати їх у снопи, складати снопи в копи, перевертати вилами: усе це тепер робить комбайн,— це не комбайн, а божа благодать! Германа поймав страх. Щойно відчув він, як його віра трошки похитнулася,— проте не більше, ніж хилиться стеблина від коров'ячого мукання. Хай простить йому бог цей гріх!

Вечорами Оле повертався з поля додому радісний і веселий, навіть стиха щось наспівував. Промінчик щастя, красчок прийдешнього вже зажеврив попереду. Але на цьому наша історія ще не кінчається. Герман, Вільм Гольтен і Бінкоп гуртом годували худобу, а поміж ділом пили воду з криниці, пили собі й пили. Обрій затягло спекотною літньою імлюю. Коли сонце розжареним вогняним гарбузом сіло за старим каштаном, на подвір'я нового землеробського співтовариства в'їхала легкова автомашинка. Покришки її були облямовані білою фарбою, на задній шибці висіла біла завісочка, і посувалася машинка зовсім безшумно. Напевно, її добре змастили.

Із машини, яка, наче скрадаючись, прослизнула на подвір'я кооперативу, виліз товариш Вуншгетрой. Він усміхнувся і, якби не було на його обличчі рубця від осколка гранати,

посмішку його можна було б назвати збентеженою. Вуншгетрой привітно потис Бінкопові руку. А той стояв перед районним секретарем похмурий і мовчазний.

Вуншгетрой глянув спершу на небо, потім на землю і ступив один крок убік, немов збираючись зазирнути за якусь стіну. Але за стіною був морок. Бінкопа неможливо було впізнати. Та Вуншгетрой наважився ступити крок у цей морок.

— Ну, партквиток тобі вже повернули.

Оле не подякував. Тільки мовчки кивнув головою.

Вуншгетрой ступив ще один крок:

— Забудь про те, що було! Я теж не гніваюсь на тебе. Ані вдячної усмішки, ані словечка у відповідь.

Вуншгетрой відкашлюється. Ну, так-от у чім річ: він приїхав до Бінкопа з партійним дорученням. Районний комітет партії підбирає досвідчених людей для одної кампанії. Бінкоп як фахівець у питаннях створення кооперативів повинен йому допомогти. Партія потребує його допомоги.

Якби це було три місяці тому, Бінкоп не вагався б ані хвилини. А тепер він не квапився погоджуватись. Партія? А що таке партія? Відповіді бувають різні, як і товариші, що їх дають. Партія — це мати! Але хто тоді батько і хто — діти? Партія — це рідна сім'я! Але хто в ній батьки і хто — діти? Якщо партія — батьківщина, то де тоді чужина?

Ще кажуть: партія — це дух, який об'єднує людей! Який дух? Застійний дух? Ширяючий у повітрі вільний дух? Чи, може, святий дух?

Бінкоп зроду над цим не замислювався. Для нього партія означала певну суму, єдність. Єдність розуму, мужності, вчинків, єдність всього продуманого, пізнаного, єдність запитів і палких прагнень, любові до всього, що було пригнічене, єдність людей давно померлих і живих.

А що тепер? Партія доручає Бінкопові завдання. Устами того самого чоловіка, який лише кілька тижнів тому оголосив йому анафему. Хіба ж можна було йому після цього брати на себе роль вісника? Чи, може, хтось інший доручив йому

цю роль? Яким чином отакий пастор сподобився святого духу?

У Оле голова пішла обертом. Чи не ворожі це думки — сумніватися в доцільності партійної структури? Районний секретар партії — це вам не перший-ліпший чоловік. Не ангели ж піднесли його на цю посаду!

Вуншгетрой покірно чекає. Бінкоп ще ніколи не бачив, щоб хто-небудь отак покірно чекав. А може, це йому просто здалося? Може, й не було ніякої паузи між запитанням і відповіддю?

— Що ж я повинен робити? — питає він.

Іздити разом з ним, Вуншгетроєм, і виступати перед селянами.

Ні, цього Бінкоп не хоче робити. У них самих ще непочате поле роботи.

— Говорити я не мастак. А от робити — будь ласка.

— Але ж ти вмієш розмовляти з селянами зрозуміло й сердечно.

— Це й тобі не заборонено.

Вуншгетрой, очевидно, звик, щоб до його побажань ставилися більш уважно. Всупереч усім своїм балачкам про критику знизу, він відчув себе ображеним.

— Я передаю тобі партійне доручення.

Бінкоп посміхнувся.

— Бажано, щоб доручення і товариш, який буде його виконувати, трохи більше пасували одне до одного.

Бінкопова усмішка ще дужче дратує Вуншгетроя. На його думку, це порушення партійної дисципліни. Він виймає з кишені чорний нотатник.

— Ти не заперечуватимеш, якщо я запишу твої висловлювання?

— Знову переходиш у наступ? — спитав Бінкоп.

Тим і закінчилася ця його остання — на довгий час — розмова з Вуншгетроєм.

Бінкоп невдовзі забув про цю сутичку. У нього були інші турботи,— наприклад, виплата державної позики. Щоправда, йшлося не про мільйони, але й кілька тисяч — теж гроші. Бінкоп сушив собі голову, не знаючи, як швидше позбутися боргів. Улітку він звелів нарізати квітів, і Франц Буммель повіз букети до районного центру на продаж.

Пізньої осені, до поминальної неділі, Емма Дюрр, Софі Буммель і мати Нітнагеля сіли плести могильні вінки. Франц Буммель пустив у хід всю свою лейб-кучерську красномовність і вигідно продав ті вінки на столичному базарі. Людську скорботу обернули на готівку і половину боргів ліквідували, але в душі Франца Буммеля воскрес давній потяг до розгульного життя.

Якось саме в розпалі весняної сівби Франц зник. Повів свою арабську кобилу за тридев'ять земель до якогось жеребця й пропадав там багато днів. Знову проливала гіркі сльози Софі, назавжди закохана в свого Буммеля, але цього разу їй не пощастило вберегти його від Бінкопового гніву. Голова кооперативу з обуренням висловив своєму продавцеві могильних вінків усе, що він про нього думав.

— Чаркодуй, гувліса, кучерська душа, п'янюга, картяр нікчемний!

Буммель ходив з таким виглядом, ніби його випрала й забули викрутити.

Гладкий Серно вголос висловлював своє співчуття бідоласі.

— Хіба це тобі треба? Та нізащо в світі! — Серно ладен узяти під своє крильце жертву безжалісних комуністів. А щодо Буммелевої чистокрової кобили, то вона житиме на обійсті Серно, як у бога за пазухою.

Ці слова тішили Буммелеві вуха, як ласкавий південний вітерець. У «Квітучому полі» не змогли як слід оцінити його чистокрової кобили. Там думають і дбають тільки про

роботу й прибутки, а до краси їм і діла нема. Навіть благочестивий Герман Вейхельт глузує з нього, Буммеля:

— Не по-божому це, возити гній на такій красуні.

І Франц Буммель зробився слугою своєї чистокровної кобили та гладкого Серно. Софі, його дружина, дуже сумувала, та, незважаючи на любов до свого Франца, залишилася в кооперативі.

Спершу все йшло ніби непогано. Вечорами Буммель розважав гладкого Серно різними фокусами. Він витягав яйця бозна-звідки, з усіх кишень і схованок, навіть із довгого носа худючої пані Серно. А в нагороду випивав після вечері півтора десятка яєць — на десерт. Товстий Серно, нічого поганого не підозрюючи, рохкав від задоволення і вигукував:

— Ну й мастак! От проноза!

Буммелеві фокуси якомось підказали Серно думку, що непогано було б запрягти арабську кобилу, за кучера посадовити Франца та й поїздити разом з ним по сусідніх селах. Нехай і приятелі побачать, якого він собі завів придворного блазня!

Буммелеві це не дуже сподобалося, бо саме була неділя. Виходило все майже як за барона, хіба що тільки без чайових. До того ще й односельці почали дошкуляти йому своїми кпинами. Лісоруби геть задражнили Буммеля. Особливо на-сміхався з нього Вільм Гольтен, а муляр Келле біг слідом за бричкою, вигукуючи:

— Товстопузий лизоблюд!

Ці недільні виїзди скоро остогидли Буммелеві. Тепер йому вже не вдавалося в неділю пограти в карти. І він почав придумувати шлях до пристойного відступу.

Черговий сеанс фокусів для приятелів відбувся в сусідньому селі. Серно звелів своєму придворному блазневі показати фокус з яйцями. Це було не так-то легко зробити. Адже Буммель не міг знати, де несуться кури на чужому подвір'ї. Отож він пообіцяв натомість проковтнути золотий годинник господаря дому.

Господар подав йому свій годинник.

Франц роззявив рота:

— Ап-п! — і годинника наче й не було.

Буммель показував по тому ще й інші фокуси: просмикував голку крізь щоку, вивергав огонь, але годинник зник безслідно. Йому про це нагадали. Франц відригнувся. Годинник не вискочив. Глядачі розгубилися. Франц попросив, щоб йому дали рицини. Видудлив одразу з півпляшки. Та й це не зарадило!

Так і поїхали додому. Серно сам перевіряв Буммелєві випорожнення. Нічогісінько! Годинник наче розчинився у нього в шлункові.

— Осоромив ти мене своїм безсовісним фокусом,— сказав Серно.

Увечері пані Серно з криком ускочила в дім: вона щойно знайшла той золотий годинник у своїй сумочці.

— Чаклун безсоромний! — репетувала вона.— Чортів штукар! Сатана!

Для Буммеля це було слушною причиною, щоб розпрощатися з Серно. Хіба може бути більша образа для людини,— навіть Бінкоп не обзивав його так! Авжеж, він фокусник, штукар ще змалечку, але він не сатана.

Повернення Буммеля в рідний кооператив відбулося наступної неділі вранці. Ще тільки сіріло надворі, як Бінкопа збудили гучні удари сокири. У повітці стояв Франц Буммель і колов дрова.

— Ти що тут робиш?

— Та маю вільний час...

Чимало клопоту завдав Бінкопу і Вільм Гольтен. Як же це так? Адже Вільм Гольтен — це тїнь Бінкопа, палкий прихильник колгоспів і передовик. І все-таки... Гольтен раптом зник на кілька днів, загадавши всім нерозв'язну загадку.

Та ви не поспішайте, товариші, надто суворо засуджувати Вільма Гольтена: він погнався за казковою любов'ю. Колись він познайомився з дівчиною, яка дуже припала йому до

серця. Вона була струнка, тендітна, мала волосся кольору волоського горіха після перших приморозків. Дівчина була серед озвірілих вояків-пруссаків такою самою залітною пташкою, як і він. Вона служила допоміжним номером на зенітній батареї. Посада взагалі вельми багатозначна. Але ця дівчина не належала до числа тих осіб, котрі притьмом навчаються брутально лаятись, плювати й свистіти, заклавши два пальці в рота, щоб здобути славу «наської дівки».

Війна розлучила Вільма і ту золотисто-каштанову дівчину, але вони домовилися неодмінно розшукати одне одного після війни. Закохані запряглися — як діти з казки, котрі вірять у загибель вогнедишного дракона,— зустрінуться через рік після війни, двадцятого серпня, о восьмій годині вечора на Базарній площі у Веймарі.

Минув рік після війни, минуло вже й два роки. Вони не зустрілися. Хіба міг Вільм прибігти із російського полону на побачення до Веймара?!

Нарешті Вільм повернувся. Із запізненням на два роки. Три літа по тому він щороку приїздив двадцятого серпня до Веймара і чекав о восьмій годині вечора на домовленому місці. Але «горіхова» дівчина не з'являлася. На четверте літо Вільма невсипуще стерегла Фріда Сімсон. Але тепер він вирішив ще раз спробувати щастя. Він нізащо не хотів ламати їхньої клятви.

І цього літа, рівно о восьмій вечора, з першим ударом годинника на Базарній площі з'явилася маленька жінка. За руки вона вела двох дітей — хлопчика і дівчинку. Фігура в неї була вже не така тендітна, і волосся майже втратило свій горіховий колір,— видно, жінка підфарбовувала його, і воно здавалося рудуватим.

Вільм дивився на жінку й лічив удари годинника.

— Чого цей дядя так дивиться? — долинув до нього з тротуару голос хлопчика.

Маленька жінка на мить спинилася.

— Він чекає когось.

— А кого він чекає?

— А хто його знає!

То був голос «горіхової» дівчини.

Вільм ніби закам'янів і стояв, непорушний, як монумент праворуч від нього.

11

Коли старого районного секретаря Карла Крюгера замінили молодшим партійним кадром Вуншгетроем, то виявилось, що в розпорядженні Крюгера є тепер ціле море вільного часу. Невже ж він буде витратити, розтринькувати його на те, що з ранку до вечора сидітиме на лавці в міському сквері разом з іншими пенсіонерами й ветеранами, попахкуватиме люлькою і клюватиме помалу спогади, як старий кенар печиво?

Дружина підсунула йому всі діряві каструлі, які знайшлися на кухні. Карл Крюгер запаїв їх. Наступного дня дружина принесла поламаний стілець і шафку, в якій заїло одну шухляду. Карл Крюгер заходився щось підклеювати, стругати. Потім почала протікати велика балія, хоча за день до того вона була ще цілісінька. Карл Крюгер здивувався:

— Ти що, навмисне її продірявила?

Дружина почервоніла, наче школярка. Вона хотіла якось полегшити своєму Карлові перехід до стану пенсіонерів, але всі недоробки в занедбаному хатньому господарстві незабаром було ліквідовано. Тоді радіус дії Крюгера розширився: він перекопав і підпушив палісадник перед будинком, полагодив хідник попід парканом, позаливав вибиті морозом тріщини й заглибини в асфальті головної селищної вулиці, допоміг міським чорноробам підрізати кущі й дерева, — одне слово, якось непомітно знову опинився в гущі міських справ. Він обійшов подвір'я міських крамниць, поприбирав звідти порожні ящики й пляшки, винищив пацюків і мишей.

Дехто з товаришів поблажливо посміхався, зустрічаючи то тут, то там свого колишнього секретаря, який, наче якийсь

спролетаризований підмайстер, блукав по місту в засмальцьованому комбінезоні й скрізь наводив лад.

— Та заспокойся ти нарешті, Карл, відпочинь! Ти ж зовсім занастаєш отак своє здоров'я.

Та Карл Крюгер, як завжди, посміхався:

— Хіба член партії може сидіти без діла?

Товариші зітхали:

— Крюгер у нас оригінал!

І звучало це так, ніби оригінальні люди — лихо нашого століття.

Варто нагадати хоча б оту Крюгерову історію із саркофагом на Базарній площі. Якби на те його воля, ота чавунна подоба надгробка королеви вже давно стерлася б із пам'яті місцевих жителів, а на її місці стояв би павільйон для пасажирів зеленого приміського автобуса, так званої «ропухи». Ще в ті дні, коли його щойно призначено було першим секретарем райкому партії, він звернув увагу на той надгробок.

— Навіщо нам ота домовина посеред Базарної площі? — спитав він. — Хіба мало було нам домовин із тридцять третього до сорок п'ятого року?

Бургомістр цілком поділяв його думку:

— І залізо нам ще й як згодиться! Геть той надгробок!

Якось уранці міські робітники, озброївшись ковальськими молотами, з'явилися на Базарній площі. Це побачив місцевий дантист Ціттер. У нього саме випала вільна хвилина, і він стояв біля вікна, чекаючи, поки затужавіє гіпсовий зліпок для зубного протеза. Ціттер побачив, що робітники з молотами в руках почали бити по чавунних гратах.

— Вони оскверняють творіння Шінкеля! — закричав він.

Культурбунд¹ заворушився. Опинившись віч-на-віч з цілим натовпом розтривожених носіїв культури, Карл Крюгер почухав потилицю:

— Ну, хіба ж я знав, що це робота Шінкеля? Жоден чо-

¹ Соціалістична культурно-політична організація, заснована в 1945 р. представниками антифашистської інтелігенції Німеччини.

ловік не може знати всього на світі. А металевий брухт нам дуже потрібен.

Ця історія багато чого навчила Карла Крюгера. В короткі години, що призначалися для сну, він заходився читати різні книжки з історії різьбярства. Навіть потайки пішов на кладовище, оглянув там скульптури і дійшов висновку:

— Халтура, суцільна халтура! Висока якість — це завжди висока якість, однаково, чи на заводі, чи в мистецтві, для робітників, чи для королів.

Час минав, і настав день, коли Крюгер уже з гордістю показував гостям, що приїздили з інших міст, пам'ятник на Базарній площі.

— Робота Шінкеля! А ви, певно, й не здогадувались?

Люди всміхалися, читаючи напис на постаменті: «О горе, вже її нема...»

Згодом Карл Крюгер, думаючи про те, як сумно могла скінчитися ця історія, тільки стиха посміхався. На те, щоб посміхатися досхочу, йому бракувало часу: кожен день вимагав нових рішень.

Дехто засуджував крюгерівський стиль роботи: він приймав відвідувачів у будь-який час дня і ночі.

— Якщо людина йде до мене, значить, їй добряче припекло! — відповідав Крюгер тим, хто критикував його за це.

Дверні завіси в його кабінеті буквально розжарювались за день. Але Крюгер знайшов вихід: за томами класиків марксизму він заховав слоїк із мастилом. Як колишній кучер, він не міг стерпіти, щоб колеса рипіли і залізо терлося об залізо.

Коли Крюгеру дуже не хотілося сидіти на засіданні партбюро, він брав свою шапку й тихенько виходив через бічні двері, не довівши це до відома секретарки. Ну, куди це годилося?

То, може, Крюгер просто йшов тоді на прогулянку? Аж ніяк! От, приміром, завалилася стіна якоїсь новобудови. Вірніше кажучи, міського холодильника.

Крюгер одразу сідлав свій велосипед. Від нього він теж не зміг відмовитись:

— Треба ж хоч якимось видом спорту займатися! — І їхав, скажімо, на цегельню.

— Цегли ви багато виробляєте, друзі, а от якість її — нікудишня.

— Ха-ха, який розумник! — І робітники цегельні відразу запропонували інший варіант: вони випускатимуть високоякісну цеглу, але в значно меншій кількості. Ну, як,— домовились?

Крюгер наполягав на тому, що треба виробляти багато цегли і доброї якості, але як досягти такої гармонії?

— Ось ти партійний секретар району,— сказав один молодий робітник.— А чи ти хоч щось тямиш у цеглі?

Крюгер свиснув.

— Знаєш, хлопче, старий візник не потребує мікроскопа, щоб розібратись у цеглі. Ану поклади руки на стіл!

Хлопець послухався Крюгера, як рідного батька. Крюгер теж поклав руки на стіл.

— А тепер скажи сам, через чиї руки пройшло більше цегли? Питання з вікторини, або тест, як кажуть американці. На обдумування — п'ять хвилин!

Через якусь мить хлопець уже поплескав Крюгера по долонях, ніби прохаючи в нього пробачення:

— Говори далі!

— Дякую за великодушний дозвіл!

Сміх. Крюгер переміг.

Однак часом перед Крюгером поставали питання, на які не так-то й легко було знайти одразу відповідь.

— Почекай до ранку, може, мені присниться відповідь,— казав він у таких випадках.

Але це мовилося тільки заради красного слівця. Насправді Крюгер чинив якраз навпаки. Він читав уночі, шукаючи відповіді, або радився по телефону з яким-небудь фахівцем, котрий добре знався на цьому питанні.

Чи могла така поведінка не похитнути авторитету район-

ного секретаря? Оті консультації по телефону з фахівцями — та це ж ганьба! Мало того, що Крюгер дав селянам повну волю в питанні яровизації насіння, фахівці довели його до того, що він почав безцеремонно недооцінювати життєво важливий для всіх квадратно-гніздовий спосіб садіння картоплі.

— Про мене, садить хоч трикутниками, аби тільки урожай був добрий! — казав Крюгер і рішуче наполягав на своєму.

Як ви накажете таке розцінювати? Чи не скидається це на справжнісіньку анархію, щоб не сказати — ворожість до Радянського Союзу?

Так чи інакше, але ці ухили призвели до того, що Крюгера потихеньку та помаленьку випхали на пенсію.

— Ти своє вже відробив, Карл, тепер відпочинь!

І товариші, які знову зустрічали Крюгера в робочому комбінезоні й бачили, як він і далі проводить «політику втручання», казали, зітхаючи:

— Нічого не вдієш, дивак так і помре диваком, своєї вдачі не зміниш!

А Крюгеру те все було байдужісінько. Він уже досить довго роздумував над тим, у чому ж полягали його, так би мовити, стареча недолужність і помилки. А час минав. Травопільна система, мічурінські сади, яровизація насінневого зерна і квадратно-гніздовий спосіб вийшли з моди. То, може, Крюгерові зовсім несправедливо, так би мовити, почепили дідівську бороду?

А тим часом Крюгер почав наводити лад на міському базарі. Якщо ж там нічого було робити й не було кому допомагати, він вирушав до тієї частини базару, де стояли коні і вози з навколишніх сіл. Тут він вдихав звичний запах кінського поту, зазиравав коням у зуби.

— Ти вже в лігах, конику, бережись!

Він оглядав підкови і, якщо бачив у них якийсь гандж, то лаяв хазяїна і разом з ним вирушав до коваля.

Як ми вже знаємо, товариші, саме тут Карл Крюгер і зустрів одного дня Оле, коли той продавав свій весільний

костюм. Після цієї зустрічі Бінкоп і його незвичайний задум уже не виходили Крюгеру з голови. Так, це діло дуже припало йому до смаку.

12

Стояв духмяний весняний ранок, бо вночі пройшов малий дощик. Дощ у маю — чекай доброго врожаю. У садках Блюменау на скопані грядки опадали пелюстки з квітучих дерев, і зелені пагініці салату визирали з-під білосніжного цвіту.

О п'ятій годині ранку Крюгер зіскочив на межі з велосипеда, бо угледів попереду чоловіка. То був божий чоловік, і звали його, як з'ясувалося, Герман Вейхельт.

Крюгер доторкнувся пальцями до капелюха, що, видно, бував у бувальцях, Герман Вейхельт — до своєї лижної шапочки, і це мало означати в першому випадку — «доброго ранку», в другому — «боже поможи!».

Розмовляти Герман Вейхельт не збирався. Він вимірював кроками густоту сходів на картопляному полі, як це робив десь дві тисячі років тому його біблійний предок Авель.

— Це твоє поле? — спитав Крюгер.

— З волі господи бога це і моє, і не моє поле.

— Щось я не збагну.

— Я працюю в Громаді Справедливих!

Далі Крюгер довідався, що Громада Справедливих — з допомогою господи бога і голови її Бінкопа — налічує сім членів. На інформацію Герман був щедрий, він розповів: очолює їхню громаду господь бог. Бінкоп ніби другий директор, заступник бога, — дарма що він і думати не бажає про небесного владика, однак, сам того не відаючи, виконує всі його повеління.

— Блаженні чисті духом, бо їх наречуть божими дітьми. Справді, цікаві відомості!

— Ти мене знаєш? — спитав Крюгер у божого чоловіка.

— А ким ти можеш бути? Ти брат людський із мирських властей.

— А ти з церковними властями знайомий?

— Ні, ти не пастор Ганнеман.

— Спасибі за роз'яснення.

— Нема за що. Господь з тобою!

Крюгер пішов далі, бо побачив іншого чоловіка, який вів по луговій стежці коня. Цей білий кінь немовби ширяв у блакитній травневій даліні.

Ще будши кучером, Крюгер не раз бажав мати саме такого красеня, але в той час його бажання нічого не важили. Коней вибирав сам хазяїн, дбаючи лише про власну вигоду. І через те Крюгер їздив на старих охлялих шкапинах.

Біла кобила заіржала, побачивши божого чоловіка на

картопляному полі, й пішла далі, ніби запряжена в квадригу римського бога,— принаймні так подумалося Крюгеру, який уже непогано знався на історії мистецтва.

— Хлопче, хлопче, оце-то краса!

Перед колишнім партійним секретарем постало гостре питання: чи має право людина, яка трудиться над перебудовою світу, благоговійно споглядати красу одного-єдиного створіння й марнувати на це свій час?

Крюгер рушив до чоловіка, який вів кобилу.

— Твоя кобила?

Франц Буммель скинув шапку й поклав її на зігнуту руку — як колись перед бароном.

— Моє шанування. Так, це моя кобила.

— Чистокровна?

— Арабська і об'їджена як слід, з вашого дозволу.

— Надінь шапку.

— Я людина вихована.

— А ти мене знаєш?

— Ви не перший гравець у скат по нашому району, — це точно, а скоріш за все якийсь високий партійний чин, з вашого дозволу.

Із подальшої розмови Крюгер дізнався, що Франц Буммель теж є членом тієї самої громади, яка працює без членських внесків, але цілком задовільно. Буммель навіть одержав від Бінкопа новий костюм.

— Про спідню білизну поки що кожен має подбати сам, але з часом, з вашого дозволу, наш голова Бінкоп здолає й ці труднощі.

Якщо можна щось закинути новому землеробському товариству, то це хіба що недостатню увагу до коней.

Крюгер знову осідлав свій велосипед і поїхав шукати Бінкопа. З усього видно, що його друг і товариш створив тут чудову «божу громаду»!

Бінкоп і його вірний ад'ютант Вільм Гольтен майстрували гнізда для несучок.

Крюгер зіскочив з велосипеда, спіткнувся об рубанок і,

навіть забувши привітатися, зразу накинувся на Бінкопа, висипавши на нього цілу торбу докорів.

— Сільська біднота гарує на одному клаптику землі. І це в тебе називається виробничий кооператив?

Та в Бінкопа був хороший день, і він випромінював лагідність, як легкі хмарини на травневому небі.

— Наш капітал незчисленний: чотирнадцять роботящих рук, безліч цінних ідей, і — зауваж — усе це задарма, так би мовити, з ефіру.

Ну, тоді Крюгеру нема чого й дивуватися з поведінки рядових членів, якщо сам голова говорить про ефір та інші незримі речі.

Та раптом Бінкоп спохмурнів.

— А тобі яке діло до нас?

— Хочу вступити до вашого кооперативу.

— Жартував би ти собі краще там, у місті, з городянами!..

Отака досить енергійна пересварка передувала вступові Крюгера в «Квітуче поле».

Може, він приніс до кооперативу велике багатство, гроші? Нічого схожого. Зате він приніс ясну, політично мислячу голову, а це, погодьтеся, чогось та варте.

Наприклад, він загітував вступити до «Квітучого поля» переселенця-новосела Марандта й члена партії Карла Лібшера. Щодо Лібшера, то це було зовсім просто зробити. Не довелося навіть виголошувати високих слів про партійну честь. Взагалі тут нічого не треба було говорити. Лібшер уже давно дозрів для вступу, але до того часу ніхто з кооперативу не догадався зайти й поговорити з ним про це.

— Невже навіть і Бінкоп?

— Бінкоп заходив, але це було так давно, мало не за часів середньовіччя.

А от з Яном Буллертом Крюгерові повелося гірше.

— Ти що, хочеш потихеньку-помаленьку багатіти сам-один, хочеш стати куркулем, як я чув, а члени родини хай собі гарують тяжко, не сміючи й писнути?

— Бідність і багатство залежать від вдачі людини, — відповів йому на те Ян Буллерт. — Ми всі починали з нульового року, і нікому не заборонялося як слід узятися до роботи.

Воно-то ніби й так, проте чи всі мали в своєму розпорядженні такі самі засоби виробництва й робочу силу, як Ян Буллерт?

Засоби виробництва — це трактори, машини, одне слово — самохідна техніка, а всього цього у Буллерта немає!

— А твоє поле?

— На полі самі бур'яни виростуть, якщо його не обробляти як слід.

Немало вечорів знадобилося Крюгеру, щоб довести Буллерту, що земля — теж засіб виробництва. Та чи переконав він зрештою Буллерта вступити до кооперативу? Нічого подібного! А провину Буллерт звалював на партію:

— А до чого тут я? Мені підсунули найгірші піщані й зовсім неродючі «засоби виробництва», як ти кажеш. От де притичина!

Довелось Крюгеру пройти з Буллертом увесь курс політграмоти, починаючи з азів. Він поклав собі за мету навчити й цього твердолобого дядька читати книгу історії.

Це зовсім непогано, коли поряд з тобою є така людина, як Крюгер. Інколи Оле Бінкопу здавалося, що повернулися давні часи, коли ще живий був Антон Дюрр.

13

Настає зима. Надворі лютують морози. Та ви не подумайте, товариші, що люди в «Квітучому полі» цілу зиму сидітимуть згорнувши руки та розповідатимуть казки.

Бінкоп притяг на подвір'я кооперативу двоє саней невідомого призначення. Їх виготовив за його замовленням сільський стельмах.

Узимку Мампе Сіромаха має забагато вільного часу. Уліт-

ку він з ранку до вечора пасе телят, а зимою телята стоять у хліві. Мампе Сіромаха поводить своїм сизим носом п'янички як чарівною паличкою, з допомогою якої шукають заховані скарби,— принохується, де б його похмелитися. У цьому ледачкуватому поденному робітникові й посильному знову оживають колишні звички й нахили. Тепер його пан і постачальник горілки — Тео Тімпе, скотар.

Мампе Сіромаха обнюхує Бінкопові загадкові санки.

— Весело буде нам цієї зими. Я сяду в санки, а ти штовхатимеш їх.

Тімпе зневажливо морщить ніс. То дитячі забавки! Шефу слід би про відкритий корівник подбати! Зайці оселилися під дошками і от-от повиводять там зайчат. Ганьба, та й годі!

Бінкоп наскочив на Мампе Сіромаху.

— Ти нічим не зайнятий? Ходімо зі мною!

Мампе шукає очима Тімпе, але Тео не збирається його виручати. Нічого не вдієш, доводиться йти з Бінкопом, Вільмом Гольтеном і Германом Вейхельтом до замерзлого Коров'ячого озера.

— Вільм Гольтен хоч якому вітрові слугуватиме, як накаже наш голова,— глузливо мовить Мампе Сіромаха.

Оле і Гольтен штовхають санки на суцільну стіну закрижанілого очерету. Очеретини ламаються і падають на лід. У озера позрізали вії. Самі тільки колючі обрізки стирчать тепер над кригою.

Мампе Сіромаха і Герман мусять позв'язувати очерет у снопи. На ногах у Мампе й досі підбиті всередині смушком високі чоботи такого собі чолов'яги на ім'я Рамш, який був аж ніяк не з породи добрих ангелів і якому хтось впустив у голову американський бзик. *Let's go!*¹

Мампе свариться з Бінкопом. Ну що це за дурна вигадка серед зими?! Чи не надумав, чого доброго, їхній голова вистелити долівку в хліві очеретом? Щоб бідолашні корови порізали собі вим'я?

¹ Ходімо! (Англ.).

— Хай господь мене помилує, як знайде вільну хвилину! Герман сердито дорікає Мампе за такі блюзнірські слова: — Владика небесний уже помилував тебе від зашморгу! Та ось уже весь очерет зрізано й пов'язано в снопи.

Коли з цією справою покінчили, Бінкоп знову кудись подався. Невдовзі він повернувся на кооперативне подвір'я з якоюсь старенькою жінкою. Мампе Сіромаха розглядає беззубу бабусю крізь порожню кишенькову флягу.

— Ти диви-но, яку наречену підшукав собі Бінкоп. Покусати його не зможе...

Бінкопу нема часу прислухатися до ущипливих слів Мампе. Цей чоловік — жертва власної слабкодухості, але всю провину звалює на злого духа, якого називає долею.

Бінкоп викликає жінок польової бригади з їхніх зимових кухонь і загадує їм перенести очерет з озера в опалювальний присінок свинарника. Стара жінка-переселенка показує їм, як плести з очерету мати. Бінкоп не вбачає нічого принизливого, щоб і самому трохи повчитись, і починає переплітати гострі очеретяні стеблини.

Бухгалтер Бойхлер має свою резиденцію в колишній конторі фірми «Рамш. штахетник, ящики і т. ін». Бухгалтер Бойхлер — типовий пруссак, *німецька кісточка*: до блиску наваксовані чоботи, акуратно почищений піджак і готичний шриффт. Під час останньої війни Бойхлер був фельдфебелем — батьком для своєї роти, маленьким повелителем на нижчому щаблі влади, наділений великим страхом перед практичною стороною війни.

Перш ніж надати в розпорядження «Квітучого поля» свої десять моргів землі й свої знання в письмі й рахунках, Бойхлер трохи підробляв додатково як страховий агент. Цей свій другий фах він не облишив і тепер, зробившись кооперативним бухгалтером. Усіх людей, які стикаються з ним, він поділяє на дві категорії — застрахованих і незастрахованих. Цікавлять Бойхлера, звісно, незастраховані. Саме в них таїться реальна перспектива премій.

Бойхлер завжди залюбки спостерігає, як Тео Тімпе про-

гулює племінного бугая «Квітучого поля» по двору чи на вигоні. Бугай пирхає, пригинає голову до землі й виробляє казна-що, і Тео Тімпе не так-то й легко з ним упоратися. Бойхлер захоплюється його героїзмом.

— Ні, яка відвага, аж дивитися страшно! Я, будши на твоєму місці, неодмінно застрахував би своє життя або принаймні застрахувався б від нещасного випадку. Ти подумай про свою родину!

Тімпе ставить одну умову:

— Ось ти одержуєш премії, то зроби так, щоб і мене преміювали!

Одне слово, Бойхлер мусить якось вплинути на Бінкопа й добитися, щоб той, нарешті, почав споруджувати відкритий корівник. Для Бойхлера Оле — капітан, а Тімпе — щонайбільше лейтенант і командир взводу. Та командир взводу до нього ближче. А в капітана є своя голова на плечах.

Бойхлер сидить у своїй конторі й чекає на Бінкопа. Мусить же він колись прийти!

Бінкоп таки з'являється, вихором пролітає через контору, так, що всі бухгалтерські папери розлітаються в різні боки, і знову зникає.

Зрештою Бойхлеру вдається його піймати.

— Ти завжди бігаєш хтóżна-де, коли саме тут, у конторі, б'ється серце кооперативу.

— Існує така хвороба — ожиріння серця!

— Це ти на мене натякаєш?

— Ні, на всі контори на світі.

Бінкоп нашвидку переглядає приготовлений Бойхлером проект.

— Стисліше треба, набагато стисліше, без гучних фраз і вихвалання.

Бойхлер не наважується заперечити.

— Гаразд, хай буде стисліше, а от як бути з відкритим корівником?

— Я його не замовляв. У борги залазити не будемо! — І Бінкоп щез.

Бойхлер все-таки дочекався розмови з капітаном і мусив скоритися його наказові, та йому хотілося, щоб цей навіжений голова кооперативу, цей дресирувальник качок і комишевий кравчик, опинився якнайдалі звідси,— бодай десь аж на Місяці. Тепер уже Тімпе навряд чи схоче застрахуватися...

Наприкінці року кооператив «Квітуче поле» продав навколишнім садівництвам партію комишевих матів. Несподіваний прибуток під кінець року підвищив пайку кожного члена кооперативу.

Виручені гроші викликають нервову сверблячку у Бойхлера. Він сидить і щосили чухає собі живіт.

Секретар партосередку Крюгер знову скидає перед Бінкопом капелюх:

- Робота — перший сорт!
- Та годі вже тобі! — відмахується Бінкоп.

14

Ох, цей відкритий корівник! Чи не приніс його сюди, в Блюменау, килим-самоліт із казки, щоб розколоти на два табори «Квітуче поле»? Нічого схожого. Усе відбувалося природно і просто.

Будувати відкриті корівники — то було розпорядження, спущене згори. З неба?. Ні, очевидно, з міністерства. Розпорядження знічев'я не розсилаються! Молоко визначає життєвий рівень. Отже, треба збільшувати поголів'я корів! Будувати дешеві корівники!

Чи відкриті корівники будуть дешевими? Вони дерев'яні, легкі, їх неважко транспортувати. Це доведено.

Та чи доведено, що корови, опинившись у корівнику, який скидається на театральний кін, почуватимуть себе добре і доїтимуться не гірше, ніж у теплому хліві капітальної кладки? Відповіді на це запитання не було.

Очевидно, нагорі тільки порекомендували споруджувати відкриті корівники, але рекомендації, дійшовши до села, стають наказами.

Діячі районного управління називають сільських бургомістрів своєю правою рукою. З того, як будуються відкриті корівники, можна судити, чи достатньо оперативно і в дусі часу ця рука реагує на розпорядження начальства.

На засіданнях у районному управлінні сільські бургомістри питають один у одного:

— Ну, як у тебе з відкритим корівником?

— Та стоїть.

— А корови в нім як себе почувають?

— Я ж сказав, що корівник стоїть!

Ну що ж, тоді все гаразд: корівник стоїть, отже, районні статистики можуть його внести до списку, охопити й доповісти про нього вищому начальству.

Сьогодні відбуваються річні збори членів кооперативу. На них присутня й Фріда Сімсон. Обговорюється план на наступний рік, вносяться уточнення, доповнення. План має бути затверджений.

— А як буде з відкритим корівником? — вигукує з місця Тімпе.

Бінкоп висловлює свої міркування: не можна прискореним темпом збільшувати поголів'я, не маючи в своєму розпорядженні достатніх запасів кормів. Він — проти.

Пропозицію ставлять на голосування. За відкритий корівник голосують Тео Тімпе, його дружина, Мампе Сіромаха й бухгалтер Бойхлер. Чотири голоси проти двадцяти одного. Фріда Сімсон скрегоче зубами. Як вона виглядатиме перед районним управлінням без цього корівника? Вона гарячково вишукує засіб, як вплинути на твердолобого Бінкопа.

Весна висилає своїх перших провісників: п'ять сонячних днів підряд наприкінці лютого. Тане тоненька крига на калюжах. Мошки витанцьовують над водою.

З просторого курника долинає кудкудакання несучок, схоже на рокіт польових машин. Пані Нітнагель, яка раніш плела килимки, церувала панчохи, завідувала сільською бібліотекою й варила чоловікові обіди, стала тепер курячою повелителькою районного масштабу. Одержувати у лютому місяці щодня по два відра свіжих яєць з одного курника — такого не пригадують у Блюменау навіть вірнопіддані кайзера, які не перестають зітхати, примовляючи:

— Так, так, ото був час, — тоді оселедець коштував по шість пфенігів за штуку.

«У наступному році ми виростимо три тисячі курчат», — записано в річному плані кооперативу «Квітуче поле».

Хто це «ми»? Поки що — Грета Нітнагель. Вона приносить розігрітий пісок у загорожу для курчат і зверху посипає його дрібним торфом. Оле Бінкоп, очевидно, забув, що їй пообіцяли молоду помічницю.

Ні, Бінкоп не забув про це. Він не раз уже просив бухгалтера Бойхлера дати оголошення до сільськогосподарської газети. Йому й самому вкрай потрібна молода робоча сила з проворними ногами, бо дні стають довші, а в нього повно планів щодо напівдиких качок і Коров'ячого озера. Сонце дедалі набирає сили. Лід на озерах тане. Качки знову вилітають на волю. Корм вони знаходять на воді й до пізнього вечора не повертаються назад. Вечеря, яка чекає на них біля курника, уже не так їх вабить, як раніше. І щовечора Оле хвилюється: повернуться качки чи знесуть яйця на березі озера?

А весна щодня підкидає турбот. Не може Бінкоп щовечора сидіти на подвір'ї кооперативу, очікуючи качок. Ні, без підмоги не обійтись — молода робоча сила їм конче потрібна!

Але бухгалтер Бойхлер вирішив хоч трошки помститись.

Бінкоп не схотів будувати відкритого корівника, Тімпе не побажав застрахуватися, і тому Бойхлер з тижня на тиждень зволікає з оголошенням до газети.

І от якось увечері Бінкоп сам складає текст оголошення: «Терміново потрібна молода пташниця в лісовий і озерний край до чудової весняної пори...» Оле й сам мріє про весну. У мріях своїх він уже бачить, ніби наяві, як дев'яносто напівприручених качок, кожна зі своїми каченятами, поважно марширують уранці до Коров'ячого озера. Дев'яносто помножити на десять — це буде дев'ятсот, дев'ятсот каченят, які самі харчуються на воді, а ввечері прилітають додому. Дев'ятсот напівдиких птахів на службі у людини. Зовсім малі видатки і великі прибутки для «Квітучого поля». Великий шелест від двох тисяч крил, необмежені можливості.

«Розведення водоплавних птахів, цілковита свобода дії і перспективи подальшого зростання», — так закінчує Бінкоп своє оголошення до газети.

16

Лісоруб Евальд Трампель — худорлявий чоловік з вічним кашлем. Жінці його Гульдї — меткій пишнотілій молодичці — більше пасує це прізвище¹.

У нульовому році Евальд Трампель одержав двадцять моргів землі і в міру своїх сил обробляв їх, але йому не дуже подобалося колупатися в землі. Він волів повернутися до лісу. Вдома всім порядкувала дружина, а він почував себе наймитом.

- Евальде!
- Я тут!
- Нарубай дров!
- Кха-кха, нарубаю.
- Евальде!

¹ Вайло, незграбна людина.

- Я тут!
- У неділю заріжеш гуску!
- Кха-кха, заріжу!

Гульда Трампель держала трьох свиноматок, які приносили їй добрих поросят.

Якось до них у двері постукав вербувальник і почав умовляти Трампель вступити до «Квітучого поля». То був, певна річ, Бінкоп, голова кооперативу, самотній чоловік і майстер на всі руки. Гульда теж почувала себе трохи самотньою не тільки через те, що їй доводилося, власне, самій тягти на своїй плечах їхнє невеличке господарство. Бінкопова пропозиція полестила їй і збентежила душу.

- Евальде! — сказала вона увечері того ж таки дня.
- Чого тобі?
- Я вступаю до «Квітучого поля».
- Кха-кха, ну то й вступай!

Гульда так і зробила.

Бінкоп, великий дипломат в усіх справах кооперативу, доручив їй громадський свинарник.

Гульда Трампель співчутливо дивиться на запалі щоки Оле Бінкопа.

- Ех, був би ти моїм чоловіком...
- Але я не твій чоловік.
- Шкода.
- Чого тобі бракує?

Гульдї потрібне «електричне сонце» для поросят.

- Скажи Бойхлеру, щоб виписав.

Гульда обнімає Оле.

- Коли ти знову одружишся?

Оле щось шепоче на вухо Гульдї.

- От недотепа, наплював мені повне вухо!..

Солом'яний удівець Оле — то для жінок «Квітучого поля» постійна мішень для веселих жартів.

— А ліжко в тебе не схоже на пустелю, коли лягаєш на нього увечері?

- Зате просторо. Ніхто не заважає.

Жарти й сороміцькі натяки...

У районній газеті з'явилося оголошення. В Обердорфі, дім номер двадцять два, продається віз на гумових шинах. Бінкоп їде туди. Він не від того, щоб дешево придбати такого воза для кооперативу. У домі номер двадцять два мешкає Розекатрін Зенф. Та Оле дізнається про це тільки тоді, коли вже входить до її кімнати. Розекатрін приймає його дуже гостинно й пускає в хід усі свої чари. Украй схвильована, вона кокетливо поправляє свої кучерики перед дзеркалом і наспівує:

Хоч і примхливе щастя,—
Знайде тебе колись...

Розекатрін приносить з льоху пиво. Нехай Оле почувася себе, як дома:

— Пий досхочу, гуляй досхочу!

Господиня пояснює ситуацію: без оголошення в газеті до такої поважної персони, як Оле, і не підступиш!

Брови Бінкопа — як два перекинутих знаки запитання.

— Ти чого так дивишся?

Виявляється, Розекатрін послала до районної газети не одне, а два оголошення, і в другому йдеться зовсім про інше:

«Хто здатний вгамувати сердечну тугу жінки, якій щойно виповнилося сорок? Будуть радо вислухані пропозиції солідних, статечних чоловіків із серйозними намірами...»

Бінкоп, нічогосінько не підозрюючи, хотів тільки оглянути воза на гумових шинах, але Розекатрін не дала йому й рота розкрити:

— Ось бачиш, скільки в мене пропозицій?!

Так, так, Оле не перший. Вона кидає на стіл купу листів.

— Ти поглянь тільки на цю фотокартку. Не чоловік, а барило з пивом! Та він мене вмить розчавить — лиш мокре місце залишиться! А цей! Вуха які настобурчені! Через такі вуха доведеться двері розсовувати!..

Жодний претендент не підходить Розекатрін, зате Оле... Оле міг би цілком її влаштувати. Чому він раніше не цікавився нею?

Бідолашний Оле, захоплений зненацька сіяч майбутнього, силкується, як то кажуть, сплести теплу панчошу з цих уривків вовни. Нехай Розекатрін, радить він, тільки вступить до кооперативу — і самотність її розтане, як масло на сковорідці.

— Ніколи цього не буде!

Ні, Розекатрін не збирається задурно віддавати будь-кому своє господарство. Якби вона кудись і вступила, то можна буде вважати, що цим вона заплатить Оле за обручку.

Бінкоп швидко допиває пиво й кладе на стіл десять марок.

— За що? Адже між нами нічого не було.

— Це тобі за оголошення.

Оле не хоче, щоб Розекатрін даремно витрачала свої гроші через нього. По тому він виходить.

Розекатрін розчарована: а може, Аннгрет справді мала рацію, коли запевняла, що її чоловік несповна розуму?

Весняні польові роботи не дають Бінкопу ані хвилини перепочинку. Вулицею села він бігає як очманілий.

Пані Штамм, дружина лісничого, тепер завідує бібліотекою й доглядає дітей у літньому дитячому садку. Вона тямуща, моторна жінка, недаремно ж вона складала екзамени на атестат зрілості. Її синкові скоро мине шість років, та вже й зараз видно, що матері не буде за нього соромно. Власне, його мали назвати *Вергілієм*, але зветься він Петером. Шість літ тому в душі пані Штамм бриніла інша іноземна назва, подзвонюючи, як дзвіночок прерій: *Вірґінія, Вірґінія!*.. Однак лісничий навіть слухати не схотів ні про яких Вергіліїв.

— А в стародавні часи жив такий Вергілій, який писав про сільське і про лісове господарство,— запевняла пані Штамм, сподіваючись, що чоловік одумається.

Та лісничий ще дужче розгнівався:

— Хлопчика зватимуть Петер, і годі про це!..

Пані Штамм вивела малих дітей на прогулянку,— нехай побавляться під березневим сонцем на сільському лужку.

Та ось діти помітили Бінкопа, який поквапливо наближався до них.

— Дядечко Оле йде! Дядечко Оле!

Діти чимдуж побігли назустріч Бінкопу.

— А ким ти будеш сьогодні, дядечку Оле: конем чи верблюдом?

Сьогодні дядечко Оле — слон. У нього замало часу. А на слона можуть водночас вилізти троє, а то й четверо дітлахів.

Пані Штамм з задоволенням поглядає на Бінкопа. Та Оле відводить очі, коли перехоплює її пильний погляд. Що бентежить його,— зачіска як у мадонни? Чи, може, він боїться її чорних очей?

Пані Штамм допомагає дітям осідлати «слона» і при цьому мимоволі торкається його волохатих рук. Вона здригається, як від удару електричним струмом.

— Скажіть, пане Бінкоп, якщо можна, чи ви не дуже самотні?

Як це до речі, що Бінкопу спадає на думку — замість відповіді — спитати самому: чи не могла б пані Штамм узяти на себе культуру в «Квітучому полі»?

— З превеликим задоволенням!

Дітей бере нетерплячка:

— Но, но, дядечку Оле! Поїхали!

Голова кооперативу «Квітуче поле», найдивовижніший верховий слон на світі, повзе по сільському лужку.

Досить складно тепер поговорити з головою «Квітучого поля» щодо проблем особистого життя. Він оселився в колишній дитячій кімнатці у Емми Дюрр, бо юні Антон і Емма вилетіли з рідного гніздечка. Емма Друга вчиться в Майберзі на садівницю, Антон живе в інтернаті для учнів тракторної станції.

— Ви тільки погляньте, погляньте на ту Емму! — шепочуться сільські кумасі.— А як побивалася, як прикидалася, коли помер її Антон!

— Отож-то й є: хто закрити очі, того швидко забувають та з серця викидають!

— Чом би й ні? І маленьким курочкам теж півень потрібен,— ущипливо докидає і своє слово Мампе Сіромаха.

А Бінкопу й Еммі до тих пліток байдужісінько. Вони не чоловік і жінка і не брат з сестрою, вони просто добрі друзі, товариші. І хто зна, в які захмарні висоти полинув би зі своїми планами Бінкоп, якби Емма, сорок п'ять кілограмів живої ваги, не тягла його знову на грішну землю.

Одного ранку Бінкоп починає обстукувати стіни хатинки молотком. Постукає і притулиться вухом до стінки, наслухає, ніби це не стіна, а камертон.

Прокидається Емма:

— Ну, що ти там ще надумав?

Виявляється, вночі Бінкопу сяйнула блискуча ідея — перетворити Еммину хатину на кооперативний вулик. Це ж як можна збільшити прибутки з допомогою штучного запилення квітів! Не слід недооцінювати бджіл!

— Нізащо! — Емма не збирається віддавати своєї хатини. Тут жив Антон. Вони сваряться, як це трапляється часом між братом і сестрою. Невдовзі досягнуто перемир'я.

Та навіть коли Бінкоп і Емма одностайні, як чоловік і жінка, постелі їхні завжди окремі. Антон ще надто живий у пам'яті обох.

Бінкоп працює, не шкодуючи сил, ловить на льоту — «з ефіру» — все нові й нові ідеї і втілює їх у життя. І все ж самотність, невлаштованість родинного життя лягає прямою на його біографію. Багато хто з жінок поглядають на нього жалісливо, наче на якогось каліку-недоріку.

А дехто з чоловіків йому заздрить:

— Чи не ширяє наш Бінкоп над жіноцтвом, як дух божий над біблійними водами?

Земля кружляє в космічному просторі, і діти скрізь на світі бавляться тим, що дала їм для їхніх забав рідна сторона: камінцями-кругляками, черепашками, квіточками, осколками бомб і білими кістками на цвинтарях. Ручка від розбитої чашки із святкового сервіза стає золотим телятком, а продірявлене горнятко — королівською короною.

Серед занедбаних вугільних кар'єрів і териконів підростає дівчинка, яку звать Мертке. У кар'єрах маслянисто поблискує стояча вода, її краї вкрито рудою плівкою, окисом заліза. Тут не росте очерет, не звивають гніздечок птахи, і в глибині мертвих вод не видно жодної рибини.

Мертке бавиться шматочками вугілля. Вона вміє викладати з них різні візерунки і малюнки на білому піску: квітки, сердечка, земну кулю в переплетінні меридіанів і паралелей. Хлопчаки, які граються з нею, схожі на негрєнат, — це так в'ївся в їхні обличчя й руки вугільний пил. Діти прокладають іграшкову дорогу, вимощують її дрібними шматками вугілля і при цьому співають, імітуючи ритм коліс, пісеньку. Звучить вона так:

Вугілля — щоб воювати!
Вугілля — щоб перемагати!..

На мосту, через який проходить рудникова вузькоколійка, прикріплено плакат. На плакаті — силует чоловіка, який дослухається до чогось, а внизу — напис: «Тс-с-с! Ворог теж чує тебе!» Діти називають цей намальований силует «Дядько Тс-с-с!» Через цього дядька вони завжди сперечаються.

— Дядько Тс-с-с слухає, про що говорять діти. Він помічник Діда Мороза.

— Ні, він не помічник. Він — росіянин.

— У росіян шапки хутряні. А в нього — капелюх.

— Він паршивий англієць.

— Ні, він Геббельс,— каже Мертке.— Можете спитати в моєї мами...

Щовечора Мертке бачить наяву казку про потворну замазуру, невтираку, яка вмилася водою з чарівної криниці й стала красунею. Замазура — то мати Мертке. Вона працює у відкритому кар'єрі...

Хтось стукає в двері. То прийшли негрєнята.

— Добрий вечір, пані Маттуш! То правда, що дядько Тс-с-с — це Геббельс?

— Що, що? Ось нате вам краще льодяників!

Малі негрєнята смокчуть цукор. А мати вдавано весело розказує про kota:

— Підкрадається одного разу той кіт по краєчку терикона до ворони. Підкрався та як стрибне — гоп! А ворона: «Кар-р!» — та й полетіла вгору, а кіт — униз сторчака.

Хлоп'ята посміхаються, доїдають грудочки цукру з паке-тика. Нарешті вони йдуть собі, і мати зітхає з полегкістю. Але в цю мить один з негрєнят повертається.

— Пані Маттуш, скажіть же, це Геббельс чи ні? А то ми з Мертке заклалися.

— Які дурниці! Мертке ще дурненька, от і все! — каже мати.

— Неправда! — кричить Мертке.

Мати затискує їй рота. Негрєнята з галасом вибігають:

— Мертке — дуринда!

Мати говорить з Мертке про такі речі, які збивають з пантелику дитину. Потрібно чимало часу, щоб обурена Мертке зрозуміла, що вона розляпала язиком зайве, а це тепер небезпечно. І тому в наступні дні їй краще не виходити на вулицю. Мати показує їй, як робити великодніх курчат із решток вовняних ниток.

Мертке майструє великодніх курчат. Їй хочеться потішити маму. Вдень вона виймає з печі круту затірку із житнього борошна, нашвидку обідає й знову береться до роботи — треба зробити курчат для всіх сусідських дітей.

Вечорами дівчинка довго не може заснути. У кімнаті тем-

но-темно. На шибках вікон — чорний папір. Кожну щілину завішано, закладено. Так темно, мабуть, буває в домовині. А на вулиці, над териконами, певно, мерехтять зірки, і місяць вийшов на небо, цей підступний хитрун. Серед ночі ревуть сирени. То лукавий місяць показав дорогу бомбардувальникам.

У бомбосховищі Мертке споруджує вежу з вугільних брикетів. Надворі з зірок сиплються бомби. І дитяча вежа з брикетів тремтить.

Батька свого мала Мертке майже зовсім не пам'ятає. Тільки уві сні часом вона ніби чує чоловічий голос, він ніжно каже:

— Мертке!

Мертке знає, що на лобі в батька рубець і шкіра там нова й гладенька. Вона зацікавлено проводить пальчиком по рубцю на чолі чоловіка, який тримає її на руках...

Батько не повернувся до них. Його розстріляли не росіяни, не англійці, а німці.

Як же це так, хіба німці вороги? Вони ж говорять по-німецькому. Мертке важко це зрозуміти.

Останній батьків лист Мертке прочитає значно пізніше: «Хочу, щоб наша Мертке ніколи не знала, що робить з людьми війна...»

Це теж незрозуміло.

Та от настав день, коли з вікон зняли чорний папір. Мертке могла просто з ліжка дивитися на зорі, і місяць уже не був підступним хитруном. Літаки більше не прилітають. Це означає, що війна скінчилася.

Мертке ведуть до школи. Але вдома у них ніяких змін немає. Мати, як і раніше, тяжко працює, і харчі такі самі злиденні й несмачні. Мати почала палити, горілку, яку видають на руднику, вона міняє на борошно і вечорами йде з дому. Це означає, що вона активістка. Активістка мусить писати промови й потім читати їх іншим людям, але не своїй дочці. То, може, й Мертке треба стати активісткою, щоб не сидіти вечорами удома самій?

Сірі зимові дні повзуть понад териконами, вони старішають і схиляються до вечора, не встигнувши побути врашнішими і молодими.

Мертке сумує за домашнім теплом. От пані Куррат, мати її подружки Ромі, працює не на вугільному кар'єрі, а в своїй власній крамниці. Вечорами вона нікуди не йде з дому. Вона варить какао для Ромі, а часом і для Мертке.

Какао — це по-південному солодкий, таємничий напій. Його привозять здалеку, і воно незримо переходить з мороку однієї торби до мороку іншої. Але торби активісток какао чомусь обминає. Активістки не вміють тримати язика за зубами. Вечорами вони сидять у шинках, п'ють разом з чоловіками алколат, чи слабке пиво, удають із себе казна: що й галасують: «Однакова платня за однакову працю!» З чоловіками вони на «ти» і на всі заставки лають чорний ринок. А коли їм самим треба дістати якісь товари на чорному ринку, то вони вдають із себе *народний контроль*. Відбирають у порядних жінок какао, де їм тільки заманеться, іноді просто на вокзалі.

Усі ці відомості Мертке дістає від пані Куррат. Тепер вона відчуває недовіру до матері. Якось увечері Мертке крадькома йде слідом за нею. Заходить у садок профспілкового клубу, зазирає у вікно й бачить, що її матір сидить з якимись чоловіками і п'є пиво. Отже, пані Куррат говорила правду!

Тоді Мертке вирішує підібрати собі нового батька, щоб він вечорами сидів дома і стримував матір.

У Мертке є вчитель. Він дуже блідий. На скроні в нього рубець — слід війни. Іноді Мертке почуває непереборне бажання провести вказівним пальцем по тому рубцю.

Вона запрошує вчителя до них у гості й каже матері:

— Сьогодні до нас прийде мій учитель.

— Учитель? А що ти там накоїла?

Мати витирає порошок з усіх кутків кімнати, одягає синю спідницю із складками. Хоча б той учитель не засидівся, — їй треба ще встигнути на районну конференцію прихильників миру.

Приходить учитель. Волосся в нього гладенько приче-
не, і від нього пахне одеколоном.

— Ви хотіли поговорити зі мною?

— Ні, я чула, що це ви хотіли мене бачити!

Загальне збентеження. Мертке розглядає малюнки в
«Житті тварин» Брема й прислухається до розмови.

На столі кава й печиво. Розмова не в'яжеться. Мати па-
лить цигарку й нервує. Думає про те, що вона вже запізни-
лася на конференцію. З крана на кухні весь час капає вода.
Це її дратує. Учитель скидає піджак:

— Чи є у вас плоскогубці?

Мертке приносить обценьки. Учитель полагодив кран.
Мертке пишається собою.

Учитель виходить. Мати лається:

— Ти збрехала. А хто бреше, той і украсти може.

Ет, жіночі теревені й доросле всезнайство!

Мертке гнівно морщить лоба.

— А хто п'є пиво, той може красти какао.

18

Дівчатка підрастають. Шкільний портфель вони носять
уже не за ручку, а притискаючи до ледь окресленого стегна.
Юнаки проводжають їх поглядами. Ромі чаклує над своєю
зачіскою. Архітекторів син глянув у їхній бік.

— Цікаво, на тебе чи на мене він глянув?

Мертке не знає.

— Ні, ти не з тих, на кого заглядаються хлопці.

Мертке ображається. Кілька днів вона сердиться на
подругу. І Ромі приходить, щоб попросити пробачен-
ня.

— Часом я буваю дуже злою. Це в мене від батька.

А сама думає в цей час про домашнє завдання з матема-
тики: Мертке, напевно, допоможе їй розв'язати задачу. За-
мирення, сльози на очах, як у кінозірки.

Саме випала неділя, у Курратів свято замирення і пахощі свіжої кави. Збиті вершки з чорного ринку, різні смачні ласощі, розмови про закордонні моди.

— Daddy¹, ну коли вже ти купиш мені імпортні черевички?

Пан Куррат, лейтенант запасу, пригладжує рукою свою бездоганну зачіску.

— Хіба я не приніс тобі бананів?

— Ах, завжди ці банани, мене вже нудить від них.

Раптом з'являється архітекторів син. Звідки він узявся,— просто незбагнено. Чому його зустрічають тут, як рідного сина? Невже у Ромі є секрети від Мертке?

Пан Куррат пропонує юнакові американські сигарети. Вони сідають осторонь біля курильного столика. Як заведено у порядному товаристві.

Юнак випускає дим через ніс.

А дами розмовляють про фасони плетених жакетів. Невже й Мертке тепер теж дама? Овва! Тут вона дама. Хоч би що там діялося за стінами цього дому.

У Мертке, на щастя, є два вуха: одне — розумне, друге — дурне. І розумне вухо чує куди більше того, що йому слід чути. Хіба це тактовно і ladylike?²

Пан Куррат просить юнака замовити за нього слівце перед татом-архітектором:

— У нас приріст в сім'ї — машина.

Одне слово, Куррату потрібен гараж.

Молодий гість вдає з себе поважну персону:

— Офіційний чи «лівий»?

Пан Куррат наливає в келихи вино й кивком голови кличе доньку:

— Ти б допомогла мені хазяйнувати.

На думку Мертке, нема нічого безглуздішого, як говорити з матір'ю Ромі про модні капелюшки й слухати розмови

¹ Тато (англ.).

² Як належить леді (англ.).

пана Куррата про «ліві» гаражі. Почуваючи себе тут зайвою, вона виходить.

Унизу, біля припалого порохом пожежного крана, її наздоганяє Ромі.

— Мертке, пробач, я залишила тебе саму.

Цього разу Ромі не вдається так легко досягти замирення з худенькою дівчинкою у зношених черевиках.

— Можеш цілуватися з цим мазунчиком. У мене він ви-кликає огиду. Він жує гумку.

— Жувальна гумка — це модно.— У цю мить Ромі, ма-буть, знову згадала про задачки з алгебри. Вона й для Мертке підшукає хлопця. Тільки треба, щоб Мертке навчилася танцювати, перестала молитися на червоних і вийшла із «Вільної молоді»: — Сучасній людині не потрібна ніяка релігія.

Мертке залишає Ромі біля пожежного крана.

Недозрілий хлопчина вдерся в шкільну дівочу дружбу. Перстéник дружби дав першу тріщину.

Минає рік. Ще півроку — і Мертке буде складати іспити на атестат зрілості. Вчиться вона старанно, і мати нею задоволена.

Якось надвечір приходять Ромі.

— Чи можу я ще вважати тебе своєю подругою, Мертке?

— А хіба не ти казала, що я молюсь на червоних?

— Прошу тебе, пробач мені! — Ромі в розпачі. Архі-текторів син покинув її.

— А ти що, без нього жити не можеш?

Вона наївна, як дитина, ця Мертке. Ромі подає їй два листи. Один — синові архітектора, другий — батькові, власникові продовольчої крамниці. А Ромі хоч-не-хоч доведеться кинутися в затоплений кар'єр, і масна вода зімкнеться над її головою.

Мертке сміється.

Ромі витирає сльози тильним боком долоні,— зовсім не ladylike.

— Люба Мертке, з тобою ніколи не скоїться нічого подібного, ти не з таких натур. Чи ти вмієш мовчати?

Одне слово, річ у тім, що у Ромі буде дитина, але вона не бажає бути покинутою матір'ю:

— Мертке, врятуй мене!

Мертке вже не сміється. Немовлятко в класі, колисочка на парті. Бо дитину треба годувати по годинах! Але чим вона може допомогти Ромі?

Ромі кидається їй на шию:

— Ти — моя єдина подруга!

Мертке зворушена.

Вони не йдуть до школи. Їдуть до Берліна. Мертке не без побоювання згоджується на цю недозволену поїздку. Мертке давно вже не вважає Ромі своєю подругою, але ж вона людина. Не можна допустити, щоб з горя людина наклала на себе руки. В таких випадках іноді годиться зважуватись і на недозволені вчинки.

Невесела подорож. Сумніви, тривога на серці. Вони майже не розмовляють одна з одною, кожна від хвилювання бгає в руках носовичок. Ромі має адресу одного доктора, *вільного доктора з вільного світу*,— він може зробити так, щоб того, що сталося, ніби й не було зовсім. У сумочці в Ромі шелестять гроші, викрадені з каси в батьківській крамниці.

У Берліні перед виходом з перону на дівчаток чекає крамар Куррат. От тобі й маєш!

Ромі, яка ж бо хитруха — засунула прощального листа під будильник на нічному столику, а будильник поставила так, щоб її татусь устиг потрапити на той самий берлінський поїзд. Отака розумниця Ромі! У листі вона написала: «...а винен у цьому ти, таточку, бо тобі конче потрібен був гаж...»

Пан Куррат радіє, що випадково зустрів у Берліні дочку та її подругу. «Справді, як це до речі!» Він тут у своїх торговельних справах. І кого ж він зустрічає? Двох утікачок, прокульниць. Ви подумайте тільки, як вдало все вийшло!

Пан Куррат гадає, що батьківська турбота буде аж ніяк

не зайвою під час знайомства юних дівчаток з *великим світом*. Хвала випадкові, що дав змогу панові Куррату показати себе таким дбайливим батьком!..

Вони застаються в Берліні на два дні. Зі школою все якось уладнається, правда ж? Вони прогулюються по Курфюрстендамм, розглядають у зоопарку верблюдів *вільного світу*. Потім блукають знічев'я по критому ринку на Александерплац. Нічого не скажеш,— тут є на що подивитись, але де ж все-таки банани, де південні пахощі апельсинів?

Вони стоять перед вітриною крамниці, де торгують дрібною живністю, там сотні курчаток, які щойно вилупились. Ромі затуляє собі вуха:

— Збожеволіти можна від цього писку!

А Мертке хочеться зайти всередину, годувати й поїти цих крихітних курчаток.

— Це *ікцентрично* й безглуздо,— каже Ромі, вона збилася розв'язною, зухвалою, підбадьорилася і вже не збирається топитися.

Увечері вони йдуть у вар'єте. На жаль, справжнє, варте уваги вар'єте існує тільки у східному секторі.

— У цьому відношенні росіяни мають перевагу,— пояснює пан Куррат, демонструючи свою лояльність.— Що правда, то правда. Живи сам і дай жити іншим!

Після закінчення вистави вони сидять у модному ресторані «Ганімед» на Шіфбауердамм, п'ють шампанське і їдять устриць. Ромі хочеться потанцювати з батьком. Це ж так шикарно — танцювати з пристаркуватим чоловіком, щоб усі думали, що він — твій коханець.

— Дитино моя, ти ж сама бачиш, що тут не танцюють! — Пан Куррат розливає шампанське. Спершу собі, потім дівчаткам. Ромі починає злитися.

— Я бачу тільки, що ти нікудишній кавалер!

Пан Куррат не звертає уваги на те, що Ромі наморщила свій поросячий носик. Він цокається з Мертке. Їм треба домовитися про одну річ, дати, так би мовити, клятву: дуже бажано, щоб ніхто не дізнався, з якою метою Мертке

супроводила Ромі до Берліна. Чи може пан Куррат розраховувати на те, що Мертке мовчатиме?

А розгнівана Ромі ніяк не хоче вгамуватися:

— Daddy, ти так і знай: я однаково не пішла б з тобою танцювати, бо таких краваток, як у тебе, на Заході вже не носять.

Крамар Куррат із Зенфтенберга не має часу прислухатися, які там нісенітниця верзе його невихована донька. Йому треба поговорити й прихилити на свій бік надто серйозну Мертке. Чи чула колись Мертке про випадки вигаданої, уявленої, так би мовити, істеричної вагітності? Ні, Мертке нічого про це не чула. Але тут раптом Ромі накидається на батька:

— Виходить, я просто істо... істеричка? — пронизливо кричить вона й рве на собі волосся.

До них підбігає кельнер.

— Дамі недобре?

Ромі кричить на кельнера:

— Не твоє діло, лакей!

Кельнер приводить метрдотеля. Далі все миготить, як кадри в поганенькому фільмі. За сусідніми столиками перешіптуються.

Мертке хапає своє пальто і чимдуж біжить з ресторану. Вона встигає на останній поїзд і їде додому.

19

Крамар Куррат і його донька не повернулися більше до гірничого селища.

Здається, що Мертке після поїздки до Берліна стала меншою на зріст, так палить її сором. І очі в неї розпухли від сліз. Мати неблаганна, як *архангел у день страшного суду*. Вона ненавидить усе, що порушує нормальний плин життя. Мертке треба покинути школу. Нехай нарешті відчує, до якого класу вона належить, нехай пройде школу життя

на вугільній шахті. Мати хоче, щоб дочка жила біля неї.

— Ні!

Мертке затялася. Їй прикро, що мати їй не довіряє.

— Скажи, чи знаєш ти сама, чого хочеш?

Так, Мертке знає. Вона хоче поїхати на село, доглядати там худобу, курей.

Мати посміхається.

— Усе це романтика, та й годі!

Років через п'ять уже будуть виготовляти яєчний білок штучним способом. Кури будуть музейним експонатом.

Улюблений учитель Мертке і секретар молодіжної організації згодилися поговорити з її матір'ю.

— Молодість має право на романтику,— каже вчитель.

— Селу потрібні молоді кадри,— каже секретар молодіжної організації.

І мати поступається.

Мертке вчиться на пташницю. Перший рік навчання був роком суцільних розчарувань. Перший тиждень курчатка ще пухнасті, м'якенькі й жовті, як кульбабки. На другому тижні вони вже колючі, мов стерня, не жовті і не білі, не м'які і не жорсткі, не великі й не маленькі, хоча й ростуть, як кажуть, не щоднини, а щогодини. Вони пожирають не тільки той корм, який їм подають, але й усі сили у Мертке. Скільки відер м'якого корму й зерна перетягала вона на ферму,— і не злічити. А скільки тачок посліду повідвозила до гноїща ця юна дівчина, яка от-от мала б уже скласти екзамени, одержати відмінний атестат і стати студенткою! Та незважаючи на дбайливий догляд, на всі турботи, курчатка дохнуть. Сьогодні одне, завтра друге.

— Бракує життєвих сил,— каже стара пташниця, її наставниця.

Але Мертке все одно почуває себе винною. Дівчина бачить, як півники, що мають більше життєвих сил, топчуться по крихтних здохлих курочках і просять їсти. І вона ладна тікати звідси світ за очі...

Та ось, нарешті, настав такий день, коли одна з її молодих курочок знесла перше яєчко. То був день великої перемоги для Мертке.

Зима принесла Мертке нові турботи. Споконвіку селянські кури несуться тільки навесні і влітку. А її курочки повинні нестися і взимку. Саме зимові кури-несучки й роблять птахоферму рентабельною. Скільки всього треба знати, скільки треба вчитися, щоб стати доброю пташницею!

Учениця Мертке пересипає зерном солом'яну підстилку в курнику. Нехай кури шукають собі корм і зігріваються. Підвішує в курнику шматки брукви. Нехай кури підстрибують, щоб дістати її. Потому Мертке подовжує курячий день з допомогою штучного освітлення. І ось наслідок: серед зими — перші свіжі яйця. Мертке наворожила для своїх курей весну в курнику, коли навколо ще було скрізь біло від снігу. От на які чудеса здатна людина!

Весна приносить із собою нові чудеса. Мертке навчилася орудувати апаратом, який здатний замінити тисячу квочок. Напровесні в невеликому курнику юної чаклунки вже владарювало куряче літо. Весела літня пісенька, в якій співалося: «Курчатка, курчатка за квочкою ідуть...» вже застаріла. Квочку замінила дерев'яна шафа, яка не вміє ні ритися в землі, ні квоктати, ні кудкудакати, ані скликати курчат, проте, щойно народившись, крихітні леггорни, жовті, як кульбабки, з перших днів життя самі знають, що їм робити: вони клюють і підрастають.

Мертке тепер не може навіть збагнути, як це вона могла раніше сидіти за шкільною партою і чекати зустрічі з життям. Вона висовує шухляду дерев'яної квочки. Там з білих шкаралупок уже вилупилося яскраво-жовте життя й дивиться на неї крихітними намистинками очей: «Пі-іп!» Мертке знає: хто дивиться на мертве, для того життя — кладовище. А хто бачить перед собою живе, для того життя — суцільна весна...

Навчання наближається до кінця. Лише вряди-годи Мертке вибирає вільну часинку, щоб поїхати в гості до матері. Вона успішно складає іспити на пташницю. Та хіба більше не-

ма чого вчитися? Хіба цілий світ птахів не відмежовує людину від інших ссавців? Качки, гуси, голуби, декоративні птахи. Мертке прагне зазирнути і в цей світ.

У сільськогосподарській газеті вона натрапляє на оголошення кооперативу «Квітуче поле». Хіба могла вона здогадатися, про що мріяв Оле Бінкоп, коли його складав?

20

Вагон вузькоколійки страшенно трясє. Учитель Зігель не може більше читати. Він згортає науково-популярну книгу про сім чудес світу.

Учитель Зігель — вічний учень. Він і тепер схожий на учня: обличчя його всіяне прищиками, як у хлопчика на порозі статевої зрілості. Він закладає сторінку книжки затискачем для штанів, ховає книжку в портфель із штучної шкіри й починає шукати по всіх кишенях ключ від нього. Портфель доводиться замикати, бо без ключа заціпка не діє. Це, так би мовити, його праісторичний стан.

Нарешті Зігель знаходить ключик, ховає книжку і, протерши окуляри, починає крізь них вивчати навколишнє середовище. У вчителя Зігеля жодна хвилина не пропадає марно. Адже всі люди, які досягли чогось у житті, використовували кожен хвилину, до того ж починали вони з найближчого оточення, а вже потім скеровували свою увагу вдалину.

Нині найближче оточення Зігеля — молоденька дівчина, вона сидить навпроти нього. Взагалі в присутності дівчат Зігель завжди ніяковіє й бентежитьсє, але зараз він вирішив вивчити навколишнє середовище, а майбутньому вченому не годиться відступати від прийнятого рішення.

Зігель пробує роздивитися юну сусідку об'єктивно і з наукової, зоологічної, сказати б, точки зору: рід, вид, вік, — із ряду однокопитних. Так робили всі люди, які досягли чогось у науці, — вони йшли від відомого до невідомого.

Зігель силкується запам'ятати зовнішній вигляд дівчини якнайдокладніше, наче йому доведеться потім доповідати про нього на педраді. Отже, колеги, у нас є такі дані:

а) Волосся попелясто-золотавого кольору, заплетене в косу завдовжки близько п'ятдесяти сантиметрів, яку перекинуто наперед через праве плече. Є деяка схожість із застібкою типу «блискавка», що свідчить про потайність і стриманість даної особи.

б) Очі. Зігель довгенько підшукує якусь наукову аналогію. Скажімо, так: очі березневої блакиті.

в) Чоло і перенісся деякою мірою веснянкуваті.

Зігель пробує визначити, яка кількість веснянок припадає на один квадратний сантиметр чола. Його пильний погляд викликає занепокоєння у його юної супутниці. Дівчина зазирає в люстерко. Може, вона забруднилася сажею? Ні, наче нічого такого нема. Роздратована настирливим блиском Зігелевих окулярів, дівчина кидає суворий погляд на прищувамого сусіда.

Зігель заповзає в укриття, утворене дощовим плащем, який звисає з багажної сітки. І вивчає далі навколишнє середовище крізь петлю для гудзика, ідучи так само від відомого до невідомого.

Входить контролер. Зігель підхоплюється з місця, відкриває портфель і починає шукати квиток. Квиток не знаходиться. Тоді Зігель згадує золоте правило для будь-яких пошуків і починає систематично обшукувати кишені штанів, піджака, плаща, потім — ще раз портфель, відділення за відділенням.

Контролер, занудившись чекати, скидає кашкет, протирає рукавом лакований козирок і дивиться у вікно.

Ці нескінченні марні пошуки викликають у Мертке співчуття до вчителя Зігеля. Вона починає шукати квиток разом із ним. У багажній сітці лежить Зігелева шапка. З неї визирає біля навушника краєчок залізничного квитка. Мертке подає Зігелеві шапку.

Учитель зітхає з полегкістю.

— Ох, це самостійне життя речей! Дякую, дякую вам.

Безмежно вам вдячний. Моє прізвище Зігель. Пишеться з одним «л».

Мертке теж відрекомендовується:

— А моє — Маттуш, з двома «т».

— Дуже приємно. А звать вас — Марія?

— Ні.

— Прошу пробачення, це за асоціацією: золоте волосся, коса, казка: Марія-краса — золота коса,— занукуючись, бурмоче Зігель.

З цього й починається розмова між майже новачком учителем із Блюменау і зовсім новенькою пташницею з кооперативу «Квітуче поле».

Хтось рвучко розчиняє двері кооперативного правління. Бухгалтер Бойхлер прибирає вигляду вкрай заклопотаного чоловіка й уважно переглядає якісь папери в швидкозшивачі. Його відриває від цього заняття сопіння листоноші Крампе:

— Телеграма. Термінова...

Завжди оці телеграми! Для людини з порушеним кровообігом кожна телеграма — то чиста біда! Ач, якась там Мертке Маттуш повідомляє, що її направлено в їхній кооператив і вона прибуде на вокзал в Обердорфі. Бойхлер задоволений вже з того, що принаймні йдеться не про мінеральні добрива, бо тоді довелось б їх притьмом розвантажувати й перевозити зі станції, щоб не платити залізниці за простій вагонів... А Мертке Маттуш — хто вона? Він такої не знає. Можливо, то якась інструкторка з питань культури. Ну й нехай на собі випробує, що це таке — їхні безкультурні лісові дороги.

Приблизно через чверть години у двері протискується учитель Зігель з двома валізами. Він захекався, бо привіз на велосипеді, крім свого, ще й вантаж Мертке. А втім, помітного виграшу в часі у нього не вийшло. На вокзалі він довго шукав затискач для штанів, а той лежав спокійнісінько в книжці про сім чудес світу, у розділі «Самостійне життя речей».

Для бухгалтера Бойхлера учитель Зігель всього лиш якийсь недолюдок: він прибув у Блюменау вже застрахований.

— Ну, куди ти лізеш? Що у мене тут, заїзд якийсь, чи що?

— Тс-с! — застерігає Зігель, бо нова пташниця, можливо, вже стоїть за дверима.— Ох, яка дівчина! Красуня!

Бухгалтер Бойхлер не вважає Зігеля великим цінителем жіночої краси. На обличчі в нього з'являється якась подоба усмішки, а підборіддя ділиться навпіл, на верхнє й нижнє. Потім він згадує прогавлену премію за страхування і, послинивши великий і вказівний пальці, наводить складку на штаних, заглажену, певно, ще в третичний період до нашої ери. Далі поправляє маніжку з пришитою до неї краваткою,— своє сказати б, посвідчення особи. Все-таки він був колись фельдфебелем.

Мампе Сіромаха розносить новину: до курника прибула нова пташниця з кісками. За це повідомлення йому то тут, то там наливають по чарці горілки. А це якраз йому вельми до речі, бо саме вдарили знову приморозки.

Вже під вечір Мампе забрів зі своєю новиною навіть і до хатини Емми Дюрр. Там він стоїть і принохується, як барсук, чи не пощастить і тут промочити горло. З Еммою Дюрр, робітничою совістю кооперативу, діла не буде, це він добре знає. Та, на щастя, Емма Дюрр, цей вахмістр у спідниці, кудись пішла з дому. Тож дорогу Мампе Сіромасі відкрито.

У хатині Мампе Сіромаха знаходить підтвердження словам Тео Тімпе: «Наш шеф зараз качок вивчає. Для корів, видно, в нього розуму замало».

Бінкоп сидить з купою книжок і щось нотує, виписує з них. Мампе розписує йому нову пташницю:

— Така чистенька, вилізана, майже як ота дама, що приїздила до нас із районного відділу культури.

Голова кооперативу не відриває очей від книжки. Думки його, на жаль, витають десь далеко.

Мампе розповідає далі:

— А вії у неї — як у артистки в кіно.— Він наважується

наблизитись до книжкового укріплення. За ним поблискує щось зелене — півлітрівка м'ятного лікеру.

Мампе йде в атаку.

— А очі в неї — як два кинджала. Дай боже, щоб нікого в нас не поранило чи не вбило.

Нарешті Бінкоп підводить голову:

— Чого тобі треба?

— Я розказую про нову пташницю. А що, для розумової роботи тобі теж треба пити м'ятний лікер?

Бінкоп наливає йому лікеру в свою чашку на каву.

— Випий і йди собі! — Оле не хоче відриватися від роботи.

Члени «Квітучого поля» зустрічають Мертке кожен на свій лад.

Свинарка Гульда Трампель оцінює Мертке по одежі:

— Гарненькі на тобі черевички — наші чи західні? Коли йдуть дощі, у нас тут грязюка непролазна. Ну, ласкаво просимо!

Як виняток серед жіноцтва, Емма Дюрр поводитьсь зовсім некритично. Певно, вона думає в цю мить про Емму Другу, яка зараз проходить навчання на садівницю.

— Вітаємо тебе сердечно, товаришко. Якщо наші чоловіки почнуть тобі набридати,— скажеш мені!

Мертке червоніє. Вона ще не в партії.

— Але ж могла б бути, товаришко,— адже у нас рівноправність!

Вільм Гольтен не знає, про що треба говорити з незнайомими дівчатами.

— Ласкаво просимо,— затинаючись, каже він,— як добре, що ви ще анітрохи не заручені. Мене звать Вільм, з вашого дозволу!

Карл Крюгер, партійний секретар, надумав перевірити нову пташницю.

— А що йде після дев'ятсот дев'яноста дев'яти тисяч дев'ятсот дев'яноста дев'яти?

Мертке вражена запитанням, але відповідає з ходу:

— Мільйон!

— Так, так, оце й є у нас в перспективі: п'ять тисяч курей — мільйон яєць. Між іншим, у тебе гарні очі. Шкода, що я вже старий і навіть вальса не втну як слід.

Бінкопу є про що думати — турбот повнісінько. Нова пташниця ще не траплялася йому на дорозі. Він никає навколо Коров'ячого озера, натикаючись на комишеву стерню, щось вимірює, нотує в своєму записникові якісь цифри, — одне слово, намагається повністю використати останні дні передвесняного перепочинку. От-от пролунає заклик: «Оранка! Весняна оранка!» Інструктори з Майберга, побоюючись, щоб селяни, бува, не проспали весну, понаїжджають до них у такій кількості, що одна машина буде, як то кажуть, сидіти на хвості в іншої.

Підїжджає на своєму старенькому велосипеді бухгалтер Бойхлер. Він важко дихає, аж черево трясеться.

— Життя нема від цих телеграм! Прибуло на залізничну станцію три тисячі курчат!

Бінкоп мчить до Обердорфа. Мотоцикл його реве й гуркоче. На багажнику примостилася Мертке. Стежка в'ється лісом. Мотоцикл петляє, обїжджаючи ями, калюжі, затягнуті тоненькою кригою, валуни й пні зрубаних дерев. Мертке важко втриматися на багажнику. Вона чіпляється за зелену куртку Оле Бінкопа.

«Нічого, хай потерпити! — думає Бінкоп. — Блюменау — це вам не льодяник на паличці!»

А на станції вже нема коли розпитувати, як хто себе почуває. Бінкоп і Мертке мусять перевірити, чи всіх курчат доведено до станції живими. Мертке розкриває першу картонну коробку.

— Ой боже мій!

— Що, всі поздихали?

— Ні, які ж вони гарненькі!

— Скільки вам, власне, років?

— Скоро двадцять... двадцять один... двадцять два, ні, я щось збилася з ліку...

Останню коробку з курчатами Оле і Мертке перевіряють разом. Оле при цьому дивиться у накладну й ненароком, замість курчатка, хапає руку Мертке. Живу, теплу, гладеньку, як оксамит. Оле ніяковіє.

— Ах, так, будьмо знайомі. Бажаю вам успіху. А я — Оле Бінкоп, так мене тут усі звуть...

21

Мертке оселилася в родині Нітнагелів. Краще й бути не могло! Під теплим крильцем доброї господині дівчина почуває себе як удома. Доля послала Нітнагелям доньку замість сина, який поліг на війні. Їхні старі серця зігріваються біля Мертке.

Емма Дюрр розвішує випрану білизну. Шворку натягнуто високо, щоб краї простирадел не забруднились об зелену траву. Шворка висока, а Емма така маленька! Вона підстрибує, як курка в зимовому курнику за підвишеним шматком буряка, але все марно.

Мертке не може спокійно дивитися, як мучиться Емма. Вона розвішує їй білизну.

Емма хвалить Мертке:

— Яка чуйна, яка добра дівчина!..

Вільм Гольтен відкручує якусь гайку на тракторі. Гайка сидить міцно, не піддається. Гольтен налягає усім тілом на великий гаєчний ключ. Ключ зривається. Вільм Гольтен щосили стукається лобом об мотор. Із садна на лобі юшить кров.

Гольтен іде до контори по пластир. У конторі сидить Мертке й заповняє зведення про несучість курей. Вона промиває Вільму ранку й заклеює її пластирем.

— Болить?

— Та що ви, навпаки!

Чотирилітній синок Буммелів, Егон, перелізає через загорожу — на ферму до тітоньки Мертке. На колючому дроті залишається клапоть його штанців. Егон гірко плаче. Ох і матиме він прочуханку від мами! І це правда — для Софі

Буммель куди легше упоратися з вилами й гноем, ніж орудувати голкою. Латати — церувати для неї однаково що пробиватися крізь дикі хащі пралісу.

Мертке зашиває Егонові подерті штанці і в нагороду дістає від малого три горобиних яечка і один поцілунок.

Герман Вейхельт вважав колись Аннгрет справжнім ангелом, але цей ангел надто запишався й полетів собі геть. Тепер з'явилася в їхньому краї Мертке. Вона для Германа вже майже як архангел. Мертке випрасувала Германові святковий костюм, та ще й причепила на одвороті піджака значок: червона зірочка і серп із молотом! Вельми корисні речі!

Відплати добром за добро! І Герман шукає нагоди чимось порадувати Мертке. Він чекає, коли місяць буде уповні. Тоді він заспіває під вікном Мертке.

На полі гуркочуть трактори. Вони будять землю від зимової сплячки. Плуги здирають зимову запону з землі й відкривають її дощам і сонцю. По тому, за плугами, трактори волочать борони. Борони розбивають грудки землі й готують м'яку перину для насіння.

Весняні польові роботи цілком поглинають Бінкопа. Ні на що інше не лишається ані хвилинки вільної. Тільки коли він бачить дітей, то відчуває щось подібне до голоду.

Він садовить малого Детлефа Тімпе на багажник свого мотоцикла. Вони вирішили поїздити по білому світу. Білий світ — то затока Ластів'яного струмка, який кривуляє по луках.

Бінкоп ловить для малого Детлефа рибок-колючок. Він зловив би для хлопчика навіть ящірку, але дуже поспішає, адже він — голова кооперативу. По-весняному строката ящірка-саламандра просто сміється з нього. У неї від сміху навіть хвостик відгинається набік.

Бінкоп зачерпує води із ставка в свою пропітнілу шкіряну шапку. Рибки-колючки жваво плавають у цьому саморобному акваріумі, наскільки дозволяють його розміри. Чудова весняна розвага для малого Детлефа!

Та невдовзі весняній розвазі надходить край. Удома, на кухні, рибок треба переселити в скляну банку,— голові кооперативу потрібна шапка. Без шапки який із нього чоловік!

Тео Тімпе, якому доводиться рано вставати на роботу, заснув після обіду. Ерна, ніжна, дбайлива мати, переселяє рибок у банку. Але в цю мить із спальні, в костюмі Адама, з'являється сам Тімпе.

— Ліжко звільнилося, якщо вже вам так припекло!

З переляку Ерна Тімпе упускає додолу банку. Рибки стрибають по долівці. Маленький Детлеф ридас, Оле його заспокоює. У нього нема ніякого бажання заводитись з ревливим скотарем Тімпе. Адже тут ідеться не про економічні питання.

Трохи згодом Бінкоп застає в курнику Мертке,— вона сидить на соломі й гірко плаче. Поряд лежать п'ятеро мертвих курчат, вони потрапили під ноги своїм сильнішим, життєздатнішим братикам, і ті розтоптали їх.

Бінкоп пробує втішити дівчину:

— П'ятеро курчат — та це ж усього півпроцента на тисячу, цілком нормально. Нема чого плакати!

Мертке плаче ще дужче. Бінкоп, зовсім розгубившись, кличе матінку Нітнагель й припоручає їй заспокоїти невтішну дівчину. З підлітками Оле не вмів дати собі ради. Можливо, у цієї дівчинки з кісками саме перехідний вік...

Правду кажучи, Мертке плаче не тільки через курчат. Річ у тім, що літаючі качки голови «Квітучого поля» щезли кудись і не вертаються. А Бінкоп передавав їй своїх качок з великою урочистістю. Він, так би мовити, волав до її серця.

— Перед нами не просто сто пар лап, дві сотні крил і кілька мішків пір'я й пуху,— казав він тоді.— Ні, тут ідеться про інше, це не бачена досі лабораторія, це привістка майбутніх безмежних можливостей.— І Бінкоп почав насвистувати їй свою качину пісню. Вона не наважилась тоді попросити, щоб він просвистів її більше, ніж три рази. Їй незручно було довше затримувати завжди заклопотаного голову таким несерйозним ділом — насвистуванням якоїсь пісеньки.

І ось Мертке прийшла до качиної лабораторії. Вранці вона відчинила хлів. Качки, крякаючи, знялися в повітря, і, покружлявши над хлівом, полетіли до Коров'ячого озера. А ввечері, угледівши качок у небі, Мертке стулила губи рурочкою й почала насвистувати їхню пісеньку.

Але качки не сприймали дівочого посвисту всерйоз. З кожним днем качки поверталися додому все пізніше, а одного разу, саме коли на небі сяяв місяць уповні, вони трохи покружляли над хлівом та й полетіли геть.

Мертке побігла до озера, свистіла, кликала їх. Заснув вечірній вітерець. На озері, позбавленому очерету,— ані хвилики. В його гладіні віддзеркалювався місяць уповні. Казковий блиск, краса, поезія, та тільки не для Мертке. Затамувавши подих, вона прислухалася. Ось їй здалося, що у віддаленій затоці озера пролунало качине крякання. Мертке побігла в той бік. З затоки злетіли дикі качки. Десь удаліні ухнув сич, і Мертке заплакала вголос. Отака-то сумна була ніч напровесні!

І наступний вечір приніс із собою самі розчарування. Качки прилетіли, покружляли над старим каштаном, поглузували з безпорадного школярського посвисту Мертке та й полетіли геть. І вся «качина лабораторія» зникла з очей, сховалася за лісом.

Мертке виплакалась досхочу перед матінкою Нітнагель.

— Не плач, моя дитино! Це ж не люди, це ж просто качки, та й годі!

Матінка Нітнагель допомагала їй розшукувати зниклих качок. Наступного вечора до них приєднався і Адам Нітнагель. Але качки, ці крилаті bestії, не виявили належної пошани навіть до колишнього бургомістра. І щербатий, ніби надгризенний, місяць осявав трьох невдах-шукачів.

— Що ж робити? Треба розказати про все Оле Бінкопу! — порадив Адам Нітнагель і погодився взяти на себе попередні дипломатичні переговори.

Ні! Мертке сама піде до їхнього голови, гляне йому просто в очі й скаже: «Сталось так, мовляв, і так...»

Весняну оранку завершено успішно. Бінкоп зітхнув з полегкістю і раптом відчув себе, немов корабель, на якому вдвічі поменшало вантажу. Ніс голови піднявся догори, до неба: як ведеться там його качкам? Чи несуться вони, чи, може, вже сидять на яйцях?

Увечері він бреде до птахоферми, стукає по низькій покрівлі качиноного хліва. Ані звуку у відповідь. Тоді він прямує до знайомої затоки. І там ані сліду качок, тільки засохлий послід качиний під ногами.

Розлючений Бінкоп біжить додому, до лісової хатини, і одним духом викиляє три чарки м'ятого лікеру. Та від цього йому не стає веселіше. Буркочучи щось, він укладається в ліжку, але заснути не може. То, виходить, нова пташниця — звичайнісінька крутихвістка? Чомусь усі її люблять, тільки не він, Оле. Коли він писав оте оголошення в газету, то думав про серйозну жінку, яка з одного погляду може зрозуміти, що діється у чоловіка під шапкою: «Може, я заварю тобі чашечку чаю до вечері, товаришу голова?..» Ось про яку пташницю він думав!..

Настає сірий, дощовий ранок. Мертке скрізь шукає Бінкопа. А йому вже не потрібні сльозливі виправдання цієї дівчини з кісками. Йому, може, самому треба, щоб хтось втішив його, розрадив.

Мертке біжить до свинарника. Бінкоп вискакує через чорний хід. Мертке шукає Бінкопа в конторі. А він ховається в приміщенні для проведення культурних заходів і перевіряє там заземлення у радіоприймача. Але в корівнику Бінкопу вже не було де сховатися. Мертке, бліда й змарніла, збирається з силами для важкої розмови. Та Бінкоп не дає їй і слова вимовити:

— Знаю, знаю, качки пропали. І навіщо ми тебе держимо? Ану, не реви тут!

Мертке біжить геть. Наввипередки зі своїми сльїзми.

Минають дні. Курчата залюбки гріються під весняним сонцем, дедалі упевненіше стоять на ніжках, підростають. На головах у півників уже можна розгледіти маленькі гребінці, наче гострі листочки шипшини.

— Чудовий молодняк!

Такі похвали Мертке чує від матінки й татуся Нітнагелів, від свинарки Гульди Трампель, навіть від Тімпе, який звук вихвалити лише самого себе. Тільки від Оле Бінкопа Мертке не може дочекатися жодного приязного погляду, — він і дивитися на неї не хоче. Проходить часом через вольєр для молодняка як грізний караючий бог. А ця особа з кісками, Мертке, чи як там її звать, для нього все одно наче бліда тінь.

— Відділити півників від курочок! — командує він. — Давно вже пора! — І протирає своєю шкіряною шапкою віконну шибку.

Мертке без усякого жалю відрізала б свою косу й подавала йому, хай би протирав нею шибку, якби тільки могла цим приховати, що голос її вже знову тремтить від сліз.

По обіді вона сама старанно миє вікна. Купує в крамниці за свої гроші полотна, чистить, миє, протирає... Курник тепер блищить, як палац чарівної феї. Сонце весело відбивається в його шибках. А Бінкоп не приходить.

Мертке відділяє півників від курочок. Від цього здійсмається курява, і Мертке знову миє й протирає всі вікна. Полотнина протерлася до дірок, бо Мертке почистила разом і автокормушки. Усе скрізь виблискує і сяє, тільки на серці в неї темно й похмуро.

Невже горе затьмарить їй небо і землю? Ні, ліпше Мертке поїде звідси. Де ви, перші дні у Блюменау, коли з усіх боків її оточували доброзичливі люди? Де той недільний день у поїзді, її супутник, учитель Зігель з його чудесами світу? Та й голова їхній привітав її тоді по-людськи, не як лютий пес. Але тепер Мертке важить для нього менше, ніж якась качка.

Неділя. Бінкоп ще вдосвіта подався до Коров'ячого озера. Вода сліпить очі. Серце його сповнене любимими сумними спогадами. Бінкоп шукає своїх качок.

Берег озера оголений. Нові паростки очерету мають жалюгідний вигляд. Ні лисок, ні пірнікозів, ні чомги, ніде ані пір'їнки качиної!

Це ж він, Бінкоп, невгамовний голова «Квітучого поля», обернув усю озерну красу й романтику на очеретяні мати, а ті мати — на дзвінку монету. Він сам прогнав звідси своїх качок. Оле озирається навкруги: чи не підслухав хто його думок? І він шкребе свою каштанову голову.

— Отак-то воно буває,— бурмоче він собі під ніс.

Увечері сходяться всі члени кооперативу. Загальні збори. Нелегко вибрати день і годину, які влаштовували б усіх двадцять п'ять членів «Квітучого поля». А в сільському господарстві право голосу мають і худоба, і погода. От і зараз відсутня

свинарка Трампель. Як накажете це зрозуміти, якщо навіть Фріда Сімсон, представниця державного апарату, змогла урвати час від скупих годин свого недільного відпочинку?

— Колеги і товариші, я вбачаю в цьому недооцінку ролі загальних зборів! А що скаже з цього приводу ваш голова?

— Іди в свинарник і почергуй там сама замість Трампель. У неї свиня пороситься.

Фріду пересмикує від цих слів. Емма Дюрр пирхає в кулак. Чи розумно робить Бінкоп, виставляючи Сімсон на посміх? Невже він абсолютно не здатен хоч один-єдиний раз прислухатися до критики на свою адресу?

Перше питання порядку денного звучить вельми таємниче: «Корисні копалини у «Квітучому полі».

Бінкоп розкриває таємницю — заповіт свого батька Пауля Гансена, скарб, який він досі зберігав для себе. Може, в глибині його серця зостався якийсь сумнів в успіхові добрих починань, але нині він простягає цей скарб усім: беріть!

Отже, під тим лугом біля Коров'ячого озера, який Оле дістав у спадок, є мергель, величезні поклади вапнякового мергелю. Жодною чарівною паличкою не зміряєш товщини мергелевого шару!

Але члени кооперативу чомусь і не думають кидатися Бінкопу на шию. Ну, що ж, мергель — це чудово. Та хіба це золото, срібні копальні чи, може, уран? Мергель, цей вапняковий клейстер, — ну, які ж це корисні копалини? У Тімпе посмикується ніс від глузливої посмішки.

Товариші, заспокойте ваші носи і роззявте роти: мергель треба завезти на окислені луки, розкидати його поміж іржавими пагінцями щавлю. Трав'яний покрив від цього подвоїться. А відповідно до цього зросте й поголів'я худоби. Таким чином чудесна, зручна, до часу надійно прихована від сторонніх очей мрія втілиться у життя — і до того ж з мінімальною затратою коштів. А тепер беріть слово і висловлюйте свою думку!

Та люди з «Квітучого поля» спершу повинні трохи отямитись від цього мергелевого виверження. Якщо Тео Тімпе

і Фріда Сімсон переморгуються, це ще нічого не означає.

Карл Крюгер використовує паузу, щоб підштовхнути громадську думку: так, це велике діло, — не тільки «Квітуче поле», але й ще п'ять-шість сусідніх кооперативів можуть мати великі прибутки від мергелю. Не потрібні ніякі під'їзні дороги, ніякі транспортні витрати, не доведеться більше чекати рознарядок на вапно. Це — як ясний світанок. Колумбове яйце. Безпрограшне діло!

Скупо, по краплині просочуються думки учасників зборів. Досі Бінкоп, хвалити бога, усе, що задумував, обертав на добро, господь бог не залишить його напризволяще і з мергелем. Така думка Германа Вейхельта.

У Бінкопа великі організаторські здібності. Ніхто не зможе сказати, що його плани хоч раз пішли на шкоду кооперативу.

— А хто не погодиться з цим від щирого серця, для того хай місяць не сходить уночі над його садком.— Це думка Франца Буммеля.

— Правильно! — підтверджує Бінкопів ад'ютант Вільм Гольтен.— Головне, що колгосп наш розквітне!

Емма Дюрр, цей мішечок з баластом, необхідний Бінкопу, коли він залітає в понадхмарні висоти, висловлює побоювання: адже для розробки мергелю потрібні будуть машини.

— Авжеж!

Ніс у Тімпе витанцьовує так, ніби в нього почався напад хвороби святого Вітта. Так, так, пора вже виступити з обгрунтованими запереченнями. Тільки й чуємо: мергель, вапняк, думають про казна-що, тільки про нього забувають! Збільшувати поголів'я худоби лише тоді, коли луки дістануть цю мергелеву присипку, — та це ж чистісінька нісенітниця, бриднтя! А що тоді накажете робити йому, досвідченому скотареві, — невже просити в громадській касі допомогу на бідність тільки через те, що деякі люди влаштувалися зручненько й не бажають діставати корми деінде. Еге!

— Хіба ти не досить грошей заробляєш?

Та вигук Карла Крюгера не збиває Тімпе з пантелику.

Наскільки йому відомо, проти добрих заробітків не заперечують найвідповідальніші керівники.

Для вух Сімсон це не зовсім ідеологічно витримана музика.

— Дозвольте мені, товариші і колеги! Це хибний випад з боку Тімпе. Ідеологія хапуг. А тут ідеться про молоко, масло і м'ясо. Блюменау відстає в районному масштабі. Треба підтягтись!

Але Бінкоп не бажає брати на себе нових зобов'язань. Масло, молоко, м'ясо — усе це добре, але корми самі з неба не падають. І в конторах їх не виготовляють.

Карл Лібшер киває, Йозеф Барташ киває, Софі Буммель киває,— усі, хто не вірить у чудеса, згодні з Бінкопом.

Сімсон щось записує у свій чорний нотатник. Бінкоп втрачає самовладання:

— Ти що там дряпаєш?

— Я констатую брак довіри до працівників державного апарату!

— Ми довіряємо самим собі! Запиши це також!

Пристрасті розгоряються, здається, що від них, як від запалювального шнура, от-от спалахне старенька скатертину на столі.

23

Тепер треба проголосувати, чи хочуть члени «Квітучого поля» прийняти до своїх лав Мертке Маттуш. Мертке розказує свою коротеньку біографію: вона народилася, виросла, вступила до початкової школи,— все дуже просто. Потім вона вчилася в середній школі, але покинула її передчасно. Через особливі обставини. Вивчилася на пташницю. Тепер приїхала сюди, щоб учитися й далі. Коротко і ясно! Оце й усе.

Присутні на зборах схвально кивають. Ніхто не запитує про особливі обставини в середній школі. Кооператив «Квітуче поле» не поступиться перед будь-якою середньою школою,— це школа життя. Затримка тепер за добрим напутнім словом!

Емма Дюрр зголошується першою. Мертке Маттуш — добра дівчина, ладна кожному допомогти, це треба підкреслити. Плювати зрештою на якусь там сотню качок, які літали туди-сюди, наче якісь горобці. Нехай Бінкоп не палахкотить гнівом. Якого дідька він привчив своїх пташок до того дурного посвисту й незнайомої пісеньки, га?

— Зараз же подай Мертке руку й помирися з нею!

Бінкоп усміхається.

— А що скажуть інші товариші?

Будь ласка, нехай Бінкоп послухає й інших!

Карл Крюгер хвалить молоду колегу. Мертке — дочка такого батька, який у слушний час робив саме те, що треба. І він хоче, щоб і це взяли до уваги. Мертке Маттуш не замикається в своїй вузькій спеціальності, як деякі інші товариші, з якими Крюгер ще буде говорити. Вона бачить усе в цілому і, безперечно, буде гідним членом їхнього кооперативу.

Вільм Гольтен, Софі і Франц Буммель, Йозеф Барташ і навіть Тео Тімпе — всі хвалять Мертке. Суцільна похвальна симфонія! Пташина матінка Нітнагель зовсім розніжилась: Мертке веселе створіння. Вона випромінює тепло і доброзичливість.

— Додаткові виробничі сили,— уточнює Адам Нітнагель, сподіваючись, що цю його точку зору не буде розцінено як соціал-демократичну.

Із-за кахельної грубки в прокурене повітря сірим корінцем встромляється вказівний палець Мампе Сіромахи.

— А хіба не це дівчисько з кісками прогавило музикальних качок нашого Бінкопа? Скільки центнерів корму пішло собаці під хвіст?

— Дрімай собі там за нетопленою грубою! — сердито каже Емма Дюрр.

Мампе Сіромаха ковтає з пляшечки, витягнутої з кишени. Така ж була слухна нагода продемонструвати своє співчуття до Бінкопа!

Невже ж ніхто, крім нього, не заступиться за їхнього голову? Ні, таки знайшлася людина! Це Фріда Сімсон. Чи то

вона хоче помиритися з Бінкопом, чи, може, молодість Мертке збуджує в ній біологічний дух протиріччя?

— Прошу уваги, товариші! Не годиться так легковажно переступати через сотню загублених качок і центнери даремно витраченого корму, — це вам не дурниця! І чи не слід поставити більш високі вимоги щодо свідомості й почуття відповідальності перед особами, яких збираються приймати до кооперативу?

Попросила слова Мертке. Щоки її палають. Вона відкидає з лоба пасмо волосся.

— Дорогі друзі, я визнаю свою провину!

Сміх. Мертке витирає рукою піт з чола. Поглядом вона просить допомоги. Навіть у Бінкопа.

Так, вона, Мертке, почула багато добрих слів про себе. І їй соромно. Біографія її — не чистий аркуш паперу. Ось тепер на ньому з'явилася велика пляма. Через недбалість Мертке «Квітуче поле» зазнало втрати. Може, їй поплакати? То вона вже плакала. Вона добре розуміє задум їхнього голови скористатися озерами. Та хіба для цього конче потрібні дикі качки? І Мертке користується нагодою, щоб попросити, аби їй дали змогу розводити домашніх качок, дві тисячі качок сразу, а то й більше, якщо можна.

— Я дуже, дуже, дуже вас прошу!

Невже Бінкоп не міг ухопитися за щойно запропоноване Фрідою Сімсон перемир'я?

Ні, під його каштановим чубом блукають зовсім інші думки.

— Диких качок я са розігнав!

Так, це він, Оле, не лишив на озері місця для качиних гнізд. Кооперативній касі гроші за продані очеретяні мати пішли на користь, а качкам — на шкоду. Одне слово, тут перетнулися інтереси двох допоміжних промислів. Тільки не треба здійсмати галасу й підраховувати збитки. Качок Оле купував на свої власні гроші. На корм їм пішло зерно, яке йому, Бінкопу, видали натурою. А чом би й ні? Дружини в нього нема, дітей теж немає, він може собі це дозволити. А тепер —

уважніше прислухаймося до пропозиції молодої пташничі: заведемо три тисячі м'ясних качок, ні, навіть п'ять тисяч, як на нього. І хай щастить новому членові нашого кооперативу!

Мертке дивиться на Бінкопа вдячними очима. А Бінкоп тихо тремтить, немов у лихоманці. Але космічний холод тут ні до чого.

24

Галуззя фруктових дерев обсіпане цвітом. Біліші, ніж хмарини, що спустилися з неба, здіймаються на межах тернові загорожі. Вербові пеньки понад Ластів'яним струмком викидають один за одним молоді пагінці. Навіть старі кілки й каміння прикрасились різнобарвним мохом. Травень іде по землі.

Герман Вейхельт нарешті дочекався підходящої ночі й відповідної фази місяця, щоб засвідчити Мертке свою вдячність за всі її добрі діла. Він співає верескливо, як стара баба, і самозабутньо, як мудрець. Його артилерійські окуляри блищать. У примарному світлі травневої ночі благочестивий Герман здається пришельцем з іншої планети.

Мертке спить міцно, як усі невинні діти на світі. Зате від Германової пісні прокидається хтось інший. У тому місці, де в церковному хоралі співається: «...Ось жених гряде, ідіть йому назустріч...» — хтось міцно хапає Германа ззаду за руки й трясє щосили.

Це Бінкоп.

— Гей ти, святий чоловіче, видно, й тебе розібрало у травні?

Герман тричі спльовує й починає богословський диспут.

Свята церква не забороняє травня. І відзначає у травні прихід весни зеленими святами.

Бінкоп з цим ніяк не може погодитись. Ісус не знав ні беріз, ані березової туалетної води.

— Оле, друже мій любий, це ти кажеш зопалу, не подумавши, а бог не знає ніякої різниці, для нього кожна людина — це людина, і кожне дерево — дерево.

Бінкопу вдається, не припиняючи диспуту, відвести Германа з-під вікна Мертке на сільську вулицю.

Цікаво, а чого це в таку ніч Бінкоп покинув хатину Емми Дюрр, свої підручники й опинився в селі? Та просто так, випадково. Він ходив до Коров'ячого озера, перевіряв, як буде нова качина птахоферма, потім посидів трохи над водою. Як хочете, так і розумійте це!...

Щоранку Вільм Гольтен на своєму тракторі їздить по молоко. Він завантажує свій причеп повними бідонами з такою легкістю, ніби вони важать не більше, ніж сніп соломи.

На щастя, Мертке щоранку проходить цією ж таки дорогою, і щоразу Вільм Гольтен заводить з нею по-травневому неадаптовану розмову.

— І чого це ти щодня проходиш тут, повз мене? — каже він.

Мертке спиняється:

— Хіба я тобі заважаю?

— А що, як я навмисне віддавлю собі великий палець на руці чи на нозі, щоб ти мені зробила перев'язку?

Мертке ледь помітно всміхається, а Вільм стоїть, тримаючи у витягнутих руках по бідону молока, — такий собі закоханий Геркулес.

— Хотів би я все-таки знати, чому пальма першості дісталася саме вчителіві Зігелю?

Мертке розплітає кінчик коси. У цю хвилину вона пишається своєю перемогою не менше, ніж усі дівчата її віку.

— Не розумію, про яку пальму ти говориш.

Вільм Гольтен зітхає ще глибше.

— Я б нізащо не зважився з моїми конячими зубами.

— Людина така, яка є.

— А я набагато гірший!

От і зрозумій його! Але Мертке треба йти. Чути, як дедали голосніше й нетерплячіше кукурікають на птахофермі півні.

На вчителя Зігеля травень впливає по-іншому. В його душі з новою силою спалахує жадоба до наукових досліджень. Восени він на очах своїх учнів закопав у пришкільному садку білі корінці пирію. Зараз, у травні, учитель відкопує їх. Подивіться-но: корінців стало куди більше. Виникли цілі гнізда пирію. Пирій — найлютіший ворог урожаю. Він поглинає соки у культурних рослин, чи то у картоплі, чи то у ріпи, чи у чогось іншого.

— Це цікаво і повчально! — каже учитель.

Діти обурені:

— Геть бур'яни!

Учитель Зігель веде своїх учнів на бурякове поле кооперативу. Він роздає хлопчикам і дівчаткам мотики й посилає їх шукати білі корінці-черв'яки. Діти сприймають це завдання з ентузіазмом:

— Не дамо поживи шкідникам-паразитам!

Минає зовсім небагато часу, і ось уже корінці пирію — купка біля купки — лежать поміж рядками буряків. До якої ж смерті вони присудять цих дармоїдів?

— На конюшню їх! Нехай коні розтопчуть їх копитами! — кажуть хлопчики.

Ні, від цього пирій не загине. І разом із гноєм знову потрапить на поля. Ви й незчуєтесь, як знову — тут як тут — пирій проклюнеться із землі й повилазить назовні.

— Так, це дуже цікаво й повчально!

Отож вирішили спершу висушити, а далі спалити цей шкідливий непотріб.

І ось настає такий весняний вечір, коли піонери розпалюють багаття і запрошують на нього своїх старших друзів із Спілки вільної німецької молоді. А той, хто не ходив разом з ними у похід проти пирію, нахай лежить у ліжку й нарікає сам на себе. Так йому й треба! Піонери щосили дмуть у свої сурми. Сухе коріння пирію корчиться у вогні, і крони

придорожніх лип здаються якимись неприродно зеленими, немов листя на театральних декораціях.

Друзі з Вільної молоді стрибають через багаття. А вчитель Зігель веде за руку Мертке, дівчину з птахоферми. Він ховає свої окуляри в кишеню й теж стрибає через багаття. Але без окулярів Зігель — це всього лиш півлюдини, а тим паче — аж ніяк не чемпіон із стрибків. Отож він приземляється прямісінько посеред багаття, де корчаться сухі корінці пирію, а тендітна Мертке розгублено махає руками, щоб і собі не потрапити в полум'я разом із ним. Кілька секунд Зігель смажить на вогні й розшукує свої окуляри. Цікаво й повчально! Ніхто не сміється, навіть найвідчайдушніші шибеники мовчать. А старші хлопці витягають — раз, два! — свого вчителя з вогню й збивають іскри з його штанів та блакитної сорочки. Вільм Гольтен теж бере участь у цій операції і не без таємного задоволення збиває з невдахи вчителя іскри. Тепер він принаймні вже твердо переконаний, що вчителеві, безперечно, не судилося завоювати пальму першості.

25

Це правда: про вчителя Зігеля в Блюменау всі доброї думки, за винятком Фріди Сімсон. Для неї новий учитель — це соціальний нуль. За її уявленнями, Зігель — відстала людина. І ці уявлення бургомистра мають своє підґрунтя: Фріда Сімсон і вчитель Зігель частенько проводять теоретичні суперечки й затято нападають одне на одного. Однак Фріда веде бій, сидячи на танку з гарматами, тим часом як учитель Зігель воює в пішому строю.

— Людина розвивається, — стверджує Фріда.

— Але дуже повільно, — уточнює вчитель Зігель, бо перед цим він простудював пам'ятки давньоєгипетського мистецтва.

Фріда вмикає повну потужність:

— Ні, людина розвивається й росте щогодини!

Учитель Зігель ухиляється від Фрідиного танка.

— Щодо людських мовних здібностей, то я не заперечую вашої думки, але я маю на увазі мозок і серце людини.

Мотори у Фрідиному танку просто ревуть у відповідь на таку крамольну заяву.

— Серце — то просто м'яз! І більш нічого!

— А душа?! — у розпачі волає Зігель.

Фріда наїжджає на вчителя Зігеля своїм танком:

— *Містифіцизм, лірика, психопатрія, меліорація і реакція.*

Учитель Зігель не встигає відскочити і якийсь час лежить, наче мертвий, під танком, але потім підводиться, поправляє окуляри й каже:

— Класики марксизму теж не заперечували поняття душі!

Фріда витягає на світ божий геть усі свої зошити з конспектами, зробленими колись у партійній школі. Та ніде не знаходить вона ані словечка про орган людського тіла, який зветься душею.

Здається, це повинно було переконати й утихомирити вчителя Зігеля, проте для нього нічого не варті відомості, одержані не безпосередньо з першоджерел.

Фріда тягне вчителя перед ясні очі партгруппи. Нехай партійна група засудить його помилкові судження й ухили. А в свій чорний записничок Фріда занотовує *неквалефековані випадки* Зігеля.

— Добре, що ви говорите про це на засіданні партгруппи, нехай усі послухають і чогось повчаться,— каже Карл Крюгер і принагідно розповідає їм притчу про благочестивих мужів, котрі у давнину сперечалися про те, скільки ангелів змогло б танцювати на вістрі однієї голки. А тепер люди сперечаються, природно, на економічні теми: що було раніше — яйце чи курка? Розумахи, нічого не скажеш: скубуться між собою, наче ворони за якусь кістку, поки пес не зжере їх разом із кісткою. Дивні люди оті схоласти! Сперечаються з піною на губах про душу, а душа просто допоміжне слово для позначення такої риси характеру, яку звуть людяність.

Учитель Зігель шанобливо висловлює свою вдячність Карлу Крюгеру. Фріда мовчки простягає йому холодну руку. Крюгерові слова її аж ніяк не задовольнили й не переконали.

Ех, Фрідо, Фрідо! Занапасть тебе колись твоя впертість і непоступливість! Може, краще було б піти до лікаря, нехай би порадив тобі поприймати якісь нові таблетки.

В одному немає сумніву: Фріда прагне добра, але насіння добра неможливо просіяти через густе сито.

А вчителя Зігеля вже поглинули зовсім інші, світові проблеми. Від коріння пирію він переходить до проблем розмноження в цілому. Відповідно до свого основного принципу, він іде від загальновідомого до невідомого, студіює різноманітні способи розмноження на землі і на небі. Так, приміром, він провадить наукові дослідження з кімнатною рослиною, яку в народі звуть «заячою капустою». Недарма навіть великий олімпієць Гете також вивчав цю дивовижну рослину! Слідом за тим учитель починає вивчати всі етапи розмноження гедзю і хробака. Та найбільш дивує і вражає вчителя Зігеля абсолютно

нетиповий спосіб розмноження однієї живої істоти з тваринного царства, яка відкладає яйця, полишаючи сонцю їх зігрівати й виводити з них малюків, і лише після того вигодує їх власним молоком. Зветься ця тварина австралійський качконіс. Ось які чудеса бувають на світі!

Та якби хтось поспішив із висновками, довідавшись, що Зігель саме у травні, тобто в час посиленого потягу до розмноження, став учащати на птахоферму до Мертке, це було б з його боку явним наклепом. Ні, тут ідеться зовсім про інше: просто Зігель хоче, щоб Мертке у курнику ознайомила його з різними стадіями розмноження курячого ембріона.

Мертке щосили намагається задовольнити Зігелеву жадо-бу знань, але надто велика та жадоба. Він навіть вечорами приходиться до Нітнагелів, щоб поговорити з Мертке, чемно просить її приділити йому трохи часу й уважно вислуховує її пояснення про те, як курячий зародок в останні дні свого розвитку рефлекторним рухом зсередини пробиває шкаралупу яйця з допомогою твердого рогового нароста на горішньому краї дзьобика й виходить назовні. Зігель захоплюється мудрістю природи.

— Це дуже цікаво й повчально! — каже він.

Отже, розмноження курей для Зігеля тепер зрозуміле. На світі стало на одну таємницю менше і на одне диво більше. Одне диво випереджає інше, та найдивовижніше те, що він з Мертке познайомився, так би мовити, на льоту, в дорозі.

— Це ж просто чудо, чудесно! — зітхає він, шукаючи свою шапку.

Нарешті він знаходить шапку в кишені штанів, надіває її, червоніє, знову скидає. Тоді вклоняється Мертке й знову надіває шапку. Але тепер шапка має на його голові якийсь пом'ятий і ніби заплаканий вигляд. Ні, він, безперечно, не той чоловік, який дістане пальму першості.

Чи свідомо Мертке так щедро марнує свої чари на всіх чоловіків? Ні, аж ніяк: адже й жінки люблять її не менше, ніж чоловіки. І як це в Мертке так виходить, у цього дівчиська

з кісками? Просто вона прагне в усьому гармонії, і це прагнення у неї вроджене, як в інших людей вроджений потяг до чвар і розбрату.

26

Мила довірливість Мертке бентежить навіть Бінкопа, цього пом'ятого життям сіяча майбутнього. Через два дні після загальних зборів юна пташниця з променистими очима й блискучою косою з'явилася до нього й попросила віддати в її розпорядження потемнілу від негоди деревину, призначену для спорудження відкритого корівника. З цієї порослої мохом купи дощок можна збудувати сарай для качок!

— Гаразд, забирай цю заваль! — усміхнувся Оле, тішачись з напівдитячої жадоби дії цього милого дівчиська.

І диво сталося: Мертке-краса — золота коса, як подумки прозвав її учитель Зігель, дістала в своє розпорядження більше чоловіків, ніж буває перснів на рюці. Чоловіки проголосили спорудження притулку для качок біля Коров'ячого озера своїм першорядним завданням, до того ж це були не якісь там завалюючі хирляки, а все хлопці хоч куди, такі, як Карл Лібшер, Йозеф Барташ і навіть Вільм Гольтен зі своїм трактором на додачу. Гольтен? Стривайте, а до чого тут тракторист Гольтен — і заради чого він так старається: заради качок і додаткових прибутків кооперативу чи заради самої пальми?

Це було вже занадто для Бінкопа: адже ця ніби дитяча витівка отієї Мертке, чи як там усі її звать, залишає осторонь його, Оле, голову кооперативу. Чи не цвірінькають уже про це всі птахи в «Квітучому полі»?

Бінкопа поймає неспокій, і навіть від роботи той неспокій не минає. Прокидаються бажання і ниють, як давні рани. Вечорами він залишає лісову хатину й блукає хтозна-де. Так, втягнувши голову в плечі, він виповзає зі своєї нори, хоч ранише вона не здавалася йому ані завузькою, ані затісною.

У ній, сидячи за старим розхитаним столом, обкладений купою довідників, звук Оле за останні роки знаходити те, що немовби надавало повноти його життю. А тепер от блукає він вечорами навколо як неприкаяний. Видно, не випадково прогнав він благочестивого співуна Германа з-під вікна заснулої Мертке.

Якось увечері, скінчивши роботу, він знову вирушає до Коров'ячого озера, де споруджується житло для качок. Добровільні помічники молодій пташниці Йозеф Барташ і Карл Лібшер вітаються з ним шанобливо й дуже привітно, але не запрошують попрацювати разом із ними. А ця Марта,— очевидно ж таке її повне ім'я,— натягла на себе штани й перестрибує через дошки й балки; вона приязно киває головою Бінкопу і зникає за грубо збитими стінами сарая.

Зате Вільм Гольтен дозволяє собі щодо Бінкопа зухвалий випад:

— Не марнуй часу! Усе йде у нас якнайкраще. Адже я тут! — каже він.

Отакі! Чудово, нічого не скажеш! Отой рудий телепень Гольтен надумав тут розпоряджатися, ще й кирпу гне. І раз Оле, котрий любив раніше Гольтена, як рідного брата, помічає, що у того родича обличчя не тільки неприємно-хитрувате, але й прикрашене потворно довгими конячими зубами, мовби навмисне, щоб вишкіряться.

Але не думайте, товариші, що Бінкоп дозволить отак просто відшпуннути себе набік, як засохлий реп'ях! Він і наступного вечора навідується на будівельний майданчик, бо, очевидно, хоче допомогти їм доброю порадою чи стати чимось у пригоді й самій Мертке. Але до цього діло не доходить. Хтось раптом хапає Оле ззаду і, затуливши йому очі долонями, кричить:

— Угадай, хто це!

Угадати Бінкопу неважко. По міцній хватці й пишнотілості одразу можна здогадатися, що то Гульда Трампель.

— Чого тобі треба? — питає він.

— Ага, попався мені в руки, козел! Мені потрібна твоя порада. У свиней рожа.

І Гульда Трампель тягне Оле від Коров'ячого озера до свинарника. Бінкоп оглядає поросят, циновки, свиноматок. Гульда стоїть позаду. Перегинаючись через перегородки, щоб оглянути свиней, він відчуває, як буйно пульсує життя в її налитих майськими соками грудях. Але ніде ніякої рожі у свиней нема і в заводі.

— Навіщо ти пошила мене у дурні?

Безсоромно-грубувати словечка. Щипки, підштовхування. Гульда скрикує:

— Ти посадив мені синець. А що, як чоловік помітить? — і розстебує кофтину.

Бінкоп тікає геть.

27

Бінкоп стоїть на моріжку за хатиною Нітнагелів. Йому слід було б обговорити з Мертке кілька важливих питань, та хіба піде він до неї, коли в її кімнатці вже стовбичить учитель Зігель,— вони жваво розмовляють про щось, і гостинна господиня оповиває гостя своїми чарами.

Певна річ, Бінкоп міг би відпочити на галявині, послухати жаб'ячі концерти, викурити люлечку, обміркувати план роботи на наступний день, а може, й подрімати трохи, щоб набратися сил, але він нічого того не робить. Він просто походить туди й сюди, радіючи, що гардини на вікнах у Мертке від частого прання збіглися й можна бачити, що робиться у кімнаті.

Чи годиться це, чи пристойно з боку Оле походити туди й сюди, зазирати в щілину поміж гардинами до кімнати Мертке? Чи не розумніше було б людині його віку полежати десь на траві, відпочити? Оле почуває себе, як струна віолончелі. І струна ця напружено тремтить! Життю заманулося зіграти на ній нову мелодію: спершу це ніби початок меланхолійної

сонати, потім — перші такти бурхливого галопа. Далі — дзвін. І раптом — усе стихає. Чи не готується життя зіграти для нього ніжну мелодію вальсу?

Повз нього проходить закохана пара. Бінкоп відступає у затінок дерева.

— Ти ревнуєш, і це мені боляче,— каже дівчина.

— Я хворий, а тобі болить? — питає чоловік.

— Вір мені! — просить дівчина.

— На заваді стоїть кохання,— каже чоловік.

Двійко закоханих зникають у затінку дерев. І знову тиша панує навколо, тільки травнева ніч ледь чутно воркоче.

Досить для Бінкопа. Він і не з такими випробуваннями зумів упоратися! Хіба горда й пихата рибачка-хуторянка Аннгрет Анкен мало мучила й дурила його? А проте вона не зломила, не вибила його з колії, їй не пощастило убити його мрій, перешкодити його роботі!

Виходить, місце вже зайняте іншим? Ну, що ж, проживемо й так.

Тієї ночі Оле довго не може заснути. Комірчина в Емминій хатині зараз така тісна для нього, як горіхова шкаралупа. Шал крові ворочає жорна його думок, вони киплять, вирують, аж поки його долає сон.

Тільки-но перший промінь сонця зазирнув у віконце, як подали голос із кущів два самчики зозулі. Та в пекельному полум'ї ревнощів милі заклики зозульок звучать для Оле, ніби люте собаче гавкання.

— Отак-то воно є,— бурчить Оле.— Ні, цьому треба покласти край!

Він встає й одягається, навіть не умившись. Насуває шкіряного кашкета на свою нечесану чуприну, жене геть ревнощі й пиху. Чого ви хочете? Ми з Оле такі, як є, та й квит!

Бінкоп знову вдається до чудодійних ліків, які він сам собі проти своєї недуги призначив. Бере в руки лопату й цілий день працює разом із жінками польової бригади на буряках. Він зятято копає й копає, не підводячи очей і не розгинаючи спини, аж поки жінки починають бурчати:

— Ти що, може, хочеш нав'язати нам на шию нові норми? Авжеж, тобі, здоровилові, спина не болить!

Ні, ні, нічого подібного. Просто в нього лихоманка. І йому треба добряче пропітніти. А це, здається, нікому не заборонено.

Отож Бінкоп проводить цей травневий день на свій копил, і ввечері йому здається, що всі його думки про таку собі Марту з золотою косою поволі почали вкриватися тонким шаром моху. Геть стомлений, сидить він у своїй комірчині.

— Ви летіть від мене геть, нездрілі втіхи...— мугикає він.

Хтось стукає у двері. Маленькі ніжки в черевичках на низьких підборах переступають поріг, такі ніжки можуть належати тільки створінню з блискучою шовковою косою й неймовірно променистими очима.

Враз повіяло теплим вітром. Напівзабуті духмяні пахощі. Друге осіннє цвітіння. А Оле непричесаний і невмитий. Тисяча чортів! Він долонями витирає поточений шашелем стілець. Треба ж, щоб гостя хоч трохи посиділа, коли її ласка. І м'ятний лікер знайдеться в цій хаті, якщо така рідка гостя згодиться пити його з чашки на каву.

Мертке сідає, п'є м'ятний лікер і жваво розмовляє. Лагідно, по-дружньому, немовби інакше й бути не може. Маленька світлиця вщерть виповнена дівочими чарами, і від бистрих очей Мертке нічого не може приховатися.

Бінкоп, нечесаний і невмитий, ладен був би радніше заповзти під стіл і не вилізати звідти.

А привело дівчину до нього ось що: Мертке хоче перевести каченят до вольєра. Та добра сітка для вольєрів завжди була рідкістю, її й удень з вогнем не розшукаєш, а нині у післявоєнному безладді такі сітки взагалі кудись зникли. То чи не міг би Оле зробити їй таку ласку й особисто подбати про сітку?

Хіба ж у Бінкопа більше можливостей, аніж у молодших за нього чоловіків. Хіба ж, скажімо, Вільм Гольтен, отой мастак у грі на флейті, скрипці і контрабасі, не може дістати для неї сітку?

— Пхе! — пхекає зневажливо Мертке.— Вільм? Та ніколи в житті! — І вона додає щось про якусь пальму, чого Бінкоп ніяк не може збагнути.— Ні, якщо хтось і зміг би роздобути сітку, то це, напевно, Оле Голова.

Ну, що ж, це звучить непогано, зовсім непогано! Оле Голова! Таким прізвиськом можна пишатися. Проте бідолаха Оле не встигає й потішитися зі свого щастя, як на порозі з'являється Емма Дюрр у нічній сорочці і з розпущеною кіскою.

— Здається, завтра ще буде день. Мені вже час спати, а тобі, Мертке, тим паче! — каже вона.

28

Про Тео Тімпе, скотаря, ніхто не скаже, що й він піддався чарам Мертке. Він іде скаржитися на неї і на Бінкопа до сільського бургомистра Фріди Сімсон.

— Тільки цієї мадами з кісками нам тут ще бракувало!

Мовляв, це ж неподобство: збудований за інструкцією наймодерніший корівник загадять якісь там качки й каченята, і передовий, енергійний скотар-дояр на очах у всіх позбудеться слави й заробітків?

На очах у всього люду? Тільки не на очах у Фріди Сімсон! Вона вже давно помічає, як це приїждже «бугі-вугі»-дівчисько приманює до себе, приворожує всіх чоловіків на чолі з їхнім головою, Бінкопом.

— Слабачки підібралися в них у «Квітучому полі»!

Ну, нічого, Фріда ще покаже їм, що й до чого!

Інструктор районного управління сільського господарства Віллі Краусгар був колись добрим трактористом. Сидів на своєму тракторі і в сонячні дні, і під вітром, і коли мороз допікав, і коли дощ періцив, і був завжди здоровісінький. Але потім випав якось цілий тиждень холодних дощів,— нічого, крім крижаного вітру й дощу. Усі люди й худоба поховалися тоді

під дахами. Тільки Краусгар сидів на тракторі й орав.

Коли його нагородили значком активіста, нирки вже відчутно давалися йому взнаки. Він спорудив над сидінням навіс, та це не допомогло. Довелося звернутися до лікаря, а далі й лягти в лікарню. Зрештою лікарі сказали: про трактор він мусить забути!

Та Краусгар не скорився лихій долі. Удень він працював у майстерні МТС, а вечорами продирався крізь нетрі науки, крізь джунглі. Він, сказати б, ніби валив дерева кишеньковим ножом і поволі, але неухильно пробирався до світла. Настав час, і Краусгар став агрономом, і до того ж досить добрим фахівцем у своїй справі. Невдовзі позначилися й наслідки його старанної роботи: вирощені в його кооперативі зернові й кормові культури не соромно було показати начальству. І його помітили.

— Хто добився такого високого врожаю? — спитало начальство.

— Агроном Краусгар, — почуло воно у відповідь.

— Чудово! Ось корисний кадр для районного управління, — вирішило начальство.

Краусгар спершу всіляко противився цьому, — сонце й вільний вітер вкрили його обличчя стійкою засмагою, і застояне повітря канцелярій викликало в нього нудоту. Та на нього насіли всі гуртом і зрештою таки вмовили його:

— Чи ти гадаєш, що в копальнях повітря краще, ніж в канцеляріях?

Краусгар розпрощався з селянами, а приятелям своїм наказав на прощання:

— Як тільки помітите, що я, наче якийсь склеротик, приклеївся сидницею до крісла й забув давніх друзів, дайте мені добрячого стусана під ребра!..

У багатьох управліннях існує непереборний потяг до самозаспокоєння й самовдоволення. Віллі Краусгар одразу відчув це й почав щосили опиратися йому. Він був свіжим поповненням від ріллі і плуга, — такий собі терновий кущ, вузлуватий і чіпкий, — тим-то нелегко піддавався цьому

потягові. Снідав він, як правило, вдома, а коли часом траплялося проспати, то волів зовсім нічого не їсти до обіду. Серце його все ще працювало, як колись, на полі, й не потребувало ніякого допінгу, — скажімо, міцної кави.

Та поступово Краусгар збагнув, яка відповідальність лежить на працівникові районного управління, насамперед відповідальність, покладена на таких працівників *згори*. *Згори* — це звідти, звідки ллється на них ціла злива різних циркулярів.

Ще через якийсь час він зрозумів, що й працівник районного управління має певну владу, особливо щодо тих, хто перебуває *внизу*. *Внизу* — це місце, де не дуже охоче читають циркуляри *згори*. Відповідальність часом буває велика і гірка, а влада — мала і солодка.

Однак, окрім цих відкриттів, Віллі Краусгару судилося зробити ще одне серйозне відкриття, яке вразило його. І сталося це в один з тих днів, коли він встиг поснідати вдома і, отже, зовсім не відчував голоду. Того дня до їхнього управління привезли шпроти. Замасковані чистими аркушами паперу «стандартний номер 4», старанно сховані в глибині портфелів із телячої шкіри, дефіцитні консерви непомітно розпливалися по кабінетах управління.

Під три чорти! Навіть іще будши трактористом, Віллі Краусгар заради таких шпротів припинив би на якийсь час битву за гектари.

І ось тепер ці делікатні рибки, оздоблені петрушкою, разом з бутербродом і чашечкою кави пішли в наступ на нього. Аж тепер Краусгар, нарешті, здогадався, з якою метою його секретарка вирощує на підвіконні петрушку, — в усякому разі, сільське господарство не мало до цього ніякого відношення.

Відтоді шпроти, бутерброди, петрушка і кава почали з'являтися на письмовому столі Краусгара з непереборною закономірністю — немовби на честь міжнародного дня бюрократів. І майже водночас із їх появою секретарка замикала зсередини двері його кабінету. Так у них було заведено з

часу краусгарівського попередника. На двері вішали іззовні табличку з написом:

«Іде засідання. Просимо не заважати!»

Спочатку Віллі Краусгар нічого про такі звичаї не знав. Це слід одразу зазначити, — аби трохи виправдати його. Та й взагалі, товариші, ми попросили б вас не робити ніяких узагальнень з сказаного вище, бо ж не дарма один із циркулярів закликає: працівники районних управлінь, віді-рвітьися від своїх письмових столів!

Усе це так, та хіба водночас із таким закликом не надси-лають *згори* достатньої кількості клею, щоб міцно прикле-їти працівників до їхніх робочих столів? А як ви накажете вчасно й докладно заповнювати різні зведення й анкети для окружного секретаріату без кабінетів, циркулярів, телефо-нів? Чим це може скінчитися, якщо Краусгар, відірвавшись від свого письмового стола, почне скрізь роз'їжджати, щоб інструктувати людей на місцях, а в цей час із окружного сек-ретаріату приїде інший інструктор, також з метою інструкту-вання на місцях? Припустімо, що інструктор з окружного центру виявить максимум сумлінності, почне розшукувати Краусгара, об'їздить увесь район і виявить недостатню ак-тивність у боротьбі з колорадським жуком, лютим ворогом картоплі. Що ж тоді далі буде? А далі нашому Віллі Краусга-ру добряче намілять голову, на додачу вийде розпорядження кинути всі сили на колорадського жука, і він буде змушений розриватися на шматки і кінець кінцем зовсім занедбає кампанію по впровадженню *відкритих корівників* і план по *збільшенню поголів'я великої рогатої худоби*.

Справді, той, хто сидить на тракторі й оре поле, не відає таких труднощів. А інструкторові районного управління сі-льського господарства інколи доводиться тримати в голові такі речі, про які непосвячені люди і ми, з нашою шкільною премудрістю, навіть гадки не маємо. (Ось тепер Краусгар уже й справді цілком заслужив добрячого штурхана під ребра, про який домовлявся зі своїми друзями перед тим, як обійня-ти нову посаду).

А загалом про діяльність Віллі Краусгара за останні роки нічого поганого не скажеш. Він сумлінно виконує свої обов'язки, людина він статечна, ощадлива і у вихідні дні, в неділю, їздить на мотоциклі. Дружина його при цьому сидить на багажнику, коляски для дітей поки що немає.

А втім, не такий уже він добропорядний чоловік, цей Краусгар. В його біографії є невеличка пляма, один ледь помітний гандж.

Це сталося якось після наради сільських бургомістрів. Сільському господарству вказали *згори* нову лінію розвитку. І та нова лінія викликала загальну радість, бо була вона зовсім проста й зрозуміла: *передовий селянин мусить саджати все квадратно-гніздовим способом!* На radoщах усі пили, обговорюючи ту нову лінію. Віллі Краусгар, — певно, нечистий попутав його, чи що, — всупереч своєму звичаю, також хильнув, — не так, щоб надто багато, але й не замало.

А у Фріди Сімсон саме випав того разу небезпечний, бентежний день, і вона ходила, мов не в собі. І саме тоді Фріда наштотхнула на Віллі Краусгара. Із Фріди водограєм розбризувалася нерозтрачена, акумульована протягом багатьох місяців доброзичливість. Вона сміялася, палила цигарки й була схожа на пам'ятник своїм далеким дням юності.

Краусгарів язик молів невтомно і теж розсипав навколо саму приязнь і доброзичливість.

— Ех, шкода, — якби ж я не був уже одружений.

— Нічого не вдієш, така моя доля, — зітхнула Фріда й підморгнула співрозмовникові. — Усі чоловіки, котрі чогось варті, давно поодружувались. Хоч як би силкувалася, а щастя не доскочиш!

— Ну, це ще нікому не відомо, — озвався на те Краусгар, відчувши в собі незвичну відвагу й силу.

Дружній невеличкий бенкет підходив до завершення. Бургомістри посідали на велосипеди й мопеди і — хто більш, а хто менш виписуючи зигзаги — рушили до своїх домівок.

А Віллі Краусгар уже пізньої ночі раптом з подивом помітив, що він бреде кудись, тримаючи під руку Фріду Сімсон.

— Ні,— сказав він,— цього робити не слід! — і випустив Фрідину руку.

Фріді це не припало до смаку.

— Ну, ну,— гукнула вона,— ти чого це переполошився? Хіба ж ми не товариші по партії?

І в цю мить Краусгар раптом зміркував, що його жінка з дітьми поїхала в гостину до своєї матері. Отже, якась стежечка все-таки може привести до такого-сякого раю...

Ту ніч, коли він повернув на нічному столику фотокартку дружини лицем до стіни, ніяк не назвеш найдостойнішою в життєписі Краусгара. Усе відбулося звично й нудно, як у поганенькій конторі.

Та найгірше чекало його вранці. Тільки-но перші промені сонця освітили Фріду, як вона відчула себе мало не згвалтованою, почала бідкатися й докоряти Краусгарові. Бідоласі довелося докласти чимало зусиль, переконуючи надто прямолінійну Фріду не заводити персональної справи про її власне моральне падіння.

Ось що може трапитись часом з людиною! Зрештою, вони домовилися по-товариському поділити провину і в майбутньому нікому не говорити про такий прояв людської, навіть аж надто людської слабкості. Отож вони обоє майже забули про цей, сказати б, прикрий акт гріхопадіння і тільки зрідка без слів згадували про нього, коли зустрічали одне одного.

Віллі Краусгар саме вів довгу телефонну розмову з одним товаришем із районної газети, який продавав стару коляску для мотоцикла, коли йому доповіли, що з ним хоче поговорити Фріда Сімсон, бургомістр із Блюменау.

Краусгар не зразу прийняв Фріду. Спершу він мав зателефонувати на ту стоянку, де був його мотоцикл, а потім розказати дружині приємну новину, що він таки напивав на решті коляску. Кінець кінцем кожна людина має право на приватне життя.

Фріда Сімсон чекає з похмурим, жовчним обличчям. Саме сьогодні вона дуже виразно, до найменших подробиць пригадала ту ніч після наради бургомістрів. Виходить, для Краусгара ця подія зменшилася в спогадах до розмірів крихітної плями чи мушиної цяточки, інакше він не примусив би її так довго стовбичити в приймальні заради якоїсь там телефонної розмови. Адже вона не *індіферентний* відвідувач, котрий прибув, аби випросити додаткові корми для свого коня!..

А Віллі Краусгар думає про коляску до мотоцикла. Дешево вторгував! По обличчю його розпливається вдоволена усмішка.

— Що з тобою, Фрідочко, ти чого це така кисла?

Фріда пояснює, що вона й досі ще мучиться через виявлену в ту ніч слабкість. Пригнічена власною гріховністю, покинута всіма, позбавлена всякої підтримки й допомоги, ніби зачумлена, ледь животіє вона в цьому безрадiсному житті. А зараз вона будь-що мусить поставити на місце цього впертого інтригана Бінкопа, який тільки про те й думає, щоб підірвати її авторитет, втоптати її в багно — і як людину, і як сільську владу.

— А що там сталося з тим Бінкопом?

Ах, краще Фріда промовчить про це. Вона не бачить ніякої радості в житті й не знає, чи стане в неї сил і далі приховувати від людей своє моральне падіння.

29

Веселі квіти рівними рядами лягають на землю під ногами косарки. Почалася косовиця.

Опівдні сонце стоїть просто над головою. Над луками миготять барвисті хусточки. Жінки з кооперативу «Квітуче поле» сушать скошену траву на краях заболочених ровів, там, де Вільм Гольтен, напевно, загруз би зі своїм залізним агре-

гатом. Гольтен оздобив машину квітами глухої крапиви. Не забув він узяти в поле й нову гармонію. Невже ж він так гарно навчився грати на цьому інструменті, чи, може, мріє про те, що колись-таки Мертке почне акомпанувати йому на своїй гітарі? Так воно й є. Гольтен і досі не кинув змагатися за якусь там пальму, котру хоче вибороти в юної пташиної поведительки.

Решта чоловіків з кооперативу також повиходили на косовицю — на чолі з капітаном Оле в шкіряному кашкеті. Тільки Тео Тімпе сюди не заманиш нізащо! Яке йому діло до грубих кормів? Він відповідає за своїх корів, та й годі.

Високе й безхмарне червоне небо над головою. Виспіває у високості жайворонок. Ось він стрімко злітає вгору, перетворюється в крихітну співочу цяточку, захоплюючи своїм співом жінок, що перевертають траву. І от Мертке заспіває качину пісню Бінкопа. Софі Буммель гуде-підспіває без слів, і свинарка Гульда Трампель підтягує басовито своїм майже чоловічим голосом. А наостанку вплітається в пісню ледь дернчливе тоненьке кудкудакання Емми Дюрр.

Це нова пісня, в ній всього один куплет. А сільські пісні, як правило, бувають довгі. Почуття вимагає широти й глибини.

Бінкоп гордо розпротує плечі. Видно, хтось думає про нього. Нехай собі цей проноза Гольтен нявчить на своїй гармонії скільки схоче — все одно тут співають простеньку качину пісню, яку склав він, Оле. А Гольтену пора змастити гармонію. Ач, як фальшивить! Невже він не розуміє, що заважає Мертке співати?

Гніздись скоріше, білий птах!
Вже ранок дніє,
І вітер віє,
І сонце не згасає,
Й бджола над квіткою літає.
Змахни ж і ти крильми,
Гусенят жовтенька згряя,
Співай хвалу весні!..

Качина пісня має вже й другий куплет, і здається, що вона сама собою народилася, виросла разом із луговими квітами.

Небо вгорі все таке ж ясне й високе, ніде не видно ані хмаринки, що віщувала б грозу. А втім, товариші, буває, що грози часом розігруються й на землі. Спершу чути легкий посвист у спицях бухгалтерського велосипеда, посвист той змішується з уривчастим диханням, яке свідчить про порушення кровообігу. Потім здається, ніби гуркоче далекий грім: то бухгалтер Бойхлер зістрибнув з велосипеда. Косарі підводять голови: отелилася корова? Чи льоха опоросилася? А може, десь спалахнула пожежа?

Набундючено-поважний Бойхлер не реагує на жарти. Мовчки крокує він по качиній пісні.

— Бінкопа негайно викликають до контори. Приїхав Краусгар з управління. І Сімсон там із ним!

У Бінкопа ця звістка не викликає ніякої радості.

— Якщо Краусгару щось треба, нехай сам іде до нас! Бойхлер носовиком витирає піт під сорочкою.

— Я так і скажу йому — на твою відповідальність.

Через півгодини Бойхлер повертається, геть розлючений. Цей упертюх твердолобий, їхній голова, певно, хоче загнати його в могилу! Краусгару треба негайно поговорити з ним. Мова йде про новий хлів для качок.

Бінкоп шпурляє вила на землю так, що аж зубці деренчать.

— Що він собі думає, — ми йому не хлопчаки, не страхополохи задрипані, не лакеї!

Він сідає на мотоцикл і дає повний газ.

Синій смердючий дим оповиває все навколо. Герман Вейхельт молиться, затискаючи вуха:

— Боже всемогутній, прости твоєму заступникові його гріхи!

А Емма Дюрр, завбачлива й спостережлива курочка, підштовхує ліктем захоплену співом Мертке:

— Хлів для качок — хіба ж це тебе не стосується?

Коли одна людина хоче повернути на свій бік чи запаморочити голову іншій людині, вона починає говорити. Атмосфера розжарюється. Словесна хмара затягує обрій. Та часом, буває, вилетить запальне слівце, хмара враз вибухне, і в голові запалає пожежа.

Так було й того разу, коли Сімсон без угаву торочила Краусгару: «Бінкоп, Бінкоп, Бінкоп...»

Вуха Краусгару ніби позакладало, та ось у них проскочило запалювальне слово — качки.

Саме незадовго перед цим Краусгар спорудив для качок птахоферму районного значення, і зробив він це не з власної примхи, не знічев'я. Певна річ, будши перевантаженим своїми численними обов'язками, він не міг добровільно звалити собі на плечі таку відповідальність! Річ у тім, що Краусгар дістав згори директиву: розводьте качок, бо з яловичиною скрутно! Вельми розумна директива!

Краусгар викликав до себе колишнього співробітника Шульца, палкого аматора голубів.

— Нам потрібна качина ферма!

— А корми у вас є?

— Потрібна качина ферма, — ти чуєш?

Спершу Шульцу ніби позакладало. Але потім пролунало запалювальне слівце: «Мастак!»

— Хто ж краще за тебе розуміється на качках, — тут ти у нас мастак! — каже Краусгар.

Шульц ще трохи вагався: адже доти в нього ніколи не було на руках більш двадцяти качок.

— Ну то й що? Хіба не можна навчитися? Немає досвіду? Це так, але ж часу обмаль...

Шульц встиг лише нашвидку прочитати «Посібник з успішної відгодівлі качок» професора Тімма, як усе й закутилося. Прибули каченята.

З багатьох питань думки учених не збігаються. Відгодівля качок не становить винятку. Згаданий вище професор Тімм дотримується принаймні такої думки, що відгодівля качок може бути рентабельною тільки тоді, коли виконуватиметься

цілий ряд умов: період відгодівлі має тривати не більше дев'яти тижнів; протягом цих тижнів качок не слід підпускати до води; купати качок можна лише один раз — перед тим як їх забити. Тільки тоді купання є корисним, бо очищає пір'я!

Прошу, ось вам настанова, от і дотримуйтесь її. Дурень той, хто підпускає качок до води! А Шульц Голубник і Краусгар аж ніяк не вважали себе дурнями. Тим-то вони й узяли собі на озброєння теорію професора Тімма.

Качину ферму збудували на західній межі району, де немає ні озер, ні річок. До річі, саме там і мешкає Шульц Голубник. Тут у жодної качки не з'явиться спокуси поплавати чи пірнути. Це виключено!

П'ять тисяч каченят! З'являється стаття в районній газеті, в якій каченят рекомендують читачам уже як дорослих відгодованих качок, ба навіть як готові апетитні тушки, розвішані в м'ясних крамницях. Насправді Краусгар не забивав ще качок, а тільки уявив це собі в *перспективі*, і той *перспективний забій* приніс йому похвалу з округи за виявлену ініціативу.

А тут так не до річі отой упертий Бінкоп втручається не в своє діло. Що це йому, дурневі, в голову стукнуло?! Твердить, що качкам треба плавати?! А коли ж вони будуть нагулювати м'ясо? Качки у відкритому корівнику? Хоче зірвати нам усі плани?

— Ну, ми дамо йому добряче по руках!

На цьому ґрунті почуття Фріди і Краусгара злилися докупи. І ось вони сидять у конторі кооперативу, а навпроти них стоїть геть спітнілий Бінкоп,— для вченого фахівця то цікавий приклад зіткнення людських характерів. Розмова починається досить тихо:

— Скільки телят ти виростиш у цьому році?

Бінкоп називає цифру.

— А скільки тобі заплановано?

— Не влаштовуй мені допиту, ти ж знаєш про мої наміри!

Розмова гучнішає. Краусгар приїхав сюди не для того, щоб вислуховувати теревені про чиїсь там наміри.

— Тут ідеться про план!

А Бінкоп і дбає про план.

— Не прикидайся склеротиком! — каже він Краусгару.

Ось він, отой самий добрячий «стусан», про який Краусгар домовлявся колись із своїми друзями. Але відтоді Краусгар дуже змінився. І тепер він почуває себе ображеним.

— То я, по-твоєму, склеротик? — кричить він. — А ти — йолоп дурноверхий!

Розчиняються двері, і входить Мертке. На її косі де-не-де поблискують соломинки. Достоту промінчик сонця серед бурі і зливи.

— Качок доглядаю я. Хочете оглянути їх?

Оглядати якихось там плаваючих качок, які об'їдають корів? Ні, Краусгар хоче побачити телят і однорічних корів, але відкритий корівник проциндрили, прогавили, загадили, використали не за призначенням! І — подумати тільки! — отакий авантюрист, як Бінкоп, ще сидить у районній раді!

— У районній раді мене звать Гансен!

— Ну... то й що?

— Нічого, тільки мене обрали до ради за мою голову, а не за мою сідницю.

І вдарила блискавка.

Сімсон щось дряпає у своєму записнику. У конторі запанувала тиша. Бойхлер витягає вату з вух. Йому здалося, що він чує якийсь шум знадвору, — певно, шум дощу...

30

Мертке каже, що їй треба два чи три візки для курей.

— А що це таке — візок для курей?

— Ну, це просто віз, на якому можна перевозити молодих півників і курочок.

— А навіщо?

— Їх можна буде вивозити на поле після жнив, нехай там побігають і потішаться на волі.

— Хіба кури — перелітні птахи?

— Ні, але вони видзьобуватимуть зерно, котре попадало на землю. А заощаджений корм можна буде згодовувати каченятам і добре підтримати їх у перші тижні життя.

Ось, виявляється, в чім річ.

З гордості Бінкоп, здається, стає на два сантиметри вищий на зріст. А чого? Хіба ж це він додумався, як роздобути таким чином додатковий корм для каченят? Ні, це Мертке додумалась. А хіба Мертке його донька, чи що?.. Та годі вже вам! Це ж така винахідлива, розумна, чудова дівчина!

— Так, так, турум-турум!..— мукає Оле.

Але де взяти ті візки? Вони мають бути дешеві,— майже задурно треба їх десь роздобути. Мертке розраховує на старі вози, а передусім на допомогу й підтримку Бінкопа.

Така довіра для Оле рівнозначна моторові на три кінські сили. Хіба може він розчарувати Мертке? І не зрадила ще його давня винахідливість, як тоді, коли він збирав гній для «Квітучого поля».

Бінкоп знаходить у Барташа стару раму для воза, а в сараї колишньої садиби Рамша розкопує два старі вози, потім він нищпорить як слід у майстерні у стельмаха і ввечері, після роботи, ніби якийсь ретельний домовик, починає власноручно зносити до купи колеса, осі, жердини й дошки. Незабаром перед ворітьми польової повітки височить чималенька купа різного начиння.

Приходить Мертке й плече в долоні:

— Ой, та ви ж справжній чарівник!

Бінкоп, знякновівши, піднімає вісь разом із колесами високо над головою. Доконечної потреби в цьому не було, але він не придумав, як інакше дати вихід щастю, що переповнило йому груди.

Знову чоловіки з «Квітучого поля» працюють вечорами, після робочого дня, та цього разу Бінкоп не відстає від них і аж ніяк не стоїть осторонь. Навіть Мампе Сіромаха вносить

свій посильний внесок — випрямляє старі гвіздки й робить їх знову придатними до вжитку.

Аж до пізнього вечора, коли на небі висипають зорі, на полі стукотять молотки й гупають сокири. Навіть у неділю тут щось стругають і клепають. Це дає привід хуторянину Серно для скарги на блюзнірство й неповагу до церковного благочестя.

Бінкоп трудиться з рубанком коло дощок і дуже тішиться, коли Мертке допомагає йому в роботі. Все нові й нові задуми народжуються в голові ретельного теслі під промінням призахідного сонця. А чому б, скажімо, не обладнати на одному з візків ще й кабіну, де супроводжувач міг би полежати й відпочити?

— Ой, це було б чудесно! — радісно щебече Мертке, і губи її — чи то ненароком, чи ні — опиняються так близько від Бінкопа, що ближче й бути не може. У нього таке відчуття, ніби прохолодна від ранкової роси ягідка суніці сковзнула по його посивілій скроні. Серце його б'ється в ритмі польки. Як же хороше жити на світі! Оле хапає молоток і наспіх забиває кілька цвяхів, аби заглушити калатання серця, потім знову береться за фуганок. Кабіна з лежанкою — це пусте, дрібниця, бо, як Бінкоп зовсім схибнеться, він, чого доброго, приладнає там ще й столик.

— Столик? Невже це можливо? Тільки якщо Краусгар забере наших качок, то все це буде ні до чого.

Забере їхніх качок? Та що це спало Мертке на думку?

— Нехай той, хто наважиться до них доторкнутися, спершу одягне міцні штани! Авжеж, авжеж, тут нема про що й говорити! — Оле дмухає в фуганок так, що навсібіч розлітаються стружки, і знову згадує, як доторкнулась до його скроні прохолодна сунічка. Місце дотику почервоніло. От тобі й маєш! Невже чоловік із плином років втрачає розум?

— Трам-там, турум-турум!..

У всякому разі, тепер у присутності Мертке Бінкоп, цей вайлуватий тухтій, висловлюється виключно літературною мовою. Уявіть собі! Він почав щодня голитися й навіть за-

в'язує на шії шовкову хустину, — бачив колись, що так роблять районні чепуруни.

Нема нічого дивного, що за таких обставин він геть забуває про маленьку курочку Емму Дюрр. Додому Бінкоп повертається пізно. Емма зустрічає його в самій нічній сорочці і з розпущеною кіскою.

— Скажи, чи ми з тобою часом не одружилися?

Оле не розуміє, чого Емма від нього хоче.

— Я марно шукаю скрізь мою літню хустинку. І де я її знаходжу? На твоїх волохатих грудях!

Бінкоп червоніє, як та злощасна хустинка. Вона ж лежала зовсім без діла, нікому не потрібна. А тепер Емма бере її двома пальцями, як чужий брудний носовичок, і несе геть. Ні, в Антона не було такої буйної рослинності на грудях, ніколи!..

Вже літо на порозі. На небі повновладно панує сонце. Ранками з лісу долинають останні поклики зозуль, а вечорами небб над лісом довго-довго не гасне. По селу розливаються легкі духмяні пахощі достигаючих хлібів.

Якось опівдні на село прибуває комбайн. Сучасний бронтозавр пасеться на колишньому пустищі перед селом. Сім років тому тут блукали гуси, вівці й кози; гелгочучи й мекаючи, вони невтомно щипали суху миршаву траву. А тепер цей велетенський бронтозавр-комбайн злизує своїм хвилястим язиком наливне добірне колосся. Він пропускає здобич через своє нутро і проштовхує її крізь короткі залізні кишки, струшує, вибирає з колосків зерна, відділяє їх від соломи й полови і насамкінець випльовує на один бік — зерно, на другий — солому. Цілком сучасний звір, він облагороджує проковтнуте й потім повертає, як наказала йому людина, його творець.

Карл Крюгер оглядає вимолочені колоски. Дуже рідко трапляється серед них зернятко.

— Чудовий обмолот!

Бінкоп підставляє долоню під струмінь повних зерен.

— Годиться!

Гуркіт, свист, стукіт!

Оле пригадує ті роки, коли він махав тут косою, обливався потом і знемагав зі спраги. То було ще за часів Аннгрет. Ці спогади ніяк не назвеш солодкими. На якусь мить він спинається, жує нагріті сонцем зерна, похитує головою й мрійливо дивиться на сонячне марево. Там, де стоїть комбайн, йому раптом виразно ввижається ціла фабрика на колесах, мукомольна фабрика, довга, як транспортно-відвальний міст. Фабрика ця повзе по полю, а навкруги — ані душі, тільки через рівні проміжки часу із спеціального люка вивалюється вже запечатаний мішок із борошном — і одразу потрапляє в залізничний вагон. Фата-моргана?

Та що це там таке? Через поле їде на своєму тракторі Гольтен. Мертке стоїть позад нього й міцно тримається за його плечі. Все, кінець, немає більше фата-моргани!

Звідусіль біжать люди. Молотьба припиняється. Зараз почнеться цирк!

Усі кричать, махають руками, свистять. Весело гуркоче трактор-тягач. Пахне соляркою і людським потом. В середині візка — гелготання, кудкудакання, галас. Кури квочуть, репетують, як у ті далекі дні, коли Бінкоп і матінка Нітнагель «усуспільнювали» перших курей.

Потрібно немало часу, щоб розвести три візки з курми по колючій стерні. Сині, як у дитини, очі Гольтена сяють. Хитрі іскорки поблискують у них. Може, він уже здобув ту пальму?

Мертке ходить від візка до візка й розчиняє дверцята. Білі кури вилітають на стерню. Здається, що серед літнього дня почався снігопад. Якусь мить кури безладно метушаться, кричать і б'ють крильми, потім нахиляють голівки до землі. І ось уже перші дзьоби заходилися клювати зернятка. Починається куряче свято.

Карл Крюгер скидає пропотілого капелюха. Цього разу перед Мертке. А вона кланяється, неначе балерина, що дякує за оплески. Приводу для ревнощів тут у Бінкопа немає. Навпаки, Оле теж хоче висловити Мертке своє цілковите схва-

лення, але в цю мить він чує, що хтось сопе в нього за спиною. Це, обливаючись потом, поспішає до нього Бойхлер.

— Бінкоп, тобі терміновий виклик до Майберга! Викликає особисто Вуншгетрой!

31

Земля кружляє в космічному просторі. Існує один закон повсюди: тиск передається через атмосферу.

На першого секретаря райкому партії Герберта Вуншгетроя натискають *згори*. Формула цього тиску — перед ним, її надруковано чорним по білому. «Доки Майберзький район пастиме задніх і засвічуватиме червоне світло на шляху збільшення поголів'я?..» — це опубліковано в окружній газеті.

Вуншгетрой ніби навіч бачить перед собою великий візницький ліхтар з червоним склом, і висить цей ліхтар на хвості у корови. Попереду бадьоро виступає череда окружних корів, а позаду, шкутильгаючи, плентається з ліхтарем корова Майберзького району.

Це нестерпно тяжке видіння для партійного секретаря, бо Вуншгетрой давно вже поклав собі за мету стати гідним поваги товаришем. Цей намір не випалено глибоко в його мозку і в серці, як іноді полюбляють писати в романах, ні, він ніби вмерз в його мозок.

Це сталося під Сталінградом, де Вуншгетрой, разом із багатьма іншими німецькими солдатами, був затиснутий і замкнутий у величезному котлі. Від якогось дивного напівпритомного забуття його привів до тями не чийсь дружній штурхан під ребра, як це було з Бінкопом, а пронизливий, як на Північному полюсі, холод. Вони сиділи, чекаючи, поки їхні війська прорвуть кільце і настане остаточна перемога, а солдатські пайки тим часом всохли до такої міри, що могли б серед зими викликати сльозу в будь-якого порядного берлінського горобця. Гарненькі, одягнуті як сестри милосердя панночки, що розносили й роздавали солдатикам до того, як

ті вирушали на фронт, гарячий бульйон та дешеві сигарети за три з половиною пфеніги, розігруючи сентиментальні сценки на тему «народної єдності», тепер з'являлися їм ангельськими у снах.

Солдати в засніжених шанцях роздували своїм кволим диханням кожну іскорку надії й силкувалися якимось зігріти один одного, якщо можна припустити, що крижина здатна когось зігріти. Хто сидів навпочіпки, хто лежав скоцюрбившись, і в них ще спалахували інколи іскорки життя, немов у лампочці перед тим, як сяде батарея, і жоден з них не здогадувався, що ті самі панночки із НСНД¹, тримаючи в тремтячих руках газети, вже славили їх як полеглих *на полі честі* героїв. *Горда жалоба, далебі!*

Вуншгетрой сидів у такій сніговій ямі із Штошем і Кіншем, своїми найближчими приятелями. Замість даху над головою в них був брезентовий шмат плащ-намету. Вони лежали, ждали й мовчали. Усе вже було сказане. І про те, які у кожного з них були дівчата, і що кожен із своєю робив — усе це було докладно обговорено в довгих розповідях і до певної міри витрачено як запаси втіхи, світла і тепла; усе було вже таке знайоме, неначе не один, а всі троє переспали з кожною з цих дівчат.

Потім приятелі посварились. Ішлося про те, як краще їсти картоплю — якщо вона взагалі коли-небудь потрапить їм до рук, — у лущайках чи без лущайок. Вуншгетрой сказав, що волів би почищену, а Штош і Кінш були проти цього. За нормального часу то була б зовсім не варта уваги розбіжність у смаках, однак тут, у цій холодній ямі, вона призвела до запеклої суперечки.

Троє чоловіків лежали, вишкіряючи один на одного зуби, як голодні вовки, аж поки Кінш поповз із окопу, бо підійшла його черга.

Вуншгетрой і Штош лежали, скоцюрбившись, і чекали. Чо-

«Націонал-соціалістський народний добробут».

го чекали — вони й самі не знали, але промінчик надії ще жеврів у них.

Кінш нишпорив надворі у пошуках чогось їстівного, немов хижий звір. Через півгодини цей звір, а в минулому хвацький німецький солдат, який колись карбованим кроком вийшов із Бранденбурзьких воріт, знову звалився в сніжну яму. Затуманений погляд його за час відсутності став начебто осмисленішим. Вуншгетрой і Штош підвели голови.

— Ну, що там?

Кінш засунув відморожену руку в кишеню й застогнав. Тричі повторював він цей рух, перемагаючи гострий біль у руці. І щоразу вона виринала на світ божий із здобиччю: Кінш приніс аж три гінденбурзькі світильники. Він знайшов їх у задній кишені колишнього каптенармуса, який, вийшовши опорожнити сечовий міхур, провалився у сніг і замерз неподалік від їхньої нори.

— Гострий приступ. Нирки! — сказав Штош, і це прозвучало як лаконічне повідомлення про смерть. Оце й усе. Не пролунав над солдатською могилою салют із трьох залпів, як це зображують на зворушливих листівочках польової пошти.

У сніговій норі номер п'ять тисяч плюс ікс, де ікс означає хтозна-яку цифру, почався бенкет. Певно, й кит, зловлений за мирного часу трьома рибалками, не міг би зрівнятися з такою багатого здобиччю, як ці три світильники. Адже вони давали ворвань, тепло, світло й крихту надії — як додатковий продукт горіння.

Якийсь час у норі панувала тиша, але всі троє почували, що вони втупилися в темряві один в одного.

— Зараз! — сказав Штош. І більш ні звуку. В ті дні всі троє заощаджували навіть слова. У них мав от-от скінчитися НЗ пального.

Зараз! Це означало: зараз можна буде засмажити давно приготовлений шмат шкіряної портупеї. Ця радісна мить уже давно ввижалася їм у голодних снах.

І вони засмажили портупею на саморобній сковорідці — шматку погнутої бляхи. Шкіра портупеї, очищена від вакси

для взуття, просякнувшись лосем і стеарином, почала шипіти. А троє солдатів використовували тепло і світло, які виділялися при цьому, для омріяного бенкету — та ще й у супроводі гри в карти.

Партія в карти за святкової ілюмінації — це не бозна-яке диво, але гральні карти несли привіт з батьківщини: їм згадувалися Альтенбург, де народилися карти, і тюрінгська ковбаса! Усе це було колись, у минулому.

Вуншгетрой остерігався зводити погляд вгору й дивитися на те, що правило їм за покрівлю. Хаотичні плями фарб викикали в нього нудоту. Чи то від надмірної чутливості до кольорів, чи то просто з голоду в його тілі щось смикалось і смоктало, щипало і пекло. На цьому все скінчилося. Шлунок Вуншгетроя давно вже не міг дозволити собі такої розкоші, як блювота. І все-таки млоїло його страшенно.

— Ну! — сказав Кінш.

Вони відклали карти. Усі троє без зайвих слів розуміли один одного. Кожен одержав точно відміряну порцію підсмаженої портупеї на кришці від казанка.

Вони дрібно нарізали підсушену на вогні портупею, довго гризли перший шматок і проковтнули, так і не спромігшись його розжувати. Третій і четвертий шматки ковтали вже одразу, так що язика їхні не встигали розкуштувати смак ворвані й стеарину. Потім пригасили вогонь, щоб приберегти його до іншого разу. І останні шматочки-вишкварки доїдали вже в темряві. А рештки тепла використали для гри в карти. Так, так, вони грали далі в темряві, бо якщо чогось і навчилися за час свого перебування в цій сніговій ямі, то це саме й було вміння грати в карти навпомацки.

Вони грали, як це мають звичку робити ситі німецькі любителі пива в неділю по обіді. Незабаром у ямі почало дуже смердіти — ніби від протухлої риби.

«А як же може бути інакше,— було б просто дивно, якби тут пахло краще»,— подумав Вуншгетрой.

Карти були помічені за певною системою. А кінчики пальців у трьох мешканців ями набули завдяки тренуванню

надзвичайної чутливості й «ясновидіння» фокусників-ілюзіоністів. Кожен напівзамерзлий картяр називав карту, з якої ходив. Гра йшла нормально. Це вносило навіть певне пожвавлення в їхнє жалюгідне животіння. Кожен з трьох товаришів збирав до купи останні залишки солдатської й товариської честі, щоб не обдурювати партнерів.

Уже коли вони почали, здається, десятю партію, Вуншгетрой помітив, що Кінш вдруге б'є його карту жировим тузом. Він обмацав карту.

— Ти помилився, жировий туз давно вийшов. А це — чирвовий нижник.

Кінш заплямкав у темряві. Мабуть, це від збентеження, вирішив Вуншгетрой. Гра відновилася. Але через деякий час Штош після довгого вагання вдруге пішов із дзвінкової кралі. Це було вже занадто для Вуншгетроя.

— Ну, якщо ви надумались шахрувати...

— Що, що? — Штош, здавалося, щойно отямився, плямкаючи, від якогось забуття.

Кінш поспішив прийти на допомогу партнерові:

— Ти помилився, це жировий нижник...

Знову почулося тихе плямкання в п'яті.

— Так, так, нижник!

— Шахруєте?! Невже ж ми так низько впали?

Вуншгетрой не схотів грати далі. Він зібрав карти, насунув на вуха шапку, обгорнув ноги речовим мішком, накрився ковдрою й заснув.

Минула ніч. Вуншгетрой прокинувся від холоду. «Дах» над їхньою ямою було відсунуто набік. Угорі видно було шмат неба, сірий і трикутний, як шматок торта. Чиясь невидима рука сипала на весь білий світ цукрову пудру; ця пудра сіялася крізь молочну сірість небесного торта й падала в їхню яму, так званий «окоп на трьох». Але Вуншгетрой був у ній самотин. Невже ж після вечери він так міцно заснув, що проспав і прорив кільця, і остаточну їхню перемогу? Порожньо й самотньо, як у мішку! Вуншгетрой закричав і поліз із ями.

Нагорі все було, як і вчора. Над сусідньою ямою виляся тоненька цівка диму. Вуншгетрой затремтів з радості, почва- лав на той димок і враз спіткнувся об чийсь труп. Він позмі- тав сніжок. На нього глянуло спотворене гримасою обличчя Кінша. Одне око його було відкрите, друге ледь примружене, ніби Кінш збирався комусь підморгнути.

Трохи далі Вуншгетрой наштовхнувся на Штоша,— той лежав навznak, обличчям у сніг. Не почувавши холоду, Вун- шгетрой перевернув мертве тіло. З підборіддя Штоша зви- сало примерзле блювотиння,— ніби скуйовджена борода.

Вуншгетрой прокричав звістку про смерть у сусідню яму, але там сприйняли це досить спокійно, озвавшись коротко:

— Ну, ну, хлопче, не зчиняй галасу!

Не тямлячи себе з горя, Вуншгетрой повернувся до своєї ями, упав на землю, з'їхав униз і зачепив ненароком ногою за припорошену снігом плоску бляшанку. Він підняв її напів- свідомо, просто тому, що був зовсім самотній, розгублений і страшенно засмучений смертю двох своїх найкращих при- ятелів.

То була бляшанка з-під сардин в олії. Всередині ще лиша- лася краплина застиглої олії, і смерділа вона так, що цю смердоту не міг заглушити навіть мороз.

Вуншгетрой упізнав цей сморід,— так пахло у них в ямі минулої ночі. Він обмацав пальцями здуте дно бляшанки, яку вийняли з кишені замерзлого каптенармуса.

— Ага! — закричав він, мало не божеволіючи.— Ага-а-а!

Скорбота за мертвими товаришами вмить розвіялась: то, виходить, уночі, під час гри, Штош і Кінш припали до цього смердючого «дерева життя» замерзлого каптенармуса. Ха- ха! Вони хотіли вижити. А його викреслили зі свого списку на виживання. Ось чого вони сперечалися, як краще їсти кар- топлю!

— Гай-гай! Вище келихи! Хай живе фронтова дружба! Хай славиться мудрість божевілень!

Хто пережив таке, а потім, у полоні, взув теплі валянки і щодня одержував свою порцію хліба й каші, той охоче слухає, коли йому пояснюють причини війни. І ще охочіше, коли йому говорять, яким чудесним може бути життя за певних умов,— до того ж не на небі, а ще тут, на землі.

Той, хто засвоїв усе це як слід, намагається якнайретельніше прочистити свій черепок, повикидати з нього все зайве, усі залишки класово ворожої ідеології, і не тільки в період, як то кажуть, переоцінки цінностей, не тільки на очах у радянських викладачів, в антифашистській школі, але й згодом.

Ось нещодавно окружна газета досить прозоро, хоч і трохи завуальовано натякнула, що, мовляв, у районі, де першим секретарем Вуншгетрой, не все гаразд,— отже, цілком можливо, що й сам секретар недостатньо свідомий член партії.

Недоброзичливіці Вуншгетроя, наприклад, бачили, як він зарозуміло посміхається, а це ж просто нервово посмикувався рубець, який стягує шкіру на його обличчі, ніби брошка. Вуншгетрой зателефонував до Краусгара:

— Що там у вас робиться? Що це за балачки про червоне світло?

Досі Краусгар ще не скаржився Вуншгетрою на цього упертюха Бінкопа. Йому, правда, хотілося зробити це одразу після сутички через отих качок, ще й як хотілося, але він побоявся, що секретар зможе дещо закинути і йому,— мовляв, а ти сам що зробив, товаришу? Чи не твоя це помилка?

Тепер, коли Вуншгетрой зателефонував йому з цього приводу, висловивши своє невдоволення, усе постало перед Краусгаром у новому світлі. Від нього зажадали пояснень: чому, мовляв, недостатньо збільшується поголів'я великої рогатої худоби? І він не бачив причини жаліти Бінкопа.

Секретар райкому партії запропонував Краусгару, Сімсон і Бінкопу з'явитися до нього того ж таки дня пополудні. Клац! — кінець розмови.

Того ж дня, після обіду.

Бінкоп приходить просто з поля, закурений, спітнілий.

«Усі як один — на жнива!» — закликала окружна газета.

Краусгар, Сімсон і Бінкоп посідали у приймальні секретаря, неначе супротивні сторони перед початком судового засідання. Краусгар вивчає циркуляри, Бінкоп вибиває люльку, Сімсон гортає сторінки свого чорного записника.

«Усі як один — на жнива!»

Вуншгетрой відсовує своє солідне крісло й пересідає за малий стіл для нарад.

— Сподіваюсь, усі читали? Нехай Краусгар доповість і пояснить.

Краусгар доповідає докладно й обачливо. Інстинкт самозбереження! М'яке крісло для хворих нирок корисніше ніж тверде сидіння на тракторі. Доповідає він за звичною схемою: спершу про досягнення сільського господарства в районі. Навіть вельми сумнівна качина ферма внесена до списку досягнень. Уперед, до нових успіхів! Проте слід зауважити, що поряд з цим... трапляються подекуди й поодинокі недоліки... ви ж самі знаєте, товариші: уповільнені темпи зростання поголів'я. Він, Краусгар, зумів роздобути здорове поповнення з інших широт — виписав шведських корів. Їхній район міг би одразу прийняти шведську худобу, але де і як накажете її розмістити, коли дехто заперечує проти цього?

— Хто ж це у вас заперечує?

— Та хоч би Бінкоп.

Усмішка-гримаса Вуншгетроя стає виразнішою:

— Це з якої ж причини, товаришу Гансен?

— Причина відома.

Сімсон багатозначно підносить догори палець:

— Дозвольте, товаришу Вуншгетрой, мені як представниці місцевих органів влади дати необхідні пояснення!

І Фріда констатує брак довіри з боку товариша Бінкопа. Вона гортає сторінки свого чорного записника.

— Ось, приміром, таке його висловлювання...

Чорний записник насторожує Вуншгетроя... Наринули

спогади: це сталося ще до того, як його призначили першим секретарем до Майберга. Він працював тоді другим секретарем в одному з північних районів республіки і мусив розібратися в «сигналі» на одного продавця книгарні. Продавець, давній член партії, запевняв, що не всі нові романи, які виходять в Радянському Союзі, слід оцінювати позитивно.

Це був удар для Вуншгетроя: старий член партії і от тобі маєш! — ворожі погляди. Доти всі старі члени партії уявлялися йому героями, зразком, гідним наслідування. Отже, з одного боку стоїть герой зі своїм досвідом, а з другого — маленький, ще зовсім недосвідчений Вуншгетрой з усім тягарем своїх минулих помилок.

Товариш із книгарні на підтвердження своїх слів послався на один незадовго перед тим виданий радянський роман. Справді, його аж ніяк не можна було назвати шедевром!

Збори партійного активу проходили дуже бурхливо. Вуншгетрой весь час гарячково занотовував щось у своєму записникові. Вночі він не міг заснути. На ньому лежала відповідальність за рішення зборів партактиву, він повинен був написати звіт про це. Він мусив захистити радянських людей, захистити друзів і книги друзів, які врятували його від смерті, відкрили очі на світ.

Скидалося на те, що Вуншгетрой не дарма почав сумніватися в чесності старого члена партії. виявилось, що роки війни він провів в еміграції, в Англії. Цілком імовірно, що саме там пройнявся він цим класово ворожим духом сумніву. До того ж, як з'ясувалося, він регулярно одержував листівки з Чехословаччини. В цих листівках, правду кажучи, не було нічого особливого, — кілька нашвидку написаних рядків, привіт і добрі побажання, і підпис завжди той самий: Ганс. Але вони здалися декому підозрілими. Продавця з книгарні заарештували.

А Вуншгетроя після того перевели до Майберга. Він мав заступити там колишнього першого секретаря Карла Крюгера.

До того часу післявоєнне життя Вуншгетроя проходило

досить гладенько: істина була для нього істиною, а брехня — брехнею. Усе здавалося непохитним. Історію радянських комуністів Вуншгетрой вивчив мало не напам'ять. Це вимагалось від нього, та він і сам прагнув цього. Він досконало вивчив життєвий шлях людини, чиє ім'я було Сталін. Він, сказати б, зрівнявся з цією книжкою, поки в тисяча дев'яťсот п'ятдесят шостому році вона, образно кажучи, випала йому з рук.

Що ж буде тепер? Чи можна вважати його людиною з п'ятьма нормальними почуттями? Чи зберіг він голову на плечах? А в голові — мозок?

Вуншгетрой геть змучився, просто не знаходив собі місця. Він не належав до тих людей, які, репетуючи, бігають туди й сюди, шукаючи розради і поради, — адже він побував у Сталінградському котлі, отож надивився й пережив усякого на своєму віку.

Під час конференції районних секретарів він переконався, що інші товариші вже цілком упоралися з розчаруванням. Директива: не розводити зайвих дискусій! Уперед! І це було, мабуть, правильне рішення, — адже земля не постаріла після всього цього, а буяє й колоситься щедрим урожаєм.

Вуншгетрой уявляє себе самотнім колоском, який височіє край засіяної ниви, біля путівця. Цей колосок ріс і наливався соками, та зненацька налетіла буря й надломилася його. А дощ прибив до землі. Виходить, — кінець? Ні, через якийсь час найгнучкіша частина стеблини випростовується, силкуючись знову підставити колосок під сонячне проміння. І знову підводиться, стоїть надламаний колосок, — він, хоч і надламаний, та не порожній, принаймні не зовсім порожній.

Одне тільки гнітило, не давало спокою Вуншгетрою — доля отого старого члена партії, заарештованого колись через нього, хоча керувався він тоді найкращими намірами.

Герберт Вуншгетрой не знаходив собі місця, і кінець кінцем поїхав до того міста, де працював раніше, розшукав адресу старого товариша, але знайшов тільки його дружину.

А куди ж подівся він сам? Помер, правда, не у в'язниці,

а вже згодом, коли його випустили на волю. Ніхто не зміг довести, що він засвоїв десь на чужині ворожий спосіб думок. А критика однієї радянської книги — це аж ніяк не ворожий випад, скорше навпаки. Вуншгетрой тепер це теж розумів, та яка з того користь? І ніяк не вдавалося йому переконати себе, що той товариш помер від старості, а не від журби й несправедливості. Тоді Вуншгетрой заплакав справжніми гіркими сльозами. Не перед дружиною померлого товариша і не перед своєю власною дружиною, — заплакав у себе в кабінеті, замкнувши перед тим двері. І ридав він не так, як ридають діти, ні, — з його грудей виривалося сухе без сліз хрипіння.

Де ж він навчився вдаватися до послуг чорного записника? Якщо поритися як слід у пам'яті, то він опановував це мистецтво на окружних партійних нарадах. Чорний записник допомагав припиняти небажані дискусії й часом діяв на людей дужче, ніж найпереконливіші аргументи. Досить було кинути пильний чи багатозначний погляд на набридливого сперечальника, схилитися над чорним записником і занотувати в ньому кілька слів, як дискусія одразу втрачала свою запальність, ставала поміркованішою. Можливо, він обманював самого себе, але так було заведено скрізь.

Вуншгетрой спалив свій чорний записник, в якому було щось записано і про Бінкопа. Він на все життя зненавидів усякі записники-кондуїти. До біса їх! Натомість у людини є голова і серце!

І ось перед ним сидить оця Сімсон, вичитує щось із такого ж самого чорного записника, цілком переконана у непогрішимості своїх вчинків. Ось вона, іронія долі! Зрештою, чи не від нього, Вуншгетроя, вона перейняла цей звичай? Вуншгетрой на мить відчув судому огиди, але перемігся і не вигнав Сімсон геть зі свого кабінету.

— Залиште мене удвох із Бінкопом!

Сімсон досадно, що її позбавили омріяної насолоди. Ось зараз цей упертюх Бінкоп дістане добру прочуханку від секретаря, а вона нічого того не побачить. Вона підморгує Краусгару. А Краусгар думає про районну качину ферму.

Бінкоп ходить туди й сюди по кабінету й ніяк не може спинитися. І Вуншгетрой не сідає в старовинне крісло, як робить завжди, коли приймає відвідувачів. Він теж походить по кабінету. Дивна пара!

— Поясни мені, що тебе тривожить, товаришу Гансен!

Товариський тон трохи збиває Бінкопа з пантелику, а втім, чого йому боятися? Наміри в нього добрі, він не заперечує проти збільшення поголів'я худоби, тільки наполягає на додержанні розумних темпів: слід одночасно збільшувати поголів'я і розширювати кормову базу! Треба осушити луки, позбутися закисленості ґрунтів! Поліпшити ґрунти! Забезпечити поголів'я зеленим кормом! Партія і окружний секретаріат повинні не тільки наказувати, але й допомагати. Ось йому, наприклад, дуже потрібні зараз екскаватор, вагонетки, рейки. Він задумав почати розробку мергельного кар'єру і збільшити родючість усіх навколишніх лук. Але без допомоги окружного секретаріату він нічого не доб'ється.

Вони обидва усе ще міряють дрібними кроками брунатну доріжку кокосового волокна. За відчиненим вікном серед каштанового листя заплутався літній вітерець. Вуншгетрой обдумує Бінкопові пропозиції. Він відчуває, що його з двох боків затисли в лещата дві різні сили...

Це було після 1956 року. Тоді Вуншгетрой засвоїв нову істину: справжній член партії не повинен сліпо виконувати вказівки й циркуляри, а має спершу обдумати їх. І якщо він усі заперечення і передусім власні міркування, як то кажуть, складає у шухляду, оббиту зсередини побожним схилинням перед досвідом старших товаришів, це не завжди йде на користь партії.

Але одна річ — засвоїти і зовсім інша — застосувати все це на практиці. За останні роки багато говорилося й писалося про підвищення урожайності. Вуншгетрой радився з досвідченими агрономами щодо підвищення врожайності в своєму районі.

— Для цього потрібен час,— сказав один агроном.

Час і відстань — неприйнятні слова для революціонера. Вуншгетрой одразу відчув недовіру до цих слів. Потрібен час? Це звучить якось реакційно. Якщо зволікати, то від вищого начальства ніколи не дочекаєшся визнання.

Фахівець-агроном наполягав на своїй точці зору. Він намагався довести Вуншгетрою, що врожайність зменшується з кожним роком через хибний підхід до статистики, до змагання, до темпів.

Невже добрі наміри і ретельність можуть знизити врожайність? Як на думку Вуншгетроя, то це дуже відсталі, щоб не сказати архіреакційні, погляди.

А фахівець затявся:

— Подивись сам і переконаєшся!

Пізньої осені, під час оранки під озимину, Вуншгетрой разом з агрономом виїхав на поле. Земля була вогка. Секретар міг бачити, що, хоч лемеші плуга розпушують ґрунт згори, підошви плуга водночас розгладжують і цементують його знизу ніби тік.

— Можеш сам пересвідчитися! — сказав агроном.— Тік, справжнісінький тік! Усе утрамбовано. Отакий тік влітку відмежовує коріння рослин від ґрунтових вод, а ми щосені повторюємо те саме.

Вуншгетрой теж затявся: невже конче потрібно щороку провадити оранку на однакову глибину? Треба ж якось розруйнувати цей злочасний тік!

Тієї осені Вуншгетрой не давав собі ані дня перепочинку, їздив з одної МТС до іншої, пильнував, аби оранку вели на достатню глибину, щоб можна було зрештою покінчити з цим проклятим пересиханням і ущільненням ґрунту. Трактористи лаялись на всі заставки, тільки-но помічали здалеку Вуншгетроя. Хіба ж легко за такого суворого контролю виконати норму й перемогти у соцзмагання?

Вуншгетрою все-таки вдалося домогтися того, що в його районі оранку провадили на достатню глибину. Він забезпечив на літо приплив ґрунтових вод для посівів, та собі самому

цим помітно пошкодив: після осінньої оранки його район зайняв у соцзмаганні останнє місце.

В окружній газеті з'явилася карикатура: на слимакові — заснулий тракторист. І підпис унизу — «Майберзькі темпи оранки на озимину».

Наступного року Вуншгетрой просто не мав часу, щоб приділяти більше уваги осінній оранці. І все знову пішло на самоплив. Район зайняв третє місце в окрузі. Його перестали лаяти. Статистика і темпи змагання взяли гору над Вуншгетроем.

І ось тепер Бінкоп походжає туди й сюди по його кабінету.

Він і досі огинається й вимагає продумано збільшувати поголів'я худоби. З його аргументами не можна не погодитись. До того ж Бінкоп — це не бозна-хто. Звичайно, вдача в нього крута й уперта, але він, безперечно, передовик. Отже, чи зможе Вуншгетрой проїнятися поглядами Бінкопа і протиставити їх вимогам товаришів із окружних установ?

Вуншгетрой іще раз пробує пустити в хід звичні аргументи: республіці потрібно більше молока і м'яса, і то якнайшвидше.

Бінкоп виявляє цілковите розуміння: він теж за це обома руками! Будь ласка, «Квітуче поле» згодне прийняти ще двадцять, навіть тридцять корів, але за умови, що їх забезпечать кормами.

Вуншгетрою тільки цього й треба:

— Отже, ти береш тридцять корів!

— Без додаткових кормів — жодної!

І знову все починається спочатку. Фріді Сімсон і Краусгару, які сидять у приймальні й чекають присуду над Бінкопом, надається рідкісна можливість повправлятися в терпінні.

Врешті Вуншгетрой і Бінкоп доходять згоди. Це аж ніяк не мирний договір, ні, але Бінкоп згоджується прийняти тридцять імпортих корів. А Вуншгетрой зобов'язується роздобути для «Квітучого поля» екскаватор, вузькоколіяку і додаткові ліміти на корм для худоби. При цьому секретар райкому партії думає про приховані резерви. Не може ж ви-

ще начальство вимагати негайного збільшення поголів'я, не маючи в своєму розпорядженні достатньої кормової бази?

Йому навіть удається якоюсь мірою «заразити» й Бінкопа своїм оптимізмом.

34

Вузенський ріжок молодого місяця на небі. Мертке сидить на сходинках перед кабіною курячого візка. До неї приєднується Мампе Сіромаха. Ах, ці ночі в час народження молодика! Ну, ніяк не можна заснути, хоч плач, тож найліпше замінити десь нічного сторожа. А Мертке хай іде додому та виспитися як слід. Мампе зможе подбати про її худеньких вихованок. Якщо хтось спробує зазіхнути на дармову курятинку, то хай начувається,— Мампе добряче оперіщить того дрючком!

— А ти мені чвертку за це піднесеш,— гаразд, пташина начальнице?

Але у Мертке немає ніякої чвертки. Та й не буде вона діставати для Мампе Сіромахи алкоголю. Вона вже одного разу пила шампанське. То було в Берліні. Яка ж це гидота!

— Ти пила шампанське?

Цього Мампе аж ніяк не сподівався! Отака собі чиста ластів'яна душа — і пила шампанське?! А він, Мампе, здається, добре розбирається в чистих людських душах. Замолоду й у нього була одна така пташка-голубка...

— Колись я був тверезіший за двох святих отців пасторів. Як ото побачу десь пляшку, намальовану на *плікати*, то мене вже й з душі верне. Але потім втрутилась лиха доля. Ніколи не знаєш, де вона підстереже тебе, небораку. Бо приходить вона у різних подобах. До мене вона прийшла в подобі управителя, який накинув оком на мою дружину. І відняв у мене мою голубку, звів її.

Спершу вона ходила по ягоди. Потім по гриби. Далі — по дрова. Я сидів за своїм кравецьким столом і кравцював.

А дружина моя понаносила на подвір'я кучугури хмизу й сушняку, справжнє гніздо чорногуза. Це гніздо для пташенят, думав я, бо живіт у моєї жінки спухав дедалі дужче.

«Хай господь благословить тебе, моя голубко! — сказав я. — А яке ім'я ми дамо тому, кого ти носиш під серцем?»

Вона не відповіла.

«Невже він має зостатися без імені?»

«Так».

А потім вона заговорила, і я дізнався, що дитину нам дарує лиха доля. І що ця доля носить високі чоботи й сукняну куртку.

Я накинувся люто на ту долю, обізвав її шльондрою, і тоді доля зовсім відвернулася від мене. А це ще важче витерпіти, аніж її удари. Припинилися замовлення, не було чого шити — ні дешевих костюмів, ні рейтузів для верхової їзди, ані візиток, ні камізельок. У поміщицькому маєтку з'явився мандрівний кравець. Він шив для панів, для управителя, для учнів, навіть селяни відступилися від мене, ніби за знаком тої лихої долі. Нехай господь бог вилле на них цілу зливу лайна!

Дерев'яним сантиметром я змітав павутиння з мого кравецького столу, а голкою колупав у зубах. Ось до чого довела мене доля! Хіба не досить було з мене? Ні, ти ще не знаєш, що таке лиха доля! Пізньої осені моя дружина знову пішла по дрова. І не повернулася більше. На озері, — там, де тепер хлюпочуться твої качки, — лиха доля штовхнула її у воду. Ми шукали її цілий тиждень, — її і безіменне дитя.

І тільки після того доля зглянулася наді мною. Вона послала мені розраду — запої. І це загартувало моє зранене серце.

А одного разу доля прибрала подобу сина сифілітика, — нашого лісопильника, — і він сказав мені: «Поклади сніданок отого вашого Антона Дюрра під оте надпиляне дерево!..» Чи ти ще слухаєш мене, чи вже заснула, дівчинко?

Мертке слухала, та ще й дуже уважно.

— А ти що сказав на те?

— Навіть за п'ять тисяч марок я б не згодився, — сказав

я.— Один раз у житті я не зробив того, чого жадала лиха доля!

— А хто ж все-таки зробив це замість тебе?

— Сама доля.

— А як тепер? Чи ви вже помирилися, дядьку Шлівін, зі своєю долею?

— Так, тепер уже все вляглося. А я лежу на дні. Доля мене не помічає. Чи ти коли-небудь бачила, щоб доля звертала увагу на горбочок крота?

Ось сидить Мертке, і життєвого досвіду у неї мов кіт наплавав,— хотілося б їй розрадити бідолаху, та не знає як...

Бінкоп повертається з Майберга. Фари його мотоцикла вививають із темряви стовбури придорожніх дерев і знову відкидають їх у дрімотливу пітьму. Він зупиняється за селом біля скошеного поля, а мотоцикл залишає у придорожній канаві. Поволеньки, помалу в оглушені гуркотом вуха пробивається пісня польових цикад. І коники теж стрекочуть,— великий нічний оркестр грає на повну силу.

Бінкоп іде навпростець, через поле,— хоче поглянути, чи багато вже встиг намолотити комбайн після обіду. Дорогою Оле наштотхується на перший курячий візок. Він притуляє до його стінки вуха: курчата ледь чутно попискують уві сні. Під смолисто-чорним небом панує лад..

Мертке згорнулася калачиком у своїй кабіні. Мампе вже пішов. Вона, як могла, втішила його. «Доля карає, ламає,— час нас зціляє».

Мампе Сіромаха засміявся, почувши те: «Горілка нас сушить, душить і втішає нас, мила ластівочко!»

Мабуть, Мертке й справді мала пташка, ластівка, і більш нічого. Вона лежить, відганяє від себе страх і силкується занути. Та ось її сполохав моторошний крик: «Ух-ух!» Вона закушує губу. Їй спадає на думку кумедна настанова вчителя Зігеля: мовляв, усі люди, які змогли чогось досягти у житті, ішли од загальновідомого до невідомого...

Ух-ух!.. Мертке пригадує мальовничий опис крику хижих птахів у Брема. Але то були мертві літери, а тут — саме життя! Ух-ух! — лунає знову. Дівчина відкидає ковдру, кидається до дверей. Сова безшумно відлітає геть.

Мертке сідає на приступці й наслухає великий літній оркестр цикад.

Ось вона пливе в човні по озеру. Хвилі сліпучо виблискують. Та як же й може бути інакше, коли на небі світить яскраве сонце? Зненацька навколо темніє. Неначе в поганенькому кінофільмі. Чути посвист у повітрі. На озеро спускається ціла густа хмара — тисяча качок. (Їх ніхто не лічив, але їх рівно тисяча!) Качки білі, чорні, зозулясті, навіть зелені. (Таке тільки уві сні й буває).

І знову озеро осяяне сонцем. Поблискує качине пір'я. Із очеретів виходить Бінкоп.

Ура, качки повернулись!

«Наші качки», — чує Мертке свій власний шепіт.

Бінкоп бере Мертке на руки (як же це так, чому вона не чинить опору?). Дихається їй так легко, розвіялися враз усі нічні страхи, — як у дитини.

Ось чути шарудіння в очереті. Це Доля йде! (Ні, про це розказував Мампе Сіромаха!) Доля — це жінка, і тіло її зіткане з туману. (Як можна так жити?) А волосся в неї — як трава пушиця. (Про це розповідала Емма Дюрр!) Серце у жінки Долі з бурштину, воно вільно звисає на груди на срібному ланцюжкові. (Хіба ж таке можливе?) Мертке потискує Бінкопу руку. (Їй давно вже хотілося це зробити). Доля навшпиньках підходить ближче, ближче: «Мертке, це ти?»

Мертке голосно скрикує, стрибає із східців і біжить геть.

Бінкоп стоїть на лузі під липами й дивиться на будиночок Нітнагелів, чекає, поки згасне світло у віконці Мертке. Розвидняється, — новий день викочується з-поза синьої стіни соснового лісу. Сова повертається на свою дзвіницю.

Починається новий день — напружений день жнив. Бінкоп іде по свій мотоцикл. Він покинув його вночі у природо-рожній канаві. Від мотоцикла не лишилося й сліду. Пляма від мастила на траві — як останній привіт.

Молбдняк нині ситий. Спокійно ремигають корови, набивши шлунок наливним вівсом. Їхній чередник у цей час порався деінде. Тепер корови спочивають, і чередник теж зручно влаштувався в холодочку. Сидить і дивиться на повите серпанком поле. Боже, порятуй його від сонячного удару!

Що таке людина у порівнянні з комбайном? Це все одно, що сп'янілий довгоносик поряд із повнісінькою кормушкою. Комбайн може за один день змолотити таку гору зерна, що й уявити собі важко. Подумати тільки, скільки горілки можна було б наварити з отакої купи зерна! Певно, здоровенну діжку,— таку завбільшки, як майстерня кравця...

Мампе розливає горілку у пляшки,— повнісінький віз пляшок, прозорих, вабливих, наповнених білим вогнем. І раптом чиясь тінь закриває цю осяйну перспективу.

— Гей ти, п'яничко нещасний, куди ти подів мій мотоцикл?!

Мампе неспроможний отак відразу повернутися на грішну землю, тверезу й вимогливу.

— Твій мотоцикл, Оле, голубчику?

Оце так чудеса! Виходить, це мотоцикл їхнього голови, а Мампе Сіромаха думав, що він належить одному жевжикові у чорній шкірянці. Крекчучи, він підводиться з землі й веде розгніваного Бінкопа в куці. Там лежить мотоцикл — кермо зігнуте, дзеркальце розбите, номер зім'ятий, бензобак погнутий. Бінкоп не тямиться з люті:

— Ти відшкодуєш мені збитки!

Мампе стоїть, вирячивши очі, аж поки голова «Квітучого поля» і його машина не зникають з очей за поворотом дороги. Знову доля починає його карати. Він сподівався дістати винагороду за знахідку, а натомість самому доведеться платити.

Настрій геть зіпсовано. Покинувши ситу череду — нехай собі відпочиває без нього,— Мампе прямує до села: чи ви чули, добрі люди, як лиха доля знову хоче покарати його? Мампе оздоблює свою пригоду незгірш, як прикрашають воза на зелені святки:

— Уявіть собі, на стерні, серед ночі раптом з'являється мотоцикл. І де б ви думали — біля самісінького візка для курей! «Оце так пташниця, ач, яка проворна,— думаю я собі.— Невже ми живемо за *феодалістичного celibату*? Та я таки вистежу його, того бравого молодця,— подумав я,— пляшку він мені поставить!»

Свинарка Гульда Трампель ласо облизує губи:

— А хто ж це був?

Мовчання: у Мампе пересохло в горлі, не може спромогтися бодай на одне слово.

Тоді Гульда Трампель лізе в аптечку. Пляшечка виблискує в її руках. Мампе засліплений.

— Хто це був?

Гульда Трампель не належить до близьких друзів Мампе, але пляшечка робить своє діло...

Мампе відпиває один ковток, другий. Неначе полегло! І він шепоче щось на вухо Гульдї Трампель. Та хтиво аж вигинається вгодованим тілом.

— Ах, боже мій, от старий хрін!

І за якусь мить її мов вітром здуло. Білі вилоги її гумових чобітків, хихикаючи, заграють на бігу з пеленою спідниці. Гульда Трампель за безцінь купила таємницю!

Чутка повзе селом. Вона заповзає в нашорошені вуха жінок і чоловіків, робить невеличкий перепочинок і, розмальована брудною уявою, рушає далі. Чи ви вже чули, люди добрі,— Бінкоп і нова пташниця! Уночі. У полі, на стерні, уночі, так, так,— уночі. Як же вона не закричала, як же не плюнула йому межі очі? Согрішити просто на полі, уночі! Ну, й бугай безсоромний, ви тільки подумайте! Вона ж кричала!..

Двері навстіж, усі вікна — навстіж! Повзе гадюка, заповзає і виповзає знову. Ото добре було б, якби худоба відгодо-

вувалась з такою швидкістю: дві години — і вже хоч на бойню вези!

Тео Тімпе іронічно поводить носом. Хіба ж він не казав? І ще коли: «Справжнісінький бугай оцей ваш Бінкоп, довбнею його треба огріти поміж рогами!»

А чутка повзе все далі й далі. Що брудніше вухо, що тупіша голова, то радніше вона туди заповзає. Дружина Серно, худа й висхла, як тріска, зводить очі до неба:

— Комуністи безчестять немовлят!

Фріду Сімсон ця чутка захопила під час складання чергового статистичного зведення. Ах, он воно що, — Бінкоп і молада пташниця!

Сімсон спирається головою на руку. Напад короткої красивої печалі. Голова у Фріди вражає новизною. Вона недавно «обновила», тобто пофарбувала волосся. «Блондинки мають молодший вигляд!» — написано в районному календарі друзів природи. Та ще й наскільки молодший! Судячи з деяких прикмет, Фріда знову вабить до себе чоловіків, як замолоду.

Людина має здатність будувати різні плани, комбінувати. Це підносить її високо над мавпами. Проте якщо ті плани й помилкові, людина не перетворюється на мавпу. І от Фріда комбінує: Бінкоп — пташниця — оранка на зяб. Їй уже несила всидіти в кабінеті. «Відірвіться від своїх письмових столів!» — закликає плакат.

Фріда й на ходу снує свої плани далі. Вуншгетрой здолав таки Бінкопа, пригнув його до землі. А вона не пам'ятає зла. І, незважаючи ні на що, вона простягне руку допомоги своєму давньому противникові. Ти тільки поглянь на мою голову, — ось як молодить жінку світле волосся.

Сімсон іде по стерні. На ній легкі сандалії; літнє рясне платтячко, а в куточку рота — сигарета. Жінки з «Квітучого поля» навантажують на воза соломку. Емма Дюрр подає Фріді вила. Фріда Сімсон пильно дивиться на вила, потім — на Емму.

— Он як, ми й жартувати любимо, га?

Отож, щоб усі знали, вона, Фріда, з'явилася на полі не для власної втіхи. Державний апарат в її особі цікавлять питання осінньої оранки. Вона поспішає зараз до чоловіків.

Вільм Гольтен, угледівши її, кидається навтьоки. Герман Вейхельт тричі спльовує, неначе побачив нечисту силу чи привид. Здається, він от-от ладен впасти на коліна, як це зробили колись біблійні пастухи на полі. І тільки Франц Буммель гукає з воза:

— Ах ти, Фрідочко, лялечко, ти ж, моя білявочко!

А Оле, простягнувшись на землі, лежить під своїм понівеченим мотоциклом. Цілий місяць Мампе Сіромаха не ковтне ані краплі горілки! На пожежній повітці треба наклеїти оголошення! І нехай цю новину рознесе повсюди розсильний муніципалітету.

Ну, от, бракувало цієї Сімсон, білявої і знебарвленої аж до панчіх.

— Чого тобі треба?

А Фріда вся випромінює ніжність (адже Бінкоп достоту повалений на землю!). Сімсон зітхає, здається, що вона засмоктує повітря дірками своїх сандалій.

— Ах, Оле, Оле, скільки ж це років ми з тобою знайомі? Скільки літ, скільки зим! А дитинство чи шкільні роки — це тобі теж не казна-що...

Так, так, Оле завжди був для неї, Фріди, тим чоловіком, на якого хочеться дивитися й дивитися, хай навіть часом тільки через фіранку. Але дівчина дорослішає, хлопець мужніє. І Оле повів до церковного вітваря таку собі Аннгрет Анкен. Хай господь благословить і пошле щастя молодят! А Фріді судилося так сумно й безрадісно прожити свої молоді літа. Кожному своє! Одного чоловіка не можна розділити на двох, але Фріда все-таки не втрачала остаточно надії, і в цьому нема нічого поганого...

— Надію? На що?

— На мирне співіснування двох товаришів по партії, які обіймають однаково відповідальні посади.

Губи Сімсон злегка тремтять. Вона посміхається і здаєть-

ся навіть досить привабливою в цю мить, і взагалі її можна пожаліти. Вона обмацує свої кишеньки з рюшиками. Який жаль — жодної сигаретки! Фріда виймає у розпростертого на землі Оле коротеньку люльку з рота.

— А чом би й не викурити нам люльку миру, га?!

Сімсон курить, глибоко затягуючись, потім виймає люльку й розглядає чубук. Чубук обмотаний ізоляційною стрічкою.

— Ах, як занепадає чоловік без жіночого піклування!

— Гляди, щоб Емма не почула твої слова!

— А хто така Емма, подумаєш! Маленька, миршавенька, вага, як у пташки, зарозуміла, та й вік, вік уже не той... А йому, Оле, потрібні соки, сила, — одне слово, потрібна жінка, котра не дасть йому опуститися.

Бінкопу починає уриватися терпець.

— Чого тобі від мене треба?

— Ти зриваєш виконання державного плану!

— Тобто як це?

— А ось так! Валяєшся зі своєю вертихвісткою просто серед поля, на стерні, і плюєш на осінню оранку.

— Скільки сміття зібралось в твоїй запліснявілій довбещі!

— Усе село гуде про це: розтління малолітньої і розпушта на громадській стерні!

Оле вириває у Сімсон з рота свою люльку. Коліна в нього тремтять, очі застиляє туман — він нічого не бачить.

— Відійди, не заступай мені світла! — каже він до Сімсон.

36

Маленька пташниця Мертке, певно, у пічурочці народилася. Брудний поговор не доходить до її вух. І вона спокійно тягне заощаджений на курках корм на качину птахоферму.

Качкам уже по півтора місяця. Вони розкошують на Коров'ячому озері — плавають, пірнають досхочу. Вони здорові-сінькі від дзьоба до гузна, цідять через дзьоби озерну воду,

ковтають личинок і рачків і вигріваються на плавучих острівцях елодеї. Скоро настане день, коли Мертке зможе сказати членам кооперативу: так, мовляв, і так, отже, ми примудрилися дістати з води стільки-то тисяч марок чистого прибутку! І, можливо, Оле Голова виступить перед зборами й скаже: «Збитки від диких качок відшкодовано з лишком. Спасибі тобі, дорога колего Мертке Маттуш!» А Емма Дюрр, можливо, спитає: «Яка вона тобі колега? Вона — товариш Маттуш. Ми готові дати їй рекомендацію в партію...»

Ах, мрії, мрії, прекрасні і високі, як дерева на березі озера! А про Краусгара ви, певне, забули, товариші?

Після сутички з Бінкопом Краусгар посилав сюди Шульца Голубника.

— Негайно забери у навіженого Бінкопа три тисячі понадпланового качинового молодняка для окружної птахоферми! — наказав він.

— Ач, що вигадав! Мені й свої п'ять тисяч годувати нічим! — відповів той.

Шульц належить до Селянської партії, його партійною дисципліною не залякаєш. Довелося Краусгару вибивати корми по телефону. Він видирав потроху із планових запасів то тут, то там, в одному місці віднімав, в іншому підкидав, — одне слово, виступав у ролі типового бюрократичного чудодія.

Після того, як качкам минуло шість тижнів, вони почали нездужати. Першого дня захворіло двадцять качок, другого — сорок. Вони мляво сиділи перед своїми годівницями, майже не їли, і ніжки у них підгиналися. А через три-чотири дні качки почали здихати. На п'ятий день поголів'я птахоферми зменшилось уже на вісімдесят качок. А може, тут діє чиясь ворожа рука?

Шульц Голубник вирішив перестраховатися.

— Викликайте негайно ветеринара! — наказав він.

Прийшов ветеринар і поставив діагноз: качкам бракує вітаміну Е, корми надто одноманітні, саме це й спричинило переродження м'язів.

Шульц Голубник несміливо висловив свій здогад:

— А може, качкам все-таки потрібна вода?

— Ану, облиш ці реакційні вихватки! — почув він у відповідь.

Ні, Шульц Голубник ладен ліпше захворіти на сухоти, аніж дістати ярлик реакціонера!

— Тобто я хочу сказати, може, їм потрібні водорості, це ж качина юшка.

— Плюнь ти на цю юшку.

Шульц промовчав. А сам почав потихеньку підсовувати качкам зелений корм, посіяв трохи вівса й навіть вирішив ловити водяних бліх та різних мошок. Коли він зовсім утратив людську подобу й перетворився на такого собі «вітамінного вісліюка», качина смерть, нарешті, відступила.

Саме в цей час Краусгар одержав з редакції районної газети листа такого змісту: «Термін відгодівлі минає. Де ж п'ять тисяч першосортних качок для наших господинь?»

Настрій у Краусгара помітно підупав. Він викликав до себе Шульца Голубника.

— Скільки в тебе подошло качок?

Шульц Голубник насилу наважився назвати точну цифру.

Краусгар прокляв рекламну статтю, яка авансом нагородила його лавровим вінком за виявлену ініціативу.

Для ініціативи в краусгарівському дусі потрібна удача. Цього разу вона з'явилася в його кабінеті, прибравши подобу рибалки Анкена, — брата колишньої Бінкопової дружини.

Рибалка Анкен, плечистий крекотень, стояв перед письмовим столом Краусгара:

— Плану по рибі я не виконаю.

Краусгар, як і належить відповідальній особі, був суворим.

— Це що за розмови?! Либонь, нагрів собі руки на рибці, — куди ти її подів?

Рибалка Анкен — з ображеною міною:

— А ти хіба сам не знаєш? Рибку нашу пожерли Бінкопові качки.

Оце-то справжня удача! Достоту ніби якась вища сила посилає йому керівну вказівку: треба просто перевезти незапланованих Бінкопових качок на районну птахоферму і таким чином покрити всі збитки.

Мертке готує корм для качок на вечір, висипає його в маленькі корита,— сказати б, сервірує вечерю,— і дзеленькає. Дзеленькає в той самий дзвіночок, який був колись підв'язаний до збруї баскої кобилки, що належала Аннгрет Анкен. Качки поспішають звідусіль — із заток і затонів озера — на пташиний двір. Тут вони з апетитом ковтають зерно, заощаджене на курчатах. Мертке стиха наспівує:

Гніздись скоріше, білий птах!..

Від села долинає гуркіт грузовика. Через кілька хвилин гуркіт стає таким голосним, що вся птахоферма аж двигтить. Три вантажні автомашини з великими причепами в'їжджають на пташиний двір.

Семеро чоловіків вилазять з тих машин. Один з них, привітно посміхаючись, підходить до Мертке. Це Шульц Голубник.

— Можеш радіти,— каже він,— ми забираємо твоїх качок.

В руках у Мертке тремтить аркуш паперу. Це офіційний документ. Це дозвіл на перевезення вантажу. На ньому від руки дописано: «Приблизно три тисячі відгодованих качок...» Далі — нерозбірливий підпис. Печатка справжня.

— Як же це так? — Мертке докладає неймовірних зусиль, щоб не розплакатися перед цими веселими чоловіками.

Вона шукає Бінкопа. Бінкоп у місті. Шукає Карла Крюгера. Крюгер поїхав до МТС. Нарешті Мертке натрапляє на Вільма Гольтена.

— Допоможи мені, Вільм Гольтен!

Від птахоферми долинають крики й жалібне крякання. Чи, бува, не тигр, що втік із цирку, заліз на птахоферму?! У повітрі літає пір'я — цілий вихор страху і качинового відчайдушного волання.

Над скошеним полем висять зірки. Бінкоп сидить на приступці курячого візка. Він нишпорить у кишенях штанів — шукає запальничку, щоб викурити люлечку на самоті, серед ночі. Раптом в руку йому потрапляє інший бляшаний предмет — супутниця його веселих днів, стара губна гармошка. І як вона опинилася в його кишені? Дивина!

Потьмяніли колись блискучі краї цього кишенькового міні-органа. Оле підносить гармонійку до губів і пробує заграти. Гармонійка одразу озивається до нього. Озивається деренчливим старечим голосом. Звуки линуть удалину. Оле вслухається в них... Чуєш, ось звучить рокіт басових нот! Це він сам, Бінкоп, це його думки! А ось ніби ніжний голос скрипки. Це Мертке і її думки! Чи знає Оле її думки? Ні, на жаль, не знає! А чи знає Мертке його думки, думки немолодого чоловіка, який самотньо, без жіночої ласки, продирається через хаші життя? Чи не світла галявина відкрилася у лісі? Чи не юна дівчина стоїть на ній?

На кого ти чекаєш, дівчино?

Я чекаю на тебе.

Мені сумно чути це, дівчино,— чи не сліпа ти? Перед тобою стоїть уже давно не юнак. Хіба ти не бачиш, як час по-сріблив мої скроні?

Я бачу, як захочу, навіть комашку на кущі троянди.

Ти чекаєш на мене?

Польові коники і цикади супроводять нічну музику Оле. Який гучний оркестр! У Бінкопа, *випробуваного, бувалого активіста*, раптовий напад слабкості (Прохання до всіх журналістів і фотокореспондентів промовчати про це!) Оле мріє, мріє про кохання: *жив собі колись на світі* чоловік, який покохав дівчину, на ім'я Кемерт¹. Кохання зробило його спритним і умілим. Я не перебільшую — він міг спіймати сонячний промінь. А ще кохання дало йому силу. Думайте про мене що

¹ Ім'я Мертке, якщо прочитати його склади в іншій послідовності.

хочете, але цей чоловік міг підняти з землі власну тінь і закинути її в безодню мороку. Такий був це чоловік.

А дівчина на ім'я Кемерт була не менш спритною і вмілою. Хоч би хто, бувало, гляне на неї, то неодмінно посміхнеться. Кожен, кого вона торкалася,— радів. Той, хто чув її голос, тремтів, як листочок на вітрі, і Кемерт могла зовсім легко пройти по райдузі, як по битій дорозі.

Та закохані жили не в найкращому із світів. Якось прийшов до них сусід і почав нарікати на долю:

— Я не знаю ані хвилини відпочинку, від світання до смеркання збираю ягоди, але до вечора їх зостається тільки на дні мого кошика. Хтось обкрадає мене.

А потім прийшов до них сусід того першого сусіда і теж поскаржився:

— Я замерзаю. Моя дружина пряла ціле літо. І я ткав ціле літо. Та, коли настала осінь, у нас украли сукно. Хай бог буде мені свідком,— ось я стою тут перед вами й замерзаю.

І тоді чоловік — отой закоханий чоловік — відчув сором і сказав своїм сусідам:

— Той, хто обікрав вас, обкраде й мене. Нумо відшукаймо злодія гуртом і покараймо!

Так сказав той чоловік, бо кохання піднесло його душу...

Голова сільськогосподарського виробничого кооперативу «Квітуче поле», зачарований нічним концертом, засинає просто на сходинках курячого візка. Нічний вітерець доносить з поля пахощі достиглих хлібів. Кажани в'ються навколо будки сторожа. Губна гармонійка падає на колючу стерню. Зорі мерехтять на небі.

Метушливий, напружений, багатий на події день випав сьогодні Бінкопу. Украдений мотоцикл, його ремонт, пофарбована Сімсон, лихі, брудні плітки. Невже це зловтішне п'ятякання пащекуватих молодичь залякає Мертке? Ні!..

Бінкоп поїхав до міста. Приємно було підставляти волохаті груди вітрові. Здавалося, вітер відносить ген-ген далеко його гнів. Власне, це не так і принизливо, якщо вдуматися, для чоловіка, якому вже минуло п'ятдесят, коли його підо-

зрюють у тому, ніби в нього роман з двадцятирічною дівчиною. Але що почуває тепер двадцятирічна?..

Бінкоп у думках перебирає день за днем усе своє життя. Не так-то й багато дарів розіклало щастя на його покручених стежках. Було б дуже непогано, добродію Щастя, якби ви зробили йому від щедрот своїх ще хоч невеличкий дарунок. Прийом цілодобово в кооперативі «Квітуче поле», остання хата, дверцята ліворуч.

Дерева, що ростуть обабіч дороги, здавалося, мчать йому назустріч і схиляються перед несамовитим мотоциклістом.

«Тссс, тссс!» Липи і каштани шушукуються, ніби старезні бабусі.— Чого це він надумав мріяти про кохання? Він же й досі ще вважається чоловіком Аннгрет Анкен. І Оле вирішує з цим покінчити.

Певна річ, у магістраті ніхто й не думав чекати, поки Оле Бінкопу заманеться подати їм заяву про розлучення. Та ось він з'явився, почесний клієнт зі своєю невідкладною справою. Але двері окружного магістрату замкнені. Ото ще бюрократизм: заяви про розлучення тут приймають по середах. Ну, а сьогодні що — хіба не середа? Так, середа, але ще немає шістнадцятої години.

Аби не гаяти марно час, Оле поїхав до МТС довідатися, чи немає в них другої снопов'язалки для «Квітучого поля».

Сонце вже хилилося до заходу, коли він знову згадав про розлучення. Проте в магістраті вже скінчилися години прийому. Та Бінкоп почав так гатити у двері, що йому зрештою відчинили.

— Чоловіче добрий, у вашому розпорядженні було цілих шість років. На якому ж місяці ваша новенька?

І цього разу Оле не образився. Він усміхнувся, полещений цим припущенням, багатозначно відповідав на всі запитання і невдовзі уладнав усе, що слід було уладнати. Тим часом настав вечір, і надворі вже посутеніло.

Коли Мертке з Гольтеном прибігли на птахоферму, приїжджі вантажники вже повкидали на грузовик останніх качок,

запалили цигарки, витерли піт і здували останні пір'їнки з губів. Качки вже не кричали, а наполохано кахкали.

Набундючившись, Вільм Гольтен начальницьким тоном звернувся до вагтажників:

— Гей ви, грабіжники, хто прислав вас сюди?

Чоловіки зареготали:

— Раніше треба було прийти, синку.

Знялася суперечка, приперчена колоритними термінами з нецензурного лексикону, — не завадить бодай так трохи освіжитися надвечір після денної спеки.

— Ану, розвантажуйте качок!

— А за порожню ходку ти, голубе, нам заплатиш, чи що?

Гольтен розгублено глянув на Мертке, — хіба ж тут час думати про пальму?!

Мертке поїде до Майберга! Вона скочила на велосипед і, як та дівчина з казки, помчала слідом за легенькими, наче подув вітерця, пір'їнками, що кружляли понад дорогою.

Окружне сільськогосподарське управління було зачинене. Невже його службовці повинні працювати понаднормово на той випадок, що якась надто чутлива пташниця надумає з'явитися до них із скаргою?

Мертке попросила сторожа дати їй домашню адресу Краусгара. З маленького приймача линула мелодійна музика. У сторожа був добрий настрій. Легка хмара віденських вальсів оповивала його. Тим-то він, всупереч її побоюванням, повіяв з Мертке чемно й навіть сказав їй:

— Будь ласка!..

В родині Краусгарів незнайому дівчину зустріли діти. Вони провели її до напівтемної кімнати. Краусгар з дружиною дивилися по телевізору футбольний матч.

— Що сталося? — спитав її Краусгар.

У напівтемній кімнаті Мертке, затинаючись, розказала про свою біду — немовби продекламувала різдвяний вірш. Краусгарова дружина поглядала на неї похмуро. Краусгар не відривав очей від екрана телевізора.

— Качки потрібні в іншому місці.

— Але ж вони ще не відгодовані як слід.

— Ось що я вам скажу, дівчино,— втрутилася Краусгарова дружина,— мій чоловік сам знає, що йому робити.

Мертке не дала збити себе з пантелику. Хай вони мають на увазі, що їхній голова, Бінкоп, цього так не залишить.

— А ваш голова дав згоду.

Краусгар запалив сигарету й знову поринув у споглядання футбольного матчу.

Через п'ять хвилин матч закінчився. Краусгар увімкнув верхнє світло. Але Мертке в кімнаті вже не було.

— Вона пішла, коли рахунок став два нуль, саме тоді, як забили останній гол,— сказала дружина.— А тобі не здається, що вона ніби трохи ненормальна?

Краусгар виразно відчував, що в кімнаті ще не розвіялася хмаринка суму, і на якусь мить замислився, але по телевізору вже почали передавати останні вісті, а Краусгару, згідно з його посадою, треба було ґрунтовно розбиратися в міжнародному становищі.

Сердита й засмучена, їхала Мертке додому. Додому? Бути вдома для неї означає разом з усіма брати участь у корисній справі, а нині цю справу зраджено.

Матінка Нігнагель, старший друг і порадиця Мертке, вже спить. Позасинали люди, не шарудить ніде жодна миша. Мертке знову виходить з дому, щоб глянути хоч на своїх курей, вивезених у візку на стерню. За дверима її зустрічає непроглядна ніч.

Сидячи на приступці візка, й досі спить Бінкоп. Мертке так поринула у свою журбу, що навіть не лякається. Ось він, сидить тут, цей мужчина і повелитель! Його шкіряний картуз з'їхав набік, крізь напіврозтулений рот виривається могутнє, як у коня, дихання. Під ногою у Мертке озвалася зачеплена ненароком губна гармонійка.

— Стій! Хто іде? Пароль! — Оле спросонку розмахує руками, схоплюється на ноги і враз отямлюється. Він згадує, що хотів вибачитися перед Мертке.

Вони говорять кожен про своє, як у класичній комедії помилки. Він розказує про минулу ніч і про те, що зовсім не хотів її налякати. А вона — про вивезених качок.

— Що сталося з качками?

— Та ти просто старий забудько!

А далі що? Нічого. Мерехтять на небі зорі. Коники сюрчать у траві. Земля кружляє у космічному просторі.

38

Отже, Бінкоп уже старий. Дідусь. Найкраще було б вирвати собі два передніх зуби, насадити на мундштук люльки гумовий корок, смоктати її, хлюпати й пихкотіти, як біблійний Мафусаїл¹.

Займається сірий, похмурий день, коли Бінкоп удруге розплющує очі. Старі люди ніколи довго не сплять. Він хоче вийти із сонної халупи, але Емма перегороджує йому дорогу:

— Гей ти, сивоголовий дурень, то ти тепер волієш мати справу з малолітками? Якби Антон був живий, він би тобі пояснив, як це зветься!

— А ти віриш сільським пліткам? Якби Антон був живий, він би не впізнав тебе.

— Але ж ти переспав з цією пташницею? Відповідай!

— Ні, ні! — кричить Оле.

— І думати не смій про це! Я не терпітиму *египетських звичаїв* у моїм домі!..

Бінкоп так грюкає дверима, що двигтять уся халупа. Виходить, чутки вже дійшли й до Емми! Що ж це таке, зрештою, — світ з глузду з'їхав? Емма назвала його сивоголовим дурнем. А ще товаришкою зветься. Він вибереться, переїде від неї, та й годі. Але куди? Може, попросити одну кімнату в своєму власному домі? Ох, і крутитиме носом той Тео Тімпе.

¹Біблійний праотець Мафусаїл, який нібито прожив 969 літ.

Невдачі, до яких товстошкірий Бінкоп раніше був зовсім невразливий, не облишали його й далі.

Ось Оле їде до міста, на прийом до Вуншгетроя. З'являється він у секретаріаті найпершим, ще до того, як там почали збиратися учасники якоїсь наради.

У Вуншгетроя поява цього раннього відвідувача не викликає особливого захвату. Йому довелося відсидіти півночі на зборах в одному селі. А тепер йому на голову звалюється три тисячі качок. Яке ж це, до біса, нелегке діло,— бути першим секретарем райкому партії!

Вуншгетрой телефонує до Краусгара:

— Що там у вас сталося з качками? Хто дав розпорядження?

Бінкоп нервово походжає туди й сюди по блякло-червоній доріжці.

Нарешті Вуншгетрой кладе телефонну трубку.

— Сталося непорозуміння. Ми дуже шкодуємо.

Річ у тім, що Краусгар вирішив допомогти їхньому кооперативові звільнити хлів для імпортних корів.

Бінкоп щосили стукає кулаком по столу:

— Негайно поверніть нам качок!

Знову Вуншгетрой телефонує Краусгару. Ще одна розмова. Цього разу вона триває не більш як п'ять хвилин, по тому Вуншгетрой дуже тихо кладе трубку й говорить зі своєю мимовільною посмішкою:

— Їх уже порізали, ваших качок.

Вдруге за цей ранок Бінкоп розлючено грюкає дверима. Прямий як сосна, спускається він сходами, але перед під'їздом мусить схопитися за свій мотоцикл, щоб не втратити рівноваги. Тремтять, розпливаються перед очима каштанові дерева, якимось дивно стає дибки каміння бруківки. Бінкопове серце влаштовує невеличкий, сказати б, цілком приватний, землетрус. Чи не це й зветься старістю, ти, сивоголовий дурню? Іди додому, діду! Оле бачить перед собою глузливо усміхнену Мертке. «Що, дідуню, і від тебе теж полетіли геть качки? Цілих три тисячі?»

Регіт. Регоче вся вулиця. Бінкоп опановує себе й усвідомлює, що це заіржала пара коней біля припону.

Через півгодини селянин Оле, на прізвисько Бінкоп, невпізнаним виходить від цирульника. Перед вітриною він спинається: у шибках віддзеркалюється його пострижена голова. Якийсь час Оле стоїть, дивлячись на своє відображення, і ніжний ранковий вітерець обвіває його «схудлий» череп; потім він знову насовує на лоба свого шкіряного кашкета. В ту мить йому раптом спадає на думку знебарвлена Сімсон.

На колишньому подвір'ї Бінкопа стоять чийсь чужі корови. Вони мукають на всі лади. Усього тут тридцять молодих корів, з них десять — ялівки.

Мампе Сіромаха блукає серед них. Ці імпортні корови прибули здалеку, але дивляться вони на Мампе так само тупо, як і свої, вітчизняні.

— Мм-у-у! — каже одна.

Мампе обходить її з усіх боків.

— Чого вирячилась? Я — Мампе Сіромаха. Учи німецьку мову. А онде йде Бінкоп, головний пастух над коровами, зрозуміла?..

Корови гарні, але Бінкопа це не тішить.

— Так, так, так,— бурмоче він.— Он воно як виходить: качок забрали звідси, корів — сюди! Двічі порушено домовленість. Підвів ти мене, братику! — Справді, стосунки Бінкопа з секретарем щойно почали ніби налагоджуватися — і раптом такий удар!

Тімпе стоїть на дверях корівника. І з рухів його довгого носа видно, як тішить його поразка голови «Квітучого поля».

39

«Кожна річ має дві сторони»,— казали люди колись у давнину. «Кожна річ має свою позитивну і свою негативну сторону»,— каже учитель Зігель. Це трохи багатослівніше, зате

звучить більш по-науковому і не менш справедливо. Чи плітки теж мають дві сторони? Певно, що так.

Якось наприкінці літа Бінкоп потрапив просто в оголені руки Розекатрін Зенф. По-літньому декольтована, вона вбрана яскраво, мов циркачка, бистрі очі її так і бігають на всі боки.

— Вітаю тебе, Бінкоп! Я чула, тобі небридло самотнє існування і ти збираєшся дещо змінити в ньому?..

Одне слово,— ближче до діла! У неї, Розекатрін, немає ні рідні, ані обтяжливої дітлашні. Чом би не спробувати, чи не підходить вона до його планів?

Але в Бінкопа нема ніяких планів щодо Розекатрін.

А хіба не він сам порадив Розекатрін вступити до Обердорфського кооперативу?

— Ось я і вступила.

— Щиро дякую, я дуже радий,— затинаючись, каже Бінкоп.

Розекатрін перебирає пальцями важке намисто на шії.

— Ось як побачила я, що ти поголився й постригся, щоб мужа не завелася, мені стало так шкода тебе, що я ладна передати колгоспу своє добро й переїхати до тебе.

Оле пощастило: дорогою йде матінка Нітнагель, а йому ж треба поговорити з нею.

— Бувай здорова, Розекатрін, щастя тобі!..

Та не завжди трапляються Бінкопу в слушний час ангели-хранителі на дорозі. Якось увечері, коли він стояв на мергелевому лузі біля Коров'ячого озера, в одній із заток пролунав могутній сплеск: то Гульда Трампель впливла на міліну. І перед очима Оле Бінкопа постав стокілограмовий ангел з усіма своїми дозрілими принадами.

— Ось вона, продукція мирного часу,— вищий сорт. Ну, що ти на це скажеш, Оле-голубчику?

Засліплений Бінкоп приголомшено відступає назад. Гульда Трампель все так само стоїть на весь зріст на озерній міліні.

— Кинь мені принаймні сорочку, якщо не хочеш помилуватися на те, що посилає тобі господь бог.

Бінкоп кидає їй сорочку й ховається в кущі.

— Ховаєшся, овечий хвіст?! Ото герой, ха-ха-ха! Дивуюсь, як це хоч одна змогла з тобою домовитись?!

— Заткни пельку! — кричить із своєї схованки Бінкоп.

— О господи, ха-ха-ха! Слизняк боягузливий! Осиковий листок у штанях!

Оле Бінкоп тікає геть так, неначе за ним женуться собаки. Тільки в сінях Емминої халупи скидає він шкіряного кашкета з мокрої від поту голови. Назустріч йому виходить Емма.

— У тебе гостя. Пані Штамм.

Пані Штамм, як і раніше, струнка, в ній так само відчувається порода. Зачіска, як у мадонни, і оксамитові руки.

— Ви пробачте мені...

Бінкоп розчиняє двері своєї кімнатки.

— Прошу.

В розмову втручається Емма:

— Лишайтеся тут!

Емма сьогодні ретельно прибирає в хаті. І ліжко Бінкопа ще й досі не застелене.

Пані Штамм ніяковіє.

— Ви пробачте, але це не терпить зволікань.

— Ну, кажіть, що там у вас.

Річ у тім, що пані Штамм хотіла б запланувати ліричний захід до свята жнив.

— Що, що запланувати?

Пані Штамм хоче запросити до них з міста поета. Це цілком у дусі часу.

Емма:

— А Бінкоп тут до чого?

— Сподіваюсь, що він буде такий ласкавий і підпише запрошення як голова кооперативу.

— Але цікаво, скільки коштуватиме цей поет? Ї борги кооператив залізати не збирається.

— *Pas de quoi*, тут нема про що й говорити,— каже пані Штамм.— Пробачте, це я по-французькому. Поет — істота ідеальна. Який це мало б вигляд: двадцять віршів по чотири марки за штуку? Поезія — безцінна!

Оле Бінкоп пригадує безкоштовні брошурки:

— Дешево нікого не цікавить.

Пані Штамм пояснює: поезія — це специфічна галузь культури, вона нічого спільного не має з агітаційними брошурами. Царина поезії взагалі така безмежна! Вона, пані Штамм, ладна говорити про неї цілими годинами.

— Ах, я ж іще мушу застелити Бінкопове ліжко,— каже Емма.

Пані Штамм розуміє натяк.

— Пробачте! — і вона виходить.

Другого дня, надвечір, в хатині Емми Дюрр з'являється Герта Буллерт. Худенька Герта з лагідними очима, наймичка у рідного батька, ледь-ледь кособока. Нині вона причепурилася: на ній новий фартух і білий комірець.

— Чого тобі треба? — підозріливо питає її Емма.

— Чи не могли б ви, дядьку Оле, зайти до батька Яна? Це дуже спішно.

— Невже батько Ян хоче вступити до кооперативу?

— Можливо.

— Тільки після вечері.

Будь ласка, у Герти є час, вона може почекати. Однаково вертатися додому самій темно й страшно.

Курочка Емма відчуває яструба.

— А сюди йти було світло?

— Ні, але тепер стало ще темніше...

Худенька Герта безтурботно говорить про всяку всячину: про худобу, молоко і масло, про перлонові сорочки і про моди.

— А ти, тіточко Еммо, як я бачу, теж відмовилась від своєї кіски?

Захоплена зненацька Емма хапається за свою круглу, підстрижену «під хлопчика», голову.

— Мені довелося це зробити. Волосся почало вилазити. Його ніби вітром розносить.

— Еге,— каже Бінкоп.— Вітром останньої осені.

— Заткни пельку, голомозий дурню!

В родині Буллертів уже не влаштовують музичних вечорів. Немає музики, зате є достаток, господарство процвітає. Кріста, Буллертова дружина, не виходить привітати гостя.

— Чи не захворіла Кріста?

— Ні, вона пішла в якихось справах, пробач. Та ти не турбуйся, Герта і без матері зможе як слід подбати про гостя.

Герта приносить полуничне вино домашнього виробу. Чоловіки п'ють, як бувало колись давно. Потім Герта приносить закуску: свинячу ногу й квашену капусту.

Татусь Ян підморгує гостеві:

— Ну, як тобі моя Герточка, непогана куховарка й хазяєчка буде з неї, га?

Оле киває головою:

— Так, тендітна й вихована.

Татусь Ян поквапливо жує. Певно, в голові його визрівають якісь важливі рішення. Раптом він схоплюється з місця, біжить на подвір'я й довгенько не повертається. Десь, певно, побіг, щоб перелічити своїх корів і свиней.

Бінкоп і Герта лишаються наодинці. Худенька Герта жує свиняче вухо й зітхає:

— Весь світ женеться за модою. Не дуже легко за нею поспіти!

Деякі з дівчат, приміром, виходять заміж за удівців з дітьми. На це вона не згодилась би. А от удівець без дітей міг би їй підійти.

Оле жує м'ясо й спершу не дуже уважно дослухається. Ну навіщо молодій дівчині якесь старе одоробло замість чоловіка? Хіба вчитель Зігель не вільна пташка, хіба не рахує він знічев'я зірки на небі й курчат у яйцях? Та й такий чоловік, як отой наш веснянкуватий Вільм Гольтен з конячими зубами, мав би на колінах дякувати небу за таку дівчину, як Герта.

Герта червоніє. Усе це так, але вона воліла б мати статечнішого чоловіка.

Повертається татусь Ян.

— Ну, як ви тут, гарненько поворкували?

Давні друзі п'ють, як раніше, цокаються, знову вихиляють

чарки і регочуть, як колись. Та чом це Оле й досі ніяк не впрається зі свинячою ніжкою, ніби якийсь виголоднілий волоцюга? Чи не хоче він поглянути, що нового з'явилося в господарстві Буллертів? Скажімо, побачити те, що піде у посаг Герті?

Ні, Бінкоп уже немолодий чоловік, обтяжений численними обов'язками. Надто стомився він, щоб лазити по сходах. Чи не краще їм випити ще по скляночці й перейти просто до діла? Для чого Буллерт посилав по нього?

— Так, так, так! Хто багато питає, той дурний неборак.

— Отже, ти вирішив вступити до кооперативу?

— А що ж мені лишається робити, якщо ти одружуєшся з Гертою.

Оле з несподіванки подавився шматком, а потім довго не міг відкашлятися. Буллерт стурбовано б'є його по спині. Та кашель ніяк не припиняється. Бінкоп прокашлюється тільки по дорозі додому.

40

Надходить вересень зі своїми синіми ранками й золотими полуднями. Надвечір скісно падає на землю сонячне проміння, і молоді вітри розпростують крила. Та вони не линуть тепер над скошеними смугами, над стернею, як співають у давній пісні. Стерню, відповідно до новітніх вимог, перетворено на толоку.

Довготелесий Георг Шабер не може цілими днями сидіти в своїй циркульні, чекаючи на клієнтів, не може цілими днями писати таблички з цінами на туалетну воду, зубну пасту й бігуді. Отож він створив на своєму підвір'ї таку собі мікросадibu. Держить двох кіз, свиню й півсотні морських свинок. Сільський циркульник вирощує перуанських звіряток за давньою звичкою, як колишній військовий санітар, для потреб медичної науки, виявляючи цим свою глибоку до неї пошану.

У скриньці електродзвоника над дверима циркульні зв̄ив собі гніздо павук. У будні павук має в своєму розпорядженні більш ніж досить часу від одного клієнта до другого, щоб зв'язати своїми ниточками обмотки і било електродзвоника. І тоді виникає тихе коротке замикання. Коливання біла сприймаються тепер тільки на око, а не вухом, і висмоктані мухи тремтять у павутинні, немовби силкуючись іще раз повернутися до життя.

Зате суботніми вечорами й по неділях павук нічого не встигає зробити. Біло дзвоника раз у раз розриває його павутиння. До невеличкої каси циркульника Шабера течуть гроші, а бідолаха павук мусить голодувати.

Наближається Свято урожаю. Георг Шабер з цієї нагоди вивішує на дверях своєї циркульні таке оголошення:

«У зв'язку з наближенням великого святкового напливу відвідувачів доводжу до відома вельмишановної суботньої клієнтури, що я працюватиму також у четвер і п'ятницю».

До клієнтури Георга Шабера належать усі сільські жителі, за винятком тих, хто випадково постригся чи поголився у місті. Шабер ділить своїх клієнтів на розряди, суворо додержується цього поділу й не забуває про нього, розмовляючи з клієнтами під час роботи.

До першого розряду належать Карл Крюгер, Оле Бінкоп, Вільм Гольтен, Емма Дюрр і всі ті, для кого Свято урожаю є демонстрацією: дивіться, мовляв, ось чого ми домоглися, незважаючи на недобррозичливість і ворожі розмови й плітки. Ми, кооператив! Шабер не за Бінкопа й не за його кооперативних друзів. Адже вони хочуть знищити, розорати всі межі. А на межах росте корм для Шаберових морських свинок.

До другої категорії Шабер зараховує таких людей, як пані Штамм, Йозеф Барташ, Герта Буллерт, Франц Буммель, Карле-з-Гусячим-Крилом, Герман Вейхельт і багато інших. Розмовляючи з ними, не треба зважувати й обдумувати кожне слово. Вони люди надійні й не намагаються бігти попереду свого часу. Що буде, те й буде. Земля обертається, чого ж їм ще треба.

І, нарешті, до останньої категорії належать ті, кому, власне кажучи, більше личило б сидіти спиною до дзеркала: гладкий Серно, рибалка Анкен, Тутен-Шульце та інші заможні старожили з «колишніх». Вони тужать за тими часами, коли їхнє слово ще мало вагу на селі. На оздоблене червоними прапорами Свято урожаю вони дивляться, пирхаючи, як бугай, що рветься з цепу на весняному вигоні.

Поміж цими категоріями Шаберових клієнтів втиснулися й пурхають туди-сюди різні окремі люди, як горобці, що шукають свіжого гною. Це бухгалтер Бойхлер, Мампе Сіромаха і шинкар Мішер. Власне, Шабер і сам — із їхньої породи, але не усвідомлює цього. Він переконаний, що належить до тих людей, які взагалі не піддаються жодній класифікації,— таких, приміром, як Ян Буллерт, Данке з кооперативної крамниці чи Фріда Сімсон.

Для Шабера Фріда Сімсон — взагалі виняткова особа, бо вона пофарбувала волосся у місті, тобто у його конкурентів. До чого ця зверхність? Він, Шабер, мабуть, і сам пофарбував би їй волосся не гірше. Хіба ж він не навчився стригти парубків бритвою і не встановив у себе на радість сільським молодцям апарат для шестимісячного перманенту.

Передсвятковий наплив клієнтів до шаберівської цирульні вже почався. Шаберова дружина, жінка з глибоко запалими щоками, вимітає з залу чоловіче волосся усіх мастей, випорожнює старомодну вазу, до якої її чоловік скидає мильну піну з поголених селянських щік, і — вкупі з ненадійним будильником — пильнує за роботою апарата для перманенту. На вимогу клієнток жіноче волосся париться в алюмінієвих ручках, накручується і завивається.

Під металевим ковпаком сушарки сидить Герта Буллерт. Просто дивно, як це їй пощастило вирватися з дому в п'ятницю.

Ні, ніякого дива! Її послав сам татусь Ян. Під час Свята урожаю вона гратиме на акордеоні, соло і без акомпанементу, бо так бажає учитель Зігель. Отож Герта хоче для свого виступу прикрасити себе довгими кучерями до пліч.

Карле Цейц просить, щоб Шабер і його постриг бритвою. Раніше в нього завжди падало на лоб пасмо волосся. Саме цьому він і завдячував своїм прізвиськом «Карле-з-Гусячим-Пером».

Шаберова дружина розривається між кухнею і цирульнею. Вона пильно стежить за будильником. Для доброго перманенту потрібен точно визначений час. І найдобріша картоплина розвариться, якщо варити її задовго.

Нарешті велика стрілка підійшла до встановленого часу. Кучері Герти Буллерт вже круто зварені, а дзвоник будильника чомусь мовчить.

— Дз-інь! — кричить Шабериха.

Георг Шабер знає, що це означає. Він покидає Карла Цейца в кріслі, вимикає апарат для завивки й поплескує розпашілу Герту по щоках.

— Ще трошечки — і все буде готове!..

Увечері до Шаберової цирульні приходять солідніші люди. Найпізніше з'являється гладкий Серно. Крісло завузьке для його товстої сідниці. Шабериха приносить з кухні ослінчика, і Серно, крекчучи, сідає на нього. Свято урожаю? Яке йому до цього діло? Навесні він справляє свято терезів. І це обходиться недешево.

41

До речі, товариші, а як ся має Серно? І що він поробляв відтоді, як ми випустили його з поля зору? Хіба ж то не він свого часу мало не задурно купив автомобіль у такого собі лісопильника Рамша?

Ой, облиште і не згадуйте про той автомобіль! Ну, що це за часи настали?! Ніякої радості у людини не лишилося!

Серно тоді не схотів з'явитися до автошколи цілковитим нуком і вирішив спершу повправлятися трохи вдома самотужки. Але п'ятдесят кінських сил — це трохи забагато для початківця. Він скромно почав з двох і вирішив насамперед навчитися управляти машиною.

Одного сірого ранку, щойно розвиднілося, Серно сів за кермо. Його кістлява дружина хльоснула батогом пару запряжених коней. Н-но! Коні рвонулись уперед і потягли машину. Машина чомусь залишала за собою глибоку борозну.

— Стій!

Серно почав шукати гальмо.

Воно уявлялося йому у вигляді руків'я, до якого звук за роки свого візництва. Знайшовши щось подібне до руків'я, він покрутив його. Одна з бічних шибок опустилася, увійшла в дверцята машини. Господи боже мій! Чи не тому Рамш, його брат по Христу, так дешево продав їм свою машину, що в ній зіпсувалося гальмо?

Серно розбудив сільського коваля Айзенгауера. Коваль показав йому, де треба шукати ручне гальмо.

— З вас дві марки п'ятдесят пфенігів за консультацію в неробочий час!

— Як низько впало людство,— бідкалася коцава пані Серно.— Ніхто тепер і кроку не ступить з християнської любові до ближнього свого.

Другого ранку благочестиве подружжя наважилося ще вдосвіта, по росі, виїхати в запряженій автомашині на дорогу, а звідти в поле.

Хіба може чоловік, байдуже, чесна він людина, чи пройди-світ, розпочати будь-яке діло, щоб народний поліцай Мартен не встромив туди свого носа?

Мартен саме повертався з нічного чергування. Він їхав на велосипеді путівцем, коли зненацька побачив дивовижну персональну автошколу Серно.

— Гей, хазяїне, куди це ти зібрався з машиною?

Серно з похмурим виглядом сидів за кермом.

— Не до тебе! — буркнув він.

Мартен після нічного чергування також був не в найкращому гуморі.

— Машину конфісковано!

Скільки клопоту й неприємностей було тоді, поки гладкий Серно спромігся вислизнути із зашморга, бо Мартен

визначив його поведінку як сприяння при втечі ворожого елемента.

Та й взагалі, правду кажучи, не все йшло в житті Серно гладенько. Після Германа Вейхельта пішла від нього й наймичка. Вона влаштувалася в Майберзі на фабриці керамічних виробів. Що за часи настали! Наймичка робить нині порожні горщики замість того, щоб наповнювати їх молоком і вершками.

— Сільське господарство гине на очах — хіба не так? — бідкався Серно.

Так, так, самими прапорами, засіданнями й нахабством не можна прогородувати країну. Які ж то золоті часи були за президента Гінденбурга. Бо він добре знався на сільському господарстві, та й сам був поміщиком!

Серно висловив своє невдоволення перед пастором. Пастор процитував йому висловлювання святих отців церкви: «Треба терпіти! Не чіпляйтеся за земне. Дбайте про душі свої!»

Серно кисло скривився. Дивно йому чути такі слова від сільського пастора. Хіба церква у них не має своєї землі?

— Уявіть собі, не має!

Виявляється, пастор уже вирішив приєднати всю землю своєї парафії до кооперативу Бінкопа. Спромігся ж Бінкоп виростити добрий урожай навіть на сільських занедбаних пустищах, а чим гірші церковні землі?! Ну й часи настали! Захиталися непохитні колись закони земні, а разом з ними захиталися й підвалини небесні...

Відтоді Серно перестав ходити до церкви та ще й на додачу до цього склав із себе повноваження церковного старости.

Його кошава дружина, як і раніше, вбрана в усе чорне, подавньому не пропускала жодної недільної відправи і завжди в усьому, що робила, радилася з господом богом.

— Ну, я йду до всевишнього,— бувало скаже вона раптом Серно.— Ти, як я бачу, тепер далекий від нього. Пильнуй, щоб не пригоріла куряча смаження в духовці!

Ні, Серно не бажає мати нічого спільного з церквою, якщо вже сам пастор став ніби членом кооперативу Бінкопа. В та-

кому разі він може піти помолитися і в їхньому червоному куточку. Гладкий Серно був у розладі з самим собою і з цілим світом і через це не додивився, коли пригоріла недільна смаження.

Тепер щонеділі з дому Серно долинають роздратовані крики — то знову свариться колись благочестиве подружжя. Скидається на те, що господь бог потайки утік з цього подвір'я, щоб узяти участь у нараді комуністів.

І саме в цей час завітали до Серно Бінкоп і Крюгер.

— То ти хочеш вступити до кооперативу?

— А хто це вам сказав?

— Ти сам. Ми чули це на вулиці.

Ні, це їм причулося. Він, Серно, ніколи не згодиться мати щось спільне із зрадником.

Карл Крюгер розгнівано:

— Це хто ж зрадник?

— Наш пастор, — Серно знову знайшов причину, яка заважає йому вступити до кооперативу.

Минав час, і господарство Серно знову почало потроху виправлятися, бо знайшовся новий наймит. Кремезний хлопець із подзьобаним віспинами обличчям, він працює за двох і взагалі схожий на робітника минулих часів.

Усе було б гаразд, якби не одна вада, досить серйозна: батрак прийшов до них прямисінько з тюрми. Він не помирився зі своїм попереднім хазяїном через малу платню і штрикнув його вилами на гній. Певно, забув у ту мить, що для розв'язання таких конфліктів існує профспілка сільських і лісових працівників. Вила встромилися хазяїнові у сідницю. Не дуже приємно було Серно почути про таке.

— І ти ганявся за своїм хазяїном з вилами? — поцікавився Серно, насилу стримуючи тремтіння.

— Не-є, цей гівнюк утік від мене. А ліпше було б встромити йому вила в пузо. Жаль!

— Ох-ох-ох!..

Господарство Серно зміцніло, він вчасно виплатив усі податки й розрахувався з поставками, почав навіть дещо від-

кладати на чорний день, але за такий добробут доводилося розплачуватися страхом і поступками.

За давнім звичаєм, подружжя хазяїв у неділю обідало в параднім покої. А старша челядниця і новий наймит, як і в будні, їли на кухні. І ось, тільки-но подали смаженю, як на порозі з'явився новий наймит з розкритим кишеньковим ножем.

Серно відразу шмигнув за сервант. Жінка його почала молитися, благаючи в бога милосердя. Отто кинувся до засмаженого гусака, вирізав у нього обидва стегенця і зник.

Незабаром настав такий час, коли подружжя Серно не могло навіть відвідати свою рідню в сусідніх селах без дозволу Отто.

— Сьогодні з двору — ані на крок! — казав Отто, недвозначно змахуючи вилами. — І так заїздили коней за цей тиждень.

І Серно мусив скорятися.

Тепер навіть початок робочого дня на обійсті Серно визначав Отто. Десь о четвертій годині ранку Серно в нічній сорочці виходив на подвір'я, щоб збудити старшу наймичку, але біля дверей його зустрів Отто, який уже щось там ворушив тими самими вилами на гній.

— Підйом буде о шостій, о шостій!

І Серно босоніж покірно плентався назад до спальні.

Небезпечне життя! Хазяйка молилася ревно, майже не перестаючи, а сам Серно навіть змарнів на виду. Постійний страх відчутно шкодив його кровообігу.

Проте в останні дні Серно помітно повеселішав і вже сміливіше почав дивитися на божий світ. Георг Шабер, цирюльник, відчуває, що свіжий вітер знову надимає вітрила його постійного клієнта. Як заведено, він голить гладуна Серно двічі. Товстими, як сардельки, пальцями Серно вишукує окремі залишені волосинки на своєму брезклому обличчі. Шаберу доводиться намилювати й голити його ще й утретє. А Серно в цей час сидить під білим пеньюаром, — достоту як король у мантиї, — і палить чорну сигару. Тютюн для неї, як видно з усього, напевно, вирощений не на східноєвропейських полях.

— Попільничку подайте!

Шабериха в ту ж мить приносить чисте блюдечко.

Останнім того вечора заходить до Шаберової цирульні Бінкоп. Привітавшись, він сідає, бере в руки районну газету й починає читати. Сьогодні він читає цю газету вже вдруге. То просто подвиг! А все через те, що Бінкопу не хочеться розмовляти з Серно. Тиша. Георгу Шаберу здається, що в цій тиші він чує, як павук плете своє павутиння в скриньці електричного дзвоника.

Нарешті Серно добре поголений і пострижений. Шабер щіткою змахує волосся з його коміра й плечей. Серно обтрушується як бульдог, у якого виловили всіх бліх, і втуплюється пильним поглядом в Бінкопа, який і досі переглядає газету. Бінкоп помічає це.

— Ну, чого тобі?

Серно відсилає Шабера:

— Поглянь там, чи не опоросилися твої морські свинки.

Серно і Бінкоп лишаються вдвох. Повз вікно з гуркотом проїжджає віз. Серно гордо мовчить. Нарешті Бінкопові уривається терпець:

— Ну, що — хочеш вступити?

Єхидне і хрипке хихотіння Серно сповнює невеличке приміщення цирульні. Павук припиняє снувати своє павутиння. Щоб він, Серно, вступив до їхнього кооперативу?! Ото була б подія, га?! Ні, ліпше хай Бінкоп тікає з кооперативу. Він, Серно, радить йому це від щирого серця. Хіба Бінкоп сам не бачить, до чого тут ідеться? Качок у нього відібрали. Корів нав'язали. Кормів не присилають. А згодом буде ще гірше. Просто душа болить за бідолашного Бінкопа. Навіщо йому це треба, щоб над ним так збиткувалися? Серно переходить на шепіт:

— Скажу тобі як селянин селянинові: за океаном планують нові заходи. Становище незабаром зміниться. Це свіжі відомості — з надійного джерела.

Бінкоп — глузливо:

— Знаю я це джерело! Воно стоїть у тебе на комоді.

Серно — обурено:

— Ні, я не слухаю політичних пліток. Ні, мені явився ангел, їй-богу, ангел з неба.

— Ангел? Хай доповість мені про своє прибуття.

— Насміхайся, насміхайся,— ангели бувають страшні. Ти ще сам це відчуєш!

42

І ось настало Свято врожаю. Заради цього дня всі клопоти й турботи звалено на купу і засунуто в куток.

Про початок свята мають сповістити флейти й сурми. На цьому пункті програми наполягала Фріда Сімсон. Але вчитель Зігель запевняє, що в цьому буде щось надто мілітаристичне, казармене. І на свою власну відповідальність викреслює його.

Тепер він водить з одного дому до другого дитячий хор. Діти співають: «Прокидайтесь, люди, вже кує зозуля...» і ще: «Поглянь, на сході сонечко встає!..» Навіть селян-одноосібників діти вшанували своїм співом: «Несемо мир ми в кожен дім...»

Герта Буллерт не може стерпіти, що діти мусять співати без акомпанементу. І вона зі своїм акордеоном приєднується до дитячого хору, тобто до вчителя Зігеля. Її кучері до певного часу запаковані в алюмінієві рурочки. Вони подзенькують під хустиною.

А Франц Буммель у цей самий час старанно миє на своєму подвір'ї бричку. Вона потрапила до нього з колишнього обійстя Оле Бінкопа. Така собі Аннгрет Бінкоп свого часу гордо роз'їжджала на ній, коли Софі Буммель мусила сидіти вдома, бо в неї не було пристойної недільної сукні. Нині Софі Буммель має три вихідні сукні, але рідко трапляється нагода вбратися в них. Хто б міг колись про таке й подумати!

Садиба Буммелів за останні роки помітно змінилася. До неї час від часу навідується добрий дух. Цього доброго духа привабили чистокровні арабські кобили Франца Буммеля. Звуть його Карл Крюгер. Бо ще й досі серце колиш-

нього кучера Карла тремтить від захвату, коли він бачить гарних коней.

Коли Крюгер має вільний час, то проводить у Буммелів цілий день у неділю. Двоє таких несхожих між собою чоловіків, як Буммель і Крюгер, гуртом правлять, так би мовити, недільну конячу службу. Та щоразу, коли Крюгер уже йде від них, то неодмінно дає Буммелю якесь завдання.

— Звісно, коні в тебе живуть розкішно, як у вітальні,— каже Крюгер,— та от ця кропива навколо стайні,— ну куди це годиться?

Буммель пишається дружною секретаря партійної організації й намагається довести, що він гідний її. Через тиждень зарості кропиви зникають. Карл і Франц сидять на лавочці біля хати.

— Ну, скажи мені тепер: чи знайдеш ти де-небудь бодай один кущик кропиви,— хоч в окулярах, хоч без?

— Ні, кропиви нема, от тільки подвір'я тепер якесь голе стало.

Хіба, мовляв, Буммель не знає: де є гарні коні, там мають бути й квіти?

Наступної неділі Буммель уже демонструє партійному секретареві щойно посаджені кущі троянд, нагідок і хризантем перед стайнею.

Щонеділі можна було помітити якісь зміни у садибі Буммеля. Подвір'я і палісадник обгороджено штахетником. Браму господар оздобив різьбленими кінськими головами. Голови, правда, здоровенні, грубі, неначе у коней з кам'яної доби, та це не має значення.

Тепер поради-побажання Крюгера стосуються вже житла Буммелів. Чоловік, який доглядає таких чудових коней, повинен жити не гірше, як його коні. Адже існують якісь масштаби.

Передусім заново оббивають канапу старого барона, яка стоїть у вітальні. Стільці, поточені шашелем, ідуть на дрова. Хіба не може Буммель собі такого дозволити? Адже він минулого літа продав у Данію двох арабських кобил,— от вам і

додатковий прибуток, що з неба впав! А гроші за таких чистокровних красунь просто гріх проциндрити в карти...

До Свята урожаю Крюгер і Буммель добровільно взяли на себе зобов'язання: привезти до Блюменау поета Ганса Гансена із залізничної станції Обердорф. Буммель щедро змащує все, що тільки можна змастити. На конях — парадна зброя. Червоні й жовті султани погойдуються на білосніжних головах кобилиць.

Крюгер і Буммель розподіляють обов'язки. Буммель має розважати гостя розмовами. Адже йому доводилося раніше не раз розмовляти з високими, навіть дуже високими особами. А Крюгер буде сидіти за кучера. Та якщо розмова поверне на політичні теми, тоді втрутиться Крюгер.

Поет Ганс Гансен на вигляд звичайнісінька собі людина. Буммель розчарований: та що ж це таке, люди добрі, — хоч би краватку надів! Франц не має уявлення про те, як слід одягатися поетові, котрий їде на село. Головне тут — не краватка, а валізка з віршами. Вірші не дуже важкі — Буммель піднімає ту валізку двома пальцями й кидає її на багажник.

Крюгер не може відмовити собі в задоволенні: за старим кучерським звичаєм, він вітає поета, опустивши батіг. А втім, поет не звертає ніякої уваги ні на це вишукане вітання, ні на самого кучера.

Коні рушають. Буммель добре знає, як поводитися з високими гостями.

— Чи добре доїхали, пане Гансен? Чи зручно, м'яко було їхати у вагоні?

Крюгер ляскає батогом — це умовний знак для Буммеля змінити тему розмови.

— Чи подобаються вам, пане Гансен, наша бричка й наші коні?

Аж тоді поет звертає увагу на коней. Так, чудові білі коні. І так модно прикрашені, та й взагалі, мабуть, чистокровної породи, правда?

На це запитання Франц Буммель може відповісти якнайдокладніше:

— Це арабські чистокровки, справжня еліта, від кобили Вудьє і жеребця Заріфа з плоскогір'я Неджда.

Якийсь час усі мовчать. Перші пожовклі листочки поволі падають з беріз на лісову дорогу, і в поета виникає перше конкретне запитання. Будь ласка, хай запитує.

На яку кількість слухачів слід йому розраховувати?

Це залежить від програми. Останнього разу до їхнього сільського вар'єте прийшло багато людей, бо тоді виступав один артист, який проковтнув пляшку світильного гасу, а потім його підпалювали.

Ну, цього їхній сьогоднішній гість не вміє робити.

Крюгер ляскає батогом.

Вони галопом під'їжджають до Блюменау. Хмари вересневої курави злітають слідом за бричкою. Біля околиці їх зустрічає пані Штамм. Астматично дзвонить невеличкий церковний дзвін. Звуки ці розпливаються по долині, долинують до мергелевих лугів Бінкопа, і саме в ту мить у поета виникає друге запитання:

— А скільки членів налічує ваша місцева парторганізація?

Крюгер знову ляскає батогом. Оце й є політична справа. Буммель мусить поступитися йому місцем.

— Оце наш секретар ляскає батогом.

Поет скидає капелюха й вклоняється:

— Пробач мені, товаришу секретар!

43

На вечір поезії до танцзалу Готгельфа Мішера збирається чимало людей. Адже не кожного дня можна побачити живо-го поета. Герман Вейхельт і кілька старих жінок сидять, опустивши додолу очі, немовби на церковній відправі. Прийшов сюди навіть пастор з дружиною. Вони сидять у найтемнішому куточку залу. Франц Буммель радіє: зібралось майже стільки ж людей, як тоді на виступ фокусника.

Поета Ганса Гансена, здається, не дуже хвилює чималий наплив публіки. Хіба він не заслужив цього? Його поетичну

натуру обрамлюють з одного боку пані Штамм і Мертке, а з другого — Фріда Сімсон і вчитель Зігель.

Це година великого тріумфу для пані Штамм, лісничихи! Ось вона стоїть перед публікою: зачіска, як у мадонни, сукня з китайського шовку, з високим закритим коміром, стоїть, гордо усвідомлюючи свою почесну місію — відреконструувати поета захопленим односельцям. Велика дяка поетові, який відгукнувся на її скромний заклик і згодився приїхати до них у сільську глушину!

Карлу Крюгеру страх як хотілося б ляснути батогом, та, на жаль, батога нема під рукою.

Пані Штамм просторікує про поезію взагалі і про чудесні твори вельмишановного їхнього гостя зокрема.

— Поезія — це мистецтво. Там, де поезія найбільше незрозуміла, там вона найглибша.

Учитель Зігель зривається з місця:

— Ви глибоко помиляєтесь!

Пані Штамм не розгублюється.

— Ну, звичайно, є й інші поетичні твори. Читаючи їх, вже з перших рядків знаєш, в які літературні низини вони тебе ведуть. То графоманство. Їх не варто й читати до кінця.

Репліка Зігеля:

— Я зовсім не схематизм маю на увазі, з вашого дозволу!

Спалахує запальна дискусія, перш ніж поет встигає прочитати бодай один рядок із своїх віршів. До неї, певна річ, приєднується й Фріда Сімсон:

— Годі верзти казна-що! До порядку денного! Я надаю слово товаришу поетові — нехай оголосить свої тези.

У товариша поета Ганса Гансена тремтять губи. Він сам виголошує вступне слово. Так, він створив багато віршів, надзвичайно багато. Серед них є вірші на загальновідомі і маловідомі теми, є поезії про людину як поодинокую індивідуальність і про людину як представника суспільства в цілому, є твори про природу та її творіння. Але для сьогоднішнього виступу він відібрав найбільш сільські з-поміж своїх

сільських віршів і розраховує на прихильну увагу й розуміння своїх слухачів. Отже, він просить уваги!

Люди зручніше вмощуються на своїх місцях. Лісничий Штамм сидить у першому ряду. Він ще не вирішив, як йому реагувати на все, що тут діється: захоплюватися своєю дружиною чи поспівчувати їй?

Поет спершу пересвідчується, що окуляри надійно сидять на його перенісці. Окуляри там, де їм і належить бути. Тоді він виймає рукопис, прокашлюється, читає:

— «Сільська самотина».

Пауза, поки що це всього лиш заголовок. Поет стежить за реакцією залу. «Сільська самотина» сприймається аудиторією з вельми стриманим схваленням.

У сільських віршах Ганса Гансена йдеться про блакитні небеса і зелені луги, часом — прошелестить дерево, порода якого не уточнюється. Усі птахи в цій поезії співають мелодійними голосами, жоден з них не щебече, не кує, і чорні круки, ворони несуть на своїх крилах журбу минулого в далекі заморські краї.

Лісничий Штамм не може з цим погодитись. Ворони — не перелітні птахи.

Не всі слухають поета з однаковою увагою. Герман Вейхельт погладжує загрубілими пальцями золотий хрест на своєму молитовнику. Емма Дюрр посмикує букет айстр. Цей букет вона має вручити поетові наприкінці вечора.

Мертке не зводить з поета очей. Бінкоп пробує вгадати, про що вона зараз думає. Пастор опустив очі додолу й рахує планки в паркеті.

У своїх віршах Ганс Гансен не забув торкнутися також і теми сільськогосподарських кооперативів. В одному з них розповідається ось про що: виросла на межі квітка — волошка. Синіє собі, усміхається, радіє життю. Вийшли на поле члени кооперативу, розорали всі межі. І загинула квітка волошка. Та не треба тужити. Волошка вже відцвіла, нехай нині підкоряється вона людським планам. Як цілком сучасна квітка. І горе тому, хто сумує і плаче за нею!

— У цьому є своя мудрість,— шепоче Герта Буллерт.

— Дурниці, волошка — це бур'ян,— каже Карле-з-Гусячим-Крилом.

У наступному вірші Ганс Гансен заглиблюється в духовне життя одноосібника. Щовесни одноосібник висаджує у себе в палісаднику незабудки. Ось уже від цих квіточок став блакитним увесь присадок. Спиняються люди, дивуються: «Що це має означати? Невже одноосібник не може забути давніх часів?» — питають партійні товариші. Нехай він їм пояснить. І одноосібник відповідає: «Блакитні квіточки у моїм садочку говорять: не забудьте прийняти мене до кооперативу!» Все зовсім просто. Яка чудова простота!..

Карл Крюгер несхвальню поплескує себе по стегнах. Дехто сприймає це як сигнал до оплесків. Лунають оплески, ріденькі, як осінній дрібний дощ.

Пані Штамм просить присутніх висловлюватися. Висловлювання забирають значно більше часу, ніж читання віршів.

Бінкоп сердиться на Мертке. Чого це вона так втупилася в того поета, не зводить з нього очей? Ну, припустімо, цей чоловік молодший за Бінкопа, але ж він слабак, та ще й маскує свою лисину зачесаним догори волоссям, невже Мертке цього не бачить? — Взагалі Оле не збирається відмовчуватися під час дискусії. Звичайно, поезія — то не його парафія, але все те, що він тут почув, було дуже наївне. Пустопорожні теревені, та й годі.

— У наївності — сила поезії,— каже пані Штамм.

Просить слова Мертке. Вона червоніє аж до самих вух і мимрить: пробачте, що вона, молодий член кооперативу, насмілилась... Наївність можна пояснити й незнанням.

Це викликає бурхливе обурення пані Штамм.

А Мертке поступово розговорилася. Вона не хоче нікого образити. Вона мала на увазі саму себе. Коли вона жила у місті, дерево для неї було просто дерево. Кооператив — безмежні поля і розорані межі. Курка — просто курка. Але тепер вона знає, що у тисячі курей — тисячі різних облич.

Регіт у залі. Матінка Нітнагель поспішає на допомогу

Мертке. І вона також не хоче нікого ображати, але деякі вірші пана Гансена здалися їй надуманими.

— Думати й творити — у цьому сила німецької нації,— каже пані Штамм.

— Ні, ні і ні! — Матінка Нітнагель енергійно трясє головою. Чи знає їхній шановний гість нове життя села? Якщо не знає, то нехай вивчає, Учитися ніколи не пізно. Добра стара Земля ще кружляє, обертається. І матінка Нітнагель запрошує поета хоч трохи погостювати, пожити у них на селі.

Її запрошення підтримує також пані Штамм. Це чудова думка! Якщо пан Гансен прийме їхнє запрошення, вони будуть раді запросити його до себе в лісництво. І пані Штамм киває чоловікові. Чоловік змушений відповісти їй ствердним кивком. Добре, що обидві лінії, за якими розвивалася дискусія, зійшлися в цьому пункті. Адже сьогодні Свято урожаю, і не можна без кінця говорити про поезію.

Поет збентежений. Тепер місто і село для нього не різні страви, кожна на окремій тарілці. Він почуває, що його подружньому роздягли тут аж до сорочки, а він навіть не встиг образитися. Підводиться Емма Дюрр, подає поетові букет айстр:

— Село вітає поета. Дякує йому за працю. Нічого, синку, все уладнається.

Оплески — як грозовий дощ.

44

Троє сільських музикантів покликали собі на допомогу ще трьох колег, міських музикантів із Майберга. Шестеро сурмачів перетворюють шуми сільської вулиці на мелодію маршу.

Багато хто з одноосібників виходять із хат, стоять біля воріт і привітно махають руками, помічаючи знайомих у колоні, що проходить повз них. Інші, навпаки, воліють не виходити за ворота. Крізь серпанок віконних гардин можна розгледіти їхні застигли обличчя. А найзапекліші недруги

кооперативу навіть демонстративно замикають ворота, коли до них наближається колона. Для них це не Свято урожаю, а просто надокучливий шарварок і галас. Вони квапляться піти на город або знаходять собі роботу в хліві чи повітці.

Крюгер і Бінкоп крокують пліч-о-пліч. Вони відзначають у думці: ті селяни, які стоять біля воріт і привітно махають руками, вже дозріли для вступу в кооператив.

Незважаючи на неминучі вади у загальній картині, урочиста процесія має досить поважний вигляд. Вона розтяглася від сільської крамниці аж до церкви. Попереду п'ять возів, прикрашених квітами, березовими гілками і снопами. На возі птахоферми стоять Мертке і матінка Нітнагель. Вони демонструють добірних леггорнів та італійських курочок. У брунатних плетених із лози кошиках поблискують сліпучобілі яйця. Темпераментні італійські півні надривно кукурікають, підбурювані флейтою і кларнетом. На граблях матінка Нітнагель прикріпила плакат, — витвір товаришки Данке: «Три тисячі качок без додаткових кормів. Наш внесок за рахунок прихованих резервів!» І це чистісінька правда. Якщо живої ваги качкам і бракує, то це аж ніяк не з вини пташниць.

Слідом за членами кооперативу, здіймаючи хмару піску й куряви, тупотять лісові робітники. У жінок із лісової бригади в руках кошики. А в них — лісова малина й жовті гриби — лисички. Не забувайте про дари лісу!

За «лісовиками» дрібно переступають школярі, трохи віддалік — учитель Зігель і Герта Буллерт зі своїм акордеоном.

За школярами скачуть вершники. Вони до блиску вимили своїх роботящих конячин, заплели їм хвости й кіски, прикрасили гриви й збрую квітами.

Ці вершники — діти одноосібників. І коней своїх вони повиводили із стаєнь, не спитавши дозволу в батьків. Колгосп чи кооператив — для них це не має ніякого значення. Адже не щодня бувають кінні змагання на приз. Неначе монгольський хан і повелитель орди, попереду на вороному ко-

ні — як представник одноосібного селянства — гарцює Ян Буллерт.

Музика, звуки маршу, запах сигарет, перешіптування. Кожна праця мусить винагороджуватися, хоча б і праця, вкладена в підготовку й проведення Свята врожаю, в цю процесію. Процесія проходить по всіх вуличках і провулках села, навіть далекі висілки розбуджені від сонної вересневої дрімоти рокотанням сурм.

«Дружба переможе, дружба переможе...» — співає шкільний хор. Учитель Зігель диригує. На ньому синя сорочка члена «Вільної молоді». Глянувши на цю сорочку, можна одразу здогадатися, що прасували її парубоцькі руки. Герта Буллерт, заховавшись за своїм акордеоном, вирішує подумки, що більше вона не пустить учителя Зігеля на люди в такому вигляді, але він повинен сам зробити спершу деякі кроки до цього.

Через годину врочиста процесія трохи скорочується, немовби всихає. Вересневі дні жаркі. Тільки літні пенсіонери, яких Франц Буммель посадив у бричку, запряжену арабською кобилою, не від того, щоб іще трохи покататися. Навряд чи їм пощастить удруге об'їхати все село з таким комфортом і так дешево.

Ось уже й луг. Процесія розпадається. Учасники її, як бджолиний рій, обліплюють кіоск Готгельфа Мішера з різними напоями, а діти дзвінко щебечуть біля кіоска із солодощами, де хазяйнує фройляйн Данке.

Фріді Сімсон доводиться зачекати зі своєю промовою, поки люди не заспокоять перший голод і спрагу. Що то взагалі за свято без промови, з якої можна дізнатись, для чого люди зібралися гуртом і що саме святкують?

Промова Фріди Сімсон відзначається насамперед тим, що вона довга і рясно оздоблена переконливими похвалами державному апаратові, завдяки турботам якого сільські мешканці змогли влаштувати це Свято врожаю. І, нарешті, ця велика промова містить перелік усіх більш-менш значних, як на думку Сімсон, етапів розвитку Землі — від розжареної

туманності аж до ймовірних польотів у ракеті на Місяць.

— Що я хочу цим сказати, товариші, громадяни і друзі? Я хочу цим сказати: нас закликають піднести гармонію людських стосунків на селі...

— На п'ятдесят відсотків! — вигукує хтось із вершників.

Загальний сміх. Силою придушені святкові веселощі загрожують зірвати урочисту промову бургомістра Сімсон. Бінкоп і Крюгер, як дисципліновані товариші, стоячи у затінку розлогої липи, силкуються тихим шиканням відновити спокій і тишу. Спересердя Крюгер навіть вихлюпнув на густо припорошену вересневу траву залишки пива.

— Чи можна звинувачувати людей?

Там, на сцені стоїть віджиле попівство. Ні, не за це боровся Крюгер.

— Тут потрібні свіжі сили!

45

Одного разу Бінкоп надів червону нашійну хустину. Хустина належала Еммі Дюрр. Емма відняла свою хустину. Того дня, коли Оле поїхав до міста, щоб уладнати справу про розлучення, він купив там собі нову червону хустину. Потім йому було сказано, що він уже застарий для таких хустин, і Оле заховав її від Емми за свої фахові довідники. Та нині, збираючись на Свято врожаю, він знову пов'язав хустину на шиї. Емма примружила очі й сплюнула:

— Ти що, клоун з цирку? Статечні чоловіки носять краватки! — І Емма вийняла з шафи краватку Антона. Але Оле не схотів надівати краватки. Тепер він з викликом походжає лугом, де відбувається свято. Кінчики його червоної хустини зухвало відгинаються догори, неначе маленькі ріжки. На щойно постриженій голові новий шкіряний кашкет. І суглоби в нього ще не хрустять, нівроку!

Увесь цей час він силкувався ставитися до Мертке, як до легкого весняного вітереця. Вітерець той ніжно голубить

тебе по щоках, ти радієш йому, потім він відлітає геть, і ти не біжиш за ним навздогін. Але сьогодні вранці, під час виступу поета, чари Мертке знову здолали його, як раптова недуга. І мурахи бігають у нього по спині.

На зеленім лузі височить арка. Її збито до свята з могутніх соснових стовбурів. Дівчата прикрасили ці стовбури зеленим листям і гірляндами прапорців. На перекладині висить дерев'яне барильце. Вершник може дотягтися до барильця, піднявшись на стременах, і вдарити по ньому дубцем.

Духовий оркестр грає шалений галоп. Капельмейстер дме у свій ріжок. Тромбон і кларнет трюхикають слідом за ним.

Вершники, взуті в чоботи, крейдою пишуть один одному номери на спинах святкових піджаків. Так заведено скрізь на спортивних змаганнях,— недарма ж бо вони дивляться телевізійні передачі.

Йозеф Барташ виступає як представник «Квітучого поля». Та його гнідко надто проворний: перш ніж Йозеф устиг підвестися на стременах, кінь уже промчав під аркою. І наступним трьом вершникам теж забракло спритності. Їм слід було спершу добре потренуватися, об'їздити коней.

Вже кілька тижнів Мертке почуває себе зле: вона даремно образила Бінкопа. Він нічого не знав тоді про вивезених качок. Мертке пробувала попросити в нього пробачення.

— Оле Голова, я... я...

— Вже скінчила кільцювати молодих півників і курочок?

— Ще ні.

— Будь ласка, не барись! — Підніс руку до кашкета.— Бувай здорова! — І пішов. Друга спроба, третя. Ніякого пуття,— все кінчається так само.

Сьогодні Мертке в ясно-блакитній полотняній сукенці стоїть поміж іншими дівчатами, неначе голуба квітка цикорію. В руках у неї вінок, призначений для переможця в змаганні. Мертке сплела цей вінок з Гертою Буллерт напередодні ввечері.

Мертке входить до складу святкового комітету. Засідав комітет у так званому червоному кутку кооперативу. А Мертке була на тім засіданні за господиню. Перед тим вона випрала скатертину й гардини. У сільській крамниці за свої гроші купила вази й порозставляла їх по довгому столу з букетами троянд і жоржин. Потім попросила Данке написати на стіну нове гасло: «Добрий настрій допомагає в роботі» — і повісила його над піаніно. Над тим самим піаніно, на якому колись така собі Аннгрет Гансен награвала одним пальцем любовні пісеньки.

Крім Мертке, до комітету по відзначенню Свята врожаю входять ще дружина лісничого пані Штамм, учитель Зігель, Герта Буллерт і Карле-з-Гусячим-Крилом. Карле — як представник «Вільної молоді», Герта — як представниця одноосібників.

Члени невеликого комітету вже досить тривалий час раділися, коли під вікнами раптом заторохтів мопед. То прибула з міста Фріда Сімсон. Її прибуття справляє надзвичайно сильне враження. На ній захисний шолом і мотоциклетні окуляри. Густо вкритий порохом портфель летить на чисту випрану скатертину. Фріда запалює сигарету. Обминувши своєю увагою голову комітету — пані Штамм,— вона бере собі слово:

— Дозвольте мені викласти принципи міркування з приводу основних настанов щодо порядку проведення Свята врожаю.

Карле-з-Гусячим-Крилом штовхнув Герту ліктем в хуленький бік:

— Ой!

Фріда опустила мотоциклетні окуляри й скинула захисний шолом.

— Прошу поставитись до цього серйозно!

Перша, найголовніша настанова щодо порядку проведення Свята врожаю — це гармонія і єдність усіх прошарків села за всяку ціну. Одноосібний елемент повинен з допомогою цієї гармонії, при ґрунтовно продуманому порядку

проведення Свята врожаю, відчуті себе начебто втягнутим до кооперативу.

Фрідин погляд спиняється на новому гаслі над піаніно.

— Хто придумав це слиняве гасло?

Мертке піднесла руку — як школярка в класі.

Фріда вийняла чорний записник і зробила в ньому якісь помітки: прояви об'єктивізму у майбутнього кандидата в члени партії.

— Ви дозволите мені продовжувати?

— Дозволю,— розгублено промимрила Мертке.

Фріда записала ще щось.

— Отже, ви дозволяєте мені перейти до подальших настанов...

— Дозволяємо.— Це каже Карле-з-Гусячим-Крилом.

Фріда випустила хмару диму, але записувати на цей раз нічого не стала. На Карле, як на одноосібний елемент, її влада не поширювалась.

Подальші настанови, викладені бургомістром, були надзвичайно принципіві.

— Необхідно підкреслити... питання стоїть саме так...— і, коли її промова підійшла до кінця, ніхто вже не знав до пуття, як треба відзначати Свято врожаю. Не могла ж Фріда, відповідальний керівний працівник, розмінюватись на якісь там другорядні дрібниці. А про різні там танці-шманці та всілякі дурниці і змагання, про оздоблення села нехай подбає комітет, але, звичайно, в рамках *принципових настанов*. Розробка програми свята повинна не пізніше ніж післязавтра опівдні лежати на письмовому столі у Фріди на предмет її розгляду та остаточного затвердження. Відповідають за це Мертке і Карле.

Фріда насуває на голову захисний шолом. Їй треба поспішати, завжди поспішати, бо справам немає кінця-краю...

— Ось так вона спаскудила нам усю роботу в Спілці вільної молоді,— каже Карле-з-Гусячим-Крилом.

— Це дуже цікаво й повчально,— подає голос учитель Зігель.— Вона говорить, говорить і не дає нікому й рота

розкрити. Є в ній якась магічна сила, але, звичайно, не сила чар жіночої особистості, з вашого дозволу.

Члени святкового комітету радяться, вносять різні пропозиції. Учитель Зігель, приміром, пропонує влаштувати наукову вікторину з невеличкими преміями, на тему: «Що старіше — Земля чи Місяць?» і таке інше.

— Шикарний тест! — Карле-з-Гусячим-Крилом розбирається в найсучасніших модах.

Учитель Зігель заперече:

— Чому неодмінно тест і різні лото-тото? Ідеологічне співіснування в мові.

А втім, звідки сучасна молодь може засвоювати мовні багатства, коли наші редактори, журналісти в газетах і журналах публікують різні низькопробні романи жахів, дешеві детективи і, за всяку ціну силкуючись не відставати від моди Заходу, пишуть на західний лад «фурор» і «бестселлер». Ну, що це, скажіть, за заголовок: «Очистив поле від бур'янів». Хто очистив? Чому пропущено підмет? Що це — західний модерн? Чи просто дурість, безграмотність... Або таке: «Неодружений Ганс Баум (28) минулої ночі... піднявся...» Як накажете це розуміти? Чи то цей чоловік має двадцять вісім зубів, чи то він дожив до двадцяти восьми років, а зостався дурнем?

Карле-з-Гусячим-Крилом перепиняє вчителя Зігеля. Усе це, можливо, й правда, але в них зараз засідання святкового комітету, а не лекція з рідної мови.

— Ближче до порядку денного! — І Карле пропонує змагання вершників з барильцем.

46

Змагання вершників у розпалі. Ось трюхикає верхи на коні Вільм Гольтен. Він теж представник кооперативу. Його гніда бранденбурзька кобилка, яка стояла колись у стайні Бінкопа, якраз перед аркою піднімається дибки, і Вільм

Гольтен летить сторч головою на траву. А кобилка подається прямісінько до Мертке. Її привабив вінок, приготований для переможця. Вона викушує з нього червону айстру і з апетитом хрумає. Дівчата верещать і кидаються навтіки — хто куди. Ні, видно, Вільм Гольтен так і не доб'ється пальми.

Гладкий Серно підходить до сільських парубків, котрі з'юрилися біля шинквасу:

— Усім по два кухлі пива! — Він цокається з молодими вершниками. — За вашу перемогу! За нашу перемогу!

Карле-з-Гусячим-Крилом відвертається. Він не одноосібник, він працює в МТС, а чалу кобилу вивів із стайні потай від батька. Ось він відважно скаче під аркою і, замахнувшись дубцем, б'є по барильцю. Гримить туш:

— Бум! Бум! Бум!

Барильце розгойдується. Мертке плече в долоні. Оле споглядає крони лип.

Довгоногий вороний кінь Яна Буллера так блискавично пролітає під аркою, наче поспішає до себе на стайню. Бум! Падає додолу перша клепка з барильця. Герта на своєму акордеоні грає туш і на честь батька.

З протилежного боку луку поспішає Карл Крюгер. Він підбігає до Бінкопа й тягне його за собою:

— Наших б'ють. Нам потрібне підкріплення. Ех, Бінкоп, якби я був такий молодий, як ти!..

У душі Оле заговорило честолюбство.

— Ану, приведіть мені коня!

Франц Буммель тільки на це й чекав.

— Бери мою кобилу. Зараз ми їм покажемо, що таке справжній кінь.

І Оле одним махом злітає на Буммелеву арабську чистокровку. Кобила нашорошує вуха, скошує назад очі, оцінюючи вершника. Буммель біжить поряд.

— Поговори з нею, як з коханою жінкою, і вона понесе тебе, куди схочеш!

Кобила несе Бінкопа навколо площі. Оле забув про свято, забув про Крюгера, про Мертке. Над ним висока блакить

вересневого неба. Летять журавлі. Оле мчить у босоноге своє дитинство, він знову малий пастушок.

Та в цю мить він помічає Буллерта. Вони мовчки скачуть пліч-о-пліч. Погляди їхні схрещуються, як дві гострі шаблі. Ну, постривай, братику, постривай! Колись же ми разом скакали на одному коні.

Оле скаче за пожежну повітку. Там він дає кобилі пожирувати й звикнути до вершника. У Карла Крюгера очі стали завбільшки з блюдце, вони так і нишпорять навколо, шукаючи Оле. Невже Бінкоп дав дьору? А під аркою тим часом лунає удар за ударом. І клепки падають, як переспілі яблука, на землю. Серно верещить від шинквасу:

— Ану покажіть їм, покажіть!

Ян Буллерт скаче втретє. Його кінь форкає. Під барильцем кінь теж рвучко закидає голову назад, ніби хоче вихопити клепку зубами. Удар, бум-бум! Ще дві клепки падають на траву. Дно барильця хитається. Його тримає єдина остання клепка.

Залишається найважче. Троє вершників один за одним марно б'ють по денцю барильця. І в цю мить підлітає Бінкоп. Чоло його вкрите потом, а кобила — спокійна. У його розпорядженні три спроби.

Гладкий Серно частує музик пивом. Духовий оркестр грає «Голубих драгунів». Бінкоп зістрибує з сідла.

— Що сталося?

— Під такі розбійницькі пісні я змагатись не буду!

Карл Крюгер затикає кулаком найближчий до нього ріжок.

— Тепер вам ясно?

Музики на ходу «перебудовуються» й починають грати «Галоп ліхтарника». Бінкоп незворушно проскакує під аркою, навіть не ворухнувши рукою. Сміх. Розчарування.

— Бінкоп, що з тобою?

— Я випробовую кобилу.

— Він випробовує кобилу!..

Ось уже друга спроба. Перед аркою Оле випускає з рук

поводи і пришпорює кобилу. Кобила пролітає під аркою. Удару знову не чути.

Дівчата репетують. Парубки свистять, а Мертке вся тремтить. А від шинквасу лунає голос Серно:

— Партзмагання!

Третя спроба. Кобила скаче все стрімкіше. Вільно звисає повіддя. І раптом — геп! — Оле злітає на сідло і навстоячки мчить під аркою.

— Іван! — горлає Серно.— Іван, хі-хі!

Оле змахує дубцем. Ну й удар! Остання клепка з гуркотом розлітається на друзки. Денце барильця летить у траву. Франц Буммель вибігає на поле з криком:

— Кобилко, кобилюнько моя, ми перемогли!

Крики захвату, оплески. Мертке біжить до Оле з вінком:

— Просто не віряться!

Вінкоп недбало приймає з рук дівчини вінок і вішає його на голову змиленій кобилі.

— Я тільки хотів перевірити, старий я чи ще ні.

Розчарована Мертке смикає свою блискучу золоту косу. А далі що? Крики ура і веселий гомін. Свято триває...

47

Тільки у вересні так буває: слідом за осіннім днем надходить весняна ніч. Пихкаючи, дріботять по садах їжаки, у лісі на галявині голосить сич.

Тупотять чоботи, шурхотять вихідні черевички, виспіває кларнет у танцювальному залі. З-поза лісу визирає місяць уповні, наче холодне лице усміненого мудреця.

Якби сторонній чоловік зазирнув до танцювального залу, то, напевно, відчув би себе як городянин, що заглянув до бджолиного вулика. Але місцеві люди дивляться досвідченим оком пасічника: усе гаразд.

Надвечір танцювальний майданчик цілком належить молоді. Старим треба спершу підкріпитися, змастити суглоби.

Люди з «Квітучого поля» пригощаються в окремому приміщенні, найнятому на цей вечір. Одноосібники заволоділи шинком, а перекинчики раз у раз сновігають через лінію фронту і всюди збирають данину з дармового пива й горілки. Висунута Фрідою Сімсон ідея сільської гармонії панує тільки на танцювальному майданчику.

Георг Шабер, сільський циркульник, узяв на себе обов'язки кельнера. Його ретельність безпосередньо залежить від суми сподіваних «чайових». Осквернителі меж із кооперативу Бінкопа для нього відвідувачі другого гатунку. Сміх, та й годі: вони сидять і сперечаються, чи можна оплатити ковбасу, лимонад, пиво і горілку з культфонду чи не можна.

— Антон цього ніколи не допустив би. Антон боровся за справжню культуру! — А з якої речі, справді, Еммі Дюрр мовчати? Узимку вона збирається поїхати на курси агрономів. — Це ж нікуди не годиться, якщо ви проп'єте гроші на культуру. Нехай кожен сам потрясе гаманцем, як хоче пиячити. Хіба ми не півмільйонери!

Голосують. Проти — один голос. Це Мампе Сіромаха.

Мампе йде геть, сердито лаючись собі під ніс. Оця ще вічна політика і голосування! Тепер уже навіть випивку затверджують більшістю голосів!

Мампе Сіромаха рознюхує, що робиться в шинку. Там пахне давнім часом: гладкий Серно регоче з присвистом і ляскає себе раз у раз по стегнах. Давненько вже він так не веселився, — ще відтоді, коли йому вдалося вигідно продати на м'ясо трьох корів.

— Брати по плугу і ріллі, хі-хі-хі, доля має в своєму лантусі ще чимало несподіванок! Дехто ще вилупить очі! То вип'ємо ж з такої нагоди, перешилимо по однеденькій!

З дому Серно приніс прецікаву річ: скляний чобіт сорок п'ятого розміру. Цей чобіт Серно велить наповнити ущерть пивом. На скляній халяві видно якийсь напис. Та селяни не звертають на нього уваги. Серно гучно регоче, коли до чобота підходить Буллерт і вголос читає напис: «Королю урожаю Серно. Спілка молодих землеробів. 1923».

Буллерт відмовляється пити з такого чобота. Він передає його далі по колу, а сам підходить до шинквасу.

— Хо-хо-хо! — регоче Серно.— Чи ви бачили де такого йолопа? Йому скрізь ввижаються гітлерівські чоботи.

Помахом руки Серно кличе Мампе Сіромаху, який никає поблизу.

— Підходь сюди, вільний селянине і Бінкопів попихачу, зроби нам таку ласку, випий разом із нами!

Одноосібне пиво не пахне. Мампе хапається за чобіт. Серно видає чобіт у нього з рук. Ах, ах, боже мій, на пиві вже осіла піна. Серно не може ображати свого гостя. Він набирає повний рот пива і випльовує його назад у чобіт. Поверхня пива прикрасилася водянистою піною.

— Ось тепер бери й пий, товаришу колгоспник!

Мампе Сіромаха вихлюпує вміст чобота в одутлу піку Серно. А чобіт шпурляє йому під ноги. Дзвенять скалки.

— Хапайте його! — горлає Серно.

Але ніхто не рушає з місця. Не слід було надто натягувати тятиву. Ось він сидить, король урожаю випуску двадцять третього року, король, вимочений у пиві зсередини і зверху. Він відпльовується, обтрушується і вже не сміється.

Мампе Сіромаха біжить прямісінько до свого ангела-хранителя Германа Вейхельта. Герман сьогодні у своєму святковому костюмі. Боже чадо, Мертке, випрасувала його. На вилозі піджака поблискують серп і молот.

Герман купує для Мампе дві пляшки церковного вина. Хіба ж спаситель на весільному бенкеті у Кані Галілейській не пригостив усіх вином?

У залі під густою хмарою тютюнового диму обливаються потом танцюристи. Герта Буллерт дивиться на вчителя Зігеля, мов на господу бога. Вона така щаслива: виявляється, що й учитель Зігель теж не визнає нового модного танцю, що зветься швінг. Зігель взагалі людина з принципами і тому танцює всі танці у ритмі танго.

Майже щоразу, коли починається новий танець, у тісному колі танцюристів поблискує коса Мертке. За все своє недовге

життя вона ще зроду стільки не танцювала, як тут, цього святкового вечора. Її навперобій запрошують до танцю то Карле-з-Гусячим-Крилом, то Вільм Гольтен.

Мертке привітна зі своїми партнерами. Її маленькі мишачі вушка так і палають. Та коли Карле зауважує, що краще було б вийти й подихати свіжим повітрям, Мертке каже, що це не модно. Свіжим повітрям вона й так дихає щодня. На небі зараз сяє місяць уповні, це для неї теж не новина, вона не раз милувалася ним. До того ж її вже запрошено на п'ять танців наперед.

Карле-з-Гусячим-Крилом проводить рукою по своїй новій зачісці — стрижці бритвою. Чи не Вільму Гольтену, бува, обіцяла вже пальму ця пташина повелителька?

Крюгер і Бінкоп сидять в кутку кімнати. Вони не помилилися в своїх передобідніх прогнозах: за трьох новачків для «Квітучого поля» вони можуть поручитися. Це троє статечних господарів: Купке, Метке і Кальц. Для Бінкопа найбільше важать Купке і Метке. Вони його сусіди: їхні приозерні лугові ділянки — зовсім поряд. І на їхніх ділянках теж є мергель. А думка про необхідність розробки мергелевих покладів дедалі більше оволодіває діяльною натурою Бінкопа. Тепер є можливість розпочати цю справу на широку ногу. Ось викопують вони картоплю, він, Оле, сам роздобуде екскаватор, бо на Вуншгетроя, видно, розраховувати нема чого.

Крюгер частує нових кандидатів горілкою і пивом. Шкода, що Бінкоп не п'є так, як годилося б. Щохвилини він схоплюється з місця й біжить у зал. Що там витворює Гольтен? Де пропадає пташниця? Хіба для членів кооперативу місце не отут, не в цій кімнаті?

Крюгер знову нагадує Бінкопу про випивку:

— Та дай ти спокій молоді! Хіба ти сам не був колись молодим?

Не дуже втішне нагадування для Оле. Ач, як скакати верхи й вигравати приз, то він був сьогодні молодий, а тут...

Ну, що ж, може, це й так, але тут ідеться про інше,—

про людські душі! Тобто про поповнення кооперативу!

Сурмач у залі грає туш: білий танець — запрошують дами.

Хлопці напружено вступилися в свої кухлі з пивом. Цей танець покаже, який хлопець і яка дівчина разом підуть з вечора додому.

Заграла музика. Дівчата йдуть запрошувати кавалерів. Вільм Гольтен шкодує, що він не вдався трохи вищим на зріст. Тоді Мертке скоріше вгледіла б його в юрбі чоловіків.

Крюгер підштовхує Бінкопа:

— Тебе запрошують.

Мертке в ясно-блакитній сукенці стоїть перед Бінкопом. Зашпортуючись, виходить Оле з довгої зими. Серед осені потрапляє прямисінько в весну. Розтанув сніг. Пташки щечуть. Струмки лугам нашіптують казки...

48

Вже майже десята година вечора. Рибалка Анкен входить до шинку. Рукави його святкового піджака мокрі. Він встиг збігати й перевірити свої верші.

— Гей, гей! — вітають його селяни-одноосібники.

Анкен привів із собою двох дам. Перша — його власна дружина. У неї гостренький, до всього цікавий носик, таким можна свердлити дірки в паркані, як запевняє Мампе Сіромаха. У другої дами, яка тримається трохи віддалік, губи нафарбовані фіолетовою помадою. Вона з голови до стегон огорнута в якусь синю хламиду.

Піджак Серно тим часом уже встиг висохнути. І дух його піднісся. Він тягне до себе модно вбрану незнайомку, як баран, розштовхавши дорогою трьох чоловіків.

— Пропустить даму!

Серно схильний до ніжних загравань. Адже вдома в нього сама кощава побожність.

— Сідай біля мене, дитя з далеких країв!

Дама, усміхаючись, сідає до столика Серно.

Заклавши два пальці в рота, Серно свистом кличе Шабера. Шабер не відгукується. За двадцять марок чайових Бінкоп найняв його обслуговувати членів кооперативу. Серно киває Мішеру:

— Два пива! — А для дам він замовляє майберзьке яблучне вино по дві марки п'ятдесят пфенігів за пляшку.

У залі танцюристи протирають підосви. Тепер танцює вже й старше покоління. Гульда Трампель тягне чоловіка від шинквасу:

— Евальде!

— Чого тобі?

— Ходімо танцювати!

— Кахи-кахи, ходімо, тільки не стрибай так!

— Не хочеш?

— Кахи-кахи, іду, іду вже!

Софі Буммель притупує, плече в долоні й сміється. А чом би їй і не посміятися! Зуби у неї тепер уже є. А Франц Буммель ущерть наповнений яблучним вином. Він поплескує свою жінку, як коня по крупі.

— Молодчина, моя кобилка, молодчина! Ми виграли!

Герта Буллерт ніжно тупиться до пом'ятої сорочки Зігеля. І побожно слухає його, бо Зігель читає лекцію:

— Танці — це культ. Це цікаво і повчально! У первісних народів танець — це якоюсь мірою перший крок до розмноження.

Герта почуває себе щасливою:

— Ах, як чудово, коли так багато знаєш!..

Мампе Сіромаха допиває вже третю пляшку вина. Та й Герман Вейхельт чогось почав похитуватися в такт музики.

— А Ісус Христос танцював у Кані Галілейській?

— Було таке діло, але тільки вальс.— Мампе вичитав це в якійсь масонській брошурці.

Герман запрошує пані Штамм, лісничиху. Вона — більше ніж мадонна. Ця зачіска і ця мила, невинна усмішка!

Та найщасливіша з усіх третя пара — Оле і Мертке.

Вони танцюють разом уже десятий танець. Не кажучи одне одному ані слова. Та й про що тут говорити? Мертке вибрала Оле. Цими танцями вони розтоптують останні сумніви. Вони потискують одне одному руки і цим потиском висловлюють усе, що відчували і що відчують зараз:

«Я даремно образила тебе».

«Я не пам'ятаю образи».

«Це було влітку».

«І нині — літо».

«Який ти молодий, ти молодший за всіх».

«Яка ти прекрасна, ти краща за всіх...»

Готгельф Мішер тягне до сцени пиво і горілку. Нехай і музиканти трохи хильнуть. Сурмач виконує туш. Далі — вальс на замовлення.

— Спеціальний танець на честь того, хто підносить щедрою рукою!

Підносить Серно.

Молодь стає в коло. Плеще в долоні, пітніє, тупає ногами й пританцьовує. Оле і Мертке відходять від гурту. Нехай усі, у кого є бажання, вшановують Серно. Бінкоп такого бажання не має.

І ось у залі з'являється гладкий Серно. Він роздягнув піджак. На руці в нього повисла незнайома дама: черевички на шпильках, панчохи без швів, синя сукня з глибоким ви́котом на спині. Підсинене волосся скидається на ви́линялу сорочку. Музики піднесли вгору сурми. Серно зі своєю дамою виходить у коло танцюючих. Він танцює вальс — тур наліво, наліво, наліво...

На виголеному черепі Бінкопа поблискують крапельки поту. Усмішка збігає з його обличчя. Він стоїть і не зводить очей із жінки в синьому... Де він бачив цю спину?.. Ці ледь-ледь розвернуті назовні ноги?..

По залу пролітає притишений гомін. Легким вітерцем перебігає із уст в уста одне ім'я. Сотні поглядів спрямовані на Бінкопа. Це його дружина танцює вальс. Все тіло Бінкопа тремтить, немов у лихоманці.

Аннгрет бачить, що Оле стоїть поруч із Мертке. Покинувши Серно, вона прямує до Оле.

— Ні, ні! — кричить Бінкоп.

По залу йде, наближається до нього на високих шпильках його колишне життя.

Оле нахиляється до Мертке й міцно її обнімає. «Рятуй мене, Мертке, рятуй!»

49

Аннгрет прибула до села за два дні до Свята врожаю. Брат зустрів її в рибальському будиночку поміж двох озер.

— Що привело тебе сюди, люба сестроне?

Сестра приїхала в зв'язку із судовим процесом.

Аннгрет привезла дітям гостинців — банани. Жовті, нудотно-солодкі заокеанські сардельки. Братові привезла західні сигари, чорні, як кров'яна ковбаса, в сріблястих обгортках: з тропіками, з пустелею, з джунглями.

Дружина Анкена дістала в подарунок маленьку коробочку, яскраву, як павич іззовні, дорожку за золото всередині. Господиня зірвала кришку.

— Ах, ка-ава! Кава є й у нас, — розчаровано мовила вона.

Аннгрет — ображено:

— Ти помиляєшся. Це екстра-кава. Кава, яка діє по-західному: не тільки на голову, але й на душу. Незабутні відчуття!..

Аннгрет снувала по хаті й по садку. Ах, які низенькі кімнати! Які голі дерева! Вона звикла до інших садів, де повно трави.

— А коли трава виростала надто висока, мені веліли її підрізати.

— То, виходить, ти була там служницею?

— Я підрізала траву електрикою, звісно. А потім викидала.

— Що викидала — сіно?

— Там сіно не потрібне.

Дивно: брат її ніколи до такого не звик би.

Перший день минув у розмовах і вихвалянні. Увечері Аннгрет іде до Серно — треба переказати йому вітання від Рамша.

— Від Рамша?

— Він скоро повернеться.

Така, мовляв, заокеанська вказівка. Міжконтинентальні рішення.

— А більше він нічого не переказував, цей дурисвіт?..

Потім настало Свято врожаю. Аннгрет пішла з братом на танці. Треба ж показати себе людям...

Минув місяць. Аннгрет знічев'я никала по селу, завжди по-святковому вбрана, м'які руки намащені пахучим кремом.

— А тобі не пора повертатися? — стурбовано питав рибалка Анкен.

Ні, Аннгрет вирішила ще трохи затриматися.

Брат Аннгрет побоювався ускладнень. Держава пильно стежить за різними підозрілими західними особами:

— Ти повинна вже виїхати!

Аннгрет не виїжджала. Увечері вона навіть пішла на село до Серно. Аннгрет забула передати йому ще дещо від Рамша під час першої зустрічі. І вона почала відраховувати перед враженням Серно кредитки.

— Це за машину, ти ж знаєш.

Рамш місця собі не знаходив за *залізною завісою*, коли дізнався, що у Серно конфіскували машину. Нехай це буде відшкодуванням збитків.

Серно знову мало не повернувся в лоно боже.

— Люди добрі, є ще на світі брати по Христу!

Година була пізня. Коцава дружина Серно позіхала, широко роззявляючи рота,— давно час уже лягати. Та чи годиться їй залишати чоловіка на самоті з цією гостею? Аннгрет чомусь раз у раз підморгує. А Серно вже вийшов з-під божої опіки.

— Ах, Захід, Захід! Адже й там люди по-різному живуть! Аннгрет, видно, має щось на думці.

— Ну, кажи вже, чого ти хочеш?

У брата їй тісно,— у нього жінка, діти, і рибою смердить... Серно обмацує гроші в кишені. Гаразд, нехай Аннгрет поживе у них...

Фріда Сімсон викликала Аннгрет до себе.

— У тебе термін візи ще не скінчився?

— Ще ні.

А взагалі, чи не хоче Фріда хоч трошечки її вислухати? І Аннгрет розповідає довгу зворушливу історію, просякнуту слізьми, оздоблену почуттями. Вона робить Фріду повірницею своїх інтимних таємниць.

— Secret ¹, звичайно!

Фріда обіцяє мовчати. Вона курить від хвилювання сигарету за сигаретою. Аннгрет була під хибним ідеологічним натиском. Тепер з цим покінчено...

Аннгрет походить по селу в сліпучому західному ореолі. Охоче заводить розмови з місцевими пліткарками й залюбки відповідає на всі їхні розпитування.

Потім вона йде з візитом до родини Тімпе. Не лякайтесь, мої дорогі, Аннгрет привели сюди спогади. Адже колись вона жила в цьому домі.

Аннгрет обдаровує дітей Тімпе:

— Жаль, жаль,— цукерки тутешнього походження! — Не могла ж Аннгрет цілими центнерами везти через кордон західні солодоші.

Вона переходить з кімнати до кімнати.

— Ось тут стояв мій буфет. А он там — піаніно. До речі, а де воно зараз?

Вона палить з Тімпе американські сигарети. Це остання пачка з її запасів. Недовірливість Тімпе розвіюється разом з голубим димком сигарети.

¹ Секрет (англ.).

- А як живуть скотарі на Заході?
- Як у раю! У корів вим'я до землі.
- А оплата яка: погодинна чи участь у прибутках?

Аннгрет не розгублюється:

- Шість марок за годину.
- А з житлом як?
- З ванною і ватерклозетом.

І Аннгрет іде далі. Розфарбована, напахчена. Тімпе від неї в захваті.

— Розкішна жіночка! Нічого дивного, що вона покинула цього бугая Бінкопа!

Якось Серно несподівано питає Аннгрет:

— А як ся має Рамш? Щось не видно, щоб він тобі писав.

Але тепер Аннгрет не потребує вже для брехливих вигадок ніякого приводу. Одна брехня тягне за собою іншу. Листи від Рамша? Такої умови у них і не було. У неї тут свої власні справи. Рамш не буде її компрометувати. *Gentlemanlike*¹.

50

Коли Бінкопова дружина подалася слідом за Рамшем на Захід, вона пересвідчилася, що справи в нього вже йдуть там непогано — йшлося про різні комерційні операції — без крамниці, контори, без лісопильні! Ділові зустрічі в маленьких кав'ярнях і пивничках. Папери в портфелях яєчно-жовтого кольору. Відкрита і таємна участь у різних комерційних підприємствах.

Рамш зустрів Аннгрет без особливої радості:

— Хеллоу, Аннгрет. I am glad.²

¹ Як джентельмен (англ.).

² Я радий (англ.).

Інтимна близькість була без особливої жаги, без присягань і любовного захвату. Узяв він і її гроші — гроші із «загубленої» ощадної книжки Бінкопа.

Оселилася Аннгрет у готелі. Її готівка швидко танула.

— Тобі треба підшукати якийсь джоб,— сказав Рамш.

— «Джоб»? А що це таке?

— Просто робота.

І Аннгрет знайшла для себе селянську роботу. До іншої вона не звикла. Отож вона полола бур'яни у садівництвах. (А був же такий час, коли Софі Буммель полола для Аннгрет). Вона поливала грядки, збирала овочі. І наймала собі куток у хазяїв.

Хіба ж про це вона мріяла? Рамш навідувався до неї не час-то — справи, справи! Якось вона сама прийшла до нього в неділю. Він лежав на канапі, оповитий густою хмарою горілчаного перегару. Лоб недоучки-медика наштовхнувся на стіну неудач, і нині Рамш повертався думками в минуле.

— Скажи-но, скільки корів стояло у мене в хліві?

— П'ятнадцять, а то й двадцять.— Аннгрет припали до душі ці розмови про рідні місця.

— А цей червоний Дюрр — як він загинув?

Аннгрет мовчала.

Рамш зіскочив з канапи.

— А чи можеш ти поручитися, що я не прогавлю головний бізнес мого життя?

Аннгрет думала зовсім про інше:

— Пригадую, скрізь лежав глибокий сніг, і я поїхала до тебе на саях. А мій чоловік лежав хворий...

Рамш зареготав, як божевільний.

— Так-так, це вийшло непогано, хай йому чорт!

Ох, ця західна країна чудес! Усі люди тут — мисливці, ловці. Усі женуться за щастям. Юліан теж знайшов таки свій великий бізнес, схопився за нього обіруч. Цей бізнес звався «хула-хуп». Така собі кругленька річ, дитячий обруч із пластмаси. У нього залізають і, непристойно підштовхнувши його животом, примушують обертатися. Машинне вироб-

ництво. Рамш — спершу таємний, а далі й офіційний компаньйон. «Хула-хуп — твій порятунок. Їж досхочу — однаково будеш струнким! Рекомендуємо хула-хуп тим, хто схильний до ожиріння. Потіш свою печінку! Хула-хуп збереже тобі струнку постать!» Давня любов Рамша до медицини знову ожила в цих проспектах. Діло пішло непогано. Хай живе медицина!

В серці Аннгрет зажеврила нова надія. Прокинулась у ній ошадлива селянка. Вона зажадала, щоб Рамш повернув їй гроші, які вона позичила йому. Рамш розлютився: до чого ці дріб'язкові рахунки?! Гроші плодючі, як миші. Невже краще було б, якби вони погнили в панчосі Аннгрет?

Мало не за одну ніч виросла гарна вілла. Автомобіль, і шофер, і куховарка. Це для солідності. Юліан очолює генеральний наступ хула-хупів. Філіал у Західному Берліні. Натиск хула-хупів на зону. Про животи й печінку вже ані слова.

«Уперед, до прогресу! Хула-хуп — новий вид масового спорту!..»

Та Аннгрет була непохитною. Якщо вже для кохання зовсім не лишається часу, то поверни її гроші! Рамш милостиво прийняв її до себе. Він широко розкрив перед нею всю розкіш вискочки.

— Ось на що пішли твої гроші!

Ну, що ж, тепер Аннгрет переконалася, що він говорив правду; вона бачить все це на власні очі: біла вілла, дзеркальні стіни, гіпсовий Гете; у садку — квіти, штучне дощування. Гараж із пандусом і рашпер під деревами.

Чого ж іще треба цій Аннгрет? Це ви зопалу питаєте, недогадливі люди! Дарма, що в неї був тепер домашній бар, пральна машина, Аннгрет так і зосталася наймичкою. Рамш дуже рідко бував удома: справи, справи! Бути комерсантом — це означає створювати потреби. Зона начебто кліюнула. Хула-хуп — політична зброя.

Ну, а коли Юліан все-таки повертався додому, чим тоді була для нього Аннгрет? Гіпсовою господинею дому, як Гете

в садку. Молоді дами подовгу затримувались у салоні Рамша. Він пояснив їй, що це — манекенниці, які популяризують хула-хуп. Секс допомагає завойовувати нові верстви клієнтів. Дами крутили хула-обручі навколо оголених талій. Юліан оцінював їхні фігури, шик і привабливість.

Аннгрет зробила останню спробу. Вона купила золоті обручки. Юліан неухважно глянув на ті обручки: хула-хуп для пальців? Ну, ні, never ¹, від цього тхне весіллям і східними звичаями. А вільна людина вільного світу воліє жити на волі, розкуто.

— We live in western and modern times! ²

— Говори по-німецькому, мерзотник! — Ще раз ожила в Аннгрет горда донька рибалки.

Рубці студентських років перекошилися в посмішці:

— Між іншим, у тебе ж є законний чоловік у зоні.

І Аннгрет лишилася ні з чим. Вона зненавиділа оті різнокольорові обручі хула-хупи. Її починало нудити, коли вона бачила їх.

Саме тоді й надійшов офіційний лист від Бінкопового адвоката. Аннгрет кілька разів перечитала його — не без таємного смутку. Пригадалось їй Коров'яче озеро, заляте сонцем озеро в лісі.

51

Середина листопада. Туманні світанки вже таять у собі тихе передчуття сірих приморозків. До полудня тьмяні краплі звисають з оголеного гілля. Журавлі відлетіли у вирій. Летять над туманними озерами й лебеді. Зграї диких качок гелгочуть серед сухого очерету.

А для Бінкопа тепер весна. Запізніла весна. Серце так і калатає в грудях. Його підганяє жадоба дій. Ніч після Свята

¹ Ніколи (англ.).

² Ми живемо на західний лад і по-сучасному! (Англ.)

урожаю відродила його: мало не сімдесят поцілунків у вересневому лісі. Давно забуті радощі — лагідні дівочі руки. Неначе вихор, теплий і пустотливий, закружляло його кохання. Ожили завмерлі бажання. Змінений до невпізнанності Бінкоп тримається на людях спокійно і з повним самовладанням, але в ньому нестримно буяє радість, як за часів юнацтва.

У жовтні Оле якось зустрів на вулиці Аннгрет. Він почував себе невразливим і не звернув з дороги.

Аннгрет стояла на височенних шпильках серед опалого листя, піднесена над болотом й гнилизною сільської вулиці. Орхідея серед сільських ромашок. Струснувши підсиненим волоссям і змахнувши синьо підфарбованими віями, глянула вона на Оле. І підморгнула правим оком. Ну точнісінько так, як це роблять у місті. Підморгування мало, мабуть, означати: «Ми, здається, знайомі?»

Оле не розгубився.

— Добрий день,— привітався він.

— Сервус,— озвалася Аннгрет.— Мене цікавить ось що: як ти до цього ставишся?

Оле не зрозумів, про що вона говорить.

— А хіба твій адвокат не повідомив тебе? — І Аннгрет ще раз підморгнула йому.

— На все добре,— сказав Оле і пішов далі.

— Адью,— сказала Аннгрет.

Бінкоп поїхав до адвоката.

— Ну, як діла?

А ось як: Аннгрет не дає згоди на розлучення.

Бінкоп сприйняв цю звістку спокійно. Він навіть не засмутився. Він засміявся, велика дитина. Учора ввечері він почув неймовірно важливу новину. Вони сиділи в кімнатці Мертке, в домі Нітнагелів, і говорили про телят, про курчат, про майбутню весну. Мертке раптом усміхнулася не знати чого й сказала:

— А що буде з нашим з тобою курчатком?

Оле просто очманів від радості.

— Невже це правда? — і Оле помчав геть.

Він не міг всидіти на місці. Але не заходився зразу плести, як колись, колисочку для немовляти. Тепер увесь світ був колискою. І Бінкоп поводився так, ніби він мусив не пізніше ніж до літа весь його перебудувати — для свого сина.

Саме на ту пору й прибули до «Квітучого поля» шведські корови. Після того як зібрали урожай, Бінкоп розпорядився вигнати їх на пасовища. Корми, що їх пообіцяли йому в районному управлінні, так і не надійшли. Бінкопове недовір'я день у день зростало. Він порадився з членами правління — Еммою, Крюгером і Лібшером. Маленька Емма застерігала їх:

— Не покладайтесь на обіцянки начальства!

Карл Крюгер погодився з цим:

— Скликайте геть усіх! Треба уникнути найгіршого! За всяку ціну врятуймо худобу «Квітучого поля» від голодної смерті.

Вони збільшили вдвічі посівну площу, засіяли її солодким люпином і соняшниками. Неначе на замовлення, почалися такі потрібні їм пізні дощі. Дружно потяглися із землі паростки. Але у вересні дощів не було зовсім. Золота осінь. Золота, тільки не для «Квітучого поля». Люди з тривогою поглядали на рідкуваті вруна. Людство вже навчилося досліджувати далекі зорі, а от прогноз погоди аж ніяк не досконалий.

Так, посіви по стерні вродили не густо. Радіти не було з чого. Довелося якось викручуватись, використовувати кожен травинку. Сяк-так створили якийсь заслін проти голоду. А що буде, як Вуншгетрой підведе їх, не дотримає слова? З колишньої садиби Рамша Бінкоп наказав вивезти старий напіврозвалений хлів. Він гарячково об'їжджав увесь район, роздобуваючи вапно й цемент. Келле та його бригаді мулярів доручено було розширити кооперативний корівник.

Уже було розчищено будівельний майданчик, але рай-

онний відділ не затвердив проекту. Бінкоп помчав до міста:

— Чого ви зволікаєте? Осінь на порозі! Треба поспішати з корівником!

— А вам не потрібен корівник.

— Це ж хто так вирішив за нас?

— Краусгар.

Бінкоп вдирається до кабінету Краусгара:

— Ти чого лізеш не в своє діло?

Краусгар — з висоти свого трону:

— У вас є відкритий корівник.

— Виходить, треба залишити дорогу племінну худобу на морозі, просто неба?

— Це не твоє діло, нема чого повчати державу.

Бінкоп проковтнув відповідь, що мало не злетіла з язика, й подався геть.

Повернувшись додому, він порадився з бригадиром мулярів Келле. Удвох вони склали план. І одразу почали будівництво. Адже пропало вже стільки сонячних днів!

Тепер Бінкоп власноручно подає мулярам на риштування будівельний матеріал. Радість його прагне виходу.

А Мертке? Чи ви коли-небудь бачили її такою, як тепер, товариші? Вона не ходить, а ніби літає по стежках і дорогах. І, як завжди, привітна з усіма. Вона готує свій пташиний двір до зими, зашпаклює кожну щілинку, крізь яку міг би ненароком залетіти вітерець. Вона змішує корм і сама його куштує, додає туди моркви. Їй щастить і в похмурі сірі дні пізньої осені виманювати у своїх курочок яйця з яскравим, як весною, жовтком. Вона розцвічує свою роботу нехитрими пісеньками:

Будуй гніздечко, білий птах!
Вже день настав.
І вітер віє.
Рій пробудився,
І сонце гріє.
Змахни ж і ти крильми —

Хай жовта зграйка гусенят
Весні радіє, як і ми...

Так, так, отже, для Мертке зараз весна? Це справді так, товариші. Весна для Мертке, як і для Оле, почалася у вересневому вже ледь прив'ялому лісі.

Мох тоді був такий м'який. Золоте листя падало з дерев. Вогнем пекли поцілунки. Ах, як близько був біля неї Оле. Але їй цього було замало. Страх і сором злітали геть, як зношений одяг. Велика пора кохання, коли в кожному слові, думці пульсує твоє серце!

Мертке горнеться до матінки Нітнагель, своєї найближчої повірниці.

— А ти покохала б Оле, якби він цього захотів?

Матінка Нітнагель усміхається.

— А якби він тобі сказав: ти мусиш стати моєю дружиною?

Матінка Нітнагель усміхається.

— А якби він тобі сказав: не дай мені замерзнути?

Матінка Нітнагель плаче.

А Мертке ходить скрізь, ніби оповита плащем любові. Вона забігає на будівельний майданчик і пригощає стомлених мулярів яблуками. Підручний мулярів Бінкоп дістає найчервоніше яблуко ще й легенького ляпаса по шкіряному кашкету на додачу.

Мертке, ніби пританцьовуючи, йде по селу, — щаслива наречена в золотих черевичках кохання. А тим часом ліхі феї-чаклунки, причаївшись за вкритими памороззю шибками, вже плетуть своє прядиво. Коцава Серно плює у свій вазон з альпійською фіалкою:

— Ані сорому, ні совісті нема у цих комуністичних дівиць!

Фріда Сімсон повертається до Мертке спиною й уважно вивчає оголошення власного виробництва на воротах пожежної повітки.

Фройляйн Данке з крамниці, куди заходить Мертке, застерігає її:

— Щодо мене, то я вже добряче обпеклася на цьому самому коханні. Я б, на вашому місці будши, не наважилась би...

Та найважче Мертке порозумітися з Еммою Дюрр:

— Ти мусиш усе як слід обміркувати, товаришко! Бінкоп міг би бути тобі батьком.

— Він мій чоловік.

— Мине якийсь час — і він знесиліє, зігнеться, як дідуган.

— Я любитиму його й не дам йому зістарітися.

— Як на мене, то він надто волохатий.

— А я люблю його такого, як він є!

— Тут поряд ходить його дружина.

Мертке щільніше закутується в зітканий коханням плащ:

— Я — його дружина.

52

За ніч калюжі на дорогах підмерзли. Мільярди крижаних голочок плавають в озері. Трава на луках вкрита памороззю. Мампе повинен пригнати з пасовища шведських корів.

Спасибі Келле та його бригаді мулярів! Вже виріс масивний корівник, вкритий різнобарвною черепицею. Бінкоп збирав її де тільки можна. Штукатурка теж не вельми гарна, але коровам всередині буде затишно.

Шведських корів Бінкопу нав'язали майже силоміць. І все-таки він дбає про них. Інакше Бінкоп не був би Бінкопом: хай живе життя!

Тепер йому треба їхати, але спершу він хоче поглянути, як розмістили череду на зиму. Широкогруді, присадкуваті корови. Від них піде чудове племінне поголів'я. Троє з них — тільні.

Мине один тільки рік — і Бінкоп візьме на руки сина й гордо пройде з ним по корівнику. Одна мрія втілилася в життя, один пам'ятник збережеться — чудова череда.

Грюкають двері. На дверях стоїть Тімпе й вимогливим голосом каже:

— А де корми для шведської худоби?

Жодного слова безпартійному Тімпе про те, як порушив своє слово Вуншгетрой.

— Концентрати й сіно з наших запасів!

Тімпе вищиряє зуби.

— Надовго цього не вистачить! — Він іронічно поводить носом...

Ватянка, теплі стьобані штани, валянки, хутряна шапка, повний рюкзак — отаким ведмедем з'являється Бінкоп на птахофермі. Делікатна матінка Нітнагель низько нахиляється над засіком.

Оле прощається з Мертке, як годиться: три поцілунки під кудкудакання несучок, та ще й один шльопанець на додчу.

— Бережи сина!

І Бінкоп вирушає в дорогу, неначе герой із казки. Він хоче розшукати залізного велетня, який допоможе йому здобути вдосталь кормів для «Квітучого поля». Деренчить старий мотоцикл. Від морозяного вітру краї хутряної шапки вкриваються памороззю...

Бінкоп шукає залізного велетня в лабіринтах різних установ округного міста.

— Екксаватор! Мені він конче потрібен — і якомога скоріше!

Сторожа залізного велетня дивиться на нього здивовано:

— Це не від нас залежить!

Угору по сходах, униз по сходах, із одних дверей у другі, треті.

— Мені потрібен екксаватор!

— Це не від нас залежить!

Не залежить, не залежить, ні від кого нічого не залежить. А від кого ж, хай йому чорт, залежить?

Установи зачиняються. Дня не вистачило. Чи не піти Бінкопу до окружного секретаря партії? Та чи знайдеться у нього час, щоб вислуховувати незаплановані *згори* побажання? Скільки є таких кооперативів у їхньому окрузі? І скільки таких незапланованих побажань набереться? Он воно що виходить, адже Бінкоп і сам очолює кооператив і може собі це уявити.

І Оле знесилено бреде до готелю. Служник у вестибюлі пильно придивляється до нього:

— Ти що, мабуть, салат приніс? Такий товар у нас приймають з чорного ходу!

— Зараз я як дам тобі рюкзаком по зубах. Ліжко мені потрібне!..

Другого дня — знову все спочатку:

— Мені потрібен екскаватор.

— Тихше, діду, не поспішай так!

Бінкоп хапає чиновника за петельки.

— Он як, я — дід? А чи знаєш ти, жовторотий молокосос, що моя дружина молодша за тебе?

Чиновник стає зговірливішим:

— А тобі конче потрібен екскаватор? Може, землечерпалкою обійдетесь?

Бінкоп так і підскочив з радості:

— Давай сюди землечерпалку!

І знову передчасна радість. Землечерпалку треба спершу знайти.

Бінкоп їде до Тюрінгії. З його рюкзака стирчить номер «Сільськогосподарської газети», а в ній оголошення: «Продається землечерпалка, майже нова, ціна — за домовленістю».

Пощипує щоки мороз. На деревах спалахують іскри інею. Старий мотоцикл крекче й стогне. Сяк-так Бінкоп добирається до Веймара, але тут мотор зовсім заглух. Бінкоп довго мудрує над ним, геть перемазаний мастилом, натискує на стартер. Мотор мовчить. Доводиться здати його в ремонт. І чекати ще два дні.

У Блюменау починається зима. Гладкий Серно вже сидить біля грубки. Він прогріває своє жирне тіло, а разом і свої турботи, потім вирушає на прогулянку. Йому треба з'ясувати, куди подівся Бінкоп,— це питання не дає йому спокою.

Та ось він дістає відповідь. І одразу поспішає до Купке і Метке.

— Ну, що, хлопці, купив вас Бінкоп, га?

— Дай нам спокій, товстопикий!

— Не грубіяньте, хлопці, що за часи настали, що за часи.— Серно просто зайшов, щоб застерегти їх. Адже Бінкоп поїхав по екскаватор. Він хоче перекопати спадкові луки Купке і Метке.— Навряд чи допустили б це ваші батьки,— як ви гадаєте, синочки?

Заходить Серно і до Тутен-Шульце.

— Які новини?

— В Обердорфі замерзла одна корова. А все оті дурні вигадки з відкритими корівниками.

Серно розміщує жирну сідницю на канапі.

— Нічого, Бінкоп має голову на плечах: він не дозволить, щоб хтось командував ним.

Тутен-Шульце хитренько посміхається:

— Жаль, жаль...

Так вони піддрочують один одного, і обидва задоволені з того.

Серно підстерігає листоношу. Чи приносить він листи для Аннгрет? Ні, листи з *вільного світу* не надходять. Щось, видно, не так у Аннгрет з Рамшем.

Серно чалапає до Фріди Сімсон:

— Чи все гаразд у Аннгрет з Рамшем?

— Усе владається! — Фріда в доброму настрої. Даремно Серно хвилюється. Але за турботу — спасибі!

Ну, що ж, це добре. От тільки турбот у нього більше, ніж здогадується Сімсон. Хіба ж його даремно обрано до общинної ради? Взяти хоча б корівник, споруджений Бінкопом. Чи прийняла його будівельна комісія? А якщо

виникне скандал? Він, Серно, знімає з себе відповідальність.

Фріда Сімсон замислюється. Сидиш тут, сидиш, пишеш, пишеш, стараєшся, стараєшся! А що бачиш — самі турботи й неприємності. Їй не дають спокою Бінкопові романи. Розтління малолітніх, *аморалка!* А Бінкоп і в ус собі не дує. Хоч ти лусни. У неї вже сил немає. Де знайти їй час, щоб працювати з іншими людьми, як вимагають інструкції? А втім, її люди розвиваються нормально, працюючи над собою і без її втручання. Приклад? Серно.

Фріда занотує в свій записник: «Щодо Серно. 25.II. Перші кроки від «я» до «ми».

Після того вона викликає до себе Тео Тімпе.

— Гей, приятелю, чи ти ще сповна розуму? Де він розмістив дорогу імпорту худобу? У тому хліві нікудишньому?

Тімпе зсовує доярську шапку набакир. Він туди корів не заганяв. Це зробив Бінкоп.

— Мені на це наплювати, негайно переганяй корів, щоб їх там і духу не було!

Тімпе відчуває: погода ніби міняється йому на користь. Може, він ще й премії дочекається.

— А надії все одно зменшаться.

— Ти що — здурів?

Ні, він не здурів, але йому наказано зняти концентрати з раціону дійних корів.

— Жодного грама не знімай, — ясно?! Нам потрібне молоко — зрозумів?

Так, Тімпе все добре розуміє, але чим все-таки він годуватиме корів?

Чим годувати, чим годувати! Хіба в інструкціях не написано: силос — наріжний камінь зимової відгодівлі худоби?

Тімпе переганяє шведських телиць. Він жене їх до відкритого корівника на Коров'ячому озері. Прибігає засапаний Карл Крюгер.

— Як це ти собі дозволяєш таку сваволю?

— Це наказ Сімсон.

— Знову дурні витребеньки? — Карл Крюгер переганяє худобу назад.

Надвечір до нього приходять стомлений Мартен, народний поліцейський.

— Ну, що ти собі надумав? Адже знаєш, що корівник ще офіційно не прийнято... Я апелюю до твоєї партійної совісті!

Крюгер хоч-не-хоч поступається, але постривайте,— він ще добряче оперіщить батоном отих жеребців із будівельного управління! Як же неохоче дозволяє він знову перегнати імпортований молодняк до відкритого корівника!

Морози дедалі дужчають. Куди ж подівся Бінкоп? Карл Крюгер робить усе, що може зробити. Він наказує вкрити дерниною овочесховища й обгорнути солом'яними матами помпи. Раз у раз навідується він до відкритого корівника.

— Ти чим годуєш корів?

— Силосом.

— Вони ж його не їдять.

Ніс Тімпе іронічно посмикується.

— Нічого, голод навчить. Їстимуть, нікуди не дінуться.

Ех, швидше б повертався Бінкоп! На коров'ячих справах Крюгер не дуже знається.

Як ведмідь у клітці, борсається-ганяє Бінкоп по Веймару. Ще зроду не було в нього відпустки. Невже ж так виглядає відпустка? Тоді красенько дякую!

Він розглядає вітрини. Як же багато всякої всячини потрібно людині! Ось, приміром, ця дзеркальна шафа, напхана алкогольними напоями. На ціннику написано: домашній бар. Здуріти можна! Готовий набір для п'яничок!

Цікаво, а що зараз робить Мертке, про що думає? Може, написати їй? Але ж тепер не війна. Він, напевно, пережене свій власний лист. А слідом за ним прибудуть поцілунки на папері. Навіщо?

Він купує для Мертке маленький черевичок-сувенір для голок з написом: «Привіт із Веймара». Смішно, правда?

Які старі будинки. Боже мій! Це ж десь тут Фауст кохався

зі своєю Гретхен. Старі колодязі, еркери, провулки! А де ж тут жив сам старий Гете?

Бінкоп бреде посивілими від паморозі луками, розпитує, як пройти до позаміського будинку Гете. Ось і він, справді солідна будівля, нічого не скажеш! Хазяйновитий чоловік був старий Гете! Луг — просто перед будинком, коси собі на здоров'я, от тільки чому ж це не видно ніде сінника?

По тому Оле довідується, що в Гете було два будинки. То, виходить, він був капіталіст? Хоча за тих часів, мабуть, не можна було інакше, якщо чоловік хотів писати книжки.

Бінкоп рушає до другого будинку Гете на Фрауенплац. Може, хоч тут був у нього сінник? Ні, і тут немає, тільки дровітня. Він оглядає будинок. Цей чоловік з гіпсу, в лавровому вінку на голові,— адже він не тільки писав вірші. Він досліджував фарби, збирав різні породи дерев. Можливо, він був і фахівцем по дереву? Але ж і електрикою він також цікавився, цей невсипущий старий. Кістяки, кістки, опудала птахів. Чим тільки цей Гете не займався! У порівнянні з ним отой Гансен, поет, який приїздив до них на Свято врожаю,— нікчемний партач. Йому слід було б побувати тут і повчитися дечого в Гете.

Тепер Оле вже не чуває нудьги. Він відкрив для себе другий, інший світ. Він читає старі вивіски, продирається крізь давньонімецьку мову поживклих документів. Скільки тут всякої всячини! Оле хитає головою й ляскає пальцями. Ну, що ж, під час відпустки саме й є час повчитися! Ні, він неодмінно приїде сюди з Мертке. Ото буде свято! Мертке стрибатиме з радості. «Та невже таке можливо?» А він тільки посміхатиметься з виглядом знавця, стоячи поряд із нею. Так, так, вони неодмінно прийдуть сюди, вшанують старого...

Повернувшись до готелю, Оле перевіряє свій рюкзак. Червичок на голки — то дріб'язок. Він не підходить для Мертке. Такий сувенір, мабуть, краще підійде для Емми.

Для Мертке він купує барвисту шаль і альбом з кольоровими листівками Веймара. Нехай подивиться, що є в цьому

Веймарі, нехай зачудовано помилується і хоч трошки заздалегідь потішитися...

Мотоцикл полагоджено. Бінкоп їде далі. І ось нарешті, на шостий день, близько полудня, він зустрічає в одному селі залізного велетня.

— Він потрібен мені для вибирання твердого ґрунту. Чи ваша землечерпалка вміє це робити?

Так, металевий велетень уміє це робити. Потрібна лише маленька переробка. Треба замінити машині щелепи. Зараз велетень пристосований до вибирання болотяної твані. Його сталеві щелепи клацають. Оле навіть спітнів з радості й хвилювання. Він уже бачить, як його мергель витягають на поверхню. Але він не хоче тут показувати своєї радості. Покупець, який хвалить куповану худобину, сам набиває ціну.

Угоду запивають добірним тюрінгським пивом.

— Ну, поступіться, товариші, хоч трохи. Знизьте ціну! Адже ми члени одної сім'ї!..

Отже, через вісім днів він дасть їм остаточну відповідь. А зараз він поїде додому, йому треба спершу порадитися зі своїми.

Бінкоп мчить до Блюменау. Навіть не зупиняється по дорозі, щоб десь підкріпитися. Починає падати сніжок. Поблискує шосе.

«До-дому, до-дому!» — вистукує мотор.

Вже глупа ніч. Перед Блюменау Бінкоп завертає на лісову дорогу. Сніг б'є просто в обличчя. Треба загальмувати й протерти окуляри. Та раптом до нього долинає з лісу, зливаючись із глухим шумом завірюхи, жалібно мукання корів. Бінкоп вслухається, тремтячи від холоду. Потім чимдуж рушає в гліб лісу пішки. Мукання чути з боку озера. Воно жалібно відлунює в лісі...

Оле стоїть перед відкритим корівником. Він геть спітнів, важко дихає. Сніжинки тануть у нього на бровах. Перед ним простягається озеро, сіре й загадкове. Корови мукають. Бінкоп впізнає шведських телиць. Густий дух силосу. Імпорт-

ні корови з відчаєм б'ють копитами об замерзлі шматки силосу. В одному кутку лежить уже здохла телиця. Оле стає навколішки, обмацує її. Корова загинула в той час, як мала отелитися. Ще п'ятеро лежать з роздутими черевами. Вони конвульсивно здригаються і б'ють в агонії копитами. Вежа несамовито-відчайдушного ревіння здіймається над лісом.

— Уб-б'ю гадину! — кричить у нестямі Оле.

Він скидає з пліч на землю важкий рюкзак і мчить до занулого села. Він гупає кулаком у двері Тімпе, гупає, гупає щосили. Ось так він колись грюкав серед ночі до Аннгрет, благаючи, щоб пустила його. Потім смикає за клямку. Двері не замкнені. Оле вдирається на кухню, вмикає електрику. Адже він не в чужій хаті, знає, де вимикач.

— Ану, Тімпе, виходи!

Ніщо й не ворухнулося. Оле проходить по всіх кімнатах. Ані душі в хаті. Шафа — навстіж. На підлозі біля грубки валяється лялька. А колись там валялася весільна фотокартка. На сходах, що ведуть на горище, — дитяча панчішка. А в сінях — куртка, в якій Тімпе доїв корів.

Тієї ж ночі Бінкоп переганяє шведських телиць у теплий хлів.

53

Цілу ніч падав сніг. На вулицях села повиростали високі замети. Мати Фріди Сімсон взуває валянки. Так, не позаздриш у таку погоду тому, кому доводиться працювати в лісі... Узувшись, старенька будить дочку й приносить їй у постіль каву.

Фріда Сімсон випростує з-під ковдри жилаві руки. Наче норець від морського дна, відштовхується вона від подушок. На знебарвленому волоссі красується голуба сіточка. Фріда потягується й позіхає.

— Ну, яка там погода?

— Найліпше лишатися в ліжку.— Стара жінка ставить тацю.— Надворі страшна завірюха.

Фріда відсовує каву.

— Подай мені сигарету!

Мати подає їй пачку. Фріда, глибоко затягуючись, жадібно викурює сигарету.

— То, кажеш, сніг надворі випав?

— Піду я, в мене часу нема.— І стара виходить.

Фріда струшує попіл на тацю. Отже, випав сніг. Тепер найголовніше завдання — зробити правильні висновки з нових умов. Для неї сніг — то просто біле сміття. Але на нього слід поглянути з державної точки зору. Отже: розчистити дороги! Перевірити зимові овочесховища!

Стара жінка бреде засніженою вулицею. Вона важко зітхає. Незаміжня донька — то важкий хрест. Зате, як то кажуть, підкована з усіх поглядів.

А Фріда тим часом вилізає з-під ковдри і відсморбує ковток кави. Знову стара скнара заварила ріденьку каву. Ніякої сили в такому напої! Сімсон натягає трико й переходить до бюстгальтера.

У цю мить чути тупіт у снігах, двері розчиняються навстіж, і Бінкоп, промчавши через кухню, вдирається до кімнати. Фріда прикриває свій оголений стан.

— Оле? Чого тобі треба?

— Убити отак, як є, голу, проклятуща відьмо!

— Рятуйте! — репетує Сімсон, сподіваючись, що її голос звучить вельми цнотливо. По тому вона шпурляє в очі нахабі свою спідницю.

Оле, не тямлячи себе з люті, тупає ногами. З його чобіт стікає на підлогу розталий сніг.

— Тепер годі вже! За всі збитки ти нам заплатиш!

— Ах ти, вайло невиховане, невже нема в тебе зовсім галантності? Хіба можна бити голу жінку?

— Постривай у мене,— я доведу, що ти знюхалася з отим Тімпе!

— Що значить «знюхалась»? Я дбала виключно про високі надії молока.— І Сімсон простягає до нього руку.— Зрозумій ти це, любий Оле.

Певно, осліпнувши з люті, Бінкоп не бачить її жіночих принад. Він грюкає по нічному столику.

— Досить!

На біса їм потрібен такий бургомістр! Він уже подбає, щоб вона вилетіла зі свого крісла! І Оле вибігає з хати, в заметіль.

І Фріда лишається в кімнаті сама. Вона тремтить, її нижню спідницю заляпано мокрим снігом. Бінкоп, цей ведмідь, наступив на неї своїми чоботиськами.

Займається новий день. Стихає вітер. Сонячне проміння відбивається в мерехтливих крижинках. Дахи будинків і дерева ніби випромінюють блиск чистоти й невинності.

Мампе Сіромасі довелося самому вивозити шість загиблих корів. Настрій у нього як на похоронах. Не завадило б потішити душу. І, взувши старанно наваксовані чоботи, він рушає до крамниці. Назустріч йому, крекчучи, прямує бухгалтер Бойхлер.

— Мампе, негайно йди до Сімсон!

Те, що побачила Сімсон на селі, аж ніяк не могло її порадувати: аж шість мертвих корів! Імпортна худоба! За неї заплачено валютою! А того Тімпе й слід прохолов. Господи, що ж це буде?! Сімсон нервово шкрябає долоню довгими нігтями. Курить, розмірковує над тим, що сталося, і не знає, чим це все скінчиться. Невже Бінкоп все-таки здолав її? Невже вона потрапила, неначе миша, в пастку? Адже вона не зробила нічого такого, що підлягало б покаранню. Відкриті корівники і силос, боротьба за високі надії молока — усе це відбито в циркулярах і спущено їм до виконання вищими органами. Звичайно, якби не цей мороз... Та погода від неї не залежить... Хіба ж вона порядкує всім у «Квітучому полі»?

Мампе Сіромаха встиг уже трохи зігрітися в крамниці. І в ньому знову пробудився дух суперечності:

— Чого тобі від мене треба?

Сімсон, аж жовто-зелена на виду, каже офіційним тоном:

— Ні, голубе, це тобі так даром не минеться.

— Ти що тут мелеш, вороно фарбована? — Хіба він, Мампе, живе за часів *феодалістичного цelibату*? Хіба це він погубив корів?

— I kill you!

Сімсон:

— Попрошу без американських викрутасів!

Ідеться про те, що Мампе не впорався зі своїми обов'язками по догляду за...

— Що? По догляду?

Але ж він, Мампе, тут не хазяїн. Хазяїн, голова, старий цап, у цей час кудись повівся.

Сімсон раптом спадає на думку блискучий вихід:

— Ти все це мусиш посвідчити для протоколу.

— Для протоколу?

Ні, Мампе нічого й слухати про це не хоче.

Сімсон дістає з письмового столу пляшку. Вилітає корок. Пахоці слив'янки сповнюють кабінет.

Знову тане сніг. Зима ще не вступила в свої права. Аннгрет місить ногами снігову кашу. Вона сидить у курних кухнях знайомих селян і жадібно втягує ніздрями запах розвареної ріпи:

— О, як приємно вдихати пахоці вітчизни!

Сільські кумасі обмацують її сумочку, туфлі, жакет. Авжеж, все — прима, вищий сорт, куди там їхнім товарам! Вони цокотять і торохкочуть. Потім мочать губи в чорній каві.

— Аннгрет, голубонько, як ти можеш усе це терпіти? Ти ж звикла жити зовсім не так, по-благородному, а мусиш сидіти у темній жалюгідній комірчині!

Таї, так, якщо хочете знати, вона, Аннгрет, на власні очі бачила шахиню Сорейю. Яке там шикарне життя, і любов

палка, нейлон без швів, і пральний порошок, який одразу і пере, і сушить, і мило люксове,— тисячі розкішних речей, там, за тою завісою,— на Заході.

Аннгрет посміхається тонко й проникливо. Усе це справді так, але вітчизна лишається вітчизною: берізки понад озером, рибки у прибережному мулі, пагорки, порослі кущами ялівцю, спогади, забарвлені у фіолетові тони; а дорога до кірхи, нова сукенка до конфірмації, а та пригода, коли вона випала з рибальського човна, і порятунок від смерті, і зрештою — чоловік.

— Чоловік?

— Так, чоловік.

Аннгрет усе обміркувала. Вона вирішила залишитись у Блюменау. Вона має на це право...

Гладкий Серно никає по дому. Чує, як пищать у льоху миші.

— Тобі, мабуть, час уже їхати звідси,— каже він Аннгрет.

— Ради бога!..

— Що?

Аннгрет долонею затискує собі рота. Правду кажучи, їй би хотілося залишитись тут.

— Ти хочеш повернутися до Бінкопа?

Так, вона хоче це зробити. У неї є свої права.

— Тоді не гай марно часу! Твій дім поки що стоїть порожній!

Підбори на модних черевиках Аннгрет уже трохи стопталися. Вона йде селом, немовби тягнучи за собою своє коріння. Вона поспішає до Сімсон. Річ ось у чому: нехай Фріда знає, що вона, Аннгрет,— з тих, що повернулися на батьківщину. Вона кається. І у неї є певні права. Адже не може вона все життя в когось гостювати.

Сімсон розуміє все без зайвих слів. Так, Аннгрет має право на помешкання. Це правда.

— У нашого посильного, здається, є вільна кімната.

Ні, йдеться про інше: Аннгрет належить у Блюменау півбудинку. І в будинку цьому зараз ніхто не живе. Ну, ще там лишилося дещо: стіл, шафа, ліжко, трюмо і, звичайно, піаніно...

— А розлучитися?

Так, цікаво, чи збирається Аннгрет розлучитися.

— Ні в якому разі! — Аннгрет тупає ніжкою по підлозі. Каблук розлітається на дві половинки. Ох, оці мені товари по знижених цінах: «сталевий стрижень» із синтетичного замінака!

Сімсон обіцяє допомогти Аннгрет Бінкоп в усьому. Бо ж недарма пишуть у газетах: усіляко підтримувати тих, хто розкався і повернувся.

Бінкоп ще побачить, хто з них головніший...

54

Бінкоп сидить на канапі, поринувши в роздуми. Канапу залишив тут такий собі Тімпе, зажерливе стерво, що дбало лише про власну вигоду. Прагнув упіймати золоте теля, а тим часом занастив живих і здорових телиць. Будьте ви прокляті, зажерливість і бюрократизм!

Тепер він, Бінкоп, мусить виправляти становище. Цілодобово він не роззуває чобіт і ночує в покинутому помешканні Тімпе, аби не витратити часу на дорогу до Емминої халупи. Серед ночі він мусить вставати, прибирати гній, порати корів, готувати їм корм і доїти.

Мертке допомагає йому. І заразом вчиться й собі доїти. Мабуть, її маленькі руки болять. Та вона не нарікає, доглядає курей на птахофермі, поряє корів і підбадьорює свого неспокійного чоловіка.

Якось опівдні Мертке прибігає до нього, засапавшись.

— Оле, уяви собі — качки повернулись!

Так, Бінкопові дикі качки прилетіли до них з далеких

озер — білі, зозулясті, синьо-сірі і чорні, старі й молоді, чотири, п'ять сотень, — ціле качине військо.

Мертке готує корм. Старих качок можна одразу розрізнити: вони беруть у неї корм просто з рук.

Бінкоп ще важко дихає від бігу. Очі його сяють. Він злинув до зірок, він перевів на інший лад життя перелітних птахів. Ось на що здатна людина! Юнацькі мрії не зрадили його, втілились у життя.

Мертке радісно вигукувала щось, стрибала, була щаслива, святкувала Бінкопову перемогу й дуже любила його.

Солодка, але така коротка мить перемоги. А боротьба — довготривала. Прибігає Емма. По дорозі вона роззула черевки й біжить у самих панчохах.

— Стоять собі тут як Адам і Єва в раю!

— А ти приповзла як змія?

Емма розмахує газетою:

— Бери, читай, дурню, ось тут!

Бінкоп читає газету під качиний гучний гармидер. Підборіддя Мертке лежить у нього на плечі. Вона теж читає. У газеті надруковано статтю. Статтю присвячено Бінкопові: «Голова сільськогосподарського кооперативу безвідповідально поїхав у відпустку... Дохне худоба... не вжито потрібних заходів... недогляд... розтринькування державних коштів і валюти... Доки районне керівництво потуратиме?.. Сільський кореспондент...» І підпис — «А. Ш.»

Мертке обурена, її гостренькі вуха палають.

— Як же це так?!

Емма плює просто в качину тисняву.

— Сорому немає у цих газетярів. Антон у труні повернеться.

Тільки Оле не втрачає спокою: це діло рук Сімсон. Нічого, все з'ясується. Мусить з'ясуватися. Не безглуздя ж править світом.

Емма, в панчохах, розлючено:

— Ну й живучий же будяк ця Сімсон! Хіба ж мова йде тільки про тебе, ти, волохатий керівний козел?

Згасає день. Робота не залишає часу для роздумів. Мертке стереже давно вже нежданих качок. Подарунок «Квітучному полю» від далеких озер.

Увечері Бінкоп знову сидить на канапі в своїм домі. Раптом чути в сінях якийсь шарудіння, кроки, жіночі голоси. Він розчиняє навстіж двері в сіни. Там стоять Сімсон і Аннгрет. Аннгрет перелякана. А Сімсон, бризкаючи слиною, накидається на Бінкопа:

— За яким правом ти сюди в'їхав? Офіційно дім ще не звільнився. Це підсудний вчинок!

Бінкоп сухо сміється.

— Дім належить мені.

— А це ми ще побачимо!

І Сімсон штовхає Аннгрет в кімнату.

Емма правду мовила: безглуздя дедалі більше розпросторювалося. Другого дня з'явилися Купке і Метке, двоє селян, яких Бінкоп і Крюгер завербували під час Свята урожаю. Вони переминалися з ноги на ногу й мимрили:

— Ось, у районній газеті стаття... То що, нам тепер відповідати за мертвих корів? Ми виходимо з кооперативу!

Бінкоп порадився з Крюгером, Гольтеном, Еммою і Лібшером. Одностайно вирішено було за всяку ціну затримати Купке і Метке. Для Оле тут ішлося насамперед про мергелеві поклади біля озера.

Правління кооперативу ухвалило написати контрстаттю. В ім'я справедливості! Карл Крюгер нашвидку склав спростовання. Гольтен відвіз його до міста. І гостро поговорив з редактором окружної газети:

— Брехню ви надрукували, то друкуйте тепер правду!

— Ну, ну, не так круто!

Він, редактор, мовляв, нічого спільного не має з тим дописом про Бінкопа. Це було зроблено за його спиною.

Гольтен їде до редакції районної газети.

— Хто написав цей наклеп?

— Наскільки можна судити,— хтось із ваших.

Бінкоп прикидає і так і так. Хто ж усе-таки надряпав цю брехню? А. Ш. А. Ш... Він подумки перебирає імена всіх членів «Квітучого поля». Тільки Мампе — Артур Шлівін — не спадає йому на думку.

Як сидів Оле на канапі, так, сидячи, й заснув. За вікном — місяць уповні. У грубці дотліває вечірній вогонь.

Хтось обережно будить його. Оле виборсується з глибокого сну. Неначе молитва дитячих літ, виринає з глибини його свідомості давня примовка: «Що маю я зробити, щоб ти...» Раптовий страх пронизує його. Облита місячним сяйвом, перед ним стоїть Аннгрет. Вона всміхається, потім сідає до нього на канапу.

— Ти змерз, як я бачу...

Оле підхоплюється з місця, мчить геть з дому й кричить:

— Геть з дороги!

Чи не коловорот усе наше життя?!

Аннгрет навпомацки рухається по кімнаті. Дух її зломлено. Куди поділася горда донька рибалка з минулих днів? Хто вона тепер і чого вона ще хоче від життя? Як і багато років тому, вона сидить, вся облита місячним сяйвом, і обдуває свою поразку.

Минає година. Оле не повертається. Певно, побіг чимдуж до того свого дівчиська. Аннгрет поволі вибирається з глибокого провалля. Он там, на піаніно, стоїть пляшка. Аннгрет випиває її до половини. Наснага для тіла і душі.

Вона пише листа. Два рядки для Фріди Сімсон. Два рядки — за півгодини. І при цьому треба пити. Ач, ця дурепа безголова, ця Сімсон, до чого додумалась! Вона, Аннгрет Анкен, доїтима у них у кооперативі корів!

Листа дописано. Аннгрет снує туди й сюди по кімнаті, туди й сюди, як багато-багато років тому. Згадує, як розбила трюмо. Посміхається безтямно. Враз жагуче бажання поймає її — бажання хоч на мить стати колишньою Аннгрет. Вона підходить до піаніно, бренькає одним пальцем. «Коли я мчу до любки крізь сніг і заметіль...» — пронизливим п'яним

голосом співає Аннгрет. Під ногами жалібно нявчить забута кішка Тімпе...

Колишня Бінкопова дружина гордо й незалежно йде селом. Блищить на небі місяць. Ну, чого витріщився, блідолиций йолопе? Може, засватати мене хочеш? Ось, дивись, я — Аннгрет Анкен! Ну й завдам я тобі чосу зараз!

Над кооперативною крамницею виблискують вогні реклами. Аннгрет здригається, ніби в маренні. Сьогодні вдень їй подав тут вісточку Рамш: діти крутили обручі «хула-хуп», куплені в сільській крамниці. Невже Рамш уже встиг побувати тут? Невже він наздогнав її? Згинь, пропади, сатана!

Вона біжить до церкви. Удень вона зустріла тут Мампе. «А в Бінкопа буде дитина, дитина!» — повідомив він її. Вона дала кравчикові ляпаса. Який мерзотник, цей нікчемний усім догоджальник!

Та на берег озера вона приходить колишньою гордою Аннгрет. Вона кричить місяцю:

— Впізнаєш ти мене тепер?

Аннгрет Анкен їде перевірити верші. Вона мусить це зробити. Ще як була вона дитиною, то мріяла зловити золотого вугра. І ось час настав: зараз я зловлю тебе, добродію Золотий вугор!

Аннгрет гребе. Рибальський човен видирається з густого очерету. Крижинки потріскують під денцем човна. Аннгрет мерзне. Вона присмоктується знову до зеленкуватої пляшки. Блідолиций місяць колишеться у крижаній воді. То ти вже там, унизу? Е, ні, куди там тобі впоратися зі мною. Ага, тобі теж холодно? Ну, то випий, зігрійся!

Озеро враз ковтає пузату пляшку — її останній «резерв пороху», привезений із Заходу.

Спадають краплі з весла... А у Бінкопа буде дитина... дитина... буде дитина...

Жмурки на воді, спершу невеликі, не більші за похоронний вінок. Але вінок росте. Хвилі-жмурки біжать до берега й там перешіптуються стиха з очеретом: хотіла зловити золотого вугра... вугра... за ним і пірнула...

Передзимова негода в маленькому провінційному місті. Люди повдягали теплі пальта. Горобці у парку примостилися по краях урн на сміття. У кабінеті Вуншгетроя фікуси поринули в зимову сплячку. В опалювальних батареях булькає вода. Картина з вогненным ливарним процесом анітрохи не гріє.

То, виходить, Вуншгетрой розкошує собі у своєму величному кріслі й зовсім не дбає про корми для великої рогатої худоби? Ні, не думайте так, товариші! Він дбає, сушить собі цим голову! Але ніяк не може звести до купи дві лінії: збільшення поголів'я худоби й брак кормів. Він звертався з цього приводу до керівних товаришів з округу.

«Корми будуть,— запевнили його.— Ось у минулому році їх же підкинули вам, коли виникла потреба. Майте до нас більше довіри!..»

Проте Вуншгетрой мав щодо цих обіцянок сумнів. Зрештою, це ж нікому не заборонено. Він пробував з'ясувати собі самому причину: можливо, вони даремно покладали такі надії на імпорт? Хіба ж газети не писали про засуху за кордоном? Там тепер, напевно, навіть із хлібом сутужно. Чи можуть братні країни байдуже дивитися на це? Що, зрештою, важливіше — хліб чи м'ясо?..

Минали тижні. Кормів не надсиляли, а натомість прислали керівний циркуляр: «На імпортні корми не розраховувати!»

Ця новина приголомшила Вуншгетроя, хоч у глибині душі він був до неї майже готовий.

— Ви що, жартуєте?!

У відповідь — рекомендація на високих нотах:

— Виявляйте ініціативу на місцях!

Гарненька порада: «Виявляйте ініціативу!» А кілька тижнів тому казали — «Довіряйте!..»

У Вуншгетроя було таке відчуття, ніби його зрадили. Як накажете здобути корми для корів, — чи не чарівною паличкою? Він навіть змарнів, марно намагаючись знайти якийсь

вихід! Почав навіть палити цигарки й випивати, хоч був завжди противником цього.

Якось уночі — заснути він ніяк не міг — йому здалося, що вихід знайдено. Він навіть схопив себе сам за комір піжами: хіба ж може районний секретар бути песимістом? Це не дозволено!

Вранці Вуншгетрой викликав Краусгара й розіграв перед ним упевненого в собі керівника, який не визнає ніяких безвихідних ситуацій.

— Ну, як там справи з кормами?

— Погано, зовсім погано,— хіба ти сам не знаєш?

— Я маю на увазі одноосібників нашого району.

— У них краще. Вони ж не прикупували корів. Спробуй їх змусити до цього. Телят вони зарізали на м'ясо, а ціни на молоко підвищили так, що далі нікуди.

Вуншгетрой промовив таким упевненим тоном, ніби дістав оце щойно вказівку згори:

— Усіх їх — у кооперативи! — І, притишивши голос, додав: — Хоча б заради їхніх кормів.

Для завербування нових членів влаштували агітаційний неділеньник під гаслом: «Майбутнє належить сільськогосподарським кооперативам!» Це було правильне рішення, і тут нічого було заперечувати, хоч це й було, по суті, особисте гасло Вуншгетроя, з допомогою якого він пробував знайти вихід із власного скрутного становища.

Фріда Сімсон також узяла діяльну участь у підготовці проголошеної Вуншгетроем агітаційної кампанії. Вона продемонструє керівництву своє власне досягнення. Нехай-но тільки районний партійний секретар спробує й цього разу не помітити її!

«Біженка, що повернулася з Заходу, спростовує своїм вчинком економічне чудо. В сільськогосподарському кооперативі стане на одного члена більше».

Фріда пішла до Аннрет, щоб ознайомити її з написаним з цього приводу дописом до газети.

У кімнаті, де оселилася Аннгрет, нікого не було. Відкрите піаніно, наче якесь глумливо усміхнене чудовисько, вищирялося всіма своїми клавішами. На столі лежав лист від Аннгрет. Схвильовано попихкуючи сигаретою, Сімсон розірвала конверт.

«Сільському бургомістру Фріді Сімсон!

Повідомляю, що сніданок Антона Дюрра поклав під ту надпилянну сосну лісопильник Рамш. А хто винен у моїй смерті, ти й сама можеш здогадатися. З останнім передсмертним привітом

Аннгрет Гансен»

На селі знялася тривога. Аннгрет почали шукати і знайшли. Сітка підозр і різних чуток спітається навколо Бінкопа.

Рибалка Анкен, брат небіжчиці, подбав про співчуття:

— Нещасна моя сестра! Яка ж вона була добра! Вона засипала подарунками всю родину. Золоте серце було в неї, але завжди сумна, така сумна!

І гладкий Серно може сказати про небіжчицю немало доброго: так, Аннгрет Рамш — то був просто ангел, а не жінка. Втілення скромності в людській подобі. Йй слід було б і залишатися з Рамшем. Та ні, вона померла в ім'я честі німецьких жінок.

Бінкоп змучено всміхався:

— Та йдіть ви всі... це ж трюки із слізливих кінофільмів! Золоті дні настали для пащекуватих кумась. Продаж кави в крамниці помітно зріс.

— Ні, ви тільки подумайте, ця бідолашна Аннгрет! Вона спізнала краще життя, але тужила за своїм чоловіком. А чоловік відштовхнув її, злигався з рудою розлучницею-пташницею. Чи має право така людина бути головою кооперативу?

Бінкопові друзі пробували якось протидіяти пліткам.

— Та пожалійте ви свої горлянки! А щоб вам язика повідсихали! — Ніхто ще зроду не бачив Вільма Гольтена в такій люті.

А Герман Вейхельт позбувся нарешті своєї смиренності.

— Чого ви хочете від мене? Щоб я засудив Бінкопа? Я був так низько впав. А він підняв мене, як сказано в святому писанні. Аннгрет зневажила роботу в «Квітучому полі». Ви ж усі її бачили: черевики на шпильках, як ходулі. Із ніздрів — дим і вогонь. Вона поринула в розпусту, як вавилонська блудниця. Ніхто не сховається від кари господа бога!

Гладкий Серно сновигав скрізь по селу, обливаючись потом.

— Ось побачите, це ще не кінець, не кінець! У Аннгрет лишилися спадкоємці — діти рибалки Анкена. Бінкоп розтринькав її частку спадщини. Усі члени «Квітучого поля» підуть під суд. Хто не хоче розплачуватись за чужі гріхи, хай тікає завчасно з корабля!..

Брехня, наклепи, обмови. Чим безглуздіші, тим краще! Нема такого зернятка брехні, яке не розшукало б для себе брудного вуха й не проросло в ньому.

Троє завербованих на Святі врожаю нових членів кооперативу гуртом з'явилися до контори.

— Бінкоп нас більше не влаштовує. Ми виходимо з кооперативу. Це не заборонено.

Фріда Сімсон зателефонувала Краусгару:

— Ти ж знаєш, що нас зв'язує. Допоможи, якщо ти справжній мужчина!.. Як я можу в неділю агітувати за кооперативи, коли на мені висить цей камінь — Бінкоп?..

Вуншгетрой роз'їжджав по району. І скрізь перевіряв, як іде по селах підготовка до агітаційного недільника. Він не шкодував своїх сил і вірив в успіх. А до Блюменау — за ліси, за озера — він так і не заїхав. Вечорами повертався додому геть стомлений. Дружина зустрічала його наріканнями: їхній синок, Ральф, знову приніс зі школи двійку з математики. Та Вуншгетрою було зараз не до цього. Він не мав часу навіть прочитати газету.

З окружного центру на його ім'я надійшла телеграма: *Вуншгетрою. Просимо розібратися.* Далі йшло посилення на

газетну статтю, якої він ще не читав, і було додано копію листа від Карла Крюгера.

Вуншгетрой прочитав, як Фріда Сімсон анонімно критикує Бінкопа, і ознайомився також із спростованням Крюгера. Певна річ, читання це не викликало в нього приемних емоцій. Крюгер не церемонився у словах, називаючи речі своїми іменами: обіцяли дати корми — не дали, обіцяли надіслати екскаватор — не надіслали. Забили качиний молодняк. Підступно нав'язали «Квітучому полю» імпортих корів. «Треба чесно поводитися з селянами і не обдурювати самих себе!»

Так, неприємно. І це таки правда: він, Вуншгетрой, не поставився серйозно до вимог і прохань Бінкопа. Навіщо, мовляв, їм так знадобився екскаватор? І Бінкопові проекти з мергелем здалися йому просто черговою нав'язливою ідеєю. Та чи він доручив комусь ґрунтовно перевірити Бінкопів проект? Ні.

Вуншгетрой ще тільки обмірковував, які з Крюгерових обвинувачень справедливі, а які ні, коли з округу прилетіла друга телеграма — та, власне, то був уже надрукований циркуляр: *Негайно сповістіть, яких заходів ужито в зв'язку з загибеллю імпортих корів!*

А що їм сповіщати? Тут необхідне розслідування. А на це потрібен час. І без самокритики тут уже йому ніяк не обійтись. А це ж ляже плямою на його репутацію. І саме тепер, коли Вуншгетрой так прагнув вирватися вперед. Він уже потай мріяв про заголовки жирним шрифтом: «Майберзький приклад! Ініціатива допомагає подолати труднощі з кормами!»

Може, він знову схотів забагато? Невже ж йому так і не пощастить у своєму житті стати для когось блискучим прикладом? Надто мало сонячних променів осявало його життєвий шлях.

Вуншгетрой і Крюгер походжають туди й сюди по бляклочервоній доріжці кабінету. Партійний секретар блідий, мимовільна усмішка кривить його обличчя. Крюгер кошавий і

чіпкий, ноги в нього криві, а широкі холоші штанів перехоплено затискачами.

— Адже ти обіцяв нам корми.

— Бо спершу їх обіцяли виділити. А потім нас обійшли.

— А ми чому про це нічого не знали? Хіба на селі кому-ністи другого сорту?

Вуншгетрой мовчить. Віднедавна він почав справедливіше оцінювати свого попередника Крюгера і помилки, які йому закидали. А Крюгерів метод радитися з фахівцями він навіть визнав корисним. І якось відверго сказав йому про це.

Крюгер тоді не виявив ані будь-якої зловтіхи, ані розчуження.

— Ну що ж, це непогано, хлопче, аби тільки ти вчився на помилках!..

А тепер що? Вуншгетрой змучено посміхається:

— Ти постав себе на моє місце!

— Бінкоп і так весь час це робить. Він і так уже геть знемігся, намагаючись подолати труднощі з кормами.

На дверях з'являється секретарка:

— До вас товариш Краусгар. Дуже терміново.

Краусгар, не чекаючи запрошення, рвучко входить до кабінету. Побачивши Карла Крюгера, збентежено спиняється.

— Ну, що там у тебе?

Краусгар починає щось шепотіти на вухо секретареві. Останні новини: у Блюменау троє селян подали заяви про вихід із кооперативу.

— І це якраз перед агітаційною неділею. Кепська справа!

Вуншгетрой чуває себе зовсім безпорадним. Він кричить на Крюгера:

— Ви що там у себе напартачили?

А Крюгер — незворушно спокійний:

— То це ми напартачили? А може, хтось інший, хлопче? Як нам, питаю я тебе, вербувати нових членів до кооперативу, коли корови співають хорали з голоду?

Краусгар порпається в своїх паперах.

— Бінкоп нас уже не влаштовує. Один цілком гідний по-

ваги одноосібник із Блюменау, член партії, згоден вступити до «Квітучого поля», якщо Бінкопа знімуть з посади голови. По-моєму, непоганий вихід.

— Хто ж він такий?

— Буллерт, кваліфікований скотар, для нас це просто знахідка.

Карл Крюгер регоче так, що аж стіни двигтять.

Вуншгетрой ще дужче розгублюється.

— Хто передав тобі ці відомості?

— Товаришка Сімсон, працівник державного апарату на селі.

Районний секретар згадує чорний нотатник цієї діячки і раптом почуває себе зовсім-зовсім самотнім. Там, де щойно стояв Карл Крюгер, стоїть тепер його сумління.

«Ти ще не забув?» — запитує сумління.

Вуншгетрой збентежено втуплюється в підлогу.

«Відповідай же!» — наполягає сумління.

Вуншгетрой мимрить: «Це ж було ще в ті часи... Я багато чого зрозумів і навчився».

«А ти певен у цьому?»

Вуншгетрой киває головою й знову зводить погляд: там стоїть Карл Крюгер. Це він спитав.

Мовчання. Краусгар чекає рішення партійного секретаря. А секретар підходить до вікна, дивиться якусь мить на вулицю й раптом так рвучко обертається обличчям до своїх співрозмовників, що Краусгар здригається.

— Я мушу сам перевірити... Товаришка Сімсон... Не знаю... Я не певен.

Отже, замість твердих вказівок Краусгар зустрів з боку партійного секретаря невиразний сумнів у придатності Сімсон. А втім, не можна сказати, щоб такий поворот справ здався йому дуже недоречним...

Фріда вислухала все, що міг їй сповістити Краусгар. Вона була дуже-дуже жовта на виду й зарозуміло посміхалася. Нічого, секретар невдовзі зрозуміє, чого вона варта. І вона

пішла з козирної карти — кинула на стіл копію передсмертного листа Аннгрет. Рука її ледь-ледь тремтіла.

— Досить цього?

Краусгар прочитав. Фріда завірила копію своїм власним підписом, ще й поставила печатку общинної мерії. Краусгар просто остовпів від здивування. То, виходить, Вуншгетрой помилився, висловлюючи сумнів з приводу Фріди Сімсон? І Краусгар майже пошкодував про це...

Фріда вирішила діяти на власну відповідальність. Їй здавалося, що настала велика година для тріумфу її пильності й усіх інших її чеснот. Так, це саме той *щасливий випадок* і є!

Вона підсовує Краусгару якийсь папірець.

— Підпиши!

Краусгар вагається.

— А чи не слід спершу вислухати думку членів кооперативу?

— Та що ти від них почуєш, заяча твоя душа! Якщо зірветься агітаційна неділя, то відповідатимеш ти.

І Краусгар підписує рішення про звільнення голови кооперативу Бінкопа.

Сімсон рушає до контори кооперативу. Бінкоп скликав там правління. На порядку денному питання про закуплений Бінкопом екскаватор.

Бухгалтер Бойхлер похитується, виявляючи цим свій сумнів. Черво його при цьому трясеться. Адже тут ідеться про гроші.

— А з цією твоєю землечерпалкою все буде гаразд? — питає Емма.

Бінкоп з ангельською переконаністю запевняє:

— Ну, звичайно, все вийде якнайкраще!

— А як не вийде, то й у вас з Мертке теж нічого не буде!

— Що... що з Мертке? — запинається Бінкоп.

— Чи ти думаєш, сивий чортяка, що ми сліпі?..

Вийшло щось схоже на заручини. Гостренькі вушка Мертке так і палають. Олівець випадає їй з рук на підлогу. Мертке

лізе за ним під стіл і zarazом потискує жилаву руку Оле.

І в цю мить входить Фріда Сімсон. Із незворушно-кам'яним жовтим лицем спиняється вона на порозі, намагаючись розіграти з себе втілення партійної совісті.

— Про що тут ідеться, товариші?

— Ідеться про куплену Бінкопом землечерпалку,— здається, в цьому немає ухилу від партійного курсу?

— Бінкоп уже не голова кооперативу.

Карл Крюгер сміється.

— Оце в тебе називається демократія?

Сімсон виймає з портфеля папірець, підписаний Краусгаром. Крюгер читає його й передає Бінкопу. Бінкоп читає й замислюється.

Сімсон — суворо, з погано прихованою зловтіхою:

— Ну, то що ти скажеш на це?

— Ніколи мені говорити! — Оле бере свій шкіряний кашкет і виходить.

Грюкають двері. У кімнаті — тиша. Її порушує зітхання Бойхлера. Зітхання це означає, що з витратами на купівлю екскаватора, хвалити бога, можна не поспішати.

Бінкоп стоїть посеред двору. Що це вони там знову придумали? Чи не стоїть за цією нісеїтницею, на з'ясування якої піде чимало часу, сам Вуншгетрой? Ну, про це ми згодом дізнаємось, але про купівлю екскаватора найближчим часом нема чого й думати.

Розтинаючи густі осінні хмари, летить у вирій зграя диких гусей. «Га-га-га!» Крик вожака хвилює Оле, як у ті далекі дні, коли був він малим пастушком. Та мрії без діла схожі на пустоцвіти... Не можна гаяти часу!..

У конторі Крюгер пробує по-діловому поговорити з Сімсон.

— Як усе це вийшло з Бінкопом? І чому нас обійшли?

Сімсон:

— Ти завжди покривав Бінкопа. Певно, на це були причини? Хіба не ти розпродував капіталістам наших коней?

Крюгеру на мить відібрало мову, але Франц Буммель уже тут, мов уродився. Вони говорять про його чистокровних молодих кобил, проданих у Данію. Він шипить, підходячи до Сімсон:

— Горло тобі перегризти, чи що? Спитай у бюро по продажу. Усе оформлено як слід. За цих кобилок наша держава одержала датську валюту.

Мертке просить, щоб Фріда сіла. Фріда не хоче сідати. Мертке хапає її за руку:

— Не будь такою суворою! Я чим завгодно поручусь за Оле.

Фріда відсмикує руку, ніби до неї доторкнулася якась гадина.

— Не вам би, голубонько, про це говорити.

Тоді в розмову встряє маленька Емма:

— А проти мене в тебе нічого немає? Чи мої ноги відповідають партійній мірці?

Сімсон, усміхаючись з переможним виглядом:

— Ніхто з вас не знає того, що знаю я.— І вона виходить.

Вуншгетрой не міг у письмовій формі — телеграмою — повідомити свою точку зору, як того вимагав окружний комітет,— не міг сповістити про *допущене*. Від Крюгера Вуншгетрой знав: не через упертість чи сваволю загубив Бінкоп імпортерних корів,— Бінкоп взагалі не має до цього ніякого відношення. А хто ж у цьому винен? Тімпе,— отой, що втік, нашкодивши? Вуншгетрою дуже не хотілося б кваліфікувати те, що сталося, як акт саботажу. Це було б просто, але не відповідало б дійсності. Навіть отой Тімпе не заради власної втіхи годував шведських телиць силосом. Так, він не виконав наказу голови, це правда. Але й він беріг дефіцитні концентрати для продуктивної худоби. Він дбав про молоко. А дбати про більші надії молока — то не гріх, бо це відповідало заклику держави.

Яке заплутане й суперечливе тут усе! Ні, це можна пояснити тільки при особистій зустрічі...

Вуншгетрой переночував у окружному центрі. А другого дня, з самого ранку, як Бінкоп тиждень тому, він вирушив на розшуки екскаватора для Блюменау. Можливо, Бінкопів проєкт з мергелем і справді допоможе їм подолати труднощі з кормами? Розсудливо-тверезий Крюгер навряд чи підтримував би пусті химери.

Районному секретареві не довелося, як його товаришеві Бінкопу, відкривати і, так нічого й не добившись, закривати стільки канцелярських дверей. І їздити аж до Тюрінгії теж не довелося. Йому одразу пообіцяли одноковшовий екскаватор, який можна було змонтувати на плавучій основі — приміром, на понтоні.

Коли Вуншгетрой сідав у машину, вирушаючи додому, на обличчі його світилася вдоволена усмішка. І знов-таки тільки рубець, що лишився з війни, був винен у тому, що ця усмішка могла кому-небудь здатися зневажливою гримасою. Тепер він уже зможе переконати Бінкопа, що він зрозумів його. Може, йому навіть пощастить викликати усмішку на обличчі цього упертюха, коли по селу загуркоче екскаватор...

56

Зима ще раз відступає, ніби збираючи сили для нового стрибка. Сонце збирає до купи все своє старече тепло.

Люди в «Квітучому полі» стривожені: зник Бінкоп.

Вечоріє. Оле не повертається до лісової хатини. Друзі й одnodумці збираються на птахофермі. Невже й Мертке нічого не знає?

— Не будь дурненькою, дитино й товаришко, не приховуй від нас нічого заради любові до нього!

Мертке не припиняє роботи. Вона знає тільки одне:

— Оле не може вчинити несправедливо.

— Та хіба тут про це мова? А що, коли з ним вчинили несправедливо?..

Бінкоп аж до крижів увійшов у рибальські чоботи. Заховавшись від усіх за болотним очеретом, що густо розрісся поміж Коров'ячим і Телячим озерами, Оле копає заболочену лугову землю. Він мусить замінити собою землечерпалку. Оле копає заступом, шкрябає як гном, і весь кипить зі злості, але він не пригнічений і не зломлений. Оле скидається на первісну людину, яка видобуває вогонь. Його усунули з посади. Але усунути Бінкопа від роботи зможе лише той, хто вб'є його.

Старовинна пісня починає бриніти в його душі, і Оле з викликом заспіває її:

Колись в садку у батька
гілляста яблуня зросла.
Як поспіли яблука червоні,—
днина та щасливою була.

Вітрисько реві і зойкав,
з-поза гір налітав на море,
галуззя їй геть скалічив,—
для мене було то горе.

Та якось вночі, у травні,
коли всі спочивали вві сні,
я диво побачив зримає:
білі квіти з'явилися мені.

Багато доріг сходив я
далеко від отчого дому.
Та в серці — цвітіння біле,—
не віддам я його нікому.

Не зустрів я яблуні край хати,—
вже юнак, а не хлопчик малий,—
та помітив: з пенька біля брами
пагінець пробився живий.

Чи ти бачиш горбок край дороги?
Знай: то могила моя.
Та проклонеться пагін знову,
з ним буду безсмертний я...

Минають день, і ніч, і ще один день. Бінкоп не вертається. Мертке починає хвилюватись. Вже не заспокоюють її ніякі розради матінки Нітнагель. У корівнику Мертке зустрічає Яна Буллерта.

— Ви вільні, фройляйн! Прийшла зміна! — Буллерт затримує її руку в своїх ручиськах:

— Доїння — непідходяща робота для таких рученят.

Жарти веселого Буллерта лякають Мертке. Їй не до жартів і сміху. Важко їй дивитися, як Буллерт хазяйнує поміж шведськими телицями. Поводиться він так, ніби всі вони виготовлені за його міркою чи замовленням.

Знову вечоріє. Земля підмерзає. Мертке вдягає пальто, — власне, не пальто, а блаженке пальтечко ще зі шкільних років. І, тремтячи, виходить з дому і з села.

Вже цілу годину блукає Мертке, розшукуючи Бінкопа. Час від часу вона спиняється й гукає чоловіка. Та ніхто не відгукується. Тільки дикий селезень озивається від Ластів'яного струмка: «Оле, ох, Оле!»

Мертке бачить, як поблискує крізь поріділий чагарник Коров'яче озеро. Тільки не туди! Яка страшна була Аннгрет, коли її знайшли! Невже людина розтікається після своєї смерті? Мабуть, що так. Тільки добрі діла її залишаються, як сліди на землі.

Мертке стоїть перед відкритим корівником. Тут розквітало її велике літо: три тисячі качок! Може, це й було її діло?

Мертке згадує про Фріду Сімсон.

«Людина може помилитися. Життя не помиляється. А партія йде за життям», — так сказав одного разу Оле.

Невже Сімсон — це й є життя?..

Зникнення Бінкопа стривожило Карла Крюгера більше, ніж він дає це взнаки. Невтомно, горище за горищем, обшукує він геть усі кооперативні будівлі. Увечері — випадково,

мимохідь, звичайно, оглядає відкритий корівник, потім все блукає й блукає навколо Коров'ячого озера.

— Ти ж не зганьбиш мене, друже мій, правда?

Але довго він не витримує, прихована тривога проривається назовні. Він говорить з активом, вірними однодумцями. Власне, це навіть і не збори, — вони просто, ніби ненароком, розміщуються на возі, що стоїть на кооперативному подвір'ї.

— Ми повинні його розшукати!

Еммі сама думка, що Бінкоп міг щось собі заподіяти, здається безглуздою.

— Шукати цього старого дурня? Якщо він хоч чогось навчився в Антона, то вже давно сидить в окружного секретаря.

Герман Вейхельт проказує молитву:

— Отче наш небесний, що з нами буде без твого заступника на землі?

Раптом з вулиці долинає гуркіт і скрегіт, так неначе на село в'їхав важкий танк. Учасникам зібрання доводиться не висловлювати, а викрикувати свою думку.

— Доля часто карає найдостойніших! — кричить Адам Нітнагель.

— Сам ти доля! — кричить у відповідь йому Емма. — Голова сива, а розуму катма. І коли вже ти станеш справжнім комуністом?

На вулиці все затихає. На воротах з'являється Вуншгетрой. Чи він, бува, не надумався сісти в танк і з боєм узяти Блюменау, це непіддатливе село поміж лісом і озерами? Ні, товариші, ви помиляєтесь! Вуншгетрой привіз їм на незграбній вантажній машині-причепі екскаватор.

— А де ж ваш Бінкоп?

Усі мовчать.

А Вуншгетрой і далі посміхається. Ще ніхто досі не бачив на його обличчі такої широкої усмішки.

— Я ж вам екскаватор привіз. Де Бінкоп?

— Звільнили його!

— Хто звільнив?

Крюгер стомлено зітхає:

— А хіба не ти, хлопче?

Через десять хвилин Вуншгетрой і Крюгер уже сидять у конторі правління. Сімсон виливає на районного секретаря всі свої заощаджені запаси приязні. Цього разу з його спроби не помічати її нічого не вийде. І вона це знає. Можна починати розмову на вищому рівні.

Вуншгетрой — задихаючись:

— Що ти робиш?

Фріда, немов по писаному, починає свою завчену молитву:

— Підготовчі роботи до агітаційної неділі провадяться з необхідним розмахом... окремі труднощі усунено... намічаються перші успіхи... Буллерт уже подав заяву до кооперативу.

Вуншгетрой щосили грюкає кулаком по письмовому столу. Подзенькує кришка чорнильниці.

— Що ти робиш з Бінкопом?

Фріда — з незворушним спокоєм:

— Його знято з роботи.

— Як це могло тобі спасти на думку?!

— Він морально нестійкий.

— А мені чом не доповіли про це?

— Справа була невідкладна. Товариш Краусгар поінформований.

Вуншгетрой весь тремтить. Куди й поділася його незмінна усмішка! Сімсон запалює сигарету й витягає з невеличкого сейфа лист Аннрет. Крюгер і Вуншгетрой читають. Куточки уст Крюгера сіпаються.

— Ти знала Аннрет?

— Знала.

— І ти повірила цій писанині? Спрямованій проти нашого товариша Бінкопа...

— А звідки ти знаєш, що Бінкоп і досі наш товариш? А може, він майнув уже хтозна-куди, далеко звідси.

Крюгер їй не відповідає. У ній говорить злісна підозріливість, мстивість, дурість... і ще хтозна-що...

Мовчання, довге мовчання. Сімсон курить, глибоко затягується й випускає кільця диму. Хто він такий, цей Крюгер? Нікчемний пенсіонер! А Вуншгетрой цього разу зуміє оцінити її пильність.

І раптом секретар райкому партії вимовляє таку фразу, якої вона ніколи й ніяк не чекала. Він вимовляє її з сумом:

— Ти так нічого й не навчилась... абсолютно нічого...

Сімсон, нічого не розуміючи, безсило падає на стілець. Товариші, що ж це діється,— вона винна чи ми всі? Як це говорили про Антона Дюрра? Він терпіти не міг дресированих людей. Він сприймав їх як ганебну пляму на тілі людства, як сумну деформацію найвищого, що є на землі...

Мертке добігла до мергелевих лу́гів. Із туманного серпанку перед нею вимальовується чорний пагорб. Свіжовикопана земля. Вона ще пахне мохом і мулом. Чиєсь хрипіння пробивається крізь туман. Мертке тремтить усім тілом. Їй страшно, вона біжить до рибальської стежки. Звідси можна зазирнути за пагорбок. Там, на підстилці з очерету, лежить чоловік.

— Оле!

Мертке хоче розбудити Оле, що так і пашить жаром, і легенько смикає його за вухо. Оле, великий, дужий Оле, зі стогоном перевертається на другий бік.

— Як сумно, дівчинко, моє волосся вже посріблив час...— не опритомнюючи, бурмоче він.

Мертке мчить до села по допомогу.

...Чому це всі люди біжать до мергелевих лук? Котять вагонетки. Запрягають вози. Музика, оркестр, крики «ура!» Бінкоп теж хоче туди, до них: це ж святкують його перемогу. Але він не може зрушити з місця. Він пустив коріння. Він став деревом.

Трактори повзуть по луках. Люди розтрушують скрізь

мергель. Зникають заячий щавель, очерет. Натомість стіною зводиться конюшина, люцерна, просянка. Гладкі величезні корови, як строкаті горби, по самісіньке вим'я стоять у високій траві.

— От бачите! — кричить Бінкоп.

Та ніхто його не розуміє. Голос його — шелест і шарудіння. І сповнений розчарування, він падає в комиші...

Бінкоп копав, насаджувався, обливався потом, знемагав. А драговина, багно виступали знову й знову. Серце його калатало, — ні, воно вже гуркотіло в грудях. Коли зовсім не було сил, він підбадьорював себе словами. «Та такого жодна коняка не витримає!» — калатало серце.

«А я — витримаю!» — казав Бінкоп.

Під кінець другого дня крізь заболочений ґрунт показалося щось сіре — поклади мергелю. І тоді він почав просити своє серце: «Заспокойся! Збери всі сили! Мета вже зовсім близько!»

Він спромігся очистити шар мергелю завбільшки зі стіл. Зуби в нього цокотіли — з радості, звичайно.

Була вже ніч. Оле насилу проковтнув скибку хліба, приніс води з озера, напився. Потім назбирав на березі сухого очерету — цілий оберемок — і влаштував собі хрускітливую постіль. Далі пововтузився трохи, повертаючись з боку на бік, і на-решті заснув. Спав доти, поки йому не почав дошкуляти мороз. Тоді він схопився на ноги й почав знову копати. Холодні зорі висіли над озером. А Земля наша кружляла у космічному просторі — зірка серед безлічі інших зірок.

Надвечір третього дня Бінкоп розчистив уже ділянку мергелю завбільшки з цілий садок. Так, батько його Пауль і дід Йоганн не помилилися: мергель тут є!

Але Оле надто втомився, у нього вже немає сил, щоб піти до села й сказати людям: «А тепер ідіть і беріть!»

Руки й ноги його ніби свинцем налиті. Зуби клацають, стукотять, наче калатало.

Він борсається, крутиться на своїй комишевій підстилці і мерзне, мерзне.

«Ось відпочину трохи — і піду, — думає він. — Треба тільки підстелити більше комишу... А он і Мертке біжить із коврою. Тепер буде тепло...» Але це вже почалося марення.

Час пропливає повз нього. Учора, сьогодні, завтра зливаються до купи. Він не усвідомлює, як довго пролежав тут, скільки часу палав у гарячці. Не раз йому здавалося, що він повернувся додому й сидить у Емми за грубкою, у великому цебрі з гарячою водою.

Потім його починає мучити спрага. Ян Буллерт приносить полуничного вина. Оле п'є, п'є, п'є — і ніяк не може напиться. Язик в роті стає як розбухла підошва. А червонощокий Ян Буллерт глузливо регоче: «Тепер тут головний зоотехнік я!..»

Почав падати сніг. Колючі голки пронизують повітря. Через них Оле не може дихати. Ці голки впиваються в легені. А серце несамовито волає: «Йди додому! Йди! Йди!» Щось б'ється, стукає в голові. От-от він задихнеться. Голки! Колючі голки скрізь!

Хто це торсає його? Мертке! «То ти вже пробилася крізь хащі брехні, моя дівчинко? Зігрій мене, Мертке, що я маю зробити, щоб ти... Він називає свою Мертке іменами трав і квітів — тройзіллям, хрещатим барвінком, просяночкою... Але всі слова його — то тільки шелест. Він став деревом...

Ось Вуншгетрой стоїть і дивиться на нього. З незмінною своєю усмішечкою! Ну й смійся собі, але спробуй зрозуміти: земля приховує від нас те, що їй треба. А ми колупаємося на поверхні, ледь шкрябаємо землю.

А ось Аннгрет іде нескінченними мергельними кар'єрами. «Я шукаю Бінкопа!»

І Оле пригинається. Це шукає його колишнє життя. Колишнє життя? Оле відштовхує його.

Оле відчуває, як розривається на шматки його серце. І дихати стає трохи легше. Аннгрет гордо й бундючно проходить повз нього. Вона не бачить його. Адже він став деревом.

Його хитає вітер. Усі страхи і біль падають в траву. А вгорі пропливають хмарки.

Земля кружляє, обертається... Із лісу долинає пісня:

Та якось вночі, у травні,
коли всі спочивали вві сні,
я диво побачив зримує:
білі квіти з'явилися мені...

Вільм Гольтен виїхав перший — з ковдрами. Франц Бумель запряг своїх арабських чистокровних кобил. Крюгер з ліхтарем у руках сідає поряд з ним на передок, а на підводі у них за спиною притулилися Мертке і Емма.

Вони під'їжджають упритул до тієї мергелевої ями, яку викопав Оле. Там уже стоїть Вільм. Вітер розвіває його волосся. По обличчю його тече піт, а сам він весь тремтить. Його великі дитячі очі не відриваються від Мертке.

Мертвий Оле Бінкоп лежить на ложі з очерету. Очі його розплющені. Він ніколи не заплющував їх перед небезпекою. Може, він лічить зорі?

Карл Крюгер притискає до грудей свій старий капелюх.

— Ось він лежить перед нами: не ангел, не чорт — просто людина.

— Через упертість свою він і загинув,— сердито каже Емма.— Антон ніколи цього не допустив би.

Карл Крюгер гладить рукою очеретини, на яких лежить його мертвий товариш.

— Упертість без корисливості — для такого люди ще не придумали слова.

А Мертке стоїть, стоїть закам'яніло, неначе й сама вона вмерла.

Емма стискає їй руку:

— Кричи ж! Плач!

Мертке не плаче.

Займається ранок. Сліпучо сяє сонце, так, ніби вже повернуло на весну. Навіть озера очистились від криги. Екскаватор важко повзе до мергелевих лук.

Молода жінка прямує до пагорба, де розташовано птахоферму. Обличчя її повите глибоким сумом. Досі життя її не було встелене трояндами. Жінка відчиняє птахоферму, і галаслива качина згряя випурхує звідти.

Чутно, як птахи б'ють крильми,— багато-багато крил миготить у повітрі. Радіючи волі, качки летять до озера, хмарою затуляючи сонце, і невдовзі зникають за лісом.

А жінка проводить очима цю крилату хмару — уривочок щастя, заповіт. Несмілива усмішка торкає її губи — тріпотливий, боязкий вогник.

Ще вчора в жінки була довга коса. Сьогодні вона розчесала косу на проділ і високо підколола шпильками. А сонцю — байдужісінько. Воно, як і раніше, осяває її волосся, і воно виблискує золотом.

Земля кружляє в космічному просторі.

То що ж важить село на цій Землі? Воно або крихітне вічко на лушпинні підгнилої картоплини, або червона цяточка на освітленому сонцем боці стиглого яблука.

Литературно-художественное издание

СЕРИЯ

«ЗАРУБЕЖНАЯ ПРОЗА XX СТОЛЕТИЯ»

ШТРИТМАТТЕР ЭРВИН

Оле Бинкоп

Роман

Перевод с немецкого

Н. Н. Гордиенко-Андреановой

Киев,

издательство художественной литературы

«Днипро»

На украинском языке

Художній редактор *О. Д. Назаренко*

Технічні редактори *Л. І. Ільченко, О. М. Грищенко*

Коректори *Л. М. Кирилець, Л. Г. Лященко*

ИБ № 3877

Здано до складання 20.04.88.

Підписано до друку 08.09.88.

Формат 70×100¹/₃₂. Папір офсетний № 2.

Гарнітура таймс. Друк офсетний.

Умовн. друк. арк. 19,825. Умовн. фарбовідб. 19,988.

Обл.-вид. арк. 23,736. Тираж 30 000 пр.

Зам. 8—138. Ціна 2 крб. 60 к.

З текстових діапозитивів
Головного підприємства республіканського
виробничого об'єднання «Поліграфкнига»
на Київській книжковій
фабриці «Жовтень».

252053, Київ,

вул. Артема, 25.

Видавництво
художньої літератури «Дніпро».

252601, Київ-МСП,

вул. Володимирська, 42.

Штрітматтер Е.

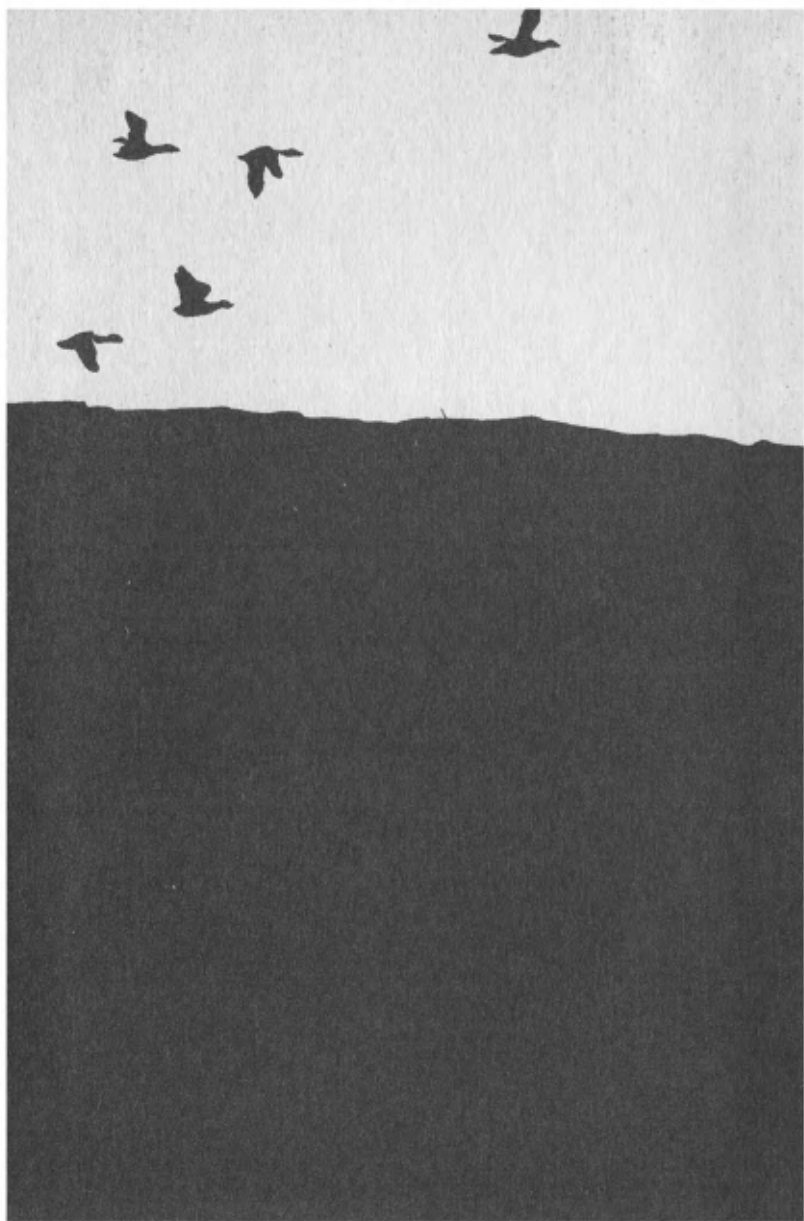
Ш93 Оле Бінкоп. Роман / Перекл. з нім. Н. Гордієнко-Андріанової; Передм. К. Шахової.— К.: Дніпро, 1989.— 485 с. іл. (Зарубіж. проза ХХ ст.).

ISBN 5-308-00460-9

Небагато є творів про сучасну дійсність нової, демократичної Німеччини, де зустрінеш таке багатство й різноманітність людських характерів, як у романі одного з найталановитіших письменників НДР Ервіна Штрітматтера. Образ мрійника і фантазера Оле Бінкопа найпривабливіший у творі, де є і грубуватий фарс, і глибокий підтекст, бо тепло, якого все життя шукає головний герой,— символ людського кохання, пов'язаного з мотивом сонця, розквіту життя, що проходить через усю книгу.

Ш 4703010100—185 185.89
М205(04)—89

ББК 84.4Ге

2 крб. 60 к.

Весна для Мертке,
як і для Оле,
почалася у вересневому
вже ледь прив'ялому лісі.
Мох тоді був такий м'який.
Золоте листя падало з дерев.
Вогнем пекли поцілунки.
Але їй цього було замало.
Страх і сором злітали геть,
як зношений одяг.
Велика пора кохання,
коли в кожному слові,
думці пульсує твоє серце!
...Для Бінкопа тепер весна.
Запізніла весна.
Серце так і калатає в грудях.
Його підганяє жадоба дій.
Ніч після Свята
урожаю відродила його:
мало не сімдесят поцілунків
у вересневому лісі.
Давно забуті дощі —
лагідні дівочі руки.
Неначе вихор,
теплий і пустотливий,
закружляло його кохання.
Ожили завмерлі бажання.

ERWIN
STRITTMATTER

Ole
Bienkopp

